

**АКАДЕМИЯИ МИЛЛИИ ИЛМҶОИ ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ОМУЗИШИ МАСЪАЛАҶОИ
ДАВЛАТҶОИ ОСИЁ ВА АВРУПО**

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК ТАДЖИКИСТАНА
ИНСТИТУТ ИЗУЧЕНИЯ ПРОБЛЕМ
СТРАН АЗИИ И ЕВРОПЫ**

**NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE TAJIKISTAN
INSTITUTE OF STUDYING OF THE PROBLEMS
OF ASIAN AND EUROPEAN COUNTRIES**

**ИНСТИТУТИ
ОСИЁ ВА АВРУПО**

мачаллаи илмӣ

**ИНСТИТУТ
АЗИИ И ЕВРОПЫ**

научный журнал

**THE INSTITUTE OF
ASIA AND EUROPE**

Scientific Journal

№ 4, (8) 2021

Душанбе - 2021

Ниёзи Ёрмахмад Бобо – сармухаррир, н.и.ф., директори Институти Осиё ва Аврупо
Раҳмонзода Азимҷон Шерали – муовини сармухаррир, н.и.т муовини директор оид ба илм ва таълими Институти Осиё ва Аврупо
Назарзода Носир Чобир – мухаррири масъул, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ
Пудинаев Умед – котиби масъул.

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ

Фарход Раҳимӣ – академик, Президенти АМИТ, **Мухаммад Абдурахмон** – ноиби Президенти АМИТ, **Акбар Турсон** – академики АМИТ, сарходими илмии шуъбаи Аврупо ва Амрико, **Шодимуҳаммад Суфизода** – д.и.ф., директори Китобхонаи марказии илмии ба номи И. Гандии АМИТ, **Мирзо Муллоаҳмад** – узв. воб. АМИТ, **Ҳабибулло Раҷабов** – д.и.ф., мудири шуъбаи Осиёи Қанубу Шарқӣ, **Санавбар Воҳидова** – д.и.т., мудири шуъбаи Аврупо ва Амрико, **Қосимшо Искандаров** – д.и.т., сарходими илмии шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздик, **Ниёз Мирзоев** – д.и.т., сарходими илмии шуъбаи Осиёи Марказӣ, **Тоҷиддин Мардонӣ** – д.и.ф., сарходими илмии шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздик, **Ғиёсиддин Қодиров**, н.и.ф. сарходими илмии шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздик.

Ниёзи Ёрмахмад Бобо – главный редактор, к.ф.н., директор Института Азии и Европы
Раҳмонзода Азимҷан Шерали – зам. гл. редактора, к.и.н. зам. директора Института Азии и Европы
Назарзода Носир Дҷобир – ответственный редактор, доктор юридических наук
Пудинаев Умед, – ответственный секретарь.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Фарход Раҳими – академик, Президент НАНТ, **Мухаммад Абдурахмон**, вице-президент НАНТ, **Акбар Турсон** – академик, гл. научный сотрудник отдела Европы и Америки, **Шодимуҳаммад Суфизода** – д.ф.н., директор центральной научной библиотеки НАНТ им. И. Ганди, **Мирзо Муллоаҳмад** – член-корр НАНТ, **Ҳабибулло Раҷабов** – д.ф.н., зав. отделом Юго-Восточной Азии, **Санавбар Воҳидова** – д.и.н., зав. отделом Европы и Америки, **Қосимшо Искандаров** – д.и.н., гл. научный сотрудник отдела Среднего и Ближнего Востока, **Ниёз Мирзоев** – д.и.н., гл. научный сотрудник отдела Центральной Азии, **Тоҷиддин Мардонӣ** – д.ф.н., гл. научный сотрудник отдела Среднего и Ближнего Востока, **Ғиёсиддин Қодиров** – к.ф.н., гл. научный сотрудник отдела Среднего и Ближнего Востока.

Niyoz Yarmahmad Bobo – Chief Editor, Director of Institute of Asia and Europe,
Rahmonzoda Azimjoni Sherali – Deputy of Chief of the Institute of Asian and Europe,
Nazarzoda Nosir Jobir – Executive Editor, doctor of Jurisprudence,
Pudinaev Umed – Executive Secretary.

EDITORIAL TEAM

Farhod Rahimi – President of the National Academy of Sciences of Tajikistan, **Muhammad Abdu-rahmon** – Vice-President of the National Academy of Sciences of Tajikistan, **Akbar Tursun** – Academician of the National Academy of Sciences of Tajikistan, **Shodimuhammad Sufizoda** – Doctor of Philology sciences, Director Central Scientific Library after the name of I. Gandhi of NAST, **Habibullo Rajabov** – Doctor of Philology sciences, Head of of the Middle and Near Asia Department, **Sanavbar Vohidova** – Doctor of Historical Sciences, Head of Europe and America Department, **Qosimsho Iskandarov** – Doctor of Historical Sciences, Chief Researcher of the of the Middle and Near Asia Department, **Niyoz Mirzoev** – Doctor of Historical Sciences, Chief Researcher of the Commonwealth of Independent States Department, **Mardoni Tojiddin** – Doctor of Philology Sciences, Chief Researcher of the of the Middle and Near Asia Department, **Giyosiddin Qodirov** – Doctor of Philology sciences, Leading Researcher of the of the Middle and Near Asia Department, **Mahmadamin Oymahmadov** – Candidate of Economic Sciences.

Маҷаллаи илмии «Осиё ва Аврупо» таҳти № 154/РЗ – 97 санаи 12 июни соли 2020 дар
Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст.

СИЁСАТИ ХОРИЧӢ ВА ДИПЛОМАТИЯ

УСТОД АЙНИ КАК НАЦИОНАЛЬНАЯ СВЯТЫНЯ

Акбар ТУРСОН-главный научный сотрудник
Отдела Ближнего и Среднего Востока
ИИПСАЕ НАНТ, академик НАНТ.

Культурологическое эссе в трех частях: в защиту научной чести и человеческого достоинства Отца таджикской нации Всего прекрасней брат, когда Еще тебе он друг к тому же!

Так гласит ответ Саади из Ширази – одного из семи прославленных пророков классической ирано-туранской поэзии, который в нашей культурной традиции признан как «учитель морали». В его афористически лаконичном ответе выражена одна старая, но нестареющая мудрость, которая органически вписана в контекст мировоззренческо-ценностной матрицы Древнего Востока. Великий Саади, который в отличие от многих других классиков нашей культуры идентифицировал себя как «таджик», на своем колоритном и емком художественном языке выразил исконный этический идеал своих предшественников и современников, – элитный образец их нравственной культуры, глубоко гармонирующий с моральными традициями других восточных цивилизаций, прежде всего Индии, а также Китая.

Завет же Саади я воспринимаю как философско-поэтический реквием верующего мусульманина, в историческом подсознании которого еще была жива этнокультурная традиция древней ирано-туранской религии, отличавшаяся своим нравственно заостренным монотеизмом.

Именно логика нравственного мышления привела к осознанию необходимости изменения содержания наиболее распространенного в древнем мире варианта космогенетической мифологии. В духовном зеркале самой старой разновидности единобожия, каковой было зороастрийское верование наших арийских предков, раннеисторический близнечный миф предстал в форме не канонического братоубийства, а в образе космогонического соперничества братьев-близнецов.

Правда, движущей силой их столкновения вселенческого масштаба тоже служила вражда, пропитанная завистью, но, в отличие от более поздней коранической мифологии о Кабиле и Хабиле, эта вражда не завершалась родовым преступлением, то есть вероломным убийством брата, ставшего предметом черной зависти родных.

Здесь напрашивается сравнительно-культуроведческий анализ расхождения содержания арийского и семитского вариантов близнечного ми-

фа. Если на эту мировоззренческо-ценностную коллизию взглянуть в широком культурно-историческом контексте, а именно в свете духовного опыта индоиранской древности, то можно обнаружить, что отношение наших далеких предков к их окружению было предопределено архетипом, которого я бы сформулировал как «презумпция дружественности».

Действительно, в Авесте есть понятие «аирйаман», которое авестоведы переводят как «арийское дружелюбие». О его этическом содержании можно судить по доступным фрагментам пехлевиязычной литературы, связанной с авестийской духовной традицией. Там «доброжелательное отношении ко всему и всем» считается одним из «величайших добродетелей», необходимых человеку в качестве главного духовного гида в праведной жизнедеятельности...¹

В свете этой общекультурной традиции, присущей народам братьям – таджикам и иранцам, трудно, очень трудно понять мотивы, мягко говоря, недружественных выпадов в адрес выдающихся таджиков, составляющих общенациональную гордость всего ираноязычного мира XX века. Речь идет критических наскоках, которые время от времени появляются в мировом фарсиязычном информационном пространстве, начиная со времени образования политически независимой Республики Таджикистан.

О первом всплеске этой недружелюбной акции с болью в душе рассказывал покойный академик Мухаммадджон Шакури, которому тогда с помощью первого иранского посла в Таджикистане г-на Шабустари, относящегося к нам таджикам, с искренним уважением, удалось остановить дальнейшее распространение волны такого рода безоглядных выступлений, не локализуемых на реальном теле советской части таджикской истории. Меня как таджикского интеллектуала особенно раздражает пренебрежительно-снобистский тон бойких иранских авторов, выступающих с позиции воинствующего культурного фундаментализма без берегов.

Последним по времени всплеском этого своеобразного историко-культурного демарша отчуждающихся от нас собратьев являются статьи, опубликованные сравнительно недавно в журналах «Бухоро» (Иран) и «Эроншиноси» (США) [1]. Соблюдая научный этикет, я воздержался от своевременного, но эмоционально окрашенного ответа по горячим следам, ибо был уверен, что вскоре мои просвещенные собратья, живущие за пределами их исторической родины, но воспитанные в духе наших общих нравственных ценностей, сами разберутся в провокационной сути поступков своих малокомуизвестных земляков. Но с момента антитаджикских по форме и содержанию выступлений учеников и последователей идеологизированных западных советологов в реке времени утекло немало воды, но появления ожидаемой письменной реакции я так и не дождался!

Следует ли, однако, ворошить прошлое, хотя и недавнее?! Есть ли в этом неблагодарном труде какая-нибудь необходимость?

Оправдывая свою запоздалую реакцию, прежде всего скажу, что сама по себе тема не устарела: прямо или косвенно в том или ином ракурсе она продолжает привлекать внимание в новейшей литературе: особенно в российской этнографии конструктивистского толка, а также среди европейских и американских специалистов по политическому регионоведению, занимающихся национальными проблемами в позднесоветском и постсоветском пространствах.

Вопросы, поднятые новоявленными оппонентами Айни на грани культурно-исторического недомыслия, шире – родового морально-психологического отчуждения, конечно, не выдуманы, особенно проблемы, касающиеся отношения Устода к сталинской культурной революции, приведшей к изоляции советской таджикской культуры от креативного духовного поля наших соплеменников в Афганистане и Иране. Вместе с этим, однако, бросается в глаза явно недоброжелательная интенциональная установка авторов; статьи написаны не с позиции братского сочувствия таджикам, на долю которых во времена становления советской государственности в Средней Азии выпало много вопиющих исторических несправедливостей! У меня создалось удручающее впечатление что не в меру острое перо критиканов направляло чувство злорадства на грани злопыхательства!

Поэтому не удивительно, что они полемизируют не только с нами, но и с известными иранскими литераторами, лично встретившимися с Айни и высоко отзывавшимися о нем как о творческой личности: от Саида Нафиси до Алиасгара Хикмата; политиканствующие критики, собственно говоря, вовсе не полемизируют с ними, а пытаются попросту дискредитировать их как «апологетов Айни»!

Правда, новоиспеченные правдоискатели во главе д-ра Джалала Матини, не осмелились включить в черный список хулимых им соотечественников самого известного в современной иранской культурологии литературоведа Шафъи-и Кадканй, хвалившего Айни с куда более солидными и яркими словами!

... В свое время в мою память врезалось горькое сетование Фридриха Ницше на свою личную творческую судьбу, обусловленную, в частности, равнодушием ближайших к нему людей. В его письме своему ближайшему соотечественнику бросается в глаза следующее наблюдение, полное человеческой печали: "Нет недостатка и в злобных и клеветнических намеках в мой адрес; в журналах, и научных и ненаучных, царит ничем не сдерживаемый враждебный тон. Но как же это вышло, что ни одна собака не возражает против этого? Что ни один не чувствует себя задетым, когда меня поли-

вают грязью? И уже годами — никакого утешения, ни капли человечности, ни дуновения любви" [2].

В цитируемой психологической заметке Ницше речь ведет не о его личной обиде; как философ он смотрел шире: пытался понять психологические истоки и моральные мотивы враждебного отношения одной части знакомых людей и безразличного отношения другой их части к судьбе неординарной личности.

Психологический феномен человеческого равнодушия, нередко превращающегося в психоаналитическое явление, известное как зависть, нуждается в специальном анализе. В данном же случае, учитывая деликатный характер вопроса, я перевожу его на уровень эпистемологии и формулирую его как проблему недопонимания. В сфере же межкультурных взаимоотношений эта проблема приобретает специфическое звучание и значение, ибо межобщинные духовные контакты часто оцениваются сквозь призму идеологической или политической установки.

К моему большому сожалению, никто из высокопрофессиональной читательской аудитории культуроведческого журнала «Эроншиноси», большинство которой, надо полагать, составляет американская и европейская профессура иранского происхождения, не подверг даже контекстуально-критическому сомнению исторически несостоятельные утверждения своих коллег. Увы, никто, даже те историки и литературоведы, которые побывали у нас в Таджикистане, в том числе и по моему академическому приглашению, не настроил на своем лаптопе, хотя бы один-единственный вопрос чисто этического характера: почему, по какому моральному праву, иные из нас пытаются осквернить национальную святыню таджикского народа, олицетворяемую Садриддином Айни? А ведь таджики – единственные из числа наших живых братьев по древнеарийскому древу, которые говорят на общем с нами литературном языке и создали вместе с нами великую художественную культуру мирового значения?

В этой связи обращает на себя внимание одно принципиально важное замечание выдающегося мыслителя современного фарсиязычного мира профессора Саййида Хусейна Насра, которое может успокоить наш культурно-историческое чувство, травмированное ранее эмоциональными, а то и просто невежественными наскоками иных соотечественников американского профессора из числа культурных фундаменталистов на историю Таджикистана: «В мусульманской географии Центральная Азия до реки Амударья называлась Великим Хорасаном, а Таджикистан, который находится на восточной границе Центральной Азии, никогда не был окраиной персидской культуры. Он был одним из великих центров персидской культу-

ры. Основоположник персидской поэзии Рудаки происходит из Таджикистана, а не из Шираза, но мы об этом обычно забываем” [3].

Говоря «мы», профессор Наср, конечно, имел ввиду интеллектуальную страту современного иранского общества, которая, однако, как и интеллектуальный слой современного таджикского общества, отличается пестротой – по уровню не только образования, но и культуры восприятия. Более того, именно интеллектуалам, ни меньше, чем провинциальным политикам, свойственна склонность мыслить на языке контрастных категорий «мы» и «они», причем им не чужды предрассудки психокультурного порядка.

Так, еще в советском Таджикистане было обращено внимание на тот парадоксальный факт, что именно интеллигенция, воспитанная, казалось бы, в интернационалистическом духе, оказалась носителем стародавней психологии местничества и связанной с ней дегенеративной культуры внутринационального общения, особенно межрегионального!

Что касается современной иранской интеллектуальной прослойки, то в связи с ведущей темой данного текста я коснусь лишь нравов евроамериканской научной и культурной диаспоры из ИРИ. Судя по цитируемому ниже материалу, отношение части этой родственной нам в этнокультурном измерении общины к нам, таджикам, мягко говоря, не очень уважительное; в нем тоже заметны следы местнической психологии, но уже в масштабе всей фарсиязычной ойкумены! К тому же это отношение окрашено в яркие пренебрежительно-снобистские тона! Но это не все, о чем хотелось бы публично поговорить с нашими зарубежными сородичами.

Поэтому прежде, чем продолжить разговор на эту болезненную, но важную для нас тему, сделаю одну существенную оговорку. На Западе живет большая иранская община, отличающаяся пестротой и разноголосицей. Она, подобно еврейской диаспоре, очень организована; стремится сохранить свою национальную идентичность через целенаправленную и систематическую культурно-образовательную деятельность. В этом отношении очень активны люди с филологическим образованием. Все это похвально, но среди этих последних иногда звучит нотки субнационалистического толка (в масштабе фарсиязычного мира или Аджамы в целом, которого они называют «Большим Ираном»).

Но, как говорится, в семье не без урода: конкретнее говоря, имею в виду мизерную группу филологов и политологов (язык не поворачивается называть их политологами, ибо в их писаниях даже с помощью электронного микроскопа нельзя обнаружить следы логоса!), которая вовсе не представляет большую иранскую диаспору, живущую на Западе.

Я часто бывал среди иранской диаспоры в Европе и США, где встретил и подружился с рядом замечательных фарсиязычных ученых и литераторов!

И очень обидно, что недоброжелательное отношение отдельных наших зарубежных собратьев, очевидно, причисляющих себя к интеллектуальной элите, выражается в явном отсутствии у них желания понимать политическую остроту наших проблем и забот в советское время, иначе они в качестве объекта своей политической и идеополитической критики не избрали нелегкую жизнь и напряженную творческую деятельность высокочтимого в Таджикистане Устода Садриддина Айни.

О степени научно-исторической обоснованности их претензий можно судить по следующему, довольно одиозному обвинению: «Таджики украли нашу Авиценну!» К чести, наших иранских коллег следует добавить, что теперь этот печальный эпизод борьбы за «приватизацию» общего наследия в самом Иране вспоминают не без удивления и сожаления. (См.: Материалы Круглого Стола, посвященного культурным стычкам среди фарсиязычных народов: *Cholishho-yi hamgiro-yii forsizabonon, Kitobho. Torikh va jughrofiyo*, N 162, 2011)

В настоящее время критика подобного рода продолжает звучать в интеллектуальных кругах иранской диаспоры в Америке и Европе. Живущие там высокообразованные, но снобистствующие интеллектуалы иранского происхождения, как правило, склонны представлять себя более патриотичными гражданами, чем их собратья, живущие на их исторической родине. Но они, видать, равнодушны к куда более актуальным проблемам единства мирового иранства в условиях интенсифицирующейся глобализации, которая уже сейчас грубо и зримо угрожает культурной самобытности ираноязычных народов.

Главное, однако, в другом: они мало осведомлены о реальных политических и идеологических подоплёках процессов, имевших место в советской Средней Азии – исторической родине своих заречных собратьев по крови и культуре, что не мешает им размашисто и безапелляционно рассуждать о деятельности исторических личностей региона, которых они толком не знают, да и знать не хотят!

В самом деле, в начале 20х годов перед таджиками во весь свой устрашающий рост встала принципиальная историческая проблема поистине экзистенциального характера: быть или не быть таджикам народом с самобытным культурно-историческим лицом. Именно эту историческую дилемму не чувствуют и не понимают оппоненты Айни, которые позволяют себе морализовать по поводу того или иного конкретноисторического поступка нашего многоуважаемого устода!

О степени научно-исторической обоснованности их претензий можно судить по следующему, довольно одиозному обвинению: «Таджики украли

нашу Авиценну!» К чести, наших иранских коллег следует добавить, что теперь этот печальный эпизод борьбы за «приватизацию» общего наследия в самом Иране вспоминают не без удивления и сожаления. См.: Материалы Круглого Стола, посвященного культурным стычкам среди фарсиязычных народов (transliterated): Cholishho-yi hamgiro-yii forsizabonon, Kitobho. Torikh va jughrofiyo, N 162, 2011)2

Устод Садриддин Айни был не только общепризнанным основоположником таджикской советской литературы, но и зачинателем таджикской гуманитарной культуры XX века вообще. Айни известен не только как поэт и писатель, журналист и публицист, историк и искусствовед, литературовед и языковед, а также лексикограф и автор первого в советское время полнотолкового словаря таджикского языка, половина которого состояла из собраного им самым слов живого народного языка. Исходя из современной классификации научного знания, бы еще добавил, что Устод был также культурологом-таджиковедом в полном смысле слова!

Главная же историческая заслуга Айни как таджиковеда заключается в том, что с его бессмертным именем связано наше крупнейшее историческое достижение в области духовно-политического развития в советскую эпоху – становление собственно таджикской национальной идентичности. Только благодаря активной и целеустремленной научной и культурно-просветительской деятельности Айни, а далее Б. Г. Гафурова, понятие «таджик» из расплывчатого представления полевой этнографии («народность») превратилось в полноценную категорию политической антропологии («нация»).

Характеризуя свою общекультурную деятельность в советское время, Устод говорил, что она вся была посвящена одной главной теме: истории и культуре таджиков. «В течение своей жизни я написал немало книг, и все они были посвящены одной теме, сложены с одного и того же жизненного материала. Все это книги о таджиках и Таджикистане, о родной земле, которую в прошлом топтали бесчисленные орды завоевателей, о сыне этой земли, которого в VIII веке нашей эры нарекли именем «таджик». [5] Подытоживая же работы Айны с историко-научной точки зрения, необходимо подчеркнуть, что они образуют фундамент научного таджиковедения.

И вполне естественно, что когда «Автономная Республика Таджикистан» в составе Республики Узбекистан стал начинать борьбу за приобретение политического статуса «союзная республика» в рамках Союза ССР и ее надо было начать с исторического доказательства существования в регионе таджиков в качестве «коренной национальности» (данной антропологической характеристики они были лишены еще во времена Ленина) эта воистину историческая задача была возложена на Садриддина Айни.

В 1925 году Правительство Автономии в целях историко-культурного самоутверждения поручило Айни подготовить антологию «Образцы литературы таджиков», составленную из избранных поэтических произведений местных авторов. Правда, чтобы не дать лишнего повода для критического недовольства оппонентам из лагеря идеологов иранского культурного фундаментализма и амбициозного пантуркизма, было решено включить в нее произведения лишь тех поэтов, которые родились и жили в среднеазиатском междуречье, обозначенном в старых фарсиязычных толковых словарях как «Туран». (Отсюда исключение произведений Саади Ширази и даже Камола Худжанди, оставшегося жить в Табризе (столице иранского Азербайджана) после совершения хаджа!)

Несмотря на преднамеренное ограничение исторического горизонта тысячелетней таджикской поэзии, которое явно противоречило как реальной истории, так и теории культуры, местных литераторов и достойных образцов их творчества оказались более, чем достаточно.

Об этом свидетельствует следующий красноречивый факт, на который впервые обратил внимание Е. Э. Бертельс. В старинной поэтической антологии (тазкира) «Лубоб-ул-албоб», составленной в году 1221/22 уроженцем Бухары Мухаммадом Авфи перечислены имена поэтов эпохи Сельчукидов. Оказывается, из 106 названных Авфи поэтов 90 составляют таджики (это около 85%). [6]

Между тем большевики под новым собирательным именем «Узбекистан» фактически возродили политическое господство свергнутых ими же мангытов. Мало того, Москва укрепила постреволюционную мангытскую власть в крае, предоставив ей благоприятную социоисторическую возможность для новой экспансии – как раз в ту сферу, где веками господствовала таджикская духовность, сыгравшая большую созидательную роль во всей парсиязычной субцивилизации мусульманской культурной ойкумены, но и исторической аккумуляции мигрантов из Большой степи!

Даже тогда ее негласная политика ремангытизации приобрела явно панузбекскую направленность (об этом свидетельствовал поток жалоб из мест), чреватой регенарацией пантюркизма, РКПБ ограничилась об суждением этого тревожного вопроса о «местном шовинизме» на уровне соответствующего отдела ЦК и не вынесла вопрос на суд Политбюро

В советское же время «Новые мангиты» с молчаливого согласия их московских идеологических патронов взяли курс на максимальное ограничение социокультурных функций таджикского языка, в первую очередь в древних городах с преобладающим таджикским населением. Речь шла, конечно, не о стратегической политике долговременной интеграции, а о силовой тактике ускоренной ассимиляции посредством лингвистического оту-

речивания детей туземцев, то бишь таджиков, в узбекизированных школах и вузах.

Это было прямое продолжение культурной политики, начатой неомангытским руководством Советского Узбекистан еще 1924 году, когда осенью того же года «жирный кусок» региона, густонаселенного таджиками, был преподнесен на блюдечке с красной каёмочкой «Большому Узбекистану», созданному среди белого исторического дня политическими конструктивистами большевистского толка с помощью коррумпированных, терроризированных или даже, быть может, завербованных неомангытами партийно-советских деятелей таджикского происхождения!

В этом отношении наиболее подозрительна по мотивам целеустремленная антитаджикская деятельность видных представителей двух древних городов – Файзуллы Ходжаева (Бухара) и Абдуллы Рахимбаева (Худжанд). Последний, как оказывается, был даже вхож в семью В. И. Ленина. (Крупская называла Рахимбаева по-домашнему: Абдуллошка!) (Об этом в конце 80-х годов минувшего столетия мне рассказывали научные сотрудники Таджикского Филиала московского Института марксизма-ленинизма Имомназар Келдиев и Александр Вышнецкий.)

На основе этого факта я клонен полагать, что истоки политического игнорирования таджиков В. И. Лениным, равно как и его идея разделения Средней Азии только на Узбекию, Киргизию и Туркмению, восходят к домашним разговорам вождя с «Абдуллошкой», который, наверняка, твердым голосом знатока из мест, рассказывал пантюркистские байки про таджиков как расеянной в горах мелкой народности!

Впрочем, Рахимбаев встречался и со Сталиным, о чем последний рассказал Б. Г. Гафурову. Вспоминая перипетии «национально-территориального размежевания» в Средней Азии, Сталин сказал: следующее: нас ввел в заблуждение «подлец Рахимбаев», который упорно уверял в том, что таджиков как таковых в ваших краях почти не осталось, большинство давно ассимилировалось с узбеками! Оставшееся же меньшинство таджиков рассеянно живет в ущельях и на хребтах гор!

Иные же знатоки края своими научно необдуманно, подчас поверхностными наблюдениями, но скороспело возведенными в ранг чуть ли не таджикоспецифичных антропологических законов, в духе пресловутого «угадать и угодить», прямо или косвенно способствовали закреплению у правящей партэлиты ложного политического сознания, которое сразу же было подхвативачено дежурной идеологией пантуркизма!

Достаточно сослаться на совершенно безосновательное заключение известного языковеда-тюрколога В. П. Наливкина, объявившего «тяготение к горам... одной из характерных национальных черт таджиков» [7],

Российский востоковед-энциклопедист академик В. В. Бартольд, признанный мировым научным сообществом ведущим специалистом как в области иранистики, так и в сфере тюркологии, столь непрофессиональное утверждение знатока тюркских языков оценил как «наивное», а, значит, как недостойное серьёзного научного обсуждения и опровержения [8].

Теперь уточним позицию Айни. Если верить безапелляционным утверждениям цитируемых современных псевдокритиков Айни, то, выходит, что Устод, хорошо зная изначальную лживость грубых антиисторических инсинуаций пантуркистов, сознательно предпочитал публично молчать. Однако это голословное утверждение явно противоречит характеру Устода как креативной личности! В действительности же Айни не молчал, но в условиях политической и идеологической нагруженности своего нелегкого времени ему пришлось, как говорится, выбирать слова и... угол своего зрения!

Действительно, обратимся к тексту его предисловия к поэтической антологии, опубликованной в 1926 году, то есть два года спустя после официального утверждения Москвой проекта топорного нацразмежевания народов Средней Азии. Подрывая в корне большевистскую теорию и практику так называемого «нацразмежевания» он писал «С того самого времени, которое зафиксировано письменной историей, по сей день в Мовароуннахре и Туркистане обитает уважаемый народ (кавм-и муаззам), именуемый «таджик» или «тазик». Соответственно развиваются их язык и литература. Возникновение и развитие художественной литературы на этом языке не связано с какой-то определенной эпохой или установлением власти какого шаха или эмира. Эта литература во времена правления потомков Чингиза, Тимура, Шайбони, Астархана и Мангыта, которые по своему происхождению являлись соответственно монголами, турками и узбеками, развивалась в такой же мере, в какой она процветала во времена Саманидов, являвшихся фарсиязычными. Стало быть, развитие языка и литературы на этих местах (Мовароуннахре и Туркистане) произошло не по причине установления власти Саманидов или переселения иранцев; действительная же причина состоит в существовании на этих местах большого народа (кавм-и бузург) по имени таджик.

Вот и теперь мы видим, что этот народ продолжает жить в Бухаре, Самарканде, Истаравшане (Уротеппа), Худжанде, Фергане, Фалгаре, Мастчахе и вообще на восточной Бухаре. Живущие там люди в полноте и совершенстве сохранили свой язык, свои обычаи, традиции и свою литературу» [9].

Молчание – знак согласия? Да, хотя далеко не всегда; как уверяла древнекитайская мудрость, молчание может выразить также протест! К то-

му же Айни вовсе не молчал! Но Устод со времен политической демонстрации младобухарцев «шукрона», в которой он лично не участвовал, но был сурово наказан как «участник», сознательно воздерживался от участия в политических делах. (Айни даже не принял пост посла Бухары в Иране, предложенный ему Ходжаевым!) Теперешние же идеологически ослепленные критики Айни уверяют, что Айни молча одобрил все культурно-политические преобразования, проведенные большевиками в ходе их социального эксперимента, включая и политику так называемого национально-территориального размежевания, которая изначально, согласно букве и духу «экспертного» заключения акад. Радлова, фактически была нацелена на духовное обескровление прежде всего и главным образом таджиков!

Безоглядным критикам Айни прежде всего следовало бы задаться вопросом, почему именно партийные верхи Москвы (по инициативе партийных низов Узбекистана, конечно!) столь остро и решительно реагировали на выход из печати «Образцов литературы таджиков» – казалось бы, малотиражной и узкопрофессиональной книги из рода исторического справочника! Здесь, однако, следует обратить внимание не на форму сего справочника, а на его концептуальное содержание, а именно на те принципиальные критические замечания, которые изложены в предисловии автора-составителя! Приведенные же там исторические и логические аргументы фактически подрывали фундамент политико-идеологической концепции так называемого «национально-территориального размежевания народов Средней Азии»!

В самом деле, если с карандашом в руках внимательно и доброжелательно прочитать текст предисловия Айни, то легко обнаружить, что Устод преследовал две политически важные цели. Во-первых, доказать историческую несостоятельность идеологической лжи пантуркизма об историческом отсутствии таджиков в качестве самобытного народа в Центральной Азии, ставшей преимущественно тюркоязычной после XVI века.

Таджики были объявлены вырожденными узбеками, а именно потерявшими свой племенной тюрко-чагатайский язык во время «обучения в персоязычных медресе и под прямым влиянием самого персоязычного окружения»!

Впрочем, данный метод явного отуречивания следует считать историческим плагиатом: свое время его придумали постосманские националисты, считавшие турками всех жителей современной Турции независимо от их этнических, культурных и конфессиональных идентичностей; когда же им возражали местные курды, их официально объявили «одичавшими в горах тюрками»! Во-вторых, выразить культурно-политический протест в связи духовным насилием узбекско-советских властей над своими таджик-

скими гражданами в областях народного образования и этнической культуры (в особенности, наложение бессрочного домашнего ареста на таджикский язык).

Со всем этим беззаконием, конечно же, не мог согласиться живущий в Самарканде таджикский писатель Садриддин Айни. Он, однако, оценивал это беззаконие шире – в общем контексте политической и культурной ситуации, сложившейся в Средней Азии после сталинской авантюры с «размежеванием». Критические заметки Устода написаны на языке, понятном политическим идеологам и партийным функционерам Москвы: «Поскольку после Октябрьской революции в Туркестане и Бухаре советская власть была установлена под узбекским именем, постольку все газеты, указы, руководящие материалы, школьные учебники и политические книги издавались на узбекском языке, таджикский же народ, имеющий древнюю культуру и художественную литературу, был лишен доступа к новой революционной литературе, советской школе, информации о внутреннем и внешнем положении, политическому воспитанию, а в общем итоге таджики лишились всех плодов Революции!» [10]

Обратим внимание также на интенциональную установку и обусловленную ею стилистическую особенность айнинского письма-протеста: автор рассуждает с позиции долговременных идеологических и политических служило бы прежде всего общегосударственным интересам новой власти. Айни прямо не критикует узбекских властей за сознательное ограничение прав таджиков (официально они и поныне квалифицируются как «нацмень») на получение образования и политической информации на родном языке. Но подчеркивает, что сложившаяся культурная политика мешает идеологическому воспитанию в духе коммунистических норм и идеалов! Социальный критик вовсе не хитрит: он глубоко убежден в верности и справедливости нового образа жизни, а его утверждение среди «нацменьшинств» - также в интересах государствообразующей нации, то есть узбеков.

Однако все эти факты и аргументы были отвергнуты, ибо они не соответствовали изначальному проекту советизации азиатской части мусульманского края.

Большевицкая партия вместо того, чтобы освободить таджиков от средневекового ига допотопных рабовладельцев, завоевавших беззащитные оазисы цивилизации и агрессивно паразитизировавшихся на труде мирных земледельцев, поступили совершенно наоборот: восстановили власть прежних колонизаторов (просто «узаконили» их политическое господство на ранее завоеванных ими чужих землях!) в надежде с помощью средневековых навыков управления бывших хозяев новосоздаваемого Туркестана подавить своих идеологических противников в лице таджикских улемов.

Более того, российские колонизаторы, так сказать, в качестве тылового обеспечения своей борьбы с исламом, олицетворяемого в их глазах таджиками, создали все условия для интенсификации процесса отуречивания таджикских городов, прежде всего Самарканда и Бухары! Не произошло ли все это на почве своеобразной исторической переключки колониальных ментальностей?!

Не этим ли объясняется, мягко говоря, вялая реакция московских идеологов на постоянные жалобы таджиков на грубейшие нарушения прав так называемых нацменьшинств (а таджики вовсе не были в Узбекистане нацменьшинством!) на получение образования на родном языке. Правда, в конце концов Москве пришлось политически среагировать на открыто насильственные меры, к которым прибегали партийно-государственные органы Узбекистана в ходе форсированного нацстроительства. Но реакция Центра глубоко удивляла Айни своим воистину небольшевистским характером: чрезвычайно мягкой формой отношения к столь чувствительному идеологическому явлению. Конечно же, Айни как классическому гуманисту были органически чужды репрессивные методы расправы! Но ведь большевистский Центр мог бы снять с должности всех неомангытов, как снял ранее распоясавшегося Фитрата – родоначальника «местного шовинизма» (читай: узбекского национализма!) [12].

Уже тогда, когда сложность письма обратила на себя особое внимание реформаторов, последние осознали, что проблема не только в графике и отсутствии системной орфографии, призванной обеспечить, а значит и облегчить, правильное написание и чтение теста; ни меньшего практического значения имеет также метод обучения мусульманской грамоте. Это было убедительно продемонстрировано в так называемых новометодных школах (мактаби-и усули джадид), открытых в крупных городах таджикскими джадидами. А о том, что в медресе обучение традиционной грамоте продолжается излишне долго и нудно, критически отзывались ведущие бухарские просветители – начиная от Ахмад Дониш и кончая Айни. Они подчеркивали необходимость исправления и усовершенствования традиционных методов преподавания (ислох-и усул-и таълим) в мусульманских высших учебных заведениях. Другие критики (в особенности в культурных кругах постосманских турков) были настроены более радикально: они ставили вопрос о принципиальной непригодности арабского письма вообще, хотя им тоже угрожало исламское духовенство!..

Что до личной позиции Айни по данному животрепещущему вопросу, прообретшему в идеологически воинствующем государстве яркую политическую окраску, то она по существу своему носила чисто прагматический характер: Устод разделял программную задачу большевистской партии,

требующей скорейшей ликвидации неграмотности среди народонаселения государства социалистического типа, призванного основываться на сознательной деятельности граждан. Эта задача гармонировала с просветительским идеалом джадидизма, но ее практическое решение в тогдашних социокультурных условиях было затруднено чрезмерной сложностью арабского письма, основанного на алфавите без орфографического упорядочения. (В нем ведь нет привычных нам «точки», «запятой», «восклицательного» или «вопросительного знака», не говоря уже о «прописных буквах»! Правда, есть множество других правил, которые, однако, не сводимы к общему знаменателю, а потому их необходимо просто запоминать, что ведет, фигурально выражаясь, к лингвистическому начетничеству!)

В данном случае, однако, меня интересуют не «технические детали» вопроса. Важно подчеркнуть реальный исторический факт: Айни не имел никакого отношения к политическим и даже культурным переменам, систематически и целеустремленно осуществленным большевиками в Средней Азии! Его ведь вообще не включили в какие-либо научные или государственные комиссии по нацразмежеванию или смене алфавита. Так, проекты латинизации парси-таджикского языка были составлены Фитратом и Семеновым без прямого или косвенного участия Айни (его не привлекали даже в качестве научного консультанта!). Тем более его не могло быть в составе “Центрального Комитета новой письменности”, организованного в Душанбе. Чтобы убедиться во всем этом достаточно внимательно прочитать языковедческие статьи Айни того времени. Он пишет о начавшейся реформе письма как посторонний человек, начав разговор на данную тему вводными оговорками типа “по слухам” (аз ру-и шунид).

Правда, среди печатных выступлений Айни того времени можно особо выделить статью “Новый мир и новый алфавит” (1927), в которой он одобряет официально принятую новую форму письменности (латинизацию). Но обратим внимание и на то, как Айни обосновывал уже свершившийся факт изменения письменности: он включает это историческое событие в контекст происходящего в его время революционного обновления мира, а это последнее представлено им как объективный мировой процесс, в общее русло которого таджики должны войти, чтобы не отставать от соседей, в особенности, от своих многочисленных соплеменников, которые уже включены в данный исторический процесс в Узбекистане! Эта мысль образно выражена в самом заглавии цитируемой статьи Айни (“Новый мир и новый алфавит”).

Что до принципиальной личной позиции Садриддина Айни по вопросу смены алфавита, то он был прогрессивным человеком в полном и положительном смысле этого слова. Но, как мне кажется, он бы не одобрил

большевистский стиль диалектического разрыва нового со старым. Он бы предпочитал современный философский подход, именуемый диалогикой.

Оценивая общекультурную деятельность Айни в целом, следует особо подчеркнуть, что в ней нет ни одного лишнего звена или второспенного элемента; они образуют одну логически стройную систему, части которой не просто связаны друг с другом, но и взаимообусловлены, будучи составными частями единой айнинской стратегии борьбы за международное признание собственно таджикского вклада в развитие общеиранского культурного наследия.

В этом историко-литературном контексте поиск Устодом могилы Рудаки был вовсе не любительской акцией стареющего ученого, проводившего, скажем, свой отпуск в горах. Нет, инициатива Айни была запланированной и глубоко продуманной до деталей этнографическо-литературоведческой экспедицией академического ранга с привлечением ресурсов местной партийно-советской власти и русской гуманитарной интеллигенции. По логике же вещей она была прямым продолжением и апофеозом начатой им в 1925 году работы по составлению поэтической антологии «Образцы литературы таджиков».

Единственным же гидом в многолетнем поиске нашим Устодом могилы Рудаки служила глубокая научная вера в существование живой традиции, связывающей поэта X века Рудаки с современниками XX столетия. В этом смысле Айни вовсе не выдумывал культурные традиции; он их открывал в реальной цепи исторического развития духовности Аджамы (от Фирдоуси до Бедиля), среди вековых носителей и почитателей которых он сам жил. Правда, Рудаки помнили не как поэта, а как музыканта Уфари (могила Рудаки назвалась Мазар-и Уфари. Но это уже, так сказать, технические детали большого поискового дела, целеустремленно осуществленного Айни. (С культуроведческой точки зрения феномен «Мазар» можно рассматривать как олицетворение психо-мифологического культа предков.)

Итак, Устод Айни, остроумно связав указание историко-культурных источников о самаркандском происхождении Рудаки с дожившей до наших времен тысячелетней устной традицией, рассказывающей о захоронении опального, изгнанного из бухарского двора некогда знаменитого поэта Рудаки – основоположника классической поэзии на фарси-дари-таджикском – в собственном семейном саду, с помощью местных старцев установил местоположение его могилы. А известный русский антрополог М. М. Герасимов по сохранившимся черепу и скелету создал скульптурный портрет 1100-летнего Рудаки...

Таков общий итог начатой Садриддином Айни и продолжавшейся 30 лет (1928-1958) борьбы за признание собственно таджикского вклада в об-

щеиранское культурное наследие, вошедшее в мировую культуру под названиями «персидская литература», «арабская наука» и «мусульманская (и даже «исламская») цивилизация».

Существенно заметить, что Айни в этом историческом контексте хотел связать воедино целый ряд знаменательных событий, происходивших в разное время на исторической родине таджиков, вошедшей в персоязычные и арабские толковые словари под названием «Туран»: рождение новоперсидского языка, которого Устод не без основания называл «таджикским», формирование на этой языковой базе новой художественной литературы, которую он предлагал классифицировать как «персидско-таджикскую», а главное доказать существование испокон веков в Туране таджиков, которые, несмотря на все трагические перипетии своей судьбы, дожили до наших дней в качестве самобытного народа, хотя «эта живучая национальность» (характеристика, данная таджикам русскими этнографами) к концу девятнадцатого столетия, оказавшись под двойным идеологическим окружением, уже начала терять историческую перспективу. Организаторы же этой политической идеологической осады – трансграничные идеологии, известные как пантуркизм и панисламизм – тесно сотрудничали в достижении своей главной цели: недопущении формирования у аборигенов края собственного этнокультурного самосознания!

Поэтому был совершенно прав другой прославленный таджик Бободжан Гафуров, который тоже воспринимается нами в сане национальной святыни. Он называл Устода Айни «Отцом таджикской нации», хотя история консолидации таджикского народа в качестве полноправной нации социалистического типа неразрывно связана с многосторонней государственной и научно-организаторской деятельностью самого академика Б. Г. Гафурова.

В свете этих несомненных культурно-исторических заслуг Айни и Гафурова вполне заслуженным является присвоение обоим высокого государственного звания «Герой Таджикистана». Наряду с ними высокого звания героя были удостоены также Нусратулла Махсум и Шириншо Шотемур. Однако по (не)известным причинам остались недооцененными исторические заслуги еще трех выдающихся таджикских политических деятелей того времени: Абдулкадыра Мухиддинова, Абдурахима Хаджибоева и Чинора Имомова, которые, исправляя свои ошибки начала 20-х годов, в 1924-1929 гг. вели активную борьбу за создание полноправной в историческом и политическом отношениях союзной республики Таджикистан, включающего в себя Самарканд и Бухару. (А ведь они тоже заплатили собственной жизнью за независимость своего политического мышления!)

Поэтому вызывает недоумение факт официальной недооценки исторической деятельности этих политиков теперь, в годы независимости, ко-

гда мы можем представлять свое прошлое с учетом доступной архивной информации и судить о нем независимо от Москвы. Ведь политиков, прошедших огонь, воду и медные трубы суровых двадцатых и тридцатых годов, по крайней мере, можно было бы, как это делают в соседних с нами государствах, посмертно вознаградить высшими орденами! Но, как кажется, это уже начало другого разговора, касающегося уровня национального самосознания и общегражданской ответственности политических советников и академических историков, подготовивших соответствующие материалы для правительства!

Здесь, однако, меня интересует другое явление: политизированная критика общекультурной деятельности общепризнанных знаковых фигур таджикской советской истории, прежде всего Садриддина Айни, среди «Новых таджиков», а также в кругах евро-американской иранской диаспоры, иные представители которой, находясь в регионоведческих центрах Запада, выступают с идеологической и политической позиции постсоветской советологии!

В свете общекультурной традиции почтительного отношения к прошлому, присущей народам братьям – таджикам и иранцам, трудно, очень трудно понять мотивы недружественных высказываний (и даже ядовитой критики!) в адрес выдающихся таджиков, составляющих общенациональную гордость всего ираноязычного мира; они время от времени появляются в ИРИ и за его пределами, особенно среди евро-американской диаспоры иранского происхождения). О первом всплеске этой недружелюбной акции с болью в душе рассказывал покойный академик Мухаммаджон Шакури, которому с помощью тогдашнего иранского посла в Таджикистане г-на Шабустари удалось погасить волну критических выступлений — фактически беспочвенной, но идеологически заостренной.

Последним же по времени рецидивом этой кампании была публикация статьей сходного содержания, но с более широким политико-культурным контекстом в журналах «Бухоро» (Иран) и «Эроншиноси» (США). Буду отравленным: опубликованные в них статьи явно задевались историческая честь и национальное достоинство таджикского народа!

Отвечая на напрашивающийся вопрос о причине моей несколько запоздалой реакции на эти печатные выступления сразу скажу, что поднятая в них тема вовсе не устарела, а, напротив, актуализируется – особенно в свете хозяйничанья на бесхозном поле таджиковедения регионоведов политологического (вовсе не «политологического!»), толка, вооруженных изрядно заржавленным оружием пропаганды пресловутой советологии старого и нового (постсоветского) пошива.

Впрочем, никто из числа докторов филологических наук не поднял своего голоса-протеста и в моей собственной стране, раздираемой, к большому социоисторическому сожалению, субэтническими предрассудками – явлением, не чуждым и традиционному иранскому обществу. В случае же реакции таджикского маргинального общества особую тревогу вызывает тот факт, что главной защитницей и распространительницей идеологии субэтнизма является гуманитарная интеллигенция, среди которой преобладают выпускники факультетов таджикской филологии и востоковедения высших учебных заведений!

Не буду, однако, отвлекаться. Вернусь к примечательному высказыванию профессора Хусейна Насра. В нем мое особое внимание привлекла его заключительная фраза: «Мы об этом [об основополагающем вкладе таджиков в новоперсидскую культуру] обычно забываем».

Почему же?! Причина в историческом невежестве или в чем-то более важном - коренном? Отвечая на это архиважное психокультурное вопрошание, я мог бы ограничиться простой иронией: ничего не поделаешь! Исламский Бог, в отличие от более предусмотрительного Бога иудейского, не позаботился о нашем будущем: Он не вознаградил иранскую семью мусульманских народов самым необходимым качеством – отличительной чертой, выражающей исконно народную Волю к Жизни, что экзистенциально необходимо для их исторического совыживания в сотворенном Аллахом «мире возникновения и исчезновения»!

И в самом деле, наши верующие соплеменники, разделенные стеной враждующих мусульманских сект, живут в разных духовных мирах. Достаточно сказать, что искусственно отчужденные друг от друга ираноязычные сунниты и шииты не раз противостояли друг другу как кровные враги даже в Святой Бухаре! Поэтому не удивительно, что их теперешние потомки, будучи даже интеллектуалами секулярно-светского покроя, не интересуются исторической судьбой своих живых собратьев, обитающих рядом, по ту сторону Амударьи! А если и интересуются, то, подобно д-ру Матини и опекаемых им маргинальным правдоискателям в сфере национальной политики, смотрят на историю и культуру таджиков через снобистские черно-политические очки, причем забравшись на самую верхотуру!

Более того, эти верхотуры, рассыпав соль на нашу глубокую и все еще открытую, кровотечающую! – духовную рану, нанесенную историческому телу аборигенов Средней Азии большевистствующими этнотопографами, не в меру идеологически мотивированными, но полными невеждами в историческом и культурном отношении, а также близорукими в отношении геополитическом! Ведь в результате криминально-исторических акций «размежвателей» народов этого древнего историко-культурного региона

основатели его прославленных цивилизаций оказались в трагическом положении человека, голову которого отрезано от тела. Чем же данный метод расправы атеистующего палача отличается от кровавого метода обезглавливания, к которому прибегают современные религиозно мотивированные фундаменталисты талибанского толка, терроризирующие единоверцев-таджиков на их исторической родине?!

В данном контексте, однако, меня интересуют враждебные действия иных правдоискателей иранского происхождения, направленные на дискредитацию литературной и общественной деятельности Садриддина Айни – воистину нашей национальной святыни! В особенности они позволяют себе ехидничать по поводу жизненной позиции Садриддина Айни – нашего настоящего интеллектуального героя советского времени, отстаивавшего исторические права своего народа в окружении своры единокровных политиков с менталитетом мелкого торговца!

Критическому анализу методологических оснований современной политической науки, азам которой они научились на Западе, я посвящу свое отдельное печатное выступление. А пока ограничусь следующим принципиальным замечанием.

Критикане, увлекши далеко неполиткорректными придирками к деятельности Устода Айни, даже не удосужились вникать в сложные жизненные перипетии Айни – «единственного джадида, умершего в собственной постели», как не без политической иронии, точнее, явного ехидства, пишет Матини со слов известной исламской энциклопедии!

Здесь я бегло коснусь тех судьбоносных вызовов настоящего экзистенциального масштаба и значения, которые встали перед социально мыслящими таджиками в начале двадцатых годов минувшего столетия. Кстати говоря, тогда, как и теперь, мыслящих людей хватало, но многие из них болели пресловутой болезнью психоаналитического происхождения, именуемой *amor fati* (роковой любви к своему жизненному жребью)! А это очень тревожное психо-историческое явление своими духовными корнями уходит в эпоху мангытского владычества!

В отличие от российских востоковедов, показавших политические и экономические причины и последствия глубочайшего кризиса, охватившего в девятнадцатом веке всю Среднюю Азию, Садриддин Айни особое внимание обратил на не менее пагубное духовное измерение этого общего кризиса. Описывая жизнь таджиков на исторической родине своих предков, он охарактеризовал ее как «подлинное рабство». В контексте сказанного «рабство» надо понимать шире, включающее в себя также духовную деградацию народа в целом.

Адекватным же зеркалом психокультурного состояния тогдашнего таджикского общества можно считать «Святую Бухару». Среднестатистический житель -- столичного города, где родился и вырос гений всех времен и народов Авиценна, а старинные исторические памятники которого суть живые свидетели богатейшей культуры его коренных жителей (таджиков), фактически ничего не знал обо всем этом. Комментируя типичный ответ таджика того времени на вопрос, «кто вы по национальности» («мусульманин!»), Айни с глубокой исторической тревогой констатировал: что таджик позабыл даже собственное имя народа, которому он принадлежал по своему антропологическому происхождению!

Чем же вывана столь глубокая деградация исторической памяти народа, тем более живущего в столице?!

Садриддин Айни, представляя свой роман «Рабы», писал: «читатель узнает из него, как жил мой народ – сыны благородной Бухары: крестьяне, батраки, рабы, умирающие от голода, обираемые баями, продаваемые, подобно скоту, на невольничьих рынках... В какой-то мере роман «Рабы» является историей и моей собственной жизни. В нем рассказано о том, как таджики провели последний век в рабстве и как они покончили с ним, чтобы начать новую, достойную человека жизнь».

Говоря о последнем веке рабства, Устод имел в виду темнейшую эпоху мангытского владычества, в течении которой у описанного Айни состоянии рабства появилось новое измерение. Образно говоря, в конце XIX и начале XX вв. таджик как раб божий был заточен в темницу треугольной формы. (Образная аналогия: пресловутый «Бермудский треугольник».) Представление же ее узников можно реконструировать следующим образом: соответствующие углы этой мангытской духовной тюрьмы можно обозначить тремя «Т»: «такдир» (судьба), «толеъ» (везение) и «таваккул» (упование на Бога). А эти последние соединить в одно духовное целое посредством «Иншалла» (Бог даст). Возможные же пути выхода из этой темницы ярко освещены двумя трансграничными идеологиями - панисламизмом и пантуркизмом. Кстати сказать, позднее, накануне реализации большевистской проекта «Территориально-национального размежевания народов Средней Азии» панисламизм и пантуркизм скоординировали свои идеологические усилия в направлении подавления пробуждающего этнокультурного самосознания у таджиков, живущих и поныне в крупных городах Узбекистана.

Корень зла, однако, не в этих идеологиях как таковых, а в идеологии коммунистического нациестроительства в ее большевистском дизайне! Большевистский же идеологический подход отличался торопливостью психокультурного характера, которую объясняли, «остротой политического

момента», обуславливаемой «капиталистическим окружением». Эта объяснительная схема не выдумана; она – историческая правда, но далекая от исторической истины!

Данное замечание, однако, не может оправдать стиль политического мышления российских большевиков. Действительно, чем объяснить тот факт, что партия большевиков, приступая к выполнению политически очень важного пункта своих программных задач – практическому решению актуального национального вопроса, сознательно игнорировало мнение академической науки?! Ведь они не включили в свои комиссии по нацразмежеванию ни одного из известных ученых-востоковедов – даже представителей знаменитых петербургских и московских школ, в первую очередь академика В. В. Бартольда – общепризнанного классика мировой ориенталистики! Сказать, что большевистские лидеры не доверяли старому академическому истеблишменту, значит нечего сказать! Ведь, судя по всему, Сталин полностью доверял рекомендациям староориенталистского толка известного тюрколога академика В. В. Радлова!

В чем же собственно дело?! Не потому ли что академик Бартольд оставался верным классическим идеалам независимости науки от политики, а академик Радлов мыслил в унисон имперскому мышлению своей эпохи?! Чем же конкретно политическое мышление Радлова резонировало с умонастроениями Сталина? Последний как инородный продолжатель политического дела Ленина, был в первую очередь озабочен сохранением России «единой и неделимой». Радлов как знаток антропологии центрально-азиатцев в тюрском измерении как раз конкретно подсказал геополитическую путь интеграции в эмпирию новозахваченных азиатских земель.

БИБЛИОГРАФИЯ И ПРИМЕЧАНИЯ

[1] Чалол-и Матинӣ. Садриддин Айнӣ, забони форсӣ ва тоҷикӣ, журнал Эроншиносӣ, лето 1392 года ; Масъуд-и Хусайнипур ва Озито Ҳамдонӣ. “Аввал хеш, дувӯм дарвеш”: нигоҳ-е дигар ба Садриддин Айнӣ, там же.

[2] Friedrich Nietzsche. Menschliches, Allzumenschliches: Ein Buch für freie Geister Письмо Райнхарду фон Зайдлицу от 12 февраля 1888

[3] sa-news.org от 21 мая 2012

[4] В. В. Бартольд. Таджики. Исторический очерк, Сочинения, том 2, часть 1, М.: Наука, 1963, с. 468

[5] Садриддин Айни. Собрание сочинений, т. 6, М.: Художественная литература, 1975, с. 313.

[6] В. П. Наливкин. Биография. Документы. Труды. М.: 2015, с. 449

[7] См: В. В. Бартольд. Общие работы по истории Средней Азии. Работы по истории Кавказа и Восточной Европы. Сочинения, т. II (1), М.: Наука, 1963, с. 399

[8] Е. Э. Бертельс. Персидский-дари-таджикский, Советская этнография, 1950, № 4, с. 43

[9] Садриддин Айни. Намунаи адабиёти тоҷик. Сарсухан, Куллиёт, ҷилди 11, китоби якум, Душанбе: Ирфон, 1963, с. 169-17

[10] Садриддин Айни. Намунаи адабиёти тоҷик, там же.

**САҲМИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР ПЕШБУРДИ
СИЁСАТИ ОБИ ҶАҶОНИ МУОСИР**

Раҳмонзода А.Ш. -
номзади илмҳои таърих,
муовини директор оид ба илм ва таълими
Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои
Осиё ва Аврупои АМИТ,

Дар ҷаҳони муосир баробари тараққиёти босуръати илму техника, технология ва болоравии сатҳи зиндагӣ, масъалаҳои нав дар арсаи байналмилалӣ ба вучуд омаданд, ки ҷомеаи ҷаҳониро ба ташвиш оварданд. Олимону коршиносон сабабҳои ба вучуд омадани масъалаҳои ҷаҳонии аз меъёр зиёд истифода намудани захираҳои табиӣ ё худ омили инсонӣ меноманд.

Эътирофи байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои истиқлол бо номи Президент иртиботи мустақим дорад. Дар арзи 30 соли охир кишвари мо ба узви комилхуқуқи ҷомеаи ҷаҳонӣ табдил ёфт, узвияти бисёре аз созмонҳои бонуфузи байналмилалиро касб намуд, ки хидмати асосӣ дар ин роҳ ба Пешвои миллат мутааллиқ аст.

Эътирофи байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 сентябри соли 1991 оғоз шуд. Асосҳои сиёсати хориҷии Тоҷикистони соҳибистиклол дар Эъломияи истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон тарҳрезӣ шуда буд: «Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муносибатҳои байналмилалӣ ба сифати субъекти мустақили ҳуқуқи байналмилалӣ амал мекунад ва дар фаъолияти хеш барои сулҳи пойдор, нобудии силоҳи ҳастай, роҳ надодан ба истифодаи неру дар ҳаллу ҷасли мунозира ва ихтилофоти байни давлатҳои соҳибистиклол ҷаҳд менамояд, ба ҳамкории байни давлатҳо дар ҳалли масоили ҷаҳоние, ки дар рӯ ба рӯи инсоният қарор доранд, рушд мебахшад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон худро дар назди ҳамаи шарикон ва бидуни ҳамагуна пешрафт барои имзои бевоситаи баробархуқуқ ва мутақобилан судманди созишномаву шартномаҳои дучониба ва гуногунҷониба, ки манфиатҳои ин ё он давлати мустақилро маҳдуд намесозанд, кишвари кушода эълон мекунад [3, с. 175].

Яке аз масъалаҳои мубрами рӯз дар ҳаёти сиёсии ҷомеаи имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ин оқилона истифода бурдани захираҳои обӣ ба шумор меравад, ки солҳои аввали истиқлолият то ин ҷониб бештар рушду инкишоф ёфта, диққати махсус ба он равона шуда истодааст. Соҳаи об яке аз соҳаҳои муҳим дар низоми давлатдориро давлатсозӣ буда, аҳамияти

баланди иқтисодию иҷтимоӣ ва сиёсию ҳаётиро доро мебошад. Он заминаи бунёди дар рушду тараққиёти давлат ба ҳисоб рафта, асоси инкишофи тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеаро таъмин менамояд. Таърихи ташаккули давлатҳои тараққикарда нишон медиҳад, ки бе дастбӣ ба иқтисодии басандаи таъминоти обӣ давлат наметавонад рушди муътадили иқтисодию иҷтимоии худро таъмин карда бошад.

Махсусан, дар замони муосир, ки тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа ба тадриҷ ба низоми идоракунии электронӣ гузашта истодаанд. Тамоми ҳаёти ҷомеа ба техника ва технологияҳои аз қувваи барқ истифодабаранда вобастагии ногусатанӣ пайдо намудааст. Талабот ба соҳаи энергетика ҳар лаҳза зиёд гардида, фаъолияти ҳамаҷузай инсонҳо ба пуррагӣ аз ин соҳа вобаста гардида, захираҳои обӣ дар ин самт ба сарчашмаи боэътимоди истеҳсоли қувваи барқ табдил ёфтааст.

Илова бар ин, соҳаи саноат, ки муҳимтарин соҳа дар таъмини ҷомеа бо шуғл ва маҳсулоти ниёзи аввалу ашёҳои ҳамаҷуза истифодашаванда мебошад бе соҳаи энергетика арзи ҳастӣ карда наметавонад.

Дигар самти муҳим иштироқи фаъолонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳаллу фасли масоили байналмилалӣ ва минтақавӣ мебошад, ки дар ин маврид низ дастовардҳои мо ҷашмрасанд. Аз ҷумла, чандин ташаббуси кишвари мо, бахусус дар ҳаллу фасли масъалаҳои обу энергетика аз ҷониби соири кишварҳои ҷаҳон дастгирӣ ёфта, тадриҷан амалӣ мешаванд.

Аммо қабл аз зикри ин ташаббусҳо мехоҳем ёдовар шавем, ки соҳиби ин андешаи ноб ва дорой истеъдоди дарки масоили ҷаҳонӣ будани сифате нест, ки пас аз чандин сол таҷрибаи роҳбари дар вучуди Президенти мо пайдо шуда бошад. Ў аз ҳамон солҳои аввали роҳбарияш, бо дарназардошти масъулияти бар дӯш гирифтааш нишон додааст, ки ҳамчун сиёсатмадори мударбир ва роҳбари дурбин тамоми масоилро ба ҳубӣ дарк мекунад ва аз қабл барои ҳалли онҳо пешниҳодҳои худро дорад [11, с. 220].

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барои ҷалби бештари ҷомеаи ҷаҳонӣ барои ҳамкорӣ, аз ҷумла, дар самти табодули мол, татбиқи лоиҳаҳои муштарак ва ғайра охири соли 2002 бо ташаббуси тозатаре сиёсати «дарҳои кушода»-ро эълон дошт [15, с. 77].

Сиёсати «дарҳои кушода» ба мо имкон дод, ки доираи робитаҳоро бо кишварҳои хоричӣ васеъ намуда, сафи ҳамёрони анъанавӣ ва доимиамонро афзоиш диҳем. Дар ин росто корҳои зиёде дар пешанд ва дипломатияи об бояд нақши фаъолтар дошта бошад.

Дар ин замина сиёсат дар соҳаи об яке аз ҷузъиётҳои муҳимми сиёсати давлатиро ташкил менамояд, ки ҷавҳари марказии он таъмини зиндагии шоистаю арзанда барои ҷомеа мебошад.

Агар дар масири таърих миёни давлатҳо муҳолифату бархурҳо барои тақсими дарёҳои фаросарҳадӣ ба назар мерасад, солҳои охир норасоии оби тоза дар минтақаҳои гуногуни сайёра баръало ҳис карда мешавад. Масъалаи мазкур хосияти умумичаҳониро пайдо намудааст, ки ҷаҳониён роҳҳои ҳалли ин мушкилотро тавассути муколамаҳои умумичаҳонӣ, яъне бо роҳи дипломатияи об бартараф менамояд. Муҳолифату низоъҳо миёни давлатҳо, ки сабаби ба вучуд омадани онҳоро масъалаи об ташкил медиҳад, тавассути усулҳои дипломатӣ ё худ дипломатияи об ҳаллу фасл карда мешавад [5, с. 391].

Кӯшиш ва ибтикори ватандӯстонаи Пешвои миллат буд, ки миллати тоҷикро имконияти ифтихор аз тоҷик ва тоҷикистонӣ будан даст дод. Пешвои миллат аз истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва миллати хеш аз олитарин минбарҳои сиёсии ҷаҳон бо ифтихор ҳарф мезананд ва барои ояндаи неки миллат бо боварии комил меболанд.

Ба ҳама маълум аст, ки Пешвои миллат имрӯз дар баробари он, ки аз ҷониби миллати тоҷик ҳамчун шахсияти ваҳдатифар, созанда, хирадманд, инсондӯст ва ташаббускор пазируфта шудаанд, ҳамзамон, аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ эътироф гардидаанд. Воқеият аст, ки тамоми сарварони сиёсӣ наметавонанд дар раванди фаъолияти худ аз ҷониби оммаи халқ ҳамчун пешво ва ё сарвари фавқулода муҳим эътироф гарданд. Агар чунин мебуд, имрӯз саҳифаи таърих ва таърихи миллатҳо аз сарварони қаҳрамон пур мегардид. Маҳз, шахсиятҳои хирадманд бо корнамоиҳои бузурги худ аз ҷониби оммаи васеи мардум эътироф гардида, идеал ва улғуи миллат қарор мегиранд. Яке аз чунин сарвароне, ки дар шароити муосир бо корнамоӣ ва ташаббусҳои худ тақдири як миллатро тадбир намуда, ормонҳои бузурги онро амалӣ гардонида истодааст, Эмомалӣ Раҳмон аст. Ба ҳама аён аст, ки Пешвои миллат дар ташаккул ва рушди давлатдорӣ миллии тоҷикон чи қадар заҳмат кашида истодаанд.

Андешаву ташаббус ва татбиқи барномаи баргардонии гурезагон, ки бевосита аз ҷониби Пешвои миллат дар татбиқи хоставу орзуи мардуми кишвар тарҳрезӣ ва амалӣ гардид, барои созандагии ватану миллат, равона кардани қувваю нерӯи тамоми тоҷикону тоҷикистониёни дохиливу хориҷӣ он тадбири ҳақимонае буд, ки дар таҳқиму пойдорӣ давлату миллати тоҷик нақши пайвандгарро бозид. [1, с. 130].

Бояд гуфт, ки дар пайи ташаббусҳои байналмилалӣ Пешвои миллат дар соҳаи об батадрич дар пешбурди сиёсати об дар ҷаҳони муосир ба сатҳи амалӣ баромад. Ин нукта ба ҷаҳониён собит намуд, ки ғояи сиёсати об аз фаҳмиши анъанавӣ он фарқ дошта, роҳандозии технологияҳои нави гуфтушунидери тақозо дошта, ба анҷоми муваффақонаи ихтилофу муноқишаҳо оид ба идора ва истифодаи захираҳои оби дарёҳои фаромиллӣ мусоидат намояд [5, с. 392].

Барои дарки бештари ташаббусҳои Пешвои миллат дар пешбурди сиёсати об дар ҷаҳони муосирро ба маврид мешуморем чанде аз он ташаббусхоро баён намоем, то барои бозандешӣ ва баланд бардоштани ҳувият ва ифтихори худ аз доштани чунин роҳбари ташаббускор ва сиёсатмадори ҷаҳонӣ андеша намоем:

1. Пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Иҷлосияи 54-уми Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид (МУ СММ, 1 октябри соли 1999) – эълон намудани соли 2003 – Соли оби тоза. Дар асоси ин ташаббус 20 сентябри соли 2000 дар Иҷлосияи 55-уми Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид соли 2003 ҳамчун соли байналмилалии оби тоза эълон карда шуд. 29 август – 1 сентябри соли 2003 дар шаҳри Душанбе Форуми байналмилалӣ оид ба оби тоза баргузор гардид.

2. Пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба эълон намудани солҳои 2005-2015-ро ҳамчун Даҳсолаи байналмилалии амал “Об барои ҳаёт”. 23 декабри соли 2003 Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид дар асоси Эълומияи Душанбе Қатъномаи дахлдорро қабул карда, солҳои 2005-2015 – ро ҳамчун Даҳсолаи байналмилалии амал “Об барои ҳаёт” эълон кард.

3. Ташаббуси эълон намудани соли 2013 ҳамчун соли байналмилалии ҳамкорӣ дар соҳаи об. Соли 2013 ҷомеаи байналмилалӣ, бино бар қатъномаи Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид №67/204, ки муаллифаш Ҷумҳурии Тоҷикистон аст, Соли байналмилалии ҳамкорӣ дар соҳаи обро қайд намуд. Маросими оғози Соли байналмилалии ҳамкорӣ дар соҳаи об дар қароргоҳи ЮНЕСКО дар Париж 11 феввали соли 2013 баргузор гардид, ки дар он Вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон иштирок ва суханронӣ намуд.

4. Пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба эълон намудани солҳои 2018-2028-ро ҳамчун Даҳсолаи байналмилалии амал “Об барои рушди устувор”. 21 декабри соли 2016 Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид Қатъномаи дахлдорро қабул карда, солҳои 2018-2028 – ро ҳамчун Даҳсолаи байналмилалии амал “Об барои рушди устувор” эълон кард. Қобили зикр аст, ки ташаббуси мазкур бори аввал аз ҷониби Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 12 апрели соли 2015 зимни Форуми ҷаҳонии об дар шаҳри ТеҒуи Ҷумҳурии Корея ироа гардида буд.

Ин ташаббус аз тарафи Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид бо қабули қатъномае (A/RES/71/222) қабул карда шудааст. Мутобиқи қатъномаи мазкур давраи солҳои 2018-2028 ҳамчун Даҳсолаи байналмилалии амал “Об барои рушди устувор” эълон шуда, он аз 22-юми март соли 2018 оғоз ёфт ва 22 март соли 2028 ба анҷом мерасад.

Дар ин робита, бояд зикр кард, ки моҳи июни соли 2018, пас аз оғози расмии Даҳсолаи мазкур дар шаҳри Нью-Йорк дар рӯзи чаҳонии об (22 март), дар шаҳри Душанбе бо иштироки намояндагони воломақоми давлату ҳукуматҳои кишварҳои аъзои Созмони Милали Муттаҳид созмонҳои байналмилалӣ минтақавӣ ва дигар тарафҳои манфиатдор Конфронси байналмилалӣ сатҳи баланд оид ба татбиқи “Даҳсолаи байналмилалии амал “Об барои рушди устувор”, 2018-2028” баргузор гардид, ки зимни он доираи васеи масъалаҳои марбут ба захираҳои об мавриди баррасӣ қарор дода шуданд [5, с. 49].

Гузашта аз ин, Конфронси Душанбе, ки қабл аз Форуми сатҳи баланди Созмони Милали Муттаҳид оид ба рушди устувор (9-18 июли соли 2018) баргузор гардида буд (дар он низ Ҳадафи шашуми рушди устувор матраҳ шуд), чиҳати коркарди тавсияҳои мушаххас бо манзури таҳкими тадбирҳои барои расидан ба аҳдофу вазифаҳо дар соҳаи захираҳои об мусоидат намуд. Дар фарҷоми ҳамоши саноди ниҳонии Конфронс – Эълумияи Душанбе қабул карда шуд. Қобили тазаккур аст, ки натиҷаҳои ин Конфронс метавонанд ба раванди татбиқи Даҳсолаи болозикр тақони тоза бахшанд.

Ҳадаф аз ин ибтикорҳо таъкиди зарурати ҳамкориҳои созанда дар ҳалли масъалаҳои марбут ба об чиҳати бақои ҳаёт ва рушди устувори инсоният аст. Вобаста ба ин, яке аз афзалиятҳои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмини нақши созандаи кишвар дар масъалаҳои марбут ба об дар арсаи байналмилалӣ ва минтақа мебошад, ки ҳам ба манфиатҳои миллӣ ва ҳам ба нафъи ҷомеаи чаҳонӣ созгор аст. Дар концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст, ки “Тоҷикистон, чун кишвари дорои захираҳои фаровони об, ҷонибдори истифодаи одилона ва оқилонаи он захираҳо тавассути ҳамкориҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ мебошад ва татбиқи пайгириҳои дипломатияи ҳамкорӣ дар соҳаи обро ягона василаи ҳалли мушкилот дар ин самт меонад” [4;2].

Бояд гуфт, ки Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар тамоми сафарҳои хориҷии хеш ва хоса, аз минбари Созмони Милали Муттаҳид борҳо оид ба масъалаҳои об ва ҳифзи муҳити зист, пешгирии обшавии пиряхҳо, пешгирии беморихое, ки бинобар камбудии об ва олуда шудани он ба миён меоянд, сухан гуфтаанд.

Ташаббусҳо дар соҳаи об, пеш аз ҳама, ба таҳкими ҳамкорӣ ва танзими муносибатҳо дар ин соҳаи ҳаётан муҳим нигаронида шуда, мавзӯи обро аз чаҳорҷӯбаи фаҳмиши анъанавӣ ва кӯҳнашудаи он раҳо карда, назари навро дар истифодаи захираҳои оби минтақа талқин менамоянд, ҳадафи истифодаи таҷрибаи пешрафтаи якдигар ва чаҳонро дар ҳалли масъалаҳои баҳсноку низоъангез, аз ҷумла, идоракунии захираҳои оби дарёҳои фаромарзӣ пайгирӣ мекунанд.

Нақши Пешвои миллат дар равшан сохтани ҳадафҳои асосӣ ва усулҳои сиёсати хориҷӣ ва дипломатияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон бисёр муассир ва корсоз аст. Вижагии сурату сират гирифтани сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ин аст, ки заминаи назариявии он бахши муҳими ҳаёти давлатӣ на дар доираи коршиносон ва назарияпардозон, балки раҳораҳ, ҳангоми анҷоми фаъолиятҳои пурталлоши дипломатии Сарвари Ҷумҳурии Тоҷикистон эҷод шудааст [5,39].

Эътирофи байналмиллалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бинобар кӯшишу заҳмати бепоёни Пешвои миллат дар солҳои истиқлол бо номи Президент иртиботи мустақим дорад. Дар арзи 20 соли охир кишвари мо ба узиати комилхуқуқи ҷомеаи ҷаҳонӣ табдил ёфт, узиати бисёре аз созмонҳои бонуфузи байналмиллалӣро касб намуд, ки хидмати асосӣ дар ин роҳ ба Пешвои миллат мутааллиқ аст [7, с. 152].

Эътирофи байналмиллалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 сентябри соли 1991 оғоз шуд. Асосҳои сиёсати хориҷии Тоҷикистони соҳибистиқлол, ки иборат аз мароми татбиқи сиёсати хориҷии соҳибистиқлолу баробархуқуқ, мусолимадомез ва тарафайн муфид мебошад, дар Эълумияи истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон тарҳрезӣ шуда буд: «Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муносибатҳои байналмиллалӣ ба сифати субъекти мустақили хуқуқи байналмиллалӣ амал мекунад ва дар фаъолияти хеш барои сулҳи пайдор, нобудии силоҳи ҳастай, роҳ надодан ба истифодаи неру дар ҳаллу фасли мунозира ва ихтилофоти байни давлатҳои соҳибистиқлол ҷаҳд менамояд, ба ҳамкориҳои байни давлатҳо дар ҳалли масоили ҷаҳоние, ки дар рӯ ба рӯи инсоният қарор доранд, рушд мебахшад [4].

Ҷумҳурии Тоҷикистон худро дар назди ҳамаи шарикон ва бидуни ҳамагуна пешрафт барои имзои бевоситаи баробархуқуқ ва мутақобилан судманди созишномаву шартномаҳои дучониба ва гуногунҷониба, ки манфиатҳои ин ё он давлати мустақилро маҳдуд намесозанд, кишвари кушода эълон мекунад» [6, с. 469].

Зеро маҳз бо ҳамин хотир ҷомеаи байналмилалӣ Пешвои миллатро ба ҳайси поягузори ҳама ташаббусу иқдомҳои байналмилалӣ дар соҳаи об эътироф кардааст. Ташаббусҳои ҷаҳонии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи об ҳамеша мавриди дастгирии ҷомеаи байналмилалӣ қарор гирифтанд. Ин аст, ки имрӯз муҳокима ва баррасии тамоми масъалаҳои марбут ба мудирияти захираҳои об, тарҳрезии талошҳои байналмилалӣ барои ҳалли мушкилоти таъмини дастрасии ҳамагонӣ ба оби тозаи ошомиданӣ ва роҳандозии ҳамкорӣ дар ҳама сатҳҳо бо иштироқи фаъоли Ҷумҳурии Тоҷикистон сурат мегиранд.

Маҳз ташаббусҳои пайвастаи Пешвои миллат барои ҳалли мушкилот дар миқёси байналмилалӣ, минтақавӣ ва ҷумҳурӣ таккони бузурге дод. Таваҷҷӯҳи ҷомеаи ҷаҳонӣ ба масъалаҳои марбут ба об бештар гардида,

боиси баргузор гардидани чандин ҳамоишҳои байналмилалӣ, конференсияву симпозиум ва семинарҳо дар арсаи байналмилалӣ барои ҳалли мушкилоти обӣ шуд [5, с. 405].

Бояд тадбирҳои муассирро дар сатҳи миллӣ, минтақавӣ ва байналмилалӣ барои расидан ба ҳадафҳои ин даҳсолаи нави байналмилалӣ таҳия ва амалӣ кард. Ҷумҳурии Тоҷикистон умедвор аст, ки тавассути ҳамкорӣ бо кишварҳои ҷаҳон ва рушди мушорикат бо дигар сохторҳои дахлдор равишҳо ва усулҳои амалисозии даҳсола якҷо бо дигар ҳадафҳои рушди устувор пайдо хоҳанд шуд. Зикри ин нукта ҳам ба маврид аст, ки дар рафти татбиқи ташаббусҳои ҷаҳонии Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳри Душанбе пойтахти ҷаҳон оид ба баррасии масъалаҳои марбут ба об гардид. Ҳамин тариқ Ҷумҳурии Тоҷикистонро маркази дипломатияи об ва ташаккули ғояҳо ва ташаббусҳои оқилона барои ҳалли масъалаҳои ҷаҳонии марбут ба об мешуморанд.

Акнун бо роҳандозӣ шудани ташаббуси нав, яъне Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028” ин раванд ҳамчунон идома ёфта, бо баргузори чандин нишасти ҷаҳонӣ ва амалӣ шудани даҳҳо лоиҳаву барномаҳои калонҳаҷм, назари ҷаҳонӣ ба мавзӯи об бештар ҷалб хоҳад шуд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо сарвари Пешвои миллат солҳои наздик бо бархӯрдорӣ аз рӯҳияи баланди созандаи мардум, дар заминаи давлати демокративу ҳуқуқбунёд, ҳамкориҳои густурда бо кишварҳои ҷаҳон ва созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ ба пешрафтҳои аз ин ҳам бештар даст меёбад ва дар сафи кишварҳои мутараққии ҷаҳон мақоми шоиста касб менамояд. Бо истифода аз фурсати муносиб, Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии Пешвои миллат имкон пайдо мекунад, ки пешбурди сиёсати обии худро бо истифода аз майдонҳои васеи байналмилалӣ ба иҷро расонида, дар ҳалли масоили ҷаҳонӣ нақш гузорад ва ба ин васила мавқеи худро дар арсаи байналмилалӣ боз ҳам устувор гардонад.

Дар ниҳоят таҳияву танзими усулию пайгириро ва татбиқи стратегияи асосноку озмудаи байналмилалӣ бо дарназардошти афзалиятҳои манфиатҳои олии Ватан, ҳамчунин ҳамоҳангсозии онҳо бо манфиатҳо ва хостаҳои ҷаҳонӣ ба ташаккули Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сифати узви мустақил, пешбаранда, фаъол, ташаббускор ва обрӯманди ҷомеаи ҷаҳонӣ хидмат намуданд.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТҲОИ ИСТИФОДАШУДА:

1. Ғаффорӣ Воҳид, Сайидзода Зафари Шералӣ. Эмомалӣ Раҳмон дар оинаи замон / В. Ғаффорӣ., З. Ш. Сайидзода. – Душанбе: «ЭР-граф», 2012. – 372 саҳ.

2. Заганшина Д.Р. Ролӣ водной дипломатии в обеспечении водной безопасности: обзор современной практики // URL:<http://www.cawater-in>
3. Заявлик о государственной независимости Республики Таджикистан / Дипломатия Таджикистана. Информационный бюллетень. – 2002. - №2. – С. 175.
4. Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон URL: <https://www.mfa.tj/tg/main/view/4255/konsepsiyai-sijosati>
5. Мактаби давлатдорӣ Эмомалӣ Раҳмон: масъалаҳо ташаккул ва рушд. Ҷилди 11. – Душанбе: “Фасли-4” 2021. – 424 с.
6. Мактаби сиёсии Пешвои миллат: маводҳои Конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ бахшида ба 30-солагии Истиклолияти давлатии Тоҷикистон -5-6 октябри 2021. // Маҷмуаи мақолаҳо №2-2021, Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон. – н. Данғара: 2021, - 560 с.
7. Пешвои миллат эҳёгари тамаддуни тоҷикон. // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ ДДҲБСТ. – Хучанд: “Ношир”, 2019. -604 с. – С. 152.
8. Сайидзода Зафари Шералӣ, Саидов Фариддун Зафарович. Сиёсати давлатии Президент Эмомалӣ Раҳмон ва рушди устувори Тоҷикистон / З.Ш.Саидзода., Ф.З. Саидов. –Душанбе: ҶДММ «Контраст», 2012. – 144 с.
9. Сайидзода Зафари Шералӣ, Холов Абдуқаҳҳор Сатторович. Нақши сиёсии Президенти ҷумҳурии Эмомалӣ Раҳмон дар рушди босуботи Тоҷикистон / З. Ш. Сайидзода., А. С. Холов. – Душанбе: ҶДММ «Контраст», 2014. – 144 саҳ.
10. Сайидзода Зафари Шералӣ. Фаъолияти байналмилалӣ Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон: бозгашти давлати миллии тоҷикон ба арсаи сиёсати ҷаҳонӣ: Монография / З. Ш. Сайидзода. – Душанбе: ҶДММ «Контраст», 2016. – 216 с.
11. Сирочиддин Аслов. -25 Қадам дар паҳнои олам / С. Аслов. Душанбе, Ирфон, 2016, - 220с.
12. Шарифзода А, Ғафуров А. Спасатель нации./ А. Шарифзода., А. Ғафуров. – Душанбе., 2012. – 320 с.
13. Шарифзода А., Асадов А. Таджикистан -20. Под.ред. Саймиддинова Д., Фаттоева С./ А. Шарифзода., А. Асадов. –Душанбе: Ирфон, 2011. – 320 с.
14. Шарифзода А., Қосимӣ З.Ҷ Соли Эмомалӣ Раҳмон (бо забони тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ)/ А. Шарифзода., З. Қосимӣ. –Душанбе, 2013. -366 с.
15. Тоҷикистон дар масири таърих: истиклолият, дастовард ва дурнамо. Маводи Симпозиуми байналмилалӣ илмӣ, 5-уми сентябри соли 2021. – Душанбе: Дониш, 2021. – 745 с.

16. Эмомалӣ Раҳмон – бунёдгузори сиёсати хориҷии Тоҷикистон. (Зери назари Ҳамроҳон Зарифӣ). – Душанбе. “Ирфон”, 2012. 272 с/

17. Эмомали Раҳмон и мировое сообщество. (бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ). – Душанбе: «Ирфон», 2011. -372 саҳ .

САҲМИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР ПЕШБУРДИ СИЁСАТИ ОБИ ҶАҲОНИ МУОСИР

Дар мақола саҳми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат – Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар пешбурди сиёсати оби ҷаҳони муосир баррасӣ гардидааст. Инчунин, зикр гардидааст, ки имрӯз Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар ҷаҳон чун кишвари ташаббускор дар ҳалли масоили об ва таъсиргузор дар танзими равандҳои сиёсии минтақа мешиносанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар арсаи ҷаҳон қадамҳои устувор гузошта, бо пешбурди сиёсати мантиқӣ ва пешниҳодҳои созандаш мавқеи худро истеҳком бахшид ва дар оянда низ бо қадамҳои устувортар дар паҳноии олам нақшофарӣ хоҳад кард.

Калидвожаҳо: Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои асри XXI, Пешвои миллат, сиёсати об, равобити байналмиллалӣ, ташаббускор, сиёсатмадори ҷаҳонӣ, ҷаҳони муосир, ҳалли мушкилоти об.

Маълумот дар бораи муаллиф: Раҳмонзода Азимҷони Шералӣ – муовини директор оид ба илм ва таълими Институти Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, номзади илмҳои таърих. Суроға: 734025, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 33, тел: 900-18-00-38, E-mail: rahmonzoda92@bk.ru

ВКЛАД НАЦИОНАЛЬНОГО ЛИДЕРА В ПРОДВИЖЕНИЕ ВОДНОЙ ПОЛИТИКИ СОВРЕМЕННОГО МИРА

В статье рассматривается вклад Основателя мира и национального единства, Лидера нации - Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона в продвижение водной политики современном мире. Также было отмечено, что сегодня Республика Таджикистан известен в мире как инициатора решения водных вопросов в регулировании политических процессов в регионе. Республика Таджикистан предпринял твердые шаги на мировой арене, укрепил свои позиции, проводя логичную политику и конструктивные предложения, и будет продолжать делать это более стабильными шагами по всему миру.

Ключевые слова: Республика Таджикистан, Лидер XXI века, Лидер нации, международные отношения, водной политики, инициатор, мировой политик, современный мир, решения водных вопросов.

Сведения об авторе: Раҳмонзода Азимҷони Шерали – заместитель директора по науке и образованию Института изучения проблем стран Азии

и Европы Национальной Академии наук Таджикистана, кандидат исторических наук. Адрес: 734025, г. Душанбе, пр. Рудаки 33, тел: 900-18-00-38, E-mail: rahmonzoda92@bk.ru

THE NATIONAL LEADER'S CONTRIBUTION TO THE PROMOTION OF THE WATER POLICY OF THE MODERN WORLD

The article examines the contribution of the Founder of Peace and National Unity, the Leader of the Nation - President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon to the promotion of water policy in the modern world. It was also noted that today the Republic of Tajikistan is known in the world as the initiator of the solution of water issues and influential in the regulation of political processes in the region. The Republic of Tajikistan has taken firm steps on the world stage, strengthened its position, pursuing logical policies and constructive proposals, and will continue to do so with more stable steps around the world.

Key words: Republic of Tajikistan, Leader of the XXI century, Leader of the nation, water policy, international relations, initiator, world politics, modern world, solution of water problems.

Information about the author: Rahmonzoda Azimjoni Sherali – Deputy Director for science and education of the Institute of Studying of the problems of Asian and European countries of the National Academy of Science of Tajikistan. Address: 734025, Dushanbe, Rudaki avenue 33, tel: 900-18-00-38, E-mail: rahmonzoda92@bk.ru

**САҲМИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР ТАЪМИНИ АМНИЯТИ МИЛЛӢ, МИНТАҚАВӢ
ВА БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР ЗАМОНИ МУОСИР.**

Сангинов Н.Н. н.и.с., мудири шуъбаи Осиёи
Марказии Институти омӯзиши масъалаҳои
Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.

Барои ҳар як кишвари соҳибистиклол масъалаи таъмини зиндагии озоишта, амну суботи мардумаш, дар мадди аввал меистад. Дар амал татбиқ кардани ин масъала, пеш аз ҳама, бо таъмини амнияти миллӣ, минтақавӣ ва байналмилалӣ вобастагии зич дорад. Зеро, илман ва амалан исбот шудааст, ки амнияти миллӣ манфиатҳои дохиливу хориҷии давлат, шахс ва ҷамъиятро ҳифз менамояд. Ин хоси тамоми кишварҳо, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон, мебошад.

Дар навбати худ, ба амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон силсила омилҳои хориҷиву дохилии таъсиргуздор мавҷуданд. Ба омилҳои хориҷӣ инҳо мансубанд: «бозиҳои» геополитикии абарқудратҳои ҷаҳониву минтақавӣ; терроризм ва экстремизми байналмилалӣ; қочоқи ғайриқонунии маводи муҳаддир, аслиҳа; одамрабӣ; бемориҳои вазнини сирояткунанда; ҷиноятҳои дигари характери трансмиллидошта ва ғайра. Ба омилҳои дохилӣ бошад мавҷудияти баҳсҳои марзӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва баъзе ҳамсоякишварҳо; проблемаҳои обу эколоӣ; бӯҳрони иқтисодии ҷаҳониву минтақавӣ; муҳочирати ғайриқонунӣ ва ғайра, шомил мебошанд.

Аз ин лиҳоз, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давоми 30 соли Истиклолияти худ ба масъалаи таъмини амнияти миллии худ, инчунин, минтақаи Осиёи Марказӣ, ки шомили он мебошад ва байналмилалӣ, аҳамияти ҷиддӣ медиҳад. Зеро, ин шартӣ асосии эътирофи байналмилалӣ касб кардани кишвар ба ҳайси субъекти мустақили муносибатҳои байналмилалӣ ба ҳисоб меравад.

Дар робита ба ин, бояд тазаккур дод, ки проблемаи таъмини амнияти миллӣ, минтақавӣ ва байналмилалӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ба осонӣ ба даст наомадааст. Барои ҳалли он, пеш аз ҳама, дар ҳар кишвар бояд системаи мустақами таъмини амнияти миллӣ, ки тавонад ба тамоми таҳдиду хатарҳои муосир муқовимат расонад, ташкил дода шавад. Вале, дар солҳои аввали 90 – уми асри гузашта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин кор ғайриимкон буд. Зеро, он солҳо тамоми сохторҳои қудратӣ, махсус ва ҳифзи ҳуқуқи ҷумҳурӣ фалаҷ гардида буданд. Дар кишвар силоҳбадастони ғайриқонунӣ амалкунанда, ҳукмронӣ мекарданд. Маҳз ҳамин гурӯҳҳо Президент Р.Набиевро маҷбур ба истефоъ карда буданд.

Чуноне, ки таърих гувоҳӣ медиҳад, ин ҳолат дер давом накард. Сессияи XVI таърихии Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба он нуқта гузошт. Бо дастури Раиси Шӯрои Олии он замон тозаинтиҳобгашта – имрӯз Пешвои миллат - Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, дар як муддати кӯтоҳ дар натиҷаи ислоҳоти суратгирифта, фаъолияти тамоми сохторҳои қудратӣ, махсус ва ҳифзи ҳуқуқ барқарор карда шуд. Моҳи феврари соли 1993 аллакай якумин паради низомии Қувваҳои Мусаллаҳи тозаъъисси Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибистиклол баргузор шуд. Бо мурури замон, асоси меъёрӣ - ҳуқуқии ин сохторҳо бо қабули санадҳои нав такмил ёфт. Имрӯз метавон гуфт, ки дар ҷумҳуриамон системаи қавии таъмини амнияти миллӣ аз ҳисоби сохторҳои дар боло зикргардида таъсис дода шудааст, ки метавонад мустақилона амнияти миллии кишвар ва дар ҳамгирӣ бо созмонҳои байналмилалӣ минтақавӣ, амнияти минтақаро таъмин кунад.

Дар ин ҷода саҳми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат – Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, басо арзанда мебошад. Пешвои миллат аз рӯзҳои аввали ба даст овардани истиқлолият ба масъалаҳои таъмини амнияти миллӣ, минтақавӣ ва байналмилалӣ, диққати махсус зоҳир кардаанд. Маҳз ба туфайли ҷидду - ҷаҳди Пешвои миллат дар самти мазкур, 30 сол аст, ки ҷумҳуриамон ва тамоми минтақаи Осиёи Марказӣ дар фазои амну субот ба сар мебаранд.

Проблемаи мазкур қариб дар ҳамаи суҳанрониҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар сатҳи дучонибаю бисёрҷониба бо сарони давлатҳои хориҷии дуру наздик, аз минбарҳои Созмони Миллали Муттаҳид, Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ), Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъӣ (СААД), Созмони Ҳамкории Шанхай (СХШ), Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА), ҳангоми вохурӣ бо кишварҳои гуногуни ҷомеаи кишвар, дар конференсу форумҳои мухталифи байналмилалӣ ҷумҳуриявӣ, Паёмҳои ҳамасола ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, мусоҳибаҳо ба рӯзноманигорони дохиливу хориҷии ВАО, мақолаҳои алоҳида дар рӯзномаҳои хориҷиву дохилӣ ва ғайра, дарҷ ёфтааст.

Ахиран дар китоби бисёрҷилдаи «Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат», муҳимтарин суҳанрониҳои Пешвои миллат доир ба масъалаҳои зикргардида, ки шуруъ аз нимаи дуҷуми солҳои 90 – уми асри гузашта ва солҳои аввали асри XXI гуфта шудаанду имрӯз ҳам аҳамияти худро гум накардаанд, ҷамъоварӣ гардидаанд. Муҳтавои мақолаи мазкурро низ, баъзе суҳанрониҳои муҳими Пешвои миллат дар самти мазкур, ташкил додааст.

Чунончи, Пешвои миллат дар иҷлосияи IX мулоқоти сарони давлатҳо ва ҳукуматҳои кишварҳои узви Созмони Конфронси исломӣ, ки 13 ноябри соли 2000 дар Қатар доир гардида буд, қайд кардаанд:

«Имрӯз, пас аз ба охир расидани давраи «чанги сард», миқёси хавфу хатарҳое, ки метавонанд амнияти байналмилалиро халалдор карда, ҷаҳонро ба бесарусомонӣ ва бесуботӣ оранд, ҳоло ҳам назаррас мебошад. Дар ин росто, бахусус барои кишварҳои мо ва умуман барои ҷомеаи ҷаҳонӣ терроризми байналмилалӣ, низоъҳои минтақавӣ, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир, тақвият гирифтани тамоюлҳои ифротгароӣ, ки ба андозаи қобили мулоҳиза минтақаи Созмони Конфронси исломиро фаро мегиранд, доираи васеи хавфу хатарро ташкил медиҳанд. Ин омилҳои хатарнок барои давлатҳои Осиёи Марказӣ хавфи ғавқуллода калон доранд. Онҳо на танҳо ба амният ва суботи минтақа таҳдид карда, ба манфиатҳои миллии кишварҳои мо зарари ҷиддӣ мерасонанд, балки ҳамчунин асосҳои мавҷудияти худӣ давлатҳоро хароб мекунанд» [1. с. 4].

Дар давоми ин солҳо, масъалаи ҳалли бӯҳрони беш аз 40 – сол идомадоштаи Афғонистон, ки таҳдиду хатарҳои аз ин кишвар бароянда ба амният ва суботи кишвар ва минтақа таъсири манфӣ мегуздоранд, дар маркази диққати Пешвои миллатамон қарор доштанд. Масалан, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мусоҳибаи худ бо сармуҳаррирони моҳномаи «Центральноазиатские новости» Патрик Жюук ва Анвар Эргашев, чунин гуфтаанд:

«Масъалаи рафъи муноқиша дар Афғонистон тавачҷуҳи махсусро талаб менамояд. То даме, ки муноқиша дар Афғонистон бартараф нагардад, системаи устувори таъмини амнияти минтақаи Осиёи Марказӣ бунёд нахоҳад шуд. Таъсири муноқиша дар Афғонистонро ба мамлакатҳои ҳамсоя дар шакли ба вучуд омадани воқеаҳои номатлуб на танҳо дар Тоҷикистон, балки дар мамлакатҳои дигари Осиёи Марказӣ мушоҳида кардан мумкин аст.

Бинобар ин вазифаи муҳимтарин дар бобати таъмини амнияти минтақаи Осиёи Марказӣ бартараф сохтани муноқишаи Афғонистон аст. Ҷар давлати Осиёи Марказӣ, ки ҳаёти солими ҷомеаи хешро таъмин кардан хоҳад, бояд ҷидду ҷаҳдашро бо мамлакатҳои дигар, таҳкими амнияти минтақа ва бартараф сохтани муноқишаи Афғонистон ҳамроҳанг созад» [2. с. 4].

Дар суҳанронии Пешвои миллат дар мусоҳибаҳои умумии сиёсии иҷлосияи 54 – уми Маҷмааи умумии СММ сентябри соли 1999 гуфта мешавад:

«Афғонистон дар натиҷаи ҷанги тӯлонӣ ба яке аз манбаъҳои асосии истеҳсолкунандаи маводи нашъадори ҷаҳон табдил ёфт. Иҷозат диҳед хотиррасон кунам, ки ман ҳанӯз дар иҷлосияи махсуси 20 – уми Маҷмааи умумии моҳи июни соли 1998 пешниҳод карда будам, ки бо мақсади бастанӣ роҳҳои интиқоли нашъа аз Афғонистон дар атрофи он «минтақаи амният» бунёд карда шавад. Ин пешниҳод вобаста ба он ба миён омад, ки барои

Тоҷикистон дар шароити ҳозираи иҷтимоӣ иқтисодӣ ҳифзи бозғамии сарҳади дарозии 1500 – километраи он бо Афғонистон осон нест». [3. 5]

Дар баромади худ дар конференсияи байналмилалӣ бахшида ба маводи муҳаддир, ки соли 1998 дар шаҳри Душанбе доир гардид. Пешвои миллат чунин зикр намуданд:

«Қаламрави Давлати Исломии Афғонистон, чуноне ки борҳо аз минбарҳои гуногун изҳор дошта будам, солҳои охир ба як нуқтаи ноорому фалокатбор дар минтақа ва ҷаҳон табдил ёфтааст ва ин омилро нодида гирифтани оқибати хуб надорад.

Пӯшида нест, ки нооромии Афғонистон ба амнияти кишварҳои Осиёи Марказӣ таҳдиди бевосита дорад. Дур будани Аврупо ҳам оромиву осоиши аврупоӣро таъмин карда наметавонад.

Маҳз бо дарназардошти афзоиши босуръати қочоқи маводи нашъадор аз Афғонистон ман дар маърузаи худ дар Ассамблеяи Генералии СММ пешниҳод карда будам, ки дар атрофи Афғонистон хатти амният ташкил карда шавад» [4. с. 5].

Дар мусоҳибаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ бо хабарнигори рӯзномаи «Версты» А. Партс чунин таъкид гардидааст:

«Ҳал нашудани масъалаи Афғонистон ба амнияти мо хавфи ҷиддӣ дорад. Мо нисбати воқеаҳо, ки бевосита дар наздикии сарҳадотамон рӯй медиҳанд, бепарво буда наметавонем. Ҳамаи ин ба амнияти бисёр мамлакатҳо ҳам таҳдид мекунад, ки бо Афғонистон сарҳади умумӣ доранд. Ҳанӯз моҳи июни соли 1998 ман дар Маҷмаи умумии СММ аз номи ҶТ ҷомеаи ҷаҳонро ба бунёди садди шикастнопазир дар сари роҳи интиқоли маводи нашъаоваре, ки аз Афғонистон ворид мегардад, яъне ба бунёди «Минтақаи амният» дар атрофи Афғонистон даъват карда будам. Бо сабабҳои маълум, пеш аз ҳама сабабҳои иқтисодӣ, мо худамон сарҳадро бозғамӣ ҳимоя карда наметавонем. Аз ин рӯ, мо ба кӯмаки Россия ва ҷомеаи ҷаҳон ниёзмандем. Зикр кардан мехостам, ки мамлакатҳои мадари расон ба таҳкими сарҳади давлатии Тоҷикистон кӯмак расонда, бо ҳамин ба таҳкими амнияти давлатҳои худ мусоидат мекунанд» [5. с. 6].

Ахиран, ба сари қудрат омадани ҳаракати Толибон дар Афғонистон ба амнияти миллӣ ва минтақавӣ таҳдиду хатари наво эҷод кардааст. Мавқеи Ҳукумати Тоҷикистонро доир ба вазъи кунунии Афғонистон Пешвои миллат дар вохӯрӣ бо Вазири корҳои хориҷии Покистон ҷаноби Қурайши чунин ифода кардаанд: «Тоҷикистон ҳеҷ як ҳукумати дигареро, ки дар ин кишвар тавассути зулму таъқиб ва бе назардошти мавқеи тамоми мардуми Афғонистон, хусусан ҳама ақаллияти миллии он таъсис ёфтааст, эътироф намекунад. Тоҷикистон таъкид мекунад, ки барои ҳалли ҷанбаҳои мушкилоти сиёсӣ ва масъалаҳои амниятӣ кишварӣ ҳамсояро зарур аст, ки

ҳарчи зудтар бо иштироки ҳамаи ақаллияти миллӣ, пеш аз ҳама, тамоми тоҷикони Афғонистон, ки зиёда аз 46 фоизи аҳолии ин давлатро ташкил медиҳанд, ҳукумати фарогир таъсис диҳад». [6. с. 6]

Пешвои миллатамон дар чунин як шароити ҳассос бори дигар собит намуданд, ки мардуми тоҷиктабори афғон ба мо бегона нестанд. Бе ширкати тоҷикони афғон дар ҳукумати фарогир, амниятӣ субот дар Афғонистон ҳеҷ гоҳ таъмин карда намешавад. Имрӯз инро тамоми кишварҳо фаҳмиданд ва қариб дар тамоми нишасту форумҳои ахиран дар Москва, Техрон ва ғайра доиргардида, аз Толибон талабдоранд, ки ҳукумати ҳамашумул таъсис диҳанд, то дар оянда расман шинохта шаванд. Чунин ҳолат бори дигар аз он шаҳодат медиҳад, ки Пешвои миллат эътибору ҳайсиати байналмилалӣ дорад. Аз ин лиҳоз, Афғонистон дар оянда низ ҳамчун эҷодкунандаи таҳдиду хатар ба амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, минтақаи Осиёи Марказӣ ва ҷаҳон, боқӣ мемонад.

Тавре маълум аст, яке аз проблемаи доғи муосир, ки ба амнияти миллии кишварамон, дар маҷмӯъ минтақаи Осиёи Марказӣ ва миқёси байналмилалӣ таъсири манфӣ мерасонад, ин қочоқи ғайриқонунии маводи муҳаддир ба ҳисоб меравад. Масъалаи мазкур бо он сабаб доғу ҳассос аст, ки қаблан ва имрӯз он ба яке аз сарчашмаҳои асосии маблағгузори терроризми байналмилалӣ, экстремизми динӣ ва ҷинояткориҳои дигари фаромиллӣ табдил ёфтааст. Ин проблема дар суҳанрониҳои зерини Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд гардидааст:

1.«Ба ҳама маълум аст, ки паҳн гардидани маводи нашъадор дар давлатҳои Осиёи Марказӣ ба таъмини вазъи босубот ва амнияти тамоми минтақа хавфи ҷиддӣ дорад.

Ҳаминаш хурсандиовар аст, ки дар ин бобат тадбирҳои умедбахш қабул шудаанд, меморандуми хусни тафохуми ҳамкорӣ дар соҳаи назорати маводи нашъадор миёни муассисаҳои назорати маводи нашъадори СММ ва давлатҳои Осиёи Марказӣ ба имзо расид» [7.с. 7].

2.«Мафияи байналхалқии нашъа бо истифода аз душвориҳо ва масъалаҳои давраи гузариш ва имкониятҳои маҳдуди ташкили муҳофизати ҳамҷонибӣ сарҳади давлатии мо бо Афғонистон қаламрави мамлакати моро барои қочоқи нашъа ба мамлакатҳои ИДМ ва баъдан ба Аврупо истифода мебарад. Ин на танҳо ба амният ва вазъияти босуботи мамлакати мо таҳдид менамояд, балки ба андозаи муайян дар роҳи бунёди давлати мустақили Тоҷикистон монеаи ҷиддӣ мебошад» [8. с. 7].

Қобили зикр аст, ки Пешвои миллат дар баробари ба миён гузоштани проблема, барои ҳалли он ба сохторҳои қудративу ҳифзи ҳуқуқи

ҷумҳурӣ дастуру ҳидоятҳои дахлдор медиҳанд. Дар асоси онҳо аз тарафи сохторҳои дахлдор чораҳои зарурӣ андешида шудаанд.

Яке аз омилҳои дохилӣ, ки ба амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар маҷмӯъ минтақаи Осиёи Марказӣ таъсиргузор аст – мавҷудияти баҳсҳои сарҳадӣ ё марзӣ мебошад, ки дар боло ба он ишора гардидааст. Солҳои охир масъалаҳои баҳсбарангези марзӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қирғизистон хеле ташвишовар арзёбӣ мегардад. Дар баъзе мавридҳо ин масъала боиси муноқишаҳои шадиди низомӣ, бо талафоти ҷонии тарафайн гардидаанд, ки мисоли равшани ҳаводиси моҳи апрели соли 2021 мебошанд.

Ахиран бошад риторикаи ҷангии ҷониби қирғизҳо боз ҳам баландтар садо медиҳад. Онҳо ба мусаллаҳшавии бошитоб шурӯъ карданд. Ҳамзамон, роҳбарияти ин кишвар даъвоҳои ғосибонаи худро зоҳир карда истодаанд. Мисоли равшани он даъвои ба Қирғизистон тааллуқ будани ноҳияи Мурғоби Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғайра мебошад.

Дар ин масъала низ Пешвои миллат бори дигар қотеъияти худро нишон дода дар воҳурӣ бо мардуми Воруҳ изҳор дошта буданд, ки ягон қитъаи хоки Тоҷикистон ба ягон кишвар дода намешавад.

Пешвои миллат ба нақши ҳалқунанда ва мусбати Созмони Милали Муттаҳид (СММ), Созмони Амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА) дар таъмини сулҳу амният дар миқёси минтақа ва байналмилалӣ борҳо ишора кардаанд. Суханрониҳои зерини Пешвои миллатамон мисоли равшани гуфтаҳо буда метавонанд:

1.«Созмони Милали Муттаҳид ҳамчун созмони мукаммали байналхалқӣ дар сиёсати дурнамои берунии Тоҷикистон нақши муассир дорад. Мо Созмони Милали Муттаҳидро ҳамчун воситаи беҳамтои таъмини сулҳу амният ва роҳи самарабахши ёфтани воситаҳои қобили қабули ҳалли проблемаҳои муҳимтарини замони муосир мешуморем.

Мо ба тақвияти ояндаи нақши Созмони Милали Муттаҳид ҳамчун воситаи асосии таъмини сулҳу амнияти байналхалқӣ, бо роҳҳои осоишта ҳал намудани проблемаҳои имрӯзаи байналмилалию минтақавӣ умедворем.

Созмони Милали Муттаҳид ва ҷомеаи ҷаҳон бояд хавфи бузурги бӯҳрони Афғонистонро ба амнияти минтақа ва саросари ҷаҳон дарк намуда, барои қатъ намудани ҷанги идома ёфтаистода дар ин мамлакат тадбирҳои муассир андешанд» [9. с. 8].

2.«Тоҷикистон ҷонибдори принсипи тақсимнопазирии амният буда, ҳаминро ба инобат мегирад, ки ба таъмини сулҳу амнияти минтақаи Аврупо ва Осиё танҳо дар мавриде кафолат додан мумкин аст, ки таъмини амнияти ҳар давлати алоҳида дар заминаи таъмини амнияти умумии давлатҳои боқимонда мавриди баррасӣ қарор дода шавад.

Мо дар ин бобат зарурати қабули ҳуҷҷати амнияти Аврупоро ҳамчун ҳуҷҷати муқаммал ва ҳамачониба тарафдорӣ менамоем, ки дар он бояд манфиати ҳамаи аъзои созмон ифода ёфта, нормаҳо, меъёрҳо ва вазифаҳои САҲА инъикос карда, инчунин самтҳои фаъолияти он дар асри XXI муайян карда шавад.

Тавачҷуҳи шуморо ба он ҷалб карданиам, ки бе муҳайё сохтани шароити зарурии пешрафти босуботи иқтисодӣ, бе ҳалли самарабахши проблемаҳои иҷтимоию экологии мамлакатҳои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла Тоҷикистон, дар давраи гузариш, ҳамчунин ноил гардидани ба тараққиёти муттасили онҳо ба таъмин ва таҳкими воқеии амнияти минтақа умед бастан душвор аст.

Мо маҳз бо роҳи ҷиддӣ, якҷоя ва муштарақ ба назар гирифтани манфиатҳои ҳамаи давлатҳои узви САҲА дар таъмини амнияти баробарҳуқуқ ва тақсимопазири Аврупо ва ҳамаи давлатҳои узви САҲА дар асри XXI саҳми воқеӣ гузошта метавонем» [10. с. 9].

Дар давраи 30 соли истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаи меъёрии ҳуқуқии масъалаи таъмини амнияти миллӣ, минтақавӣ ва байналмилалӣ дар ҷумҳуриамон, бо қабули як қатор санадҳои меёрӣ – ҳуқуқӣ такмил дода шуд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ягона кишваре мебошад, ки Стратегияи миллии муқовимат бо терроризм ва экстремизм барои солҳои 2016 – 2020 қабул ва татбиқ кард. Соли 2021 Стратегияи нави ҳамонанд барои солҳои 2021- 2026 тасдиқ ва мавриди татбиқ қарор дода шуд. Дар ҷустуҷӯ ва дастгир намудани террористони тоҷики фирорӣ ҷумҳурӣ бо полиси байналмилалӣ Интерпол, ҳамкории зич дорад. Илова ба ин дар байни аксарияти кишварҳои дар фазои АвруОсиё қарордошта созишномаҳои дар бораи истирдоди ҷинояткорон ба имзо расонида шудааст.

Дар назди сохторҳои қудративу махсус ва ҳифзи ҳуқуқ ба монанди: Вазорати мудофияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, воҳидҳои махсуси зиддитеррористӣ таъсис дода шуданд ва ғайра.

Ҳамин тариқ, дида мешавад, ки дар Пешвои миллат воқеъан ҳам ғамхори миллат буда, баҳри таъмини амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, минтақавӣ Осиёи Марказӣ ва ҷаҳон, шабу рӯз заҳмат мекашанд. Дар ин самт, бо ба инобат гирифтани манфиатҳои миллии кишвар, ба ҷомеаи ҷаҳонӣ пешниҳодҳои муфиду арзанда ва қобили қабул, медиҳанд. Бо ин ҳамчун ташаббускори иқдомҳои нек шӯҳрати ҷаҳонӣ касб намудаанд.

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло, баҳри таъмини минбаъдаи амнияти миллии кишвар ва минтақавӣ Осиёи Марказӣ, чунин пешниҳодҳо дорем:

1. Раванди нигоҳ доштани мувозинати сиёсӣ ва геополитикӣ бо абаркудратҳои ҷаҳонӣ минтақавӣ дар ояндаи дуру наздик, бо риоя кардани эҳтироми манфиатҳои давлатӣ ва миллии ҳамдигар, идома дода шавад.

2. Иштироки фаъол ва самараноки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар кори созмонҳои байналмилалӣ минтақавӣ аз қабилӣ: Созмони Милали Муттаҳид (СММ), Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъӣ (СААД), Созмони Ҳамкориҳои Шанхай (СХШ), ИДМ ва ғайра, ки ҷумҳуриамон узви онҳо мебошад дар онҳо масъалаҳои мубориза бо таҳдиду хатарҳои муосир ба амнияти миллии кишвар ва минтақа ҳаллу фасл мегарданд, минбаъд таъмин карда шавад.

3. Мавқеи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар масъалаи рафъи муноқишаи Афғонистон бо роҳи ташкили давлати ҳамашумул, минбаъд низ мавриди тарғибу ташвиқи ҳамачониба қарор гирад.

4. Ба масъалаи аз байн бурдани омилҳои таъсиррасони дохилӣ ба амнияти миллии, минтақавӣ ва байналмилалӣ, хусусан, бахсҳои сарҳадии дохилиминтақавӣ, чорабиниҳои дахлдор андешида шаванд.

РӯЙҲАТИ АДАБИЁТҲОИ ИСТИФОДАШУДА:

1. Эмомалӣ Раҳмон. Ба ҳазораи нав – бо орзую омоли нав. Суханронӣ дар иҷлосияи IX мулоқоти сарони давлатҳо ва ҳукуматҳои кишварҳои узви созмони конфронси исломӣ, Давҳа (Қатар), 13 ноябри соли 2000, «Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат», ҷилди 3, саҳ. 462 – 467. [1. с. 4]

2. Эмомалӣ Раҳмон. Ҷавоб ба саволҳои сармуҳаррирони моҳномаи «Центроазиатские новости» Патрик Жюук ва Анвар Эргашев. Китоби «Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат», ҷилди 3, саҳ. 409 -420. [2. с. 4]

3. Эмомалӣ Раҳмон. Суханронӣ дар мубоҳисаҳои умумии сиёсии иҷлосияи 54 – уми Маҷмаи умумии СММ, сентябри соли 1999, , «Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат», ҷилди 3, саҳ. 194 – 203. [3. с. 5]

4. Эмомалӣ Раҳмон. Суханронӣ дар конференсияи байналхалқии илмӣ бахшида ба мубориза бар зидди маводи нашъадор, Душанбе, 15 январи соли 1999, «Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат», ҷилди 3, саҳ. 10. [4. с. 5]

5. Эмомалӣ Раҳмон. Посух ба саволҳои хабарнигори рӯзномаи «Версты» Алекс андр Партс, феввали соли 2001, «Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат», ҷилди 4, саҳ. 47 – 53. [5. с. 6]

6. Эмомалӣ Раҳмон изҳор намуданд, ки Душанбе танҳо ҳамон ҳукуматро эътироф менамояд, ки фарогири ҳамаи мардуми Афғонистон бошад. [6. с. 6]

<https://khovar.tj/2021/08/tass-emomal-ra-mon-iz-or-namudand-ki-dushanbe-tan-ohamon-ukumatero-etirof-menamoyad-ki-farogiri-amai-mardumi-af-oniston-boshad/>

7. Эмомалӣ Раҳмон. Пеши роҳи вабои асрро гирем. Суханронӣ дар иҷлосияи махсуси 20 – уми Ассамблеяи генералии СММ, июли соли 1998, Истиклолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат, ҷилди 2, саҳ. 406 – 410. [7.с. 7]

8. Эмомалӣ Раҳмон. Таҳдидҳои нав дар асри XXI. Суханронӣ дар конгресси X – уми СММ дар масъалаи пешгирӣ намудани ҷиноят ва ҷазо додани ҷинояткорон, ҳамкориҳои байналхалқӣ дар мубориза алайҳи ҷинояткории трансмиллӣ, Вена, 14 апрели соли 2000, «Истиклолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат», ҷилди 3, саҳ. 341 -347 [8.с. 7].

9. Эмомалӣ Раҳмон. Суханронӣ дар муҳофизатҳои умумии сиёсии иҷлосияи 54 – уми Маҷмааи умумии СММ, сентябри соли 1999, «Истиклолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат», ҷилди 3, саҳ.204 – 212. [9. с. 8]

10. Эмомалӣ Раҳмон. Суханронӣ дар мулоқоти сарони узви САҲА. Истанбул, 19 ноябри соли 1999, «Истиклолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат», ҷилди 3, саҳ.242 – 245 [10. с. 9].

САҲМИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР ТАЪМИНИ АМНИЯТИ МИЛЛӢ, МИНТАҚАВӢ ВА БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР ЗАМОНИ МУОСИР.

Дар мақолаи мазкур, муаллиф яке аз масъалаҳои ба ҳар як кишвари ҷаҳон муҳимро, яъне таъмини амнияти миллӣ, минтақавӣ ва байналмилалӣ, мавриди баррасӣ ва таҳлил қарор додааст. Дар ин ҷода саҳми Пешвои миллат – Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон нишон дода шудааст. Муаллиф муҳимтарин суҳбати суҳбати Пешвои миллатамонро, ки дар китоби «Истиклолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат» ҷамъоварӣ шудаанд, дар мақола зикр кардааст.

Қайд гардидааст, ки проблемаи мазкур қариб дар ҳамаи суҳбати суҳбати Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар сатҳи дучонибаю бисёрҷониба бо сарони давлатҳои хориҷии дуру наздик, аз минбарҳои Созмони Милали Муттаҳид, Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ), Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъӣ (СААД), Созмони Ҳамкории Шанхай (СХШ), Созмони Амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА), ҳангоми вохурӣ бо кишварҳои гуногуни ҷомеаи кишвар, дар конференсу форумҳои мухталифи байналмилалӣ ҷумҳуриявӣ, Паёмҳои ҳамасола ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, мусоҳибаҳо ба рӯзномаи ғорони дохилӣ хориҷии ВАО, мақолаҳои алоҳида дар рӯзномаҳои хориҷиву дохилӣ ва ғайра, дарҷ ёфтааст.

Ба ақидаи муаллиф, имрӯз силсила омилҳои хориҷиву дохилие ҳастанд, ки ба амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, минтақа ва ҷаҳон, таъсири манфӣ мерасонанд. Тамоми ин омилҳо дар суҳбати суҳбати Пешвои миллат, хеле равшан инъикос шудаанд. Ҳамзамон, дар мақола ба вазъияти кунунии минтақа дар робита бо ҳаракати Толибон, ки имрӯз

Афғонистонро зери тасарруфи худ дароварданд, инчунин, масъалаҳои баҳсноки сарҳадӣ байни Тоҷикистону Қирғизистон, бо тақя ба суҳанрониҳои Пешвои миллат дар ин самт, ишора гардидааст.

Вобаста ба мавзӯ дар охири мақола аз тарафи муаллиф баъзе пешниҳодҳо низ дода шудаанд.

Калидвожаҳо: амнияти миллӣ, амнияти минтақавӣ, таҳдиду хатарҳо, терроризми байналмилалӣ, маводи муҳаддир, абарқудратҳои ҷаҳонӣ.

Маълумот дар бораи муаллиф: Сангинов Н.Н. н.и.с., мудири шӯъбаи Осиёи Марказии Институти омӯзиши масъалаҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Суроға: 734025 хиёбони Рӯдакӣ 33, тел.: 918 68 40 60; mail: sanginov1953@mail.ru

ВКЛАД ЛИДЕРА НАЦИИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ, РЕГИОНАЛЬНОЙ И МЕЖДУНАРОДНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

В данной статье, автор рассмотрел и проанализировал одну из важных для любой страны проблему – обеспечение национальной, региональной и международной безопасности. В этом плане показан вклад Лидера нации-Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона. Автор указал наиболее важные речи Лидера нации, собранные в книге «Независимость Таджикистана и возрождение нации».

Указано, что данная проблема отражена почти во всех выступлениях Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона на двусторонних и многосторонних уровнях с главами государств стран дальнего и ближнего зарубежья, высоких трибун ООН, ИДМ, ОДКБ, ШОС, ОБСЕ, во время встреч с различными слоями общества, на международных и республиканских Конференциях, форумах, ежегодных Посланиях Парламенту страны, в беседах с представителями зарубежных и отечественных СМИ, отдельных статьях напечатанных в некоторых зарубежных и отечественных изданиях.

По мнению автора, сегодня имеются ряд внешних и внутренних факторов, которые оказывают негативное влияние на национальную безопасность Республики Таджикистан, региона и мира. Все эти факторы очень четко указаны в выступлениях Лидера нации. Одновременно, в статье раскрыты ныне складывающаяся ситуация в регионе в увязке с движением Талибан, которое захватило власть в Афганистане, таджикско - кыргызские пограничные проблемы, затронутые в выступлениях Лидера нации.

По существу тематики автором в конце статьи даны некоторые рекомендации.

Ключевые слова: национальная безопасность, региональная безопасность, вызовы и угрозы, международный терроризм, мировые державы.

Сведения об авторе: Сангинов Н.Н., к.п.н., зав. отделом Центральной Азии Института изучения проблем государств Азии и Европы Национальной Академии наук Таджикистана. Адрес: 734025 проспект Рудаки 33, тел.: 918 68 40 60; mail: sanginov1953@mail.ru

THE CONTRIBUTION OF THE LEADER OF THE NATION TO ENSURING NATIONAL, REGIONAL AND INTERNATIONAL SECURITY AT THE PRESENT STAGE

The author reviewed and analyzed one of the important problems for each country as well as ensuring national, regional and international security in this article. This plan shows the contribution of the Leader of the Nation, the President of the Republic of Tajikistan, EmomaliRahmon. The author pointed out the most important speeches of the Leader of the Nation, collected in the book "The Independence of Tajikistan and the Revival of the Nation".

It should be mentioned that this problem is reflected in almost all the speeches of the President of the Republic of Tajikistan, EmomaliRahmon, at bilateral and multilateral levels with the heads of state of countries of the far and near abroad, high tribunes of the UN, IDM, CSTO, SCO, OSCE, during meetings with various strata of society, at international and republican Conferences, forums, annual Messages to the Parliament of the country, also in conversations with representatives of foreign and domestic media, individual articles published in some foreign and domestic publications.

According to the author, today there are a number of external and internal factors that have a negative impact on the national security of the Republic of Tajikistan, the region and the world. All these factors are very clearly indicated in the speeches of the Leader of the Nation. At the same time, the article reveals the current situation in the region in conjunction with the Taliban movement, which seized power in Afghanistan, the Tajik-Kyrgyz border problems touched upon in the speeches of the Leader of the Nation.

On the subject matter, the author at the end of the article gives some recommendations.

Key words: national security, regional security, challenges and threats, international terrorism, world powers.

Information about the author: Sanginov N.N. - candidate of political sciences, Head of the Central Asia Department of the Institute for the Study of Problems of Asian and European States of the National Academy of Sciences of Tajikistan. Address: 734025 Rudaki avenue 33, Phone: (+992) 918 68 40 60; E-mail: sanginov1953@mail.ru

ХУСУСИЯТИ МУНОСИБАТҲОИ БРИТАНИЯИ КАБИР БО ИТТИҲОДИ АВРУПО ДАР ПАСМАНЗАРИ БРЕКЗИТ

Юсуфҷонов Ф.М., номзади илмҳои сиёсӣ,
Ходими пешбари илмии шуъбаи Аврупо ва
Амрикои Институти омӯзиши масъалаҳои
давлатҳои Осиё ва Аврупо

Иттиҳоди Аврупо дар ибтидо як лоиҳаи фаронсавӣ бо номи Иёлоти Муттаҳидаи Аврупо буд. Онро дар ибтидои солҳои 1950-ум сиёсатмадорони фаронсавӣ Жан Моне ва Робер Шуман пешниҳод карданд. Аммо лоиҳаи Иёлоти Муттаҳидаи Аврупо натиҷа надод. Идеяи супердавлатӣ аз ҷониби вакилони парлумони Фаронса, ки намехостанд соҳибхитиёрии Фаронсаро вайрон кунанд, дастгирӣ наёфт. Дар натиҷа давлатҳои Аврупо соли 1957 дар зери чатри Иттиҳоди иқтисодии Аврупо (Иттиҳоди Аврупо) муттаҳид шуданд. Ин на танҳо иттиҳоди иқтисодӣ, балки иттиҳоди сиёсӣ буда, он имкон дод, ки минбаъд ҳам равандҳои ҳамгироӣ хусусан аз ҷиҳати сиёсӣ давом ёбанд. Маҳз ҳамин омил британиягироро ба тарсу ҳарос овард. Онҳо соли 1957 аз дохил шудан ба Иттиҳоди Аврупо даст кашиданд [10].

Мувофиқи ақидаи баъзе муҳаққиқон Британияи Кабир расман кӯшишҳои шомил шуданро ба равандҳои ҳамгироии аврупоӣ баъд аз суҳанронии В.Черчилл дар ш. Сюрихи Швейтсария дар моҳи сентябри соли 1946 оғоз кардааст. Баъд ӯ таъсиси як навъ Иёлоти Муттаҳидаи Аврупо – иттиҳоди минтақавии аврупоиро дар асоси иттифоқи Фаронса ва Олмон пешниҳод кард, ки он боиси анҷом додани ҷангҳои тӯлонӣ дар Аврупо ва хотима бахшидан ба «масъалаи Олмон» хоҳад шуд. Ҷолиби диққат аст, ки Британияи Кабир ва Иттиҳоди Миллатҳои Британияи Кабир, ИМА ва Россия Советӣ мувофиқи нақшаи Черчилл ба ҳайати ин иттиҳод бояд дохил нашуда, балки «дӯстон ва ҳомиёни Аврупои нав» мешуданд. Дар соли 1949 Шӯрои Аврупо ташкил карда шуда, дар таъсиси он Британия нақши асосӣ бозид ва дар соли 1949 Британия ба НАТО дохил шуд ва нақшаҳои мудофиавии Иттиҳоди Аврупо дастгирӣ кард [9, с. 98-119].

Пас аз ҷаҳор сол, британиягироро ақидаи худро иваз карда, барои гирифтани узвият ба Иттиҳоди Аврупо муроҷиат карданд. Аммо ба онҳо франсавиён муқобил баромаданд. Дар соли 1959 Шарль де Голл президенти Фаронса интиҳоб гашт. Вай метарсид, ки британиягироро нуфузи Фаронсаро дар Иттиҳоди Аврупо суст карда, ба ҳамгироии сиёсии Аврупо ҳалал мерасонанд ва агенти нуфузбардори ИМА мешаванд. Де Голл ба дархости

Англия ду маротиба вето гузошт: аввал дар соли 1963 ва баъд дар соли 1967. Фақат баъд аз он, ки вай дар соли 1969 аз курсии президентӣ рафт, ба Британияи Кабир хангоми кӯшиши сеюм муяссар гашт, ки ба Иттиҳоди Аврупо дохил шавад. Вале баъд аз ду сол Британияи Кабир кушиш кард, ки аз Иттиҳоди Аврупо барояд.

Дар Британияи Кабир партияти ҳукмрон иваз гардид. Ҳукумати консерваторон мамлакатро ба Иттиҳоди Аврупо овард ва дар аввали соли 1974 консерваторонро лейбористҳо иваз карданд. Сардори партияти лейбористӣ Гаролд Вилсон дар Иттиҳоди Аврупо боқӣ мондани мамлакатро тарафдорӣ карда бошад ҳам, аз се ду ҳиссаи аҳли ҷамъият муқобил баромад. Барои ҳалли мочарову низоъҳои дохилипартиявӣ Гаролд Вилсон раёипурсӣ даъват намуд, ки он ба таври ғайриҷашмдошт анҷом ёфта, 67,2% ба ҷонибдории дар Иттиҳоди Аврупо боқӣ мондан овоз доданд. [8, с. 2].

Дар моҳи март соли 2017 Иттиҳоди Аврупо бори аввал аризаро дар бораи хуруҷи як кишвари узв аз ин иттиҳоди ҳамгироӣ қабул кард ва он кишвар Британияи Кабир буд. Британияи Кабир, ки соли 1973 ба Иттиҳоди иқтисодии аврупоӣ шомил шуд, қариб дарҳол дар он мавқеи маҳсусро ишғол кард. Муносибатҳои байни Британияи Кабир ва Иттиҳоди Аврупо ҳатто ва асосан ба печутоби муборизаи байниҳизбӣ, ки ба раванди ҳукуматронӣ таъсир расонида буд, вобаста набуданд.

Муборизаи сиёсии дохилӣ дар атрофи масъалаи ҳамгироии аврупоӣ. Дар Британияи Кабир аз соли 1973 то имрӯз дар бобати равандҳои ҳамгироии Аврупо ягон ҳамоҳангӣ вучуд надорад. Самти пешгирифтаи ҳукумат аз ҳизбе, ки дар сари қудрат буд, он ба таъсири бархӯрди евроскептикҳо ё еврооптимистҳо дар як давраи муайян гардида, инчунин ба таъсири гурӯҳҳои манфиатдор ва ВАО вобаста буд. Аз рӯи мавқегириҳо нисбати нақши кишвар дар равандҳои ҳамгироии Аврупо ходимони/кормандони сиёсӣ ва давлатӣ мансабҳои худро ва нуфузашонро дар ҳизбҳои сиёсӣ аз даст доданд.

Ҳамин тариқ, ҳизби лейбористии Британияи Кабир (ҲЛБК) нисбати шомил шудани Британия ба равандҳои ҳамгироии Аврупо назари басо шубҳанок дошт [12, с. 49-53]. Ин ҳизб дар соли 1962 муҳолифи ворид шудан ба Иттиҳоди иқтисодии аврупоӣ буда, онро иттифоқи монополияҳои зидди коргарон ҳисоб кард, ки дар он принсипи бозори озод ҳукмфармоист ва дар ин сурат банақшагирии иқтисодии миллӣ ғайриимкон мебошад. Бо вучуди ин, дар соли 1967 ҳукумати лейбористии Г. Вилсон барои дохил шудан ба Иттиҳоди иқтисодии аврупоӣ ариза дод (де Голль ветои дуввумро ҷорӣ кард), гарчанде ки ихтилофоти байни “чап” ва “рост” дар ҳизб ором нашуда буд. Онҳо дар остонаи шомилшавии Британия ба Иттиҳоди иқтисодии аврупоӣ (соли 1971 аксарияти фраксияи лейбористҳо дар парлумон

ба муқобили узвияти ин кишвар дар Иттиҳоди иқтисодии аврупоӣ овоз дод) ва пас аз ҳамроҳшавии он дар соли 1973 (дар замони ҳукумати консервативӣ) авҷ гирифтанд.

Гаролд Вильсон бори дигар ба ҳукумати лейбористӣ сардорӣ карда, дар доираи ҳизби худ ва дар кишвар ба муҳолифини шомил шудан ба Иттиҳоди иқтисодии аврупоӣ итоат кард ва соли 1975 дар бораи давом додани аъзогии Британия дар Иттиҳоди иқтисодии аврупоӣ референдум гузаронда буд. Тақрибан 70% интихобкунандагон узвияти Британияро дар Иттиҳодияи Аврупо ҷонибдорӣ карданд, зеро онҳо равандҳои ҳамгирии Аврупоро бештар бо имкони коҳиш ва паст кардани сатҳи бекорӣ ва болоравии нархҳо алоқаманд карданд, на бо аз даст додани соҳибхитиёрӣ. Дар ибтидои солҳои 80-ум, вақте ки ҳизби лейбористии Британияи Кабир яқбора ба тарафи чап гузашт, роҳбарияти ҳизб ба тарафдории аз ЕЭС баромадани кишвар изҳор кард. Дар ин вазъ, як қисми қаноти рост, ки мавқеи «тарафдори Аврупо»-ро ишғол мекард, аз ҳизб хориҷ шуда, баъдан ба ҳизби либералӣ пайваст. Хамин тавр, ҳизби либерал-демократҳо (ҲЛД) ташкил карда шуд, ки вай бечунучаро ва устуворона тарафдори мустақам намудани равандҳои ҳамгирии Аврупо шуд [9].

Дар охири солҳои 1980-ум зери роҳбарони Н.Киннок ва хусусан Т.Блэр ҳизби лейбористӣ дар сиёсати Британияи Кабир мавқеи марказиро ишғол намуда, дар маҷмӯъ ба ҷонибдории амиқтари ҳамгирии Аврупо шурӯъ кард. Дар замони ҳукумати лейбористӣ хартияти иҷтимоии Аврупо тасдиқ карда шуд, ки онро қаблан ҳукумати консервативӣ рад карда буд. Гузашта аз ин, Т.Блэр умедвор буд, ки Британия ҳамчун “пул” байни ИМА ва Иттиҳодияи Аврупо мешавад, ҷонибдори фаъоли тавсеаи Иттиҳоди Аврупо ба самти шарқ буд ва ҷонибдори пайвастании ин кишвар ба минтақаи евро буд. Г.Браун, вазири молияи ҳукумати Т.Блэр ба тарки пули миллӣ ва гузаштан ба евро эътироз кард. Г.Браун, ҳамзамон, Блэрро иваз намуда, аз эҳсосоти муҳолифати аврупоӣ дар кишвар ҳарос кард ва ба раъйпурсӣ Аҳдномаи Лиссабонро пешниҳод накард, ки он ҷои Конститутсияи Аврупоро бояд мегирифт ва соли 2005 дар раъйпурсиҳо дар Фаронса ва Ҳолланд ноком шуд. Парлумони Британия онро соли 2008 тасвиб кард. Аз он вақт ва то раъйпурсии соли 2016 дар ҳизби лейбористӣ, ки он ба ҳизби муҳолиф (оппозитсионӣ) мубаддал гашта буд, оид ба “масъалаи Аврупо” ихтилофи назарҳоро хомӯш карданд.

Евроскептикҳо (муҳолифони ҳамгирии Аврупоӣ) дар ҳизби консерваторӣ ҳамеша қавӣ буданд ва ҳуди ҳамон сиёсатмадорон вобаста ба шароитҳои дохилӣ ва хориҷӣ мавқеи худро иваз мекарданд. Хамин тариқ, дар раъйпурсии соли 1975 сарвазири оянда М.Тэтчер аз шомилшавии кишвар ба Иттиҳоди Аврупо ҷонибдорӣ кард. Бо вучуди ин, вай аллақай

ҳамчун сардори ҳукумат, ки ба Лондон баргардонидани як қисми саҳми Британия ба буҷаи Иттиҳоди Аврупо исрор дошт (зеро асосан фермерҳои фаронсавӣ аз субсидияҳо дар доираи Сиёсати умумии кишоварзии Иттиҳоди Аврупо баҳра мебурданд) аз имзои созишнома пушаймон шуданд. Санади умумии Аврупо аз соли 1986 ташаккули на танҳо бозори ягонаи Иттиҳоди Аврупо, балки ҳамкориҳои сиёсии аъзои Иттиҳоди Аврупоро пешбинӣ карда буд. Дар суҳанронии машҳури худ дар Брюгге соли 1988 вай ба “давлати абарқудрат” бо марказонидани қудрат муҳолиф буд. Дар Брюссел ғояи “соҳибхитиёрии миллиро бо ривоч ёфтани савдои озод” ҳимоя карда, баъдан ба чорӣ кардани пули ягонаи Иттиҳоди Аврупо муҳолифат карданд [7].

Дар ҳамин ҳол, мантиқи ҳамгироӣ он вақт на танҳо ҳамкорӣ дар соҳаи иқтисод, балки сиёсати иҷтимоӣ, муносибатҳои байналмилалӣ ва амният, адлия ва корҳои дохилро низ дар бар мегирифт. (Аҳдномаи Маастрихт дар соли 1993 эътибор пайдо карда, заминаи ҳуқуқии Иттиҳоди Аврупоро гузошт).

Ҳизби консервативӣ дар интихоботи парлумонии соли 1997 ба лейборитҳо тахти роҳбарии Т.Блэр мағлуб шуда, муддати тӯлонӣ ба бӯҳрон дучор шуд ва қисман аз масъалаи равандҳои ҳамгироии Аврупо дур шуд. Дар зери раҳбарони пайдарпайи ҳизби Тори-В.Ҷейч (1997-2001), Ч.Дункан Смит (2001-2003), М.Ховард (2003-2005), муҳофизакорон натавонистанд ихтилофҳо дар Иттиҳоди Аврупо баргараф кунанд. Евросептикҳо дар ҳизб қувват гирифтанд. Танҳо пас аз шикасти сеюми пай дар пай дар интихобот ба Вестминстер, Ториҳо як сиёсатмадори ҷавони “евросептики мӯътадил” Д.Камеронро раҳбар интихоб карданд ва як муддат муноқишаҳо дар ин ҳизб барои забт кардани ҳокимияти давлатӣ хомӯш шуданд. Дар ҳамин ҳол, Д.Кэмерон дар соли 2009 дар Парлумони Аврупо ҳизби худро аз фраксияи ростӣ марказии Ҳизби Мардумии Урупо хорич карда, фраксияи муҳофизакорон ва ислохотхони аврупоиро таъсис дод (ки аъзоёнаш аз ғайримарказикунонии Иттиҳодияи Аврупо ва “далвти оӣ” ҷонибдорӣ мекунанд) [13, с. 49-53].

Дар интихоботи соли 2010 консерваторҳо натавонистанд аксарияти курсҳои парлумониро ба даст оранд ва маҷбур шуданд, ки бо ҳизби “тарафдори Аврупо”-и либерал-демократӣ ба эътилоф ворид шаванд. Ба раъйпурсӣ овардани Шартномаи Лиссабон (чунон ки Д. Кэмерон дар муҳолифат пешбинӣ карда буд), ки норозигии байни евросептикҳо ба вучуд овард, ӯ дар бораи «қулфи раъйпурсӣ» қонун қабул кард: созишнома дар бораи ба сатҳи боломилӣ додани ваколатҳои иловагӣ бояд дар референдум тасдиқ карда шавад. Дар навбати худ, ҳизби демократони либералӣ

наметавонад идеяи худро дар бораи гузариши Британия ба евро амалӣ созад.

Муборизаи байнипартиявӣ ва дохилипартиявӣ, табиист, ки зиддиятхоро на танҳо дар сохтмон, балки кайфияти ҷамъият, табақаҳои гуногуни интихобкунандагон низ инъикос мекард.

Афкори ҷамъиятии Британия дар бораи Иттиҳодияи Аврупо хеле ноустувор буд. Натиҷаи раёндихии ҳам ҷонибдорон ва ҳам мухолифони узвияти ин кишвар дар Иттиҳодияи Аврупо аз ҳудуди 50% боло рафт. Дар тӯли якчанд солҳо тақрибан 30% ҷонибдорони устувори узвияти Британия дар Иттиҳоди Аврупо ва тақрибан 20% ҷонибдорони қатъии хоричшавӣ аз Иттиҳоди Аврупо буданд. Британияро нисбат ба шахрвандони дигар кишварҳои Иттиҳодияи Аврупо эҳсоси евроскептисизмро бештар баён накардаанд. Муносибати онҳо ба Иттиҳоди Аврупо вобаста ба вазъи иқтисоди ин иттиҳодияи ҳамгироӣ тағир ёфт, пас аз мавҷи аввали тавсеаи Иттиҳоди Аврупо (2004) – нисбати муҳочирон аз кишварҳои “навбунёд” (Аврупои Шарқӣ), ва дар солҳои 2015-2016 ба бӯҳрони муҳочират (ҷараёни беназорати гурезаҳо аз Шарқи Наздик ва Африқои Шимолӣ ба кишварҳои континенталии Иттиҳоди Аврупо). Дар ҳамин ҳол, гуфтан мумкин нест, ки Британияро оддӣ байни муҳочирон аз кишварҳои сеюм ва меҳмонони Иттиҳоди Аврупо фарқияти возеҳе мегузоранд [5].

Он чизе, ки “бӯҳрони муҳочират” меноманд, бевосита ба Британия дахл надошт, зеро он як қисми минтақаи Шенген нест. Британия Кабир аз ҷараёни муҳочирон аз кишварҳои Ховари Миёна ва Африқои Шимолӣ, ки Иттиҳоди Аврупоро фаро гирифта буданд, зараре надид, чунки онҳо то марзҳои Британия нарасиданд. Бо созишномаи Шенген ҳамроҳ набуда, Британия ӯҳдадор нест, ки гурезахоро тибқи квотаҳои дар Брюссел муқарраршуда қабул кунад.

Дар мавриди муҳочирон аз Иттиҳоди Аврупо (дар истилоҳи Брюссел, “шахрвандони сайёр”-и Иттиҳоди Аврупо), ҳатто дар сарчашмаҳои расмии Британия онҳоро “муҳочирон аз кишварҳои Иттиҳоди Аврупо” меноманд (масалан, дар Идораи Омори Миллӣ). Дар шуури ҷамъиятӣ падидаи “челонгари поляк” ба вуҷуд омадааст – шахси дорои фарҳанги гуногуни рӯзмарра ва сиёсӣ ва инчунин барои маоши камтар аз мардуми бумӣ омода аст хизмат расонад.

Ин падида аз ҷониби мақомоти Британия тавлид шудааст: ҳукумат ҷонибдори қабули аъзои нав ба Иттиҳоди Аврупо буд, зеро умедвор буд, ки тавсеаи ҳамгироӣ густариши онро дар дохили кишвар суст мекунад. Мантиқ дар он буд, ки Брюссел бояд ҳамгироии амиқро дар соҳаҳои иқтисомӣ ва сиёсӣ ба таъхир андозад, то он даме, ки “навғониҳо” ба сатҳи “кӯҳансолон” бирасанд. Британия ба узвияти Иттиҳоди Аврупо на танҳо

кишварҳои Аврупои Марказӣ ва Шарқӣ, балки Туркия фаъолона мусоидат намуд.

Аммо, чунин ҳисобҳо маълум шуданд, ки чараёни муҳоҷирон – шаҳрвандони сайёри Иттиҳоди Аврупо ба Британия боиси рад шудани сокинони ҷазираҳои Британия шудааст. Гап дар сари он аст, ки Т.Блэр дар соли ҳамроҳшавии Лаҳистон ба Иттиҳоди Аврупо (2004) дарҳои кишварро ба полякҳо боз кард ва давраи гузариши 7-соларо барои онҳо бекор кард. Мутаносибан диаспораи лаҳистониҳо (полякҳо) дар Британия 546 ҳазор нафарро ташкил медиҳад (пас аз ҳиндуҳо, ки 1 миллион нафарро ташкил медиҳанд) [7]. Лаҳистониҳо пас аз муҳоҷирон аз Ҳиндустон (колониҳои собиқи Британия) дар байни онҳое, ки дар хориҷа таваллуд шудаанд, ҷойи дуввумро ишғол мекунанд. Тибқи барӯйхатгирии охирин (2011), забони лаҳистонӣ пас аз забонҳои англисӣ дар Англия ва уэлсӣ дар Уэлс забони “асосӣ” дуоимин дар кишвар ба ҳисоб меравад. Умуман дар Британияи Кабир 1 миллиону 300 ҳазор нафар аҳолии кишварҳои «Аврупои нав» умр ба сар мебаранд.

Евроскептицизм (ихтилофи идеяи аврупоӣ) низ сабабҳои амиқтар дошт. Худи мантиқи ҳамгирӣ дар асл наздик шудани кишварҳои узви Иттиҳодияи Аврупо мебошад. Британия бошад пайваста барои худ афзалияту истисноҳо талаб мекард [1].

Оқибатҳои сиёсии Брексит. Раёйпурсӣ дар бораи узвияти Британия дар Иттиҳодияи Аврупо тафовути амиқи ҷомеаи Британияро аз рӯи хусусиятҳои минтақавӣ, синну солӣ, иҷтимоӣ, таълимӣ ва умуман синфӣ (ба назар чунин менамуд, ки дар солҳои шукуфоии иқтисодии ҷомеаи постиндустриалии Иттиҳоди Аврупо фаромӯш шуда буд) ошкор намуд [3].

Оқибати аввалини сиёсии раёйпурсӣ зуд маълум шуданд. Сарвазир Д.Кэмерон, ки дар раёйпурсӣ бохт, истеъфо дод. Раҳбари нави консерваторҳо ва мувофиқан сарвазир Т.Мэй, сиёсатмадори ботаҷрибае буд, ки 6 сол дар кабинети Кэмерон ба ҳайси вазири корҳои дохилӣ кор кард. Вай ҳарду мансабро бидуни интихобот ишғол кард (дар ҳизб дар марҳилаи охир рақибаш аз номзадии худ даст кашид). Тереза Мэй танҳо зери фишор пеш аз раёйпурсӣ назари худро нисбати “Бремейн” (боқӣ мондани Британия дар Иттиҳоди Аврупо) эҳтиёткорона изҳор дошта, пас аз раёйпурсӣ гуфт, ки “Брексит маънои Брекситро дорад”.

Тереза Мэй дар аввал ният надошт, ки барои гирифтани мандати интихобкунандагон ба вазифаи сарвазирӣ «бозиҳои сиёсӣ» гузаронда, интихоботи пеш аз муҳлат гузаронда шавад, зеро метарсид, ки муборизаи дохилипартиявӣ мисли муборизаи байнипартиявӣ боз авҷ гирифта, мамлакатро аз ҳам чудо мекунад.

Қобили зикр аст, ки на танҳо ҳизби консервативӣ раҳбари нав интихоб кард, балки ҳизби лейбористӣ низ бар зидди раҳбари худ Ч. Корбин

шӯриши бесобиқаро аз сар гузаронд, ки барои таблиғоти гарм ба нафъи Иттиҳодияи Аврупо баромад. Аъзоёни «кабинети сояафкан»-и ӯ ба таври оммавӣ истеъфо доданд ва 80% аъзоёни фраксияи (ҷузви) парламенти партиаи лейбористӣ изхори нобоварӣ карданд. “Ростхо” бештар дар бораи қобилияти ғалаба дар интиҳоботи парламентӣ ва ба сари ҳокимият омадани партиа барои сарнагун кардани ҳукумати консерваторон, на принсипҳои қатъӣ нигаронанд. Дар арафаи раъйпурсӣ ва баъд аз раъйпурсӣ зиёда аз 100 ҳазор нафар ба сафи ҳизб шомил шуданд [6]. Ҷузви парламентӣ ба Корбин изхори нобоварӣ карда, боиси интиҳоботи нави роҳбари партиа шуд. Корбин онҳоро бо натиҷаи боварибахш – дар ҳамаи категорияҳои интиҳобкунандагон партиа назар ба соли 2015 ба даст овард.

Таърихан садоқат ба ҳизб барои аксар одамон ягона роҳи баёни ақидаҳои сиёсӣ буд. Аммо пас аз раъйпурсӣ миқёси дигари афзалиятҳо ба вучуд омад, ки тибқи он интиҳобкунандагон метавонанд афзалиятҳои сиёсии худро муайян кунанд.

Таҳқиқот нишон дод, ки нисфи британиягӣҳо ба сиёсат аҳамияти кофӣ надода, дар муайян кардани афзалиятҳои сиёсии худ душворӣ мекашанд. Нисфи дигари британиягӣҳо ба ҳизби сиёсии худ содиқ мемонанд. Ҳоло нисфи онҳо бо нафароне, ки дар раъйпурсӣ як хел овоз доданд, ҳатто агар онҳо ба ҳизби сиёсии дигар тааллуқ дошта бошанд (33%), нисбат ба як ҳизбе, ки дар раъйпурсӣ ба муҳолиф овоз доданд (16%) бештар муттаҳид ҳастанд [2]. Илова бар ин, як гурӯҳи дигар бо номи “Бозбаромадагон” (Re-Leavers) дар саҳнаи сиёсати дохилии Британия пайдо шудааст, ки аъзои он барои боқӣ мондан дар Иттиҳоди Аврупо овоз доданд. Ҳамин тариқ, ченаки дигари афзалиятҳои сиёсӣ дар муқоиса бо категорияҳои муқаррарии “росту чап” пайдо шуд [4].

ХУЛОСА

Дар мавриди натиҷагирии таҳқиқоти мазкур мо ба чунин хулоса омадем, ки равандҳои ҳамгироии сиёсӣ иқтисодӣ байни кишварҳои Иттиҳоди Аврупо – яке аз тамоюлҳои муҳим дар шароити ҷаҳонишавӣ ба ҳисоб мераванд. Давлатҳо-аъзоёни Иттиҳоди Аврупо дар татбиқи равандҳои ҳамгироии минтақавӣ саҳм гузошта, ҳамзамон дар ҷараёни ҷаҳонишавӣ ҳам иштирок мекунанд. Баъзе кишварҳо майли инзивоёрдоранл. Дар замони муосир ҷараёну равандҳои ҳамгироӣ дар самту сатҳи мухталиф зухур карда, кишварҳои зиёди дунёро фаро гирифтаанд. Вале, дар фазои геополитикии Иттиҳоди Аврупо тамоюлҳои гуногуни ихтилофот вучуд дошта, онҳо дар заминаи шароити мухталиф пайдо шудаанд. Ин ҳолат ба он расонда овард, ки Иттиҳоди Аврупо бо сабабҳои нобаробарӣ ва гуногунии худ натавонист ба як иттиҳоди том тадбир ёбад.

Британияи Кабир ба абарқудратии худ нигоҳ накарда, дар шароити вазнин, номуайян ва зудтағйирёбандаи муносибатҳои байналмилалӣ муосир аз равандҳои ҳамгироии аврупоӣ, ки онҳо дар риштаи либерализм ва демократия кашида шудаанд, набояд чудо мешуд. Ин ҳолат боиси авҷ гирифтани кӯшишҳои ҷудоихоҳӣ (сепаратизм) дар дохили фазои Иттиҳоди Аврупо ва дар қаламрави Шоҳигарии Британияи Кабир гардид, зеро Шотландия як маротиба соли 2014 раъйпурсӣ дар бораи истиқлолияти Шотландия аз Британияи Кабир гузаронда, соли 2017 эълони Нахуствазири Шотландия хонум Никола Фергюсон Стерчен дар бораи ҳал кардани ин масъала пас аз анҷоми расмиёти хуруҷи Британияи Кабир аз ҳайати Иттиҳодияи Аврупо садо дод.

Аз ин ҷо бармеояд, ки чунин амалу иқдом пайомадҳои вазнин доранд. Аз ҳайати ташкилоту созмонҳои сиёсӣ иқтисодӣ ҳамгироӣ хорич шудан ба давлати хоричшуда хатари калон дорад. Чунончи дар мисоли Британияи Кабир, эҳтимоли калон вучуд дорад, ки Шотландия аз ҳайати Британияи Кабир ҷудо шуда, ҳамчун давлати мустақил узви Иттиҳоди Аврупо гардад.

РӯЙХАТИ АДАБИЁТҲОИ ИСТИФОДАШУДА:

1. Babynina L.O. (2012). Flexible integration into the European Union: Theory and practice of application. Moskva: Izdatel'stvo LKI. 304.
2. Brits have more in common with their Brexit brethren than their party political pals. [Манбаи электронӣ] URL:<https://yougov.co.uk/news/2017/05/13/brits-have-more-common-their-brexite-brethren> (Санаи мурочиат: 18.07.2017).
3. EU Referendum results. The Electoral Commission. [Манбаи электронӣ] URL:<http://www.electoralcommission.org.uk/find-information-by-subject/election> (Санаи мурочиат: 18.07.2017); EU referendum: full results and analysis. [Манбаи электронӣ] URL: <http://www.theguardian.com/politics/ng-interactive/2016/jun/23/eureferendum-live-results-and-analysis> (Санаи мурочиат: 18.07.2017); EU referendum: How the results compare to the UK's educated, old and immigrant populations. [Манбаи электронӣ] URL:<http://www.telegraph.co.uk/news/2016/06/24/eu-referendum-how-the-results-compare-to-the-uk-educated-old-and-immigrant-populations/> (Санаи мурочиат: 18.07.2017).
4. Forget 52%. The rise of the “Re-Leavers” mean the pro-Brexit electorate is 68%. [Манбаи электронӣ] URL:<https://yougov.co.uk/news/2017/05/12/forget-52-rise-re-leavers-mean-pro-brexit-electora/> (Санаи мурочиат: 18.07.2017).
5. Haughton T., Copsey N. (2014). Farewell Britannia? “Issue Capture” and the Politics of Cameron’s EU Referendum Pledge. *Journal of Common Market Studies*, 52 (51). P. 74-89. DOI: 10.1111/jcms.12177

ҳамгирии Аврупои континенталӣ самти муҳими сиёсати хориҷии ин мамлакат гардиданд. Муаллиф нишон медиҳад, ки узвияти Британияи Кабир дар Иттиҳоди иқтисодии Аврупо ва баъдтар дар Иттиҳоди Аврупо ба со душвор мегузашт, чунки Британия барои аъзои Иттиҳоди Аврупо ҳамчун ҳамчун як “шарики номуносиб” буда, ҳамеша аз онҳо имтиёзу шартҳои махсусро барои худ талаб мекард.

Калидвожаҳо: Брекзит, Иттиҳоди иқтисодии Аврупо, Иттиҳоди Аврупо, равандҳои ҳамгирии аврупоӣ, Аврупои континенталӣ, Британияи Кабир, ҳизбҳои сиёсӣ, бӯҳрони сиёсӣ.

Маълумот дар бораи муаллиф: Юсуфҷонов Фаридун Муҳаммадиевич, номзади илмҳои сиёсӣ, ходими пешбари илмии шуъбаи Аврупо ва Америкаи Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Нишонӣ: 734025. ш. Душанбе, хиёбони Рудаки 33. Тел.: 915100005. E-mail: dissertantu@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ ОТНОШЕНИЙ ВЕЛИКОБРИТАНИИ С ЕВРОПЕЙСКИМ СОЮЗОМ НА ФОНЕ БРЕКЗИТА

В данной статье исследуется и анализируется характер отношений Великобритании с Европейским Союзом на фоне Брексита.

В середине XX в. Соединенное Королевство Великобритании и Северной Ирландии потеряло свои колонии, и интеграция в континентальные объединения Европы стала важным стратегическим курсом внешней политики королевства. Автор отмечает, что членство Великобритании в Европейском экономическом союзе, а затем и в Европейском Союзе проходило трудно, потому что Великобритания будучи «неудобным партнером» для остальных членов Европейского союза, всегда требовала для себя особых условий и привилегий.

Ключевые слова: Брекзит, Европейское экономическое сообщество (ЕЭС), Европейский Союз, европейские интеграционные процессы, континентальная Европа, Великобритания, политические партии, политический кризис.

Сведения об авторе: Юсуфджонов Фаридун Муҳаммадиевич, кандидат политических наук, ведущий научный сотрудник отдела Европы и Америки Института изучения проблем стран Азии и Европы Национальной Академии наук Таджикистана. Адрес: 734025. г. Душанбе, пр-т Рудаки, 33. Тел.: +(992) 915100005. E-mail: dissertantu@mail.ru

**SPECIFICITIES OF GREAT BRITAIN'S RELATIONS WITH THE EUROPEAN UNION
ON THE BREXIT'S BACKGROUND**

This article studies and analyzes the nature of the UK's relationship with the European Union on the Brexit's background.

In the middle of the twentieth century The United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland lost its colonies, and integration into the continental unions of Europe became an important strategic course of the Kingdom's foreign policy. The author notes that the UK's membership in the European Economic Union and then in the European Union was hard, because the UK, being an “inconvenient partner” for the rest of the European Union members, had always been demanding extra-special conditions and privileges for itself.

Keywords: Brexit, European Economic Community (EEC), European Union (EU), European integration processes, continental Europe, Great Britain, political parties, political crisis.

Information about the Author: Yusufjonov Faridun Muhammadievich, Candidate of Political Sciences, Leading Researcher, Europe and America Department, Europe and America Research Institute, Tajikistan National Academy of Sciences. Address: 734025. Dushanbe city, 33 Rudaki Avenue. Tel.: +(992) 915100005. E-mail: dissertantu@mail.ru

ТОЧИКИСТОН-МАЛАЙЗИЯ: ДУРНАМОИ РУШДИ ҲАМКОРӢ

Одинаев Абухалим Сиёҳмардович, доктор (Phd), ходими пешбари илмии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон;
Мирзоев Закариё, магистранти соли дувуми Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони Иттиҳоди Шӯравӣ натавонист сиёсати хориҷиро мустақилона бо давлатҳои ҷаҳон ба роҳ монанд, чун мустақил набуд ва дар он даврон Ҷумҳурии Тоҷикистонро аксари мамолики ҷаҳон ҳамчун кишвари алоҳида дар минтақаи Осиёи Миёна намешинохтанд. То он даме, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳайати Иттиҳоди Шӯравӣ буд, танҳо бо давлатҳои бародари шӯравӣ ва қисме аз мамолики Шарқ муносибатҳои наздик дошт, вале бо дигар кишварҳои ҷаҳон равобити зичи дипломатӣ надошт. Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз ба даст даровардани Истиқолияти худ, 9 сентябри соли 1991 тамоми ҳуқуқҳоро ба даст дароварда, ҳамчун субекти комилҳуқуқ, сиёсати хориҷии мустақили худро пеш бурда, бо ташаббусҳои олмамшумули худ дар арсаи байналхалқӣ ва минтақавӣ шинохта шудааст.

Дар ин раванд бо дар назардошти таъриху тамаддун ва муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ, Малайзия яке аз намунаҳои омӯзиш мебошад. Малайзия як давлати тараққиқардаи минтақаи Ҷанубу Шарқии Осиё буда, дорои таъриху фарҳанги ғанӣ мебошад. Ин кишвар дар як марҳилаи кутоҳ, воқеъан тавонист худро дар радифи панҷ кишвари «Бабрҳои Осиёӣ» ҷой карда, мавқеи пешрафти муассирро дар робита бо аксар кишварҳои минтақа ва ҷаҳон пайдо намояд.

Дар давоми солҳои 1992-1999 муносибатҳои неки дипломатӣ миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои минтақаи Осиёи Ҷанубу Шарқӣ барқарор карда шуд. Аз барқарор шудани муносибатҳои дипломатии Тоҷикистон бо Малайзия зиёда аз ду даҳсола сипарӣ мешавад. Ҷумҳурии Тоҷикистон муносибатҳои дипломатии худро бо Малайзия ҳануз 11 марти соли 1992 барқарор намуд. Ҳарду кишвари дӯст ҷиҳати баланд бардоштани ҳамкориҳо ва фароҳам овардани фазои равобити дӯстона гомҳои устувор гузошта уфуқҳои навро ҷода фатҳ намуданд.

Ҷиҳати барқарор намудани робитаҳои дипломатӣ моҳи июни соли 2012 ҷаноби Сри Лим Кок Винг бо розигии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳайси консули фахрӣ дар ин кишвар таъйин гардид. Баъдан пояҳои меъёрию

хуқуқии муносибатҳои ду кишвари дӯст дар асоси Созишнома байни Тоҷикистону Малайзия гузошта шуда ҷиҳати амалӣ намудани ҳамкориҳои иқтисодӣ ва илмию техникӣ гомӯро гузошта шуд. Бахотири таҳким бахшидани пояҳои дӯстии кишварҳоямон, дар Куала-Ломпур намояндагии тичоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба фаъолият шурӯъ намуд, ки ин омили рушди муносибатҳои иқтисодӣ-тиҷоратии тарафайн мебошад [2].

Инчунин нахустин сафари давлатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Малайзия 23 июни соли 2014 бо баргузори маросими истиқболи расмӣ меҳмони олимақом дар саҳни Парлумони ин кишвар оғоз ёфт. Сӯҳбати судманд дар мулоқоти хосса оғоз ёфт. Сарвазир Малайзия Начиб Абдурраззоқ низ ҳавасмандии амиқи Малайзияро ба ташкил ва густариши робитаҳои ҳамкорӣ бо Тоҷикистон таъкид намуда, аз ҷумла изҳор дошт, ки «Малайзия дарҳои худро ба рӯи Тоҷикистон боз кардааст ва мо омодаем, ки бо истифода аз таҷрибаи ғании худ ба рушди босуботи иқтисодии кишвари шумо мусоидати фаъол намоем». Сарвари давлати Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон рушди ҳамкорӣ бо кишварҳои тараққикардаи Осиёи Ҷанубу Шарқӣ ва хусусан Малайзияро «аз самтҳои муҳими сиёсати хориҷии Тоҷикистон» номид [2].

Дар ин муддат Тоҷикистон барои пойдор намудани робитаҳои ҳамчонибаи сиёсӣ, иқтисодӣ ва илмиву фарҳангӣ пайваستا саъйю кӯшиши зиёд дода истодааст. Риштаҳои гусастаи алоқаҳои таърихӣ халқҳои ду кишвар барқарор шудааст ва муносибатҳои кишварҳоямон акнун ба маҷрои муназзами ҳамдигарфаҳмӣ ворид шудааст. Кишвари Малайзия, ки бо Ҷумҳурии Тоҷикистон робитаҳои дипломатӣ барқарор намудааст, дар ҳамаи соҳаҳо, ба мисли маорифу илм ҳаёти сиёсӣю иқтисодӣ, фарҳангию иҷтимоӣ ҳамкорӣ дошта барои густариши ояндаи ин ҳамкориҳо ҳамчониба кӯшиш менамояд. Сулҳу субот барои густариши равобити ҳамчонибаи муносибатҳои тарафайн имкониятҳои фаровон оварда бешубҳа ба манфиати халқҳоямон хизмат хоҳад кард. Барои вусъат додани муносибатҳои дӯстона шинохти кишварҳои ҳамдигар, ошноӣ бо иқтисод, илму фарҳанг ва риштаҳои дигари ҳаёти мардум аз омилҳои асосӣ ба шумор меравад. Малайзия давлате аст, ки дар як муддати кӯтоҳ ба дастовардҳои назаррас муваффақ шуд, ки ин муваффақиятҳо сабаби ҳамчун ном гирифтани ва шомил шудани кишвар ба иқтисоди Бабрҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ гардидааст [1, с. 285].

Зеро ин кишвар бо мардуми заҳматкашав тавонист аз вартаи иқтисодии паст дар як муддати кӯтоҳ ба сатҳи баланд барояд. Имрӯз, Малайзия давлати тараққикардаи минтақаи Ҷанубу Шарқии Осиё буда, дорои таъриху фарҳанги ғани мебошад. Ин кишвар дар панҷоҳ соли истиқлолият аз Британияи Кабир дар соли 1957 ҷаҳиши кайҳонии иқтисодӣ

карда, аз як давлати “чаҳони сеюм” ба давлати пешрафта табдил ёфт. Ва воқеъан ҳам тавонист худаширо дар радифи панҷ кишвари “Бабрҳои Осиёи”, ки Индонезия, Филиппин, Таиланд ва Ветнам шомиланд, ҷой кунад [5,4].

Сабаби хеле дертар барқарор шудани робитаҳои дипломатӣ бо аксарияти кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ ва бахусус бо Малайзия дар он аст, ки дар солҳои 1992-1997 барқароршавии ин муносибатҳо асос гузошта шуда ва дар солҳои 1998-2002 густариш ёфта, аз ин ба баъд доманадор гаштанд. Рӯйдодҳои муҳими ин солҳо боздидҳои расмӣ дар сатҳи роҳбарони вазоратҳо, идораҳо ва доираҳои соҳибкории ин давлатҳо мебошад.

Дар робита ба дурнамои ҳамкориҳои Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ Сарвари Давлат қайд намуданд, ки: «Ҳамкориҳои оғозшудаи мо бо Малайзия, Индонезия ва кишварҳои дигари Осиёи Ҷанубу Шарқӣ талошу фаъолияти минбаъдаи сиёсӣ ва иқтисодиро тақозо дорад. Мо метавонем сармоя ва технологияҳои навини давлатҳои пешрафтаи ин минтақаи рушдбандаро ба манфиати рушди босуръати кишварамон ҷалб намоем», зеро ҳадафи чаҳоруми стратеги ба ҳамин мақсад аст [3, с. 83].

Густариши рузафзуни равобити дипломатӣ, иқтисодӣ, тичоратӣ, ҳарбӣ, сиёсӣ, илмӣ, фарҳангӣ ва иҷтимоии кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ, ба хусус Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мамолики мухталифи дунё, аз ҷумла бо кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ дар ҳоли рушд аст [6]. Инчунин сарвари давлат қайд намуданд, ки: «Яке аз воқеиятҳои ошқори рӯз афзоиш ва тақвияти нақши амалии созмонҳои гуногуни минтақавӣ, байниминтақавӣ ва байналмилалӣ мебошад» [3, с.83].

Агар охири солҳои 70-ум, сатҳи камбизоатӣ дар Малайзия 57 фоизро ташкил дода бошад, пас имрӯз ба 5 фоиз расидааст. Мувофиқи маълумоти Бонки Ҷаҳонӣ барои мамлакати Малайзия дар солҳои 70-80-уми охири асри XX сарчашмаи асосии захираҳои молиявии дохилӣ барои сармоягузориҳо пасандозҳои аҳоли ба ҳисоб мерафт, ки он ба ҳисоби миёна 12,9 фоизи Маҷмӯи маҳсулоти дохилиро ташкил медод [4,600]. Дар ин сурат мо бояд ҳарчи бештар ин таҷрибаи ғани кишвари Малайзияро дар доираи ҳамкориҳои ояндаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба назар гирем ва баҳри рушди васеътари кишвар ҳарчи зудтар ҳамкориҳоро бо шарикӣ ин кишвари осӣ мустаҳкам созем [6, с.76-77].

Ҳадафи аслии ҳамкориҳо бо кишварҳои хориҷӣ ин рушди манфиатҳои олии давлат ва миллат мебошад, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон чунин иброз намудаанд: «Ҳадафи аслии ва стратегии сиёсати хориҷии мо татбиқи амалии манфиатҳои олии давлат ва миллат, қабл аз ҳама таъмини амният, суботи сиёсӣ ва иқтисодӣ ва фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди босуръат ва таҳкими иқтисодии дохилии кишвар аст» [3, с.66].

Мувофиқи маълумоти соли 2013 маҷмӯи маҳсулоти дохилии (ММД) Малайзия ба 525 млрд доллар (чойи 30-ум дар ҷаҳон) расида, ин нишондод ба ҳар сари аҳоли-17,500 доллар рост меомад [7,74]. Маҳазир Муҳаммад дар вазифаи худ аз соли 1981 то соли 2003 хизмат намуда, Малайзияро ба яке аз кишварҳои пешрафтаи на танҳо минтақа, балки ҷаҳон табдил дод. Инчунин аз нигоҳи мушовир ва муҳаққиқи иқтисодии араб, доктор Абдулхай Заллум, комёбии Малайзияро дар он мебинад, ки Маҳазир Муҳаммад аввалин шуда сиёсати тавачҷуҳ ба Шарқ ё ба « Шарқ нигоҳ кардан»-ро амалӣ намуда буд [8]. Ин нигоҳ нақши Муҳаммад Маҳазирро, ба монанди нақши Ден Сяопин дар модернизатсияи Чин ва Ли Хуан Ю дар рушди Сингапур, хеле ҳалқунанда мебошад, муассир гардонид [7,75].

Бояд қайд кард, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон низ баҳри рушди стратегияи миллии худ кӯшиш ба харҷ дода, ба хотири пешрафти минбаъдаи кишвар ҳадафҳои стратегӣ, таъмини рушди босуботи кишварро муайян намудааст [6, с.76].

Дар робита ба дурнамои ҳамкориҳои Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ Сарвари Давлат қайд намуданд, ки: «Ҳамкориҳои оғозшудаи мо бо Малайзия, Индонезия ва кишварҳои дигари Осиёи Ҷанубу Шарқӣ талошу фаъолияти минбаъдаи сиёсӣ ва иқтисодиро тақозо дорад. Мо метавонем сармоя ва технологияҳои навини давлатҳои пешрафтаи ин минтақаи бузургро ба манфиати рушди босуръати кишварамон ҷалб намоем» [4, с.83].

Тоҷикистон низ ҷузъи ҷаҳони муосир буда, ба беҳтару хубтар гардонидани зиндагии шоистаи мардум тавачҷуҳ намуда ба мактабу маориф ва боло бардоштани фарҳанги миллий, техника ва технологияи нав, омӯхтани таҷрибаву забонҳои гуногун диққати ҷиддӣ медиҳад, зеро он кафолати бозғимодии пешрафти ояндаи дурахшони миллат аст. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушди соҳаи маориф ва татбиқи барномаҳои ислоҳоти соҳаи маориф тавачҷуҳи махсус зоҳир намуда, қайд мекунад: «..дар ин раванд як нуқтаро дар назар бояд дошт: дар ҷаҳони муосир кишваре ба дастовардҳои бузург ноил мегардад, ки ба баланд шудани сатҳи маърифат дар ҷомеа тавачҷуҳи хоса зоҳир карда, техникаву технологияи навро ба таври васеъ дар амал ҷорӣ менамояд» [6, с.76].

Азбаски 93%-и ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистонро кӯҳҳо ташкил дода дорои имкониятҳои захираҳои хуби гидроэнергетикӣ, сарватҳои зеризаминӣ ва стратегӣ мебошад, баъди комёбии се ҳадаф дар марҳилаи ҳадафи ҷаҳорум қарор доранд. Ҳамкорӣ дар соҳаи маориф, илму техника ва хизматрасонӣ бо мақсади истифодаи амсилаҳои гуногуни кишварҳои муваффақ, махсусан Малайзия «Бабри Осиё», мувофиқи мақсад аст [6,76].

Агар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Малайзия муносибати густардатар ташкил намуда ва дар ҳама самтҳо ҳамкориҳо идома ёбанд, пас метавонад аз

таҷрибаи бойи Малайзия истифода карда ба яке аз кишварҳои пешрафта ва тараққикарда шояд табдил ёбад. Ҳоло ҳамкориҳо дар ин самт идома дорад.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТҲОИ ИСТИФОДАШУДА:

1. Бадиё Ловерас, Нури. Вазъияти ҷаҳони сеюм дар остонаи асри нав. Тарҷумаи Сирусӣ Саҳомӣ ва Фурузонӣ Ҳазоинӣ, Техрон: Интишорот Чоппахш. 1385.-285с.

2. Сарвари давлат, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар бораи масъалаҳои мубрам ва ибтикороти сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Зафар Шералӣ Сайидзода. (Паёми 16.04.2005). Нашри мустақад. Душанбе – 2019. Як мучаллад дар ҳаҷми 368 саҳ.

3. Суховерхова Ю. А. Сбережения населения как инвестиционный источник экономики России. Актуальные проблемы авиации и космонавтики – 2015. Т 2. с 600.

4. Ҳолат ва дурнамои ҳамкориҳо байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Малайзия. Музаффар Муҳаммадӣ. Маҷмуи мақолаҳои конфронси илмию назариявии ҷумҳуриявӣ. Душанбе 2018. Як мучаллад дар ҳаҷми 144 саҳ.

5. Сомонаи расмӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон. <http://www.president.tj/>.

6. Сафари давлатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Малайзия. №69 (3215) 26.06.2014. Рӯзномаи "Садои мардум". (<http://sadoimardum.tj/president>)

7. Пайвандов Х.Б., Шарипов А.Н., Амсилаи рушди иқтисодии Малайзия ва истифодаи таҷрибаи он дар шароити Тоҷикистон. Паёми Доғишгоҳи Миллии Тоҷикистон. №3/3 (202). Душанбе: «сино» 2016.

8. Заллум, Доктор Абдулҳай. Оё «Тавачҷуҳ ба Шарқ» барои айшу ишрат аст ё зарурати мутлақ? Дар бораи таҷрибаҳои дигарон чӣ гуфтан мумкин аст?. 31.12.2020 (<https://www.raialyoum.com/>) هل "الاتجاه شرقاً" هو ترف أم ضرورة قصوى؟ ماذا عن تجارب الآخرين؟

9. Муносибатҳои Тоҷикистон бо Малайзия. 01.03.2013. ВКХ ҚТ. (<https://mfa.tj/>)

ТОҶИКИСТОНУ МАЛАЙЗИЯ ВА РУШДИ ҲАМКОРИҲОИ ОЯНДА

Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз соҳибистиколии хеш 9 сентябри соли 1991 ба дастовардҳои зиёди дохилию хориҷӣ ноил гардид, ки муҳимтарини он муаррифии худ дар байни мамолики дунё мебошад. Имрӯз, Малайзия давлати тараққикардаи минтақаи Ҷанубу Шарқии Осиё буда, дорои таъриху фарҳанги ғани мебошад.

Бо барқарор намудани робитаҳои дипломатии Тоҷикистону Малайзия, асосҳои меъёрию ҳуқуқии ду кишвари дӯст дар асоси

Созишномаи тарафайн ҷихати татбиқ намудани ҳамкориҳои иқтисодӣ ва техникию илмӣ амалӣ гашта истодааст. Барои таҳким бахшидани пояҳои дӯстӣ, намояндагии ҳар ду кишвар ба фаъолият шурӯъ намуд, ки он омили рушди муносибатҳои иқтисодӣ-тиҷоратии тарафайн мебошад.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, Малайзия, таърих, тамаддун, ҳамкориҳо, маориф ва рушди кишварҳо.

Маълумот дар бораи муаллиф: **Одинаев Абухалим Сиёҳмардович**, доктор (Phd) ходими пешбари илмии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон; тел: +992 917-44-53-70; e-mail: odinaev45@gmail.com

Мирзоев Закариё, магистранти соли дувуми Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон; тел: +992 884-88-87-20; e-mail: zakariyomirzoev@mail.ru

ТАДЖИКИСТАН - МАЛАЙЗИЯ И РАЗВИТИЕ БУДУЩЕГО СОТРУДНИЧЕСТВА

Республика Таджикистан с момента обретения независимости 9 сентября 1991 года добилась множества внутренних и зарубежных достижений, важнейшим из которых является презентация её достижений среди других стран мира. Сегодня Малайзия - развитая страна Юго-Восточной Азии с богатой историей и культурой.

С установлением дипломатических отношений между Таджикистаном и Малайзией правовая база двух дружественных стран была реализована на основе двустороннего соглашения об осуществлении экономического, технического и научного сотрудничества. С целью укрепления устоев дружбы представители двух стран приступили к работе, что является фактором развития двусторонних торгово-экономических отношений.

Ключевые слова: Таджикистан, Малайзия, история, цивилизация, сотрудничество, образование и развитие.

Сведения об авторе: **Одинаев Абухалим Сияхмардович** – Ведущий научный сотрудник Института проблем стран Азии и Европы Национальной Академии наук Таджикистан; тел: +992 917-44-53-70; e-mail: odinaev45@gmail.com

Мирзоев Закария – слушателя второго курса магистратуры Института изучения проблем стран Азии и Европы Национальной Академии наук Таджикистан; тел: +992 884-88-87-20; e-mail: zakariyomirzoev@mail.ru

TAJIKISTAN AND MALAYSIA PROSPECTIVE OF FUTURE COOPERATION

The Republic of Tajikistan since its independence on September 9, 1991 has achieved a lot of domestic and foreign achievements thru that presented itself among the countries of the world. Malaysia is a developed country in Southeast Asia with rich history and culture.

With the establishment of diplomatic relations between Tajikistan and Malaysia, the legal framework of the two friendly countries was implemented on the basis of a bilateral agreement for the implementation of economic, technical and scientific cooperation. In order to strengthen the foundations of friendship, the representatives of both countries began to work, which is a factor in the development of bilateral economic and trade relations.

Keywords: Tajikistan, Malaysia, history, civilization, cooperation, education and state development.

Information about the author: Odinaev Abdukhalim Siyahmardovich Leading Research Fellow, The Institute of study of problems in Asia and Europe of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan; tel: +992 917-44-53-70; E-mail: odinaev45@gmail.com

Mirzoev Zakariya – second year master degree student at the Institute of Asian and European studies of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan; tel: +992 884-88-87-20; E-mail: zakariyomirzoev@mail.ru

МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛХАЛҚӢ ВА МИНТАҚАШИНОСӢ

МУНОСИБАТҲОИ БИСӢРЧОНИБАИ ТОЧИКИСТОНУ СИНГАПУР: ДАСТОВАРДҲО ВА ДУРНАМО ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛИЯТ

Мирзоев Ниёз,

доктори илмҳои таърих., профессори
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Соҳиби Баҳруло,

докторанти PhD-и соли сеюм ва ходми
илмии Институти омӯзиши масъалаҳои
давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ

Истиқлолияти давлатӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон имконияти бунёди давлати миллӣ, сиёсӣ ва инчунин ворид шудан ба ҷомеаи ҷаҳонӣ ва таҳкими муносибатҳои дучонибаву бисёрҷонибаро бо кишварҳои дуру наздик фароҳам овард. Соли 2021 Ҷумҳурии Тоҷикистон 30-солагии Истиқлолияти давлатии худро ҷашн гирифт. Дар ин муддати аз нигоҳи миқёси таърихӣ кӯтоҳ ҷумҳурии мо бо 179 кишвари ҷаҳон робитаҳои комили дипломатӣ барқарор карда, узви фаъоли созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ ва минтақавӣ гардид [13]. Дар даври Истиқлолият Тоҷикистон бо давлатҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ дар умум зиёда аз 36 санад ва ҳуҷҷатҳои дучониба дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ тичоратӣ, маориф ва фарҳанг ба имзо расонидааст.

Муносибатҳои дипломатӣ бо мақсади мусоидат ба рушди муносибатҳои дарозмуддат ва дӯстона байни давлатҳо ба роҳ монда мешавад. Тибқи Конвенсияи Вена дар бораи муносибатҳои дипломатӣ аз соли 1961, барқарор кардани муносибатҳои дипломатӣ бо мувофиқаи тарафайн сурат мегирад.

Дар доираи ин мафҳум, роҳандозии муносибатҳои дарозмуддат ва босуботи Тоҷикистон бо Сингапур дар сатҳи дучониба тибқи гурӯҳбандии авлавиятҳои сиёсати хориҷии Тоҷикистон ва бо назардошти ҳадафҳо ва манфиатҳои миллӣ барқарор шудаанд.

Ҳамкориҳои Тоҷикистон бо кишварҳои пешрафтаи Осиёи Ҷанубу Шарқӣ яке аз самтҳои авлавиятҳои сиёсати хориҷии ҷумҳурӣ ба шумор меравад. Дар Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон (27 январи соли 2015) чунин баён шудааст: Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо мақсади роҳ ёфтани ба бозорҳои босуръат инкишофёбандаи сармоя, фановарӣ, ашёи хом ва маҳсулоти саноатӣ, таҳкими муносибатҳои мутақобилан судмандро бо кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ, аз ҷумла Тайланд, Индонезия,

Малайзия, Ветнам, Сингапур ва кишварҳои дигари минтақа аз самтҳои муҳимтарини сиёсати хориҷии худ мешуморад [8]. Вазъи муносибатҳои дучониба бо ин кишварҳо барои расидан ба ин мақсад шароити мусоид фароҳам меорад. Махсусан, ҳамкориҳои Тоҷикистон бо Сингапур, дар соҳаҳои гуногуни ҳаётан муҳим идома доранд ва ин раванд яке аз дастовардҳои муҳими дипломатияи тоҷик дар тӯли 30 соли истиқлолият мебошад.

Сингапур дар баробари кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ соли 1991 истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба расмият шинохта, байни Ҳукумати Тоҷикистон бо Ҳукумати Сингапур соли 1995 баёнияти муштарак дар мавриди барпо намудани муносибати дипломатӣ бо мақсади густариш ва таҳкими робитаҳои дӯстӣ ва ҳамкорӣ ба пояи баробарҳуқуқӣ, эҳтироми мутақобилаи соҳибхитиёрӣ, истиқлолият ва тамомияти арзӣ, инчунин мудохила накардан дар корҳои дохилии якдигар бо пайравӣ аз усул ва ҳадафҳои Ойинномаи Созмони Милали Муттаҳид, Конвенсияи Вена дар бораи муносибатҳои дипломатӣ аз соли 1961 ва Конвенсияи Вена дар бораи муносибатҳои консулӣ аз соли 1963 ба имзо расонида шуд ва робитаи дипломатӣ байни Тоҷикистон бо Сингапур 8 декабри соли 1995 барқарор гардиданд.

Соли 1999 дар муносибатҳои дучонибаи Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ тағйирот ба амал омад, алалхусус бо Ҷопон, Корея ва Сингапур. Моҳи сентябри соли 1999 фиристодаи махсуси ҳукумати Сингапур Камол Сиддиқ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ташриф овард ва бо собиқ Вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Талбақ Назаров мулоқот намуд.

Бояд қайд кард, ки мақсади асосии сафари намояндаи махсус ба Тоҷикистон баррасии дурнамои ҳамкориҳои дучониба, раванди сулҳ дар Тоҷикистон ва инчунин дарҳости ҷониби Сингапур барои дастгирии номзадӣ ба узвият дар Шӯрои Амнияти СММ дар соли 2000 буд [9].

Раванди робитаи ду кишвар баъди эълони сиёсати дарҳои боз соли 2002 оғоз гардида, аз 3-5-уми феврالی соли 2004 собиқ Вазири корҳои хориҷӣ Талбақ Назаров ба Ҷумҳурии Сингапур бо сафари расмӣ ташриф оварда буд [15]. Дар ин сафар, собиқ Вазири корҳои хориҷӣ Тоҷикистон Талбақ Назаров оид ба баррасии ҳамкориҳои дучониба ба ҷониби Сингапур як қатор лоиҳаҳои Созишномаҳо ва ҳуҷҷатҳоро пешниҳод намуд, аз ҷумла: ҳавасмандгардонӣ ва ҳифзи мутақобилаи сармоя, канорагирӣ аз андозбандии дукарата, тиҷорат сайёҳӣ ва ҳамкориҳои иқтисодию тиҷоратӣ, пешниҳод карда шуд.

Ба роҳ мондани алоқаи корӣ бо институтҳои молиявӣ ва сармоягузории Сингапур Тоҷикистон ҳавасманд мебошад. Ҷумҳурии

Сингапур, барои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар рушди иқтисодиёт манфиати калон дорад. Аз ин рӯ 7 декабри соли 2009 собиқ Вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҳамроҳон Зарифӣ, ки бо сафари расмӣ дар Ҷумҳурии Сингапур қарор доштанд, бо собиқ вазирони ин кишвар Вазири корҳои хориҷии Ҷорҷ Ео, Вазири муҳити зист ва захираҳои об Якоб Иброҳим, Вазири савдо ва саноати Ҷумҳурии Сингапур Лим Хён Киан ва инчунин ба Раиси Федератсияи соҳибкорони Сингапур мулоқот намуданд ки ин вохӯриҳо дар шакли зайл сураат гирифтааст:

1. Бо Вазири корҳои хориҷӣ Ҷумҳурии Сингапур Ҷорҷ Ео як қатор масъалаҳои минтақавию байналмилалиро баррасӣ намуда, роҳҳои таҳкими муносибатҳои мутақобилан судманди ду кишварро баррасӣ карда шуд. Вазири корҳои хориҷии Тоҷикистон дастовардҳои кишварашро дар татбиқи объектҳои стратегӣ, аз ҷумла баровардани ҷумҳурӣ аз бунбасти коммуникатсионӣ, бунёди корхонаҳои саноатӣ ва бо дарназардошти аҳамияти сармоягузори хориҷӣ барои рушди иқтисодӣ қайд намуд. Инчунин масъалаҳои ҷалби сармояи Сингапур дар иқтисоди Тоҷикистон, аз ҷумла дар соҳаи истихроҷи маъдан, коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, истеҳсоли хӯрокворӣ, рушди сайёҳӣ ва тиҷорат муҳим доништа шуд.

2. Бо Вазири муҳити зист ва захираҳои оби Ҷумҳурии Сингапур Якоб Иброҳим бо пешрафти Вазорати муҳити зист ва захираҳои оби Сингапур дар рушди соҳа ва омодагии мутахассисон дар ин соҳа шинос шуд. Ҷонибҳо инчунин мушкилоти экологии Осиёи Марказиро баррасӣ карданд, ки дар байни онҳо вазъи фалокатбори баҳри Арал қайд карда шуд.

3. Бо Вазири савдо ва саноати Ҷумҳурии Сингапур Лим Хён Киан дар ҷараёни мулоқот ҷонибҳо роҳҳои рушди ҳамкориҳои тиҷоратӣ ва саноатии ду кишварро баррасӣ карданд. Тарафҳо аҳамияти роҳандозии робитаҳои мустақим ва ҳамкорӣ байни доираҳои тиҷоратии Тоҷикистон ва Сингапурро таъкид карданд. Вазири корҳои хориҷии Тоҷикистон дар бораи ҷораҳои андешидашуда оид ба ислоҳот дар соҳаи саноат, фазои сармоягузорӣ ва имконоти истеҳсолии ҷумҳурӣ қайд намуд.

4. Бо Федератсияи соҳибкорони Ҷумҳурии Сингапур дар рафти мулоқот масъалаи таъсиси робитаҳои мустақим байни доираҳои тиҷоратии ду кишвар баррасӣ шуд. Вазири корҳои хориҷӣ ба ҳозирин дар бораи афзалиятҳо ва имтиёзҳои сармоягузори Тоҷикистон ва инчунин дастовардҳои солҳои охир дар соҳаи ислоҳот ва фароҳам овардани фазои солими сармоягузорӣ дар кишвар муфассал маълумот дод. Намояндаи Федератсия дар навбати худ дар бораи фаъолияти созмон маълумоти муфассал пешниҳод карда, омодагии худро барои пешбурди намояндагии соҳибкорон дар Тоҷикистону Сингапур барои баргузори семинару форумҳои тиҷоратӣ изҳор намуданд.

Тоҷикистон Сингапурро дар қатори 80 кишвари ҷаҳон барои гирифтани раводид ба Тоҷикистон дар самти сармоягузорӣ имконият фароҳам овардааст. Вазирон муваффақияти Барномаи ҳамкории Сингапурро дар тақвият ва густариши равобити ду кишвар тавассути табодули таҷриба қайд карда, омодагии худро барои густариши ҳамкориҳо дар ҷаҳорҷӯбаи Барномаи мазкур иброз доштанд.

Дуҷуми апрели соли 2010 Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бо сафари аввалини давлатӣ дар Ҷумҳурии Сингапур қарор доштанд. Масоили ба роҳ мондани муносибатҳои густурдаи дӯстию ҳамкории Тоҷикистону Сингапур дар музокироти сатҳи олӣ бо иштироки сарони ду давлат ва ҳайатҳои расмӣ баррасӣ шуданд.

Сарвари давлати Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмонро Президенти Сингапур, мухтарам Селлапан Рама Натан истикбол гирифт. Масоили ба роҳ мондани муносибатҳои густурдаи дӯстию ҳамкории Тоҷикистону Сингапур дар музокироти сатҳи олӣ бо иштироки сарони ду давлат ва ҳайатҳои расмӣ баррасӣ шуданд. Сарвари давлати Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон зимни суҳбат, чунин изҳор доштанд: - «Кишвари мо барои рушди муносибатҳо бо Сингапур чун яке аз кишварҳои мутараққии олам аҳамияти хоса медиҳад ва мо ба густариши ҳамкории судманд дар ҳама арсаҳо манфиат дорем» [10].

Таъкид гардид, ки наздикии мавқеъҳои Тоҷикистону Сингапур дар масоили рӯзмарраи байналмилалӣ барои рушди муносибатҳои дӯчониба дар соҳаҳои гуногун заминаи хуб мегузорад. Ба роҳ мондани ҳамкории мутақобилан судманди иқтисодию тиҷоратӣ ва сармоягузорӣ дар соҳаҳои гидроэнергетика, обтаъминкунӣ, кишоварзӣ, саноати коркарди маҳсулоти кишоварзӣ ва маъданҳои кӯҳӣ ва техникаю технологияи муосир аз самтҳои асосии робитаҳои минбаъдаи Тоҷикистону Сингапур арзёбӣ гардид. Сарвари давлати Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бо Сарвазир Сингапур Ли Хсин Лунг мулоқот намуда, тафсилоти ҳамкории иқтисодӣ – тиҷоратӣ ва сармоягузорию ду кишварро баррасӣ намуд. Миёни ду кишвар ду санади ҳамкорӣ ба имзо расид. Эълонияи муштараки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Сингапур ва Ёддошти тафохум миёни вазоратҳои корҳои хориҷии Тоҷикистону Сингапур имзо карда шуд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Сингапур дар натиҷаи сафар ба чунин қарор омаданд:

- роҳандозӣ ва рушди муносибатҳои дӯстона дар ҳама соҳаҳо ба манфиати воқеии ду ҷониб ва мардуми ҳар ду кишвар буда, ба сулҳу субот дар Осиё ва тамоми ҷаҳон мусоидат хоҳад кард;

- ҳамкориҳои мутақобилан судмандро дар асоси принципҳои баробарӣ, эҳтироми истиклолият, тамомияти арзӣ ва риояи манфиатҳои мутақобила рушд хоҳанд дод;

- рушди ҳамкориҳои иқтисодӣ чӯзӣ муҳими муносибатҳои дучониба ҳисобида шуд. Ҳар ду кишвар саъй хоҳанд кард, ки шароити мусоид барои фаъолиятҳои сармоягузорӣ ва тиҷоратӣ, ҳамкориҳои иқтисодӣ ва техникӣ дар ду кишвар таъмин карда шуда, ҳифзи шахрвандон ва моликият ва манфиатҳои қонунии яқдигар тибқи қонунгузориҳои онҳо таъмин карда шавад;

- ҷонибҳо талош хоҳанд кард, ки дар мубориза бар зидди терроризм, экстремизм, ҷиноятқорӣ муташаккил, қочоқи ғайриқонунии маводи муҳаддир, қочоқи аслиҳа ва дигар намудҳои ҷиноят ҳамкорӣ менамоянд.

Роҳбарони ҳар ду кишвар мавқеъҳои муштарак ва ё наздики ду кишварро оид ба як қатор масъалаҳои муҳими байналмилалӣ ва минтақавӣ қайд намуданд. Ҳамкориҳои онҳо дар доираи Созмони Милали Муттаҳид ва дигар ташкилотҳои байналмилалӣ боз ҳам тақвият хоҳанд дод ва инчунин ҳадафҳо, принципҳои асосии Оинномаи Созмони Милали Муттаҳид ва меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалиро қатъиян риоя мекунанд ва дар ин замина, сохтани сохтори нави амниятро, ки ба эътимод, манфиати тарафайн, баробарӣ ва ҳамкорӣ асос ёфтааст, пеш мебаранд. Роҳбарони ҳар ду кишвар изҳори ҷонибдорӣ аз ҳалли осоиштаи баҳсҳои байналмилалӣ ва нақши пешбарандаи Созмони Милали Муттаҳид дар ҳифзи сулҳ ва амнияти ҷаҳонӣ; эҳтироми ҳудро ба гуногунии тамаддунҳо ва моделҳои рушд изҳор карданд; ва таҳкими сулҳро дар асоси амният ва шукуфоии муштарак эътироф намуданд.

Ҷонибҳо талош хоҳанд кард, ки дар соҳаҳои гуногун, аз ҷумла маориф, фарҳанг, илм ва технология, васоити ахбори омма, сайёҳӣ, варзиш, тандурустӣ, амнияти иқтимоӣ ва ташкилотҳои дӯстии ду кишвар ҳамкориро дар оянда ба роҳ мекунанд. Роҳбарони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Сингапур аз натиҷаи мулоқоти аввалини Тоҷикистону Сингапур дар сатҳи олий изҳори қаноатмандӣ карда, ба марҳилаи сифатан нав ворид шудани муносибатҳои ду кишвар баҳои баланд доданд.

Зимни ин сафар дар форуми соҳибқорони Тоҷикистону Сингапур, сарвари давлати Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон суханронӣ намуда, бо роҳбари ширкати “Nobel group” Сингапур мулоқот намуданд. “Nobel group” яке аз ширкатҳои маъруфи ҷаҳонӣ буда, гардиши солонаи молиаш зиёда аз 40 млрд. доллари амрикоиро ташкил медиҳад. Инчунин Ёддошти тафохум миёни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ширкати “Nobel group” оид ба маблағгузориҳои сохтмони нерӯгоҳҳои обӣ дар Тоҷикистон, ҳамкорӣ

дар соҳаҳои металлургияи ранга, истихроҷи маъданҳои кӯҳӣ ва ангишт аз ҷониби раиси Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Тоҷикистон Давлаталӣ Саидов ва роҳбари иҷроияи ширкати мазкур Ричард Элман ба имзо расониданд.

Сафари давлатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аз замони барқарор шудани муносибатҳои дипломатӣ байни Ҷумҳурии Сингапур ва Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таърихи 8 декабри соли 1995, чунин нахустин сафар мебошад. Ин сафар ба понздаҳумин солгарди муносибатҳои дипломати, таҳкими дӯстӣ ва ҳамкориҳои ду кишвар бахшида шуда буд [1].

Заминаи меъёрӣ-ҳуқуқии ду кишварро 4 санади дӯҷониба ташкил медиҳад:

1. Эъломияи муштараки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Сингапур;
2. Ёддошти тафохум миёни вазоратҳои корҳои хориҷии Тоҷикистону Сингапур;
3. Ёддошти тафохум миёни Ҳукумати Тоҷикистон ва ширкати Nobel group Сингапур;
4. Ёддошти тафохум оид ба ифтитоҳи Намояндагии Донишкадаи рушди менеҷменти Сингапур (MDIS) дар Душанбе;

25 сентябри соли 2019 дар ҳошияи иҷлоси 74-уми Маҷмаи Умумии СММ Вазири корҳои хориҷӣ Сирочиддин Муҳриддин бо Вазири корҳои хориҷии Сингапур Вивиан Балакришнан вохӯрӣ намуд. Ҷонибҳо зимни мулоқот масъалаҳои ва роҳҳои таҳкими ҳамкориҳои дӯҷонибаро дар соҳаҳои мухталиф, аз ҷумла иқтисодиёт, тиҷорат, фанновариҳо ва ғайра, мавриди муҳокима қарор доданд. Инчунин ҷонибҳо вобаста ба масъалаҳои амнияти минтақавӣ ва ҷаҳонии мубодилаи афкор намуданд [6].

Сингапур низ дар самти маориф бо Ҷумҳурии Тоҷикистон беканор нест. Дар ин радиф моҳи июли соли 2020 Санади ҳамкорӣ - Ёддошти тафохум оид ба ифтитоҳи Намояндагии Донишкадаи рушди менеҷменти Сингапур (Management development Institute of Singapore MDIS) дар Душанбе ба имзо расид. Ифтитоҳи филиали Донишкадаи мазкур дар пойтахт тибқи дастури Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва Раиси шаҳри Душанбе муҳтарам Рустами Эмомалӣ роҳандозӣ мегардад.

Лозими зикр аст, ки дар марҳилаи аввал дар филиали Донишкада таълим аз рӯи се ихтисос - мудирияти саноат (менеҷменти индустриалӣ), сайёҳӣ ва меҳмондорӣ, технология ва амнияти иттилоотӣ (ҳифз аз ҳучуми кибернетикӣ дар самти идоракунии давлатӣ, низоми бонкӣ), ки бевосита аз ҳадафҳои стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва самтҳои афзалиятноки он бармеояд, ба роҳ монда мешавад.

Донишкадаи мазкур дар Сингапур (Management development Institute of Singapore – MDIS) соли 1956 таъсис ёфта, тӯли беш аз 60 соли фаъолият намояндагӣҳои худро дар аксар давлатҳои ҷаҳон таъсис додааст ва яке аз аввалин муассисаҳои олии кишвар махсуб меёбад [17]. Шарикони Донишкадаи рушди менеҷменти Сингапур (Management development Institute of Singapore – MDIS) муассисаҳои олии таълимии кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон, ба амсоли мамлаки Фарб буда, хатмкунандагони он бо дипломи дараҷаи байналмилалӣ, ки аз ҷониби шӯроҳои илмии мактабҳои олии сатҳи ҷаҳонӣ эътироф гардидааст, сарфароз гардонида мешаванд. Ҳамчунин Донишкадаи рушди менеҷменти Сингапур имрӯзҳо дар Ёзбекистон, Ҳиндустон, Малайзия, Чин ва ғайра корпусҳои таълимии худро бунёд намуда, тасмим гирифтааст, ки барои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар риштаҳои менеҷменти саноатӣ, сайёҳӣ, меҳмондорӣ ва технологияи иттилоотӣ кадрҳои баландихтисоси ҷавобгӯи талаботи замони муосирро омода намояд.

26 феввали соли 2021 дар Қасри миллат таҳти раёсати Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Ҳукумати мамлакат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон маҷлиси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон баргузор гардид. Дар бораи масъалаҳои филиали Донишкадаи рушди менеҷменти Сингапур дар шаҳри Душанберо баррасӣ намуданд. Дар доираи ҳамкорӣҳои судманди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Сингапур бо дарназардошти мақоми байналмилалӣ доштан, дар шаҳри Душанбе филиали Донишкадаи рушди менеҷменти Сингапур таъсис дода мешавад. Дар ин филиал, ки муваққатан дар бинои Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷой дода мешавад, аз ҷониби Донишкадаи рушди менеҷменти Сингапур мутобиқи стандартҳои умумии эътирофгардидаи байналмилалӣ аз рӯи низоми бакалавриат ва магистратура кадрҳои баландихтисос тайёр карда мешавад [5].

Ҳамкорӣҳо дар созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавии Тоҷикистону Сингапур хуб ба роҳ монда шудааст. 28 март соли 2013 дар шаҳри Душанбе собиқ Вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҳамроҳон Зарифӣ бо Намояндаи махсуси Вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Сингапур Зайнул Абидин Рашид дар Ҷаласаи XI-и вазирони корҳои хориҷии кишварҳои узви Муқоламаи ҳамкорӣҳои Осие мулоқот анҷом дод. Ҷонибҳо роҳҳои рушди минбаъдаи муносибатҳои дӯҷониба, баҳусус дар соҳаи маориф, иқтисод ва рушди тичоратро баррасӣ карданд. Дар рафти мулоқот ҷонибҳо оиди ҳамкорӣ дар доираи созмонҳои байналмилалӣ табудули афкор намуданд [7].

Ҳамкорӣҳои иқтисодӣ яке аз самтҳои сиёсати хориҷии давлат ба ҳисоб меравад. То ин ҷониб байни Тоҷикистону Сингапур созишномаи

тиҷоратӣ ба имзо нарасидааст. Мувофиқи маълумотҳо, гардиши мол миёни Тоҷикистон ва Сингапур дар соли 2011 зиёда аз 7,3 млн. доллари ИМА-ро ташкил дод, ки аксари он ба молҳои воридотӣ рост меомад [3]. Яке аз тамоюлҳои манфии рушди ҳамкорӣ миёни кишварҳо дар он аст, ки ҳаҷми гардиши тиҷорати дучонибаи Тоҷикистон ва Сингапур сол то сол поён меравад. Масалан: Дар нимаи аввали соли 2013 табодули мол миёни кишварҳо ба 2 миллион 876 ҳазор доллари ИМА расида буд [7]. Мутаносибан ин нишондод дар соли 2016 ба 490,4 ҳазор доллари ИМА расида, соли 2017 ба 107,9 ҳазор доллар фаромад. Тибқи маълумоти Вазорати қорҳои хориҷа ҳаҷми тиҷоратии дучонибаи байни кишварҳо дар соли 2018 ба 2 миллион 524 ҳазор доллари ШМА расидааст [7].

Маҳсулоти асосие, ки Сингапур ба Тоҷикистон содирот намудааст инҳоянд: таҷҳизоти барои коркарди нафт, таҷҳизоти коркарди резин ва қисмҳои эҳтиётии мошин мебошад. Дар давоми 20 соли охир содироти Сингапур ба Тоҷикистон бо суръати солонаи 2,14% афзоиш ёфта, аз 168 ҳазор доллари соли 1999 то 256 ҳазор доллар дар соли 2019 расидааст [16].

Дар масъалаи таҳкими фаъолияти тиҷоратӣ-иқтисодии ҷумҳурӣ бо кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ, аз он ҷумла Сингапур ва танзими муносибатҳои соҳибқорони кишварҳо нақши Шӯроҳои қорӣ ва Вазорти савдо хеле калон мебошад. Ба хотири рушди робитаҳои иқтисодӣ, тиҷорат ва сармоягузорӣ иҷроӣ таъсис намудани “Шӯрои қорӣ бо Сингапур” дар сохтори Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади муттаҳид намудани намоёндагони доираҳои тиҷоратии Тоҷикистону Сингапур зарур шуморида мешавад. “Шӯрои қорӣ бо Сингапур” – ба хотири манфиатҳои дучониба, таҳким ва рушди ҳамкориҳои иқтисодӣ, тиҷоратӣ, сармоягузорӣ ва илмӣ байни ду давлати дӯст муҳим мебошад.

Аз ин рӯ, барои рушди ҳамкориҳои дарозмуддат дар соҳаҳои иқтисоду тиҷорат байни Тоҷикистону Сингапур чунин лоиҳаҳои созишномаи зерин лозим аст:

1. Созишномаи тиҷоратӣ байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Сингапур;
2. Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Сингапур оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи сайёҳӣ;
3. Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Сингапур ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳамкориҳои иқтисодӣ ва техникӣ;
4. Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Сингапур ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ташвиқ ва ҳифзи мутақобилаи сармоягузориҳо;
5. Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Сингапур оид ба канорагирӣ аз андозбандии дуқарата ва пешгирии саркашии фискалӣ нисбат ба андоз аз даромад;

6. Ифтитоҳи Намояндагии тичоратии Тоҷикистон дар Сингапур; Омилҳои асосии поён рафтани гардиши мол миёни Тоҷикистон ва Сингапур мавҷуд набудани созишномаҳои дар боло зикршуда мебошад.

26 январ соли 2021 дар Паёми навбатии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин зикр карданд: ”Бо мақсади таҳкими асосҳои институтсионалии иқтисоди рақамӣ, рушди инфрасохтори иттилоотиву коммуникатсионӣ дар тамоми қаламрави кишвар, рақамикунонии соҳаҳои иқтисоди миллӣ ва вусъатбахшии раванди амалӣ намудани “ҳукумати электронӣ” ба Ҳукумати мамлакат ва сохтору мақомоти дахлдор супориш дода шудааст, ки доир ба таъсис додани Агентии инноватсия ва технологияҳои рақамии назди Президенти Тоҷикистон чораҷӯӣ намоянд”[5].

Сингапур аз ҷиҳати ҷорӣ намудани ҳукумати электронӣ яке аз кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон ба шумор меравад. Дар Сингапур зиёда аз 1600 намудҳои хизматрасонии электронӣ мавҷуданд. Яке аз фалсафаи пешбарандаи рушди иқтисодиёт ва таҳкими Ҳукумати электронии Сингапур чунин аст: «Ҷар гуна хизматрасонии давлатӣ, агар имконпазир бошад, бояд дар шакли электронӣ пешниҳод карда шавад» [8]. Инчунин ташаббусҳои ҳукумати Сингапур “Миллати оқил” ва ғайра дар самти иқтисодӣ рақами дар кишвар амалӣ шуда истодааст.

Аз ин ҷо бояд:

1. Таъсис додани Агентии инноватсия ва технологияҳои рақамии назди Президенти Тоҷикистон, ки аз таҷрибаи Ҷумҳурии Сингапур истифода бурда шавад.

2. Дар амалӣ намудани “ҳукумати электронӣ” дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз таҷрибаи Сингапур истифода карда шавад ва мутахассисони ин кишвар барои татбиқи “ҳукумати электронӣ” ҷалб карда шаванд.

3. Истифодаи таҷрибаи ҳукумати электронӣ, иқтисодӣ рақами, самти мубориза зидди фасод, маориф, минтақаҳои озод ва махсуси Сингапур, омӯхтани махсуси барномаҳои давлатӣ (“iSPRINT”, “Future Schools-Мақтабҳои оянда”, “e-Freight-Singapore”-ро дар шароити Тоҷикистон бояд истифода бурд.

Ҳамин тариқ, ба хоҳири таҳкими минбаъдаи дурнамои рушди ҳамкориҳои сиёсӣ, иқтисодию тичоратӣ, сармоягузори ва маориф, метавон пешниҳодҳои зеринро ибраз намуд:

1. Ёддошти тафоҳум байни Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати маорифи Ҷумҳурии Сингапур оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи маориф;

1. Бо дарназардошти амалӣ намудани сиёсати дарҳои боз, ҳадафи чоруми стратегӣ Саноатикунонӣ ҷалб намудани сармоягузори хориҷӣ аз ҳисоби ширкатҳои сингапурӣ ба иқтисодиёти ҷумҳурӣ зарур аст;

2. Фароҳам овардани шароити мусоид барои ташкили минтақаҳои махсуси иқтисодӣ ва саноатӣ бо мақсади таъсиси корхонаҳои муштаракӣ хурду миёна бо ҷалби сармоя аз сохторҳои молиявии Сингапур;

3. Рушди ҳамкориҳои байни донишгоҳҳои махсуси Сингапур бо мақсади тақмили ихтисоси мутахассисон, амиқтар кардани тадқиқоти илмӣ, инчунин таҳкими заминаи илмӣ -техникии донишгоҳҳои ду кишвар;

4. Ташкил намудани корхонаҳои муштарак дар самти коркарди канданиҳои ғоиданок;

5. Ташкил намудани корхонаҳои муштаракӣ саноатӣ;

6. Терминали фурудгоҳи боркашонии ҳавоии Сингапур дар минтақаи озоди иқтисодии кишвар ҷалб ва ба иҷора дода шавад.

Зеро фурудгоҳи Чанги “Singapore Changi Airport” Сингапур яке аз бузургтарин нақлиёти ҳавоӣ дар Осиё ба шумор меравад ва дар як ҳафта 6500 парвозхоро анҷом медиҳад. Ин фурудгоҳ ба 60 кишвар ва 280 шаҳрҳо робита дорад, ки тақрибан 2 миллион тонна бор дар як сол хизматрасонӣ менамояд. Нақлиёти ҳавоии боркашонии Чанги Сингапур барои Тоҷикистон роҳе мебошад, ки ба минтақаи Осиё ва Уқёнуси Ором боз мекунад ва барои рушди Тоҷикистон чунин терминали боркашонӣ лозим аст. Сингапур ҳамчун кишвари рушдёфта дар ҷаҳон шинохта шуда, дар соҳаҳои илму техника, иқтисоду тиҷорат, фазои мусоиди сармоягузорӣ ва хизматрасонӣ рушд намудааст.

Барои амалӣ намудани стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистонро барои давраи то соли 2030 се принсипи асосии рушди оянда; боздоранда (пешгирии осебпазирии рушди оянда); саноатикунонӣ (баланд бардоштани самаранокии истифодаи захираҳои миллий); инноватсионӣ (рушд дар асоси навоариҳо дар тамоми соҳаҳои иҷтимоӣ-иқтисодии кишвар) ташкил менамоянд [12]. Инчунин ҳадафи 4-уми саноатикунонии босуръати кишвар омӯзишу таҳлили кишварҳои рушдёфтаи ОҚШ аз ҷумла Сингапур муҳим мебошад. Ҳамкориҳои дарозмуддат баёни кишварҳо ин иқтисодию тиҷорати ва сармоягузори ба ҳисоб меравад ва баромадан ба бозорҳои ҷаҳони истифодаи ҳамачонибаи таҷрибаи Сингапур дар доираи ҳамкориҳои байнидавлатӣ муҳим мебошад. Зеро Тоҷикистон тақрибан тамоми ашёи табиӣ ва стратегияи аълосифат - об, замини ҳосилхез, тилло, нуқра, сангҳои қиматбаҳо, алюмин, маводи сохтмон, пахта, пашм, пӯст, мевачоту сабзавот, нерӯи арзони корӣ ва барқ, инфрасохтори зарурӣ, заминаи мусоиди меъёрию ҳуқуқӣ ва имкониятҳои дигари муҳимро барои фаъолияти сармоягузори хориҷӣ дорро мебошад [10].

Омӯзиш ва истифодаи таҷрибаи Сингапур дар соҳаҳои гуногун саривақтӣ буда, барои дурнамои ҳамкориҳои мутақобилан судманди ду кишвар мусоидат хоҳад кард. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯхтарам Эмомалӣ Раҳмон, зимни суханронии бинои нави Вазорати қорҳои хориҷӣ соли 2013 самтҳои ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои ОҚШ ва омӯзиши роҳҳои рушди кишварҳои минтақа алалхусус бо Сингапур чунин қайд намуданд: “Давлати мо бо мақсади роҳ ёфтани ба бозорҳои босуръат инкишофёбандаи сармоя, технология, ашёи хом ва маҳсулоти саноатӣ рушду таҳкими ҳамкориҳои мутақобилан судмандро бо кишварҳои араб ва Осиёи Ҷануби Шарқӣ, ба монанди Арабистонӣ Саудӣ, Қатар, Кувайт, Баҳрайн, Миср, Алҷазоир, Амороти Муттаҳидаи Араб, Ветнам, Индонезия, Малайзия, Ҷумҳурии Корея ва Япония, аз самтҳои афзалиятнок меҳисобад [11].

Рӯйхати адабиётҳои истифодашуда:

1. 25 қадам дар паҳнои олам [Матн] / Зери назари С. Аслов. – Душанбе: Ирфон, 2016. - 220 с.
3. Бойгонии қорҳои Агентии омили назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Папкаи гардиши мол миёни ҚТ ва кишварҳои Осиё-солҳои 1998-2015.
4. Вазорати қорҳои хориҷӣ, маҷлиси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2021: [Манбаи электронӣ] URL: <http://president.tj/node/25162>
5. Маҷлиси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2021: [Манбаи электронӣ] URL: <http://president.tj/node/25162> (санаи мурочиат 27.09.2021)
6. Мулоқот бо Вазири қорҳои хориҷии Сингапур соли 2019 [Манбаи электронӣ] URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/4928/muloqot-bo-vaziri-korhoi-khorijii-singapur> санаи мурочиат 26.09.2021
7. Муносибатҳои Тоҷикистон бо Сингапур [Манбаи электронӣ] URL:<https://mfa.tj/tg/main/view/33/munosibathoi-tojikiston-bo-singapur>
8. Попова М. Сингапур строит «Электронное правительство 2.0» на Iphone и Android//CNews. Новости [Манбаи электронӣ] URL:<http://www.cnews.ru/news/top/index.shtml?2011/06/20/44451>(санаи мурочиат 23.09.2021)
8. Рухшонаи Эмомалӣ. Асосҳои хизмати дипломатӣ.-Душанбе, ”Ганҷ” 2017.312с.
9. Саидов З. Ш. Основные внешнеполитические интересы Таджикистана на рубеже веков. – Четвертое, дополненное издание (новая редакция). – Душанбе: ООО «Контраст», 2011. – 624 с.: ил. (санаи мурочиат 07,09,2021)

10. Сафари давлатӣ ба Ҷумҳурии Сингапур дар соли 2010 [Манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/1943> (санаи мурочиат: 23.09.2021)

11. Саҳифаи нави дипломатияи тоҷик. Зери назари Ҷамроҳон Зарифӣ. – Ҳайати таълиф: Х. Зарифӣ, Н. Зоҳидов, А. Атоев, Х. Сафаров. Душанбе. «Ирфон», 2013, 160 саҳ

12. Стратегияи Миллии Рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 [Манбаи электронӣ] https://minjust.wv.tj/files/strategiyai_millii_rushdi_chtbaroi_davrai_to_soli_203.pdf санаи мурочиат 23.09.2021

13. Эмомалӣ Раҳмон // 20 соли СХШ: ҳамкорӣ баҳри субот ва шукуфой [Манбаи электронӣ] URL:<https://mo.tnu.tj/tj/20-soli-s-sh-amkor-ba-ri-subot-va-shukufo/> санаи мурочиат 23.06.2021

14. 11 th ACD Meeting of the Ministers of Foreign Affairs. Edited by Namrokhon Zarifi. Dushanbe: “Irfon“, 2013, 180 p. Саҳ 170

15. MFA Press Statement: Official Visit of Minister for Foreign Affairs of the Republic of Tajikistan Talbak Nazarov to Singapore, 3 - 6 February 2004 [Манбаи электронӣ] URL:<https://www.mfa.gov.sg/Newsroom/Press-Statements-Transcripts-and-Photos/2004/02/MFA-Press-Statement-Official-Visit-of-Minister-for-Foreign-Affairs-of-the-Republic-of-Tajikistan-Tal> (санаи мурочиат 30.07.2021)

16. Observatory of Economic Complexity [Манбаи электронӣ] URL:<https://oec.world/en/profile/country/tjk>

17. Sputnik-tj.com [Манбаи электронӣ]: URL:<https://sputnik.tj.com/Tajikistan/20200702/1031509708/Dasturi-Prezident-dar-Dushanbenamoyan-dagiiDonishkadai-Singapur-iftito-meshavad.html> (санаи мурочиат 01.09.2021)

МУНОСИБАТҲОИ БИСЁРҶОНИБАИ ТОҶИКИСТОНУ СИНГАПУР: ДАСТОВАРДҲО ВА ДУРНАМО ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛИЯТ

Дар ин мақола муаллиф ҳамкориҳои Тоҷикистону Сингапурро дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, тичоратӣ ва таълимӣ аз замони соҳибистиклол шудани Тоҷикистон баррасӣ намуда, инчунин дурнамо ва дастовардҳои муносибатҳои дипломатии дучонибаро мавриди баррасӣ қарор додааст. Ҳамкориҳои дучониба дар соҳаҳои гуногун дар давоми 30 соли истиқлолият дар муносибатҳои дипломатӣ натиҷаҳои судманд дод. Дар ин замина, равобитаи Тоҷикистону Сингапур яке аз дастовардҳои дипломатияи тоҷик дар тӯли 30 соли истиқлолият ба шумор меравад.

Ҳамкориҳои Тоҷикистон бо давлатҳои хориҷӣ аз ҷумла, бо Сингапур яке аз самтҳои авлавиятноки сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад. Дар мақолаи мазкур муаллиф муносибатҳои сиёсӣ, иқтисодию тичоратӣ ва маорифи Тоҷикистону Сингапурро дар давраи истиқлолият таҳқиқ намуда, истифодаи таҷрибаи Сингапур, дурнамоҳои

ҳамкориҳои дучониба ва дастовардҳои муносибатҳои дипломатии ҳар ду ҷонибро барраси намудааст. Ҳамкориҳои дучониба дар самтҳои гуногун дар тӯли 30 соли истиқлолияти кишвар натиҷаҳои судманди муносибатҳои дипломатӣ ба бор оварданд. Дар ин раванд робитаҳои Тоҷикистону Сингапур яке аз дастовардҳои дипломатияи тоҷик дар тӯли 30 соли Истиқлолият мебошад.

Инчунин, муаллиф қайд менамояд, ки Тоҷикистону Сингапур дар самтҳои рушди иқтисод, тичорат, маориф, омӯзиши имкониятҳои ҷалби сармоя ва дурнамои рушди ҳамкориҳои бисерҷонибаро пурзӯр менамоянд.

Калидвожаҳо: Сингапур, Тоҷикистон, Осиёи Ҷанубу Шарқӣ, муносибаҳои дучониба, дипломатия, дурнамо, тичорат, иқтисод, маориф, истиқлолият.

Маълумот дар бораи муаллиф: **Мирзоев Ниёз Мирзобадалович**, доктори илмҳои таърих., профессори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва сарҳодими илмии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 17, Тел.: (+992) 919-16-00-26 e-mail: nmmirzoev@mail.ru

Соҳиби Баҳруло, докторанти PhD-и соли сеюм ва ходими илмии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, 734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 33; тел.: (+992) 917-82-02-02; e-mail: sohibbahrulo@gmail.com

МНОГОСТОРОННИЕ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ТАДЖИКИСТАНОМ И СИНГАПУРОМ: ДОСТИЖЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

Сотрудничество Таджикистана с зарубежными странами, в том числе с Сингапуром является одним из приоритетов внешней политики Республики Таджикистан. В данной статье автор исследует сотрудничество между Таджикистаном и Сингапуром в политической, экономической, торговой и образовательной областях с момента обретения Таджикистаном независимости, а также рассматривает использование опыта Сингапура, перспективы и достижения двусторонних дипломатических отношений между двумя сторонами. Двустороннее сотрудничество в различных областях за последние 30 лет независимости дало плодотворные результаты в дипломатических отношениях. В этом контексте отношение между Таджикистаном и Сингапуром является одним из достижений таджикской дипломатии за 30 лет независимости.

Автор также отмечает, что между Таджикистаном и Сингапуром укрепляются взаимовыгодные отношения в различных сферах, в том числе экономике, торговле, образовании, изучении инвестиционных возможностей и перспектив многостороннего сотрудничества.

Ключевые слова: Сингапур, Таджикистан, Юго-Восточная Азия, двусторонние отношения, дипломатия, перспективы, торговля, экономика, образование, независимость.

Сведения об авторах: **Мирзоев Ниёз Мирзобадалович**, доктор исторических наук., профессор Таджикского национального университета и главный научный сотрудник Института изучения проблем стран Азии и Европы Национальной Академии Наук Таджикистана 734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 17., Тел.: (+992) 919-16-00-26 e-mail: nmmirzoev@mail.ru

Сохиби Бахруло, докторант PhD третьего курса и научный сотрудник отдела Юго-Восточной Азии Института изучения проблем стран Азии и Европы Национальной Академии Наук Таджикистана 734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 33, тел.: (+992)917820202; e-mail: sohibbahrulo@gmail.com

MULTILATERAL RELATIONS BETWEEN TAJIKISTAN AND SINGAPORE: ACHIEVEMENTS AND PROSPECTS DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE

Cooperation of Tajikistan with foreign countries, including Singapore, is one of the priorities of the foreign policy of the Republic of Tajikistan. In this articles, the authors examines the cooperation between Tajikistan and Singapore in the political, economic, trade and educational fields during the period of Tajikistan independence gained. The article also examines the use of Singapore's experience, prospects and achievements of bilateral diplomatic relations between the two sides. Bilateral cooperation in various fields over the past 30 years of independence has yielded fruitful results in diplomatic relations. In this context, the relationship between Tajikistan and Singapore is one of the achievements of Tajik diplomacy over 30 years of independence.

The authors also note that mutually beneficial relations have been strengthened between Tajikistan and Singapore in various fields, including the economy, trade, education, the study of investment opportunities and prospects for multilateral cooperation.

Keywords: Singapore, Tajikistan, Southeast Asia, bilateral relations, diplomacy, prospects, trade, economy, education, independence.

Information about the authors: **Mirzoev Niyoz Mirzobadalovich** doctor of Historical Sciences, Professor Tajik National University 734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue 17, tel.: (+992) 919-16-00-26 e-mail: nmmirzoev@mail.ru

Sohibi Bahrulo, Researcher of the PhD student and Junior Research Fellow Institute of studying of the Issues of Asian and European countries, National Academy of Sciences of Tajikistan, 734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki Avenue 33, tel.: (+992) 917820202; e-mail: sohibbahrulo@gmail.com

КИШВАРҲОИ ШАРҚИ МИЁНАВУ НАЗДИК ВА СОЗМОНИ ҲАМКОРИҲОИ ШАНХАЙ

Зиёев Субҳиддин Насриевич,
мудирӣ шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздики
Институти омӯзиши масъалаҳои
давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ

Дар таъсиси Созмони Ҳамкориҳои Шанхай нақши Тоҷикистон таҳти сарвари Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон хеле барҷаста ва назаррас мебошад. Раёсати Тоҷикистон дар ҷашни юбилей - 20 солагии ин Созмон худ нишондиҳандаи мақом ва нақши Тоҷикистон дар таъсиси Созмони мазкур буда, бисёр рамзӣ мебошад.

Рӯзи 17 сентябри соли 2021 дар шаҳри Душанбе таҳти Раисии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон саммити Сарони давлатҳои узви СҲШ доир гардид. Дар саммити мазкур Президенти Ҷумҳурии Қазоқистон Қосимҷомарт Токаев, Президенти Ҷумҳурии Қирғизистон Садир Ҷафаров, Сарвазири Ҷумҳурии Исломии Покистон Имрон Хон, Президенти Ҷумҳурии Ёзбекистон Шакат Мирзиёев, Раиси Ҷумҳурии Халқии Хитой Си Чинпин, Сарвазири Ҳиндустон Нарендра Модӣ ва Президенти Федератсияи Русия Владимир Путин тариқи алоқаи видеоӣ ширкат ва суҳанронӣ карданд.

Ғайр аз сарони давлатҳои узви СҲШ боз сарони давлатҳои мушоҳид: Президенти ҷумҳурии Белорусия Александр Лукашенко, Президенти Ҷумҳурии исломии Эрон Раисӣ ва Президенти Муғулистон Ухнаагийн Хурэлсух (тариқи онлайнӣ) ширкат намуданд. Президенти Туркменистон Гурбангулӣ Бердимухаммедов ба ҳайси меҳмон ширкат намуд. Ҳамчунин дар кори саммит роҳбарони чандин ташкилоту созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ тавассути алоқаи видеоӣ ширкат намуданд.

Дар ҷараёни кори саммит Ҷумҳурии исломии Эрон бо розигии Сарони ҳамаи давлатҳои узви СҲШ ба узвияти комилҳуқуқи ин созмон пазируфта шуд ва акнун ифтихори узвияти СҲШ-ро 9 давлат дорад.

Сарони давлатҳои Ҷумҳурии исломии Эрон Муҳаммад Раисӣ ва Ҷумҳурии исломии Покистон Имрон Хон ғайр аз ширкат дар кори саммит боз ба кишвари мо сафари расмӣ анҷом доданд.

Дар доираи сафари расмӣ аз рӯи натиҷаҳои мулоқоту музокироти сатҳи олии Тоҷикистон ва Эрон бастаи нави санадҳои ҳамкорӣ ба имзо расид, ки заминаи ҳуқуқии муносиботи ду ҷонибро тақвияти бештар мебахшад [10].

1. Созишнома байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ислонии Эрон дар бораи супоридани маҳкумшудагон;
2. Ёддошти тафохум байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Ислонии Эрон оид ба ҳамкориҳои иқтисодӣ ва техникӣ;
3. Протоколи техникӣ байни Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Маъмурияти гумруки Ҷумҳурии Ислонии Эрон дар бораи мубодилаи электронии маълумоти гумрукӣ;
4. Ёддошти тафохум байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Ислонии Эрон оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи сайёҳӣ;
5. Ёддошти тафохум байни Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати кор, таовун ва рифоҳи Ҷумҳурии Ислонии Эрон оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи омӯзиши техникӣ ва касбӣ;
6. Ёддошти тафохум оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи ҳифзи иҷтимоии аҳоли байни Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати таовун, кор ва рифоҳи иҷтимоии Ҷумҳурии Ислонии Эрон;
7. Ёддошти тафохум байни Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати ҷиҳоди кишоварзии Ҷумҳурии Ислонии Эрон оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи кишоварзӣ;
8. Ёддошти тафохуми ҳамкорӣ байни Кумитаи кор бо ҷавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати варзиш ва ҷавонони Ҷумҳурии Ислонии Эрон оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи варзиш.

Дар миёни масъалаҳои дар саммит мавриди баҳс қарор гирифта, масъалаи Афғонистон яке аз масъалаҳои муҳим ва гуногунҷабҳа ба шумор рафта, иштирокчиёни саммит оид ба ин масъала ба як назари воҳид расида натавонистанд [11].

Ба узвияти комилҳуқуқи Созмон пазируфта шудани ҶИЭ агар аз як ҷиҳат мавқеи Созмонро дар минтақа мустаҳкам карда, барои тақвияти ҳамкориҳо таъсири мусбат гузорад, аз ҷониби дигар, гуногунафкориҳои дохилии Созмон ва муборизаи дохилии созмонро барои манофеъи хусусӣ бештар мегардонад. Ба ҳама маълум аст, ки миёни баъзе давлатҳои аъзо ва мушоҳидачии СҲШ диду назари ягона барои ҳаллу фасли масъалаҳои марбут ба амният, иқтисод, марз ва ғайра вучуд надорад. Масалан, ҳамдигарфаҳмиҳо миёни Ҳиндустону Покистон, Покистону Афғонистон, Эрону Арабистони Саудӣ, Эрону як қатор кишварҳои хориҷ аз ҷорҷӯбаи Созмон мавҷуд нест. Табиист, ки минбаъд адами ҳамдигарфаҳмиҳо кори

Созмонро мухтал карда, барои расидан ба як хулосаи воҳид дар ҳалли баъзе масъалаҳо ҳалал ворид мекунад.

Аз ин рӯ, Созмонро зарур аст, ки дар баробари ҳаллу фасли масоили дорои аҳамияти муштарак, барои ба амал овардани ҳамдигарфаҳмиҳо дар дохили Созмон низ саъю кӯшиши зиёд ба харҷ диҳад.

Ҷолиби диққат аст, ки Созмони Ҳамкории Шанхай як созмони байнихукуматӣ буда, 15 июни соли 2001 дар Шанхай таъсис ёфтааст ва аъзои кунунии ин созмон инҳоянд: Чин (кишвари қароргоҳ), Русия, Узбекистон, Ҳиндустон, Покистон, Тоҷикистон, Қирғизистон ва Қазоқистон ва Эрон узви доимӣ пазируфта шуданд.

Созмони Ҳамкории Шанхай (СҲШ) ба Арабистони Саудӣ мақоми шарики муколамаро дод ва ин кишвари Ховари Миёна охири моҳи сентябри соли равон ба блоки АвруОсиё шомил шуд.

Бино ба гуфти Сирочиддин Мухриддин, вазири умури хориҷаи Тоҷикистон дар чараёни мулоқот онҳо дар бораи густариши ниҳоди шарикони муколама дар доираи СҲШ мубодила намудаанд ва пас аз танаффуси шашсола ба қарори таърихӣ омадаанд, ки ба Арабистони Саудӣ шарики муколама дода шавад.

Инчунин сафири Тоҷикистон дар Арабистони Саудӣ Акрам Каримӣ низ иброз дошт, ки қарори ахири Созмони Ҳамкории Шанхай дар бораи додани Салтанат ба мақоми шарики муколама ба ин созмон нерӯи тоза зам мекунад.

Равобити Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Арабистони Саудӣ яке аз натиҷаҳои даврони истиқлол аст ва Шоҳигарии Саудӣ яке аз аввалин кишварҳое буд, ки дар моҳи феввали соли 1992 истиқлолияти Тоҷикистонро эътироф кард. Риштаҳои кавии бародарии раҳбарони ду кишвар заминаи муҳими муносибатҳои барҷастаи дуҷониба мебошанд. Нақши пешбарандаи Салтанат дар рушд ва лоиҳаҳои иҷтимоии Тоҷикистон тавассути кори Маркази кӯмаки башардӯстонаи шоҳ Салмон, Ҳазинаи Рушди Саудӣ ва Бонки Исломии Рушд назаррас аст. Бо қаноатмандӣ метавон гуфт, ки тақрибан 30 сол мо тавонистем пойгоҳи мустаҳкам гузорем, ки аз он имрӯз метавонем ба муносибатҳои муассиртаре, ки ба орзуҳои ду халқи бародари мо ҷавобгӯанд, идома диҳем. Умедворем, ки шомил шудани Салтанати Саудӣ ба сифати шарики муколама ба раванди ҳамгироии минтақавии созмон қувваи нав зам мекунад.

Давҳа ба давлати Қатар додани мақоми "шарики муколама" дар доираи Созмони Ҳамкории Шанхайро як дастоварди нав барои дипломатияи Қатар арзёбӣ карда, изҳори саъю кӯшиши ба даст овардани мақоми нозир ва сипас як давлати комилхукукро ифода кардааст.

Сафири Қатар дар Чин Муҳаммад ад-Духаймӣ дар як мақолаи матбуотӣ гуфт: "Ҳабдахуми сентябри соли ҷорӣ шоҳиди як рӯйдоди муҳимми таърихӣ барои кишвари азизамон буд". Ӯ афзуд: "ин рӯйдоди барҷастае, ки дар таърих сабт шудааст, самаранокии сиёсати фаъол ва динамикии хориҷии давлати Қатарро собит мекунад". Ӯ қайд кард, ки 19 кишвар ба мақоми "шарикони муқолама" пешниҳод карда шуданд, аммо дипломатияи Қатар "бори дигар ҳаққи худро барои гирифтани ин мақом собит кард, зеро танҳо се кишвар, Қатар, Арабистони Саудӣ ва Миср, ҳамчун шарикони муқолама пазируфта шудаанд. Бояд қайд кард, ки Давлати Қатар ин пешниҳодро дар соли 2014 дархост карда буд. "Давлати Қатар метавонад ба таври муассир ва манфиати тарафайн дар таҳкими шарикӣ дар соҳаҳои мухталифи амниятӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, технологӣ, экологӣ, фарҳангӣ ва дигар соҳаҳо дар байни кишварҳои Созмони Ҳамкории Шанхай саҳмгузор бошад, ки дар аксари онҳо ба лоиҳаи дидгоҳи 2030-и Давлати Қатар мувофиқ аст" [12].

Ӯ таъкид кард, ки "барои касе пӯшида нест, ки нақши барҷастаи Давлати Қатар дар парвандаи миёнаравӣ байни ҷонибҳо дар Афғонистон ва талошҳои барои барқарор кардани сулҳу амниятӣ пойдор, ки ба беҳтар намудани амният ва суботи минтақавӣ ва дастгирии талошҳо барои муқовимат ба таҳдиди терроризм ва ифротгароии хушунатомез мусоидат мекунад. Давлати Қатар пайваста бо шариконаш, аз ҷумла Иёлоти Муттаҳидаи Амрико дар давраҳои муқолама ва музокирот бо Афғонҳо барои ба даст овардани сулҳ ҳамкорӣ мекунад.

Ҷумҳурии Мисри Араб яке аз кишварҳои арабии шимоли Африка мебошад, ки сиёсаташро дар ҳамкорӣ бо кишварҳои шарқӣ тарҷеҳ медиҳад. Аз ин лиҳоз пеш аз барқарории нишасти сарони Созмони Ҳамкориҳои Шанхай дар Душанбе дар рӯзномаҳои мисрӣ хабарҳо барои равшанӣ андохтани бештар бо хабарнигорон ва сатҳи баланди дипломатӣ гуфтугӯҳоро анҷом дода, нашр карда мешуданд. Аз ҷумла гуфтугӯи Заробиддин Қосимӣ, сафири Тоҷикистон дар Қоҳира дар моҳи июли соли равон ба нашр расид, ки дар он аз аввалин тасмим дар бораи таъсиси ин созмон дар Тоҷикистон гирифта шуда буд, ба нашр расид. Сафири Тоҷикистон изҳор кард, ки Тоҷикистон ба тақвияти нақши созмон дар иҷрои вазифаҳои асосӣ, ки дастгирии сулҳу амният ва рушди тиҷорат, равобити фарҳангӣ ва башардӯстона мебошанд, саъй дорад [9].

Бояд таъкид намуд, ки яке аз афзалиятҳои сиёсати хориҷии Тоҷикистон рушд ва дастгирии равобит бо Миср мебошад, зеро Миср як кишвари калидӣ дар минтақаи шарқи араб буда, яке аз аввалин кишварҳои ҷаҳон аст, ки истиқлолияти Тоҷикистонро эътироф карда, бо он муносибатҳои дипломатӣ барқарор намуда ва тақрибан 30 сол боз ҳамкорӣ

менамояд [6]. Бо изофа аз таҷрибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар барқарорсозии сулҳ ва бозсозии кишвар пас аз ҷанг, ки имрӯз ҳамчун як модели беҳамто ва идеалии бунёди сулҳ дар олам эътироф шудааст [7].

Ҷиҳати дохил шудан ба Созмони Ҳамкории Шанхай Ҷумҳурии Мисри Араб кушишҳои худро дар ин самт равона намудааст. Аз ҷумла доктор Муҳаммад ал-Бадрӣ, сафири Миср дар Пекин, бо Дабири кулли Созмони Ҳамкории Шанхай мулоқот карда, дар он дурнамои ҳамкориҳои ояндаи созмон ва Миср, роҳҳои пешравӣ ва тақвият додани онро дар давраи оянда баррасӣ карданд [2]. Доктор ал-Бадрӣ, муносибатҳои хуби Мисрро бо ҳама кишварҳои узви ин созмон ва ҳамкории самаранокро бо аъзоёнаш аз кишварҳои Осиёи Марказӣ дар робита ба таҳкими тавонмандӣ тавассути Агентии Миср оид ба шарикӣ барои рушди Миср таъкид карда, ба саъю кӯшиши фаъолонаи Миср бо ин Созмон ва аъзои он дар соҳаҳои гуногуни ҳамкорӣ, ишора намудааст [2].

Дар навбати худ, дабири кулли Созмони Ҳамкории Шанхай ба муносибатҳои хубе, ки Миср бо ҳамаи кишварҳои узв дорад, таъкид карда, сиёсати хориҷии Мисрро ба пояҳо ва принципҳои, ки муносибатҳои байналмилалиро танзим мекунанд, ситоиш намудааст. Инчунин нақши калидии Мисрро дар муҳити минтақавӣ ва ҷаҳонӣ, ки Миср дар кишварҳои Осиёи Марказӣ решаи таърихӣ дорад, бо робитаҳои фарҳангӣ, сиёсӣ, мазҳабӣ ва таъсири мубодилаи фарҳангӣ тақвият ёфтааст, ироа намуд [2].

Дар ин росто ҷиҳати таҳким бахшидани равобитаи Миср бо Созмони Ҳамкории Шанхай, Ляо Лиикян- сафири Чин дар Қоҳира- аҳамияти нахустин сафари Ван Ёи, мушовири давлатӣ ва вазири умури хориҷии Чин ба Мисрро пас аз паҳншавии пандемияи Ковид-19, ки тавачҷӯҳи зиёди Пекинро ба рушди ҳамаҷонибаи шарикии стратегии ду кишвар тавачҷӯҳ мешавад, таъкид кард. Инчунин дар Қоҳира Луанг Ёи оид ба масъалаҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ гуфтушунид анҷом дод [8]. Ляо Лиикян гуфт, ки кишварҳои узви Созмони Ҳамкории Шанхай якдилона розӣ шуданд, ки Мисрро ба ҳайси шарикӣ муқолама пазиранд, ки он барои иштироки бештар дар умури минтақавӣ ва байналмилалӣ дарҳои нав кушода нақши созандаро мебозад ва саъю талоши Пекинро барои ҳамкорӣ бо Қоҳира барои бунёди Ҷамъияти Чин-Миср дар ояндаи наздик, таъкид намуд. Ӯ муносибатҳои ду кишварро барои кишварҳои Чину Араб ва ҷомеаҳои Чину Африқо чун намунаи ибратбахш арзёбӣ намуд [8]. Сафири Чин нақши мусбии Мисрро дар ҷаҳорҷӯби Форуми Ҳамкориҳои Чин ва Араб ва Форуми Ҳамкориҳои Чин ва Африқо ситоиш карда, омодагии Пекинро барои кор дар ҳамоҳангсозии стратегияҳои рушд бо Миср ва тавсеа дар соҳаҳои истеҳсолӣ, инфрасохтор, нерӯи нав, кайҳон ва технологияи пешрафта таъкид намуд [8].

Дар робита ба таҳкими равобити ҳамкориҳои дучониба байни ду кишвар дар сатҳи байналмилалӣ Вазири корҳои хориҷии Чин қабули Мисрро ба ҳайси шарикӣ муқолама дар Созмони Ҳамкориҳои Шанхай, ки ҳамроҳангӣ ва ҳамкорӣ дар соҳаи мубориза бо терроризм, экстремизм, энергетика ва илм пазируфт [5].

Президенти Миср Абдулфаттоҳ ас-Сиси инчунин омодагии баҳрабардорӣ аз таҷрибаи барҷастаи Чинро дар партави инфрасохтори муносири Миср, ки бо ташаббуси Чин бо “як камарбанд ва як роҳ” мебошад, шарҳ дод. Инчунин нақши муҳиме, ки “Минтақаи ҳамкориҳои иқтисодӣ ва тиҷоратии Чин ва Миср” дар минтақаи иқтисодии канали Сувейс мебошад, ҳамчун намунаи муваффақи ҳамкориҳои сармоягузориҳои ду кишвар мебошад, баён намуд [5].

Шояд дар ин ҷо суоле ба миён ояд, ки чаро кишварҳои арабӣ рӯ ба ин Созмон овардаанд! Дар тӯли солҳои охир ва дар як муддати кӯтоҳ Чин чун як нерӯи иқтисодии бузурги ҷаҳонӣ ба вучуд омада, тавсеаи босуръати иқтисодӣ намудааст ва ин дастовардро наметавон нодида гирифт [4, с.73].

Дар Созмони Ҳамкориҳои Шанхай нақшаи ҳамкориҳои дарозмуддати иқтисодии кишварҳои узв қабул шудааст, ки муносибат ба мубодилаи озоди молҳо, хидматҳо ва технологияҳо дар байни ҳамаи кишварҳои узвро тарҷеҳ медиҳад. Инчунин, ҳамкориҳои кишварҳо дар мубориза бар зидди ҷинояткорӣ ва дар соҳаҳои фарҳанг, маориф, илм ва технологияҳои инноватсионӣ, инчунин дар соҳаҳои тандурустӣ ва кишоварзӣ босуръат рушд мекунад [9]. Дар робита ба ҳамкориҳои миёни Чину кишварҳои араб се омили тақвиркунандаи тақвияти ҳамкориҳои вучуд доранд, ки метавонанд хусусиятҳои муносибатҳои Арабу Чинро ташаккул диҳанд: аввал - Чин ҳамчун як қудрати афзоюнда, бе ягон мудохилаи сиёсӣ ба қорҳои дохилии кишварҳои ҳамкор муаррифӣ шудааст. Дувум - вобастагии мутақобила ба энергия. Сеюм - Чин дар идоракунии муносибатҳои дипломатии худ бо кишварҳои минтақа моҳиртар гардидааст [4, с.73]. Дар ин замина, Чин тавонист бо ҳама ҷонибҳои даргир дар минтақаи Ховари Миёна, аз ҷумла Арабистони Саудӣ, Эрон, Исроил ва Фаластин муносибатҳои хубро, гарчанде заиф ҳам бошад, нигоҳ дорад [4, с.74].

Инчунин метавон гуфт, ки Чин мекӯшад муносибатҳои дучонибаи худро бо кишварҳои муҳимму асосии Шарқи Наздик ва Африқои Шимолӣ барои пешбурди ҳадафҳои сиёсати хориҷии худ мустаҳкам кунад. Дар ин замина Чин бо Алҷазоир (2014), Миср (2014), Арабистони Саудӣ (2016), Эрон (2016) ва АМА (2018) “шарикӣ ҳамроҳонибаи стратегӣ” барқарор кардааст [4, с.77].

Пас дар паёми охири нишасти муштараки сарони кишварҳои Созмони Ҳамкориҳои Шанхай ва Созмони Паймони Амнияти Дастаҷамъӣ, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии

Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон чунин изҳор намуданд: «Имрӯз дар поёни ҳамоиши душанбегӣ бори аввал дар таърих Суруди махсуси СҶШ садо дод... Яке аз натиҷаҳои муҳими иҷлосия қабули қарорҳо оид ба васеъ намудани ҳаёти “оилаи СҶШ” буд... Мо Эронро ба узвияти Созмон қабул кардем ва ба Миср, Қатар ва Арабистони Саудӣ мақоми шарикӣ муқолама додем. Ҳамин тариқ, фазои СҶШ васеъ шуда, ҳоло шумораи он ба бисту як 21 давлат расидааст» [1].

Пас аз эълони Душанбе Миср ҳамчун шарикӣ муқолама метавонад дар фаъолият ва ҷаласаҳои ин созмон ширкат кунад. Инчунин татбиқи густариши ҳамкорииро бо кишварҳои шарқӣ ба шакли амиқтар ба роҳ монанд.

РҶҲАТИ АДАБИЁТҲОИ ИСТИФОДАШУДА:

1. <http://president.tj/node/26541> / Изҳороти матбуотӣ пас аз ҷаласаи Шӯрои сарони давлатҳои узви Созмони ҳамкории Шанхай. 17.09.2021.
2. <https://gate.ahram.org.eg/News/2754469> / Мулоқоти сафири Миср дар Пекин бо Дабири кулли Созмони Ҳамкории Шанхай. Самар Наср. Рӯзномаи “Бавобату-л-аҳром”. 01.06.2021.
3. Муносибатҳои Чину Араб, дурнамои ҳозира ва оянда. Носир Тамимӣ. Маҷаллаи масъалаҳои Аврусиёи Араб, шумораи аввал, 169 С-. 2021. Саҳ 75.
4. Муносибатҳои Чину Араб, дурнамои ҳозира ва оянда. Носир Тамимӣ. Маҷаллаи масъалаҳои Аврусиёи Араб, шумораи аввал, 169 С-. 2021. Саҳ 77.
5. presidency.eg/ar / Президент Абдулфаттоҳ ас-Сиси вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Мардумии Чинро ба ҳузур пазируфт. корҳои хориҷии Миср. 18.07.2021.
6. <https://akhbarak.net/news/5900342> Сафири Тоҷикистон дар Қоҳира: Афзалиятҳои сиёсати хориҷии мо рушд ва дастгирии равобит бо Миср аст. 2015. Рӯзномаи “Ахборук”.
7. Сафири Тоҷикистон: Миср яке аз кишварҳои муҳими Шарқи Наздик ва Африқои Шимоли аст. рӯзномаи “ал-Мубтада”. www.mobtada.com/details/1083950 / 06.09.2021.
8. www.shorouknews.com / Тасдиқи сафири Чин дар Қоҳира аз тавачҷӯҳи зиёди Пекин ба рушди шарикӣ стратегӣ бо Миср. Рӯзномаи “Бавобату-ш-шурук”. 21.07.2021.
9. Тоҷикистон моҳи сентябри соли равон мизбони нишасти ҷашнии сарони Созмони Ҳамкориҳои Шанхай хоҳад шуд. Рӯзномаи “Бавобату-ш-шурук”. <https://gate.ahram.org.eg/News//2859468> / 07.07.2021.
10. www.mfa.tj/tg/main/view/8653/marosimi-imzoi-sanadhoi-navi-hamkorii-tojikistonu-eron / Маросими имзои санадҳои нави ҳамкории Тоҷикистону Эрон. 19.09.2021.

11. www.scosummit2021.tj/news/show/89 / Чаласаи ШХМ СХШ таҳти раёсати Тоҷикистон. 19.06.2021.

12. www.alkhaleejonline.net/ 25.09.2021.

КИШВАРҲОИ ШАРҚИ МИЁНАВУ НАЗДИК ВА СОЗМОНИ ҲАМКОРИҲОИ ШАНХАЙ

Миёни масъалаҳои дар саммит мавриди баҳс қарор гирифта, масъалаи Афғонистон яке аз масъалаҳои муҳим ва гуногунҷабҳа ба шумор рафта, иштирокчиёни саммит оид ба ин масъала ба як назари воҳид расида натавонистанд.

Дар таъсиси Созмони Ҳамкории Шанхай нақши Тоҷикистон таҳти сарвари Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон хеле барҷаста ва назаррас мебошад. Раёсати Тоҷикистон дар ҷашни юбилей - 20 солагии ин Созмон худ нишондиҳандаи мақом ва нақши Тоҷикистон дар таъсиси Созмони мазкур буда, бисёр рамзӣ мебошад.

Ҷолиби диққат аст, ки Созмони Ҳамкории Шанхай як созмони байнихукуматӣ буда, 15 июни соли 2001 дар Шанхай таъсис ёфтааст ва аъзои кунунии ин созмон инҳоянд: Чин (кишвари қароргоҳ), Русия, Узбакистон, Ҳиндустон, Покистон, Тоҷикистон, Қирғизистон ва Қазоқистон ва Эрон узви доимӣ пазируфта шуданд.

Вожаҳои калидӣ: Созмони Ҳамкории Шанхай, минтақа, ҳамкории Афғонистон, кишварҳои Шарқи Миёна ва Наздик, Русия, Арабистони Саудӣ, Қатар, Миср, Иттиҳоди Аврупо, созишнома, ёддошти тафохум, шартномаҳо.

Маълумот дар бораи муаллиф: Зиёев Субҳиддин Насриевич, н.и.фил., мудири шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздики Институти Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон; тел: +992 92-704-09-08; e-mail: rakesh-23@mail.ru

ШАНХАЙСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА И СТРАНЫ БЛИЖНЕГО И СРЕДНЕГО ВОСТОКА

Среди вопросов рассмотренных саммите, вопрос Афганистана был одним из центральных и ключевых вопросов, по которому участники саммита не пришли к единому мнению.

В учреждении Шанхайской организации сотрудничества роль Таджикистана под руководством основоположника мира и национального единства, Лидера нации, Президента Республики Таджикистана Эмомали Рахмона является выдающимся и неоспоримой. Председательства на юбилее этой организации, 20 – летию ШОС говорят о роли Таджикистана в учреждении этой организации и символически.

Следует отметить, что Шанхайская организация сотрудничества является межправительственной структурой и образована 15 июня 2001 года в городе Шанхай КНР. В настоящее время нижеследующие страны являются членами этой организации: Китай (штаб – квартира), Россия, Узбекистан, Индия, Пакистан, Таджикистан, Кыргызстан, Казахстан, и Иран приняты постоянными членами этой организации.

Ключевые слова: Шанхайская организация сотрудничества, регион, сотрудничества, Афганистан, стран Среднего и Ближнего Востока, Россия, Саудовская Аравия, Катар, Египет, Европейский Союз, договор, протокол, намерения.

Сведения об авторе: Зиёев Субхиддин Насриевич – к.фил.н. заведующий отделом Среднего и Ближнего Востока Азии Института Азии и Европы Национальной Академии наук Таджикистана; тел: +992 927-04-09-08; e-mail: rakesh-23@mail.ru

SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION AND COUNTRIES OF THE MIDDLE EAST

Among the issues discussed by the summit, the issue of Afghanistan was one of the central and key issues on which the summit participants did not come to a consensus.

In the establishment of the Shanghai Cooperation Organization, the role of Tajikistan under the leadership of the founder of peace and national unity, the Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon is outstanding and undeniable. The chairmanship on the anniversary of this organization, the 20th anniversary of the SCO speaks of the role of Tajikistan in the establishment of this organization and is symbolic.

It should be noted that the Shanghai Cooperation Organization is an intergovernmental structure and was formed on June 15, 2001 in the city of Shanghai, China. The following countries are currently members of this organization: China (headquarters), Russia, Uzbekistan, India, Pakistan, Tajikistan, Kyrgyzstan, Kazakhstan, and Iran are accepted as permanent members of this organization.

Key words: Shanghai Cooperation Organization, region, cooperation, Afghanistan, Middle and Middle East countries, Russia, Saudi Arabia, Qatar, Egypt, European Union, treaty, protocol, intentions.

Information about the author: Ziyoev Subhiddin Nasrievich– Head of Department for Middle East and Near Orient, The Institute of Asia and Europe of the National Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan; tel: +992 927-04-09-08; E-mail: rakesh-23@mail.ru

ТАДЖИКИСТАН-КЫРГЫЗСТАН: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Турсунов Т.Х. - ведущий научный сотрудник
Института изучения проблемы Азии и
Европы Национальной академии наук
Таджикистана, к.и.н, доцент.

История человечества показала, что все войны и конфликты заканчивались миром. В XXI веке - веке развития науки, технологий и техники решение проблемы должно быть не с помощью войны, а с помощью дипломатии. Потому что в контексте разработки сверхдержавами нового и современного оружия это заставляет страну или регион вернуться в каменный век из-за недопонимания. Поэтому здравый смысл должен преобладать, а дипломатия и переговоры должны использоваться для разрешения любого конфликта.

Инициативы Правительства Республики Таджикистан, такие как мирное урегулирование гражданских конфликтов, политических, экономических и социальных проблем в Афганистане, развитие регионального сотрудничества, а также ряд инициатив по экономическому и целевому использованию водные ресурсы, энергетическое сотрудничество, борьба с терроризмом, экстремизм, незаконный оборот наркотиков, предложенный Лидером нации - Основоположником мира и национального единства, Президентом Республики Таджикистан Эмомали Рахмоном, поддерживается международным сообществом.

По водным вопросам и использованию водных ресурсов предложения Таджикистана были приняты большинством стран-членов ООН. Его стратегическая цель - обеспечение мирной жизни жителей планеты.

В 2013 году в штаб-квартире ЮНЕСКО в Париже прошла презентация книги «Архитектор мира», которая представила деятельность президента Эмомали Рахмона и его ценный вклад в развитие страны.

В том же году ЮНЕСКО с целью признания вклад Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона в укрепление мира и стабильности, содействие устойчивому развитию, диалогу между народами, обмен научными достижениями и их реализацию в рамках перспективы развития тысячелетия награжден с гербом «60-летию ЮНЕСКО». Таким образом, краткая история государственной независимости Таджикистана в наше время еще раз продемонстрировала идентичность таджикской нации на мировой арене и позволила Таджикистану проводить независимую политику, многоплановые дипломатические отношения и двусторонние и многосторонние отношения.

Соседние Таджикистан и Кыргызстан поддерживают добрососедские отношения и поддерживают позиции друг друга во всех политических

контекстах, поскольку две страны обрели независимость в одно и то же время и на одинаковых условиях и имели много политических и геополитических сходств. Кыргызский и таджикский народы прошли уникальный исторический путь в уникальные исторические периоды и до сих пор сохранили прошлые традиции добрососедства.

Например, во время существования Хукандского ханства таджики и киргизы вместе боролись против своего угнетения. Племена южного и северного Кыргызстана и казахи также неоднократно протестовали против гнёт и рабство Хуканда [1, с.599]. Во время этих восстаний кочевые рабочие часто объединялись с угнетенными крестьянами и горожанами [2, с. 293-298].

Дипломатические отношения между Республикой Таджикистан и Кыргызской Республикой установлены 14 января 1993 года на основе исторических, культурных, экономических и дружеских связей. Посольство Кыргызской Республики работает в Душанбе с марта 1997 года. Посольство Республики Таджикистан также работает в Бишкеке.

Исторические факты и реальность межгосударственных отношений показывают, что все пути интеграции и решения вопросов - это связи народов и конструктивная дипломатия двух стран. Он достиг нескольких исторических вех как в отношениях между таджиками и киргизами, так и между Таджикистаном и Кыргызстаном. Надеюсь, так будет и дальше.

Исторические этапы отношений между двумя странами показывают, что Кыргызстан приложил огромные усилия для прекращения гражданской войны в Таджикистане и восстановления мира, согласия и безопасности в нашей республике. Бишкек был очагом диалога между правительством и оппозицией, а бывший президент Кыргызстана Аскар Акаев был одним из самых искренних сторонников мира в Таджикистане.

16-18 мая 1997 года в Бишкеке состоялась 6-я встреча Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона с лидером оппозиционных сил Саидом Абдуллою Нури [7, с.45]. В ходе переговоров был подписан ряд важных документов, в том числе Бишкекский меморандум и Протокол по политическим вопросам.

Эти документы можно назвать главной основой мира в Таджикистане, поскольку Соглашение об установлении мира и национального согласия в Таджикистане было подписано 27 июня 1997 года в Москве. Бишкекские переговоры предоставили возможность определить круг вопросов для обсуждения. Тогдашний президент Кыргызстана Аскар Акаев искренне и братски призвал стороны к миру и призвал к примирению.

Важно отметить, что за всю историю взаимоотношений двух стран Кыргызская Республика как соседнее государство в тяжелые годы гражданской

войны в Таджикистане всегда поддерживала таджиков. Это позволило гражданам нашей страны, особенно жителям приграничных территорий, беспрепятственно въезжать в эту республику. Даже тем, кто хотел постоянно жить в этой стране, гражданство было предоставлено без проблем.

Ввоз товаров народного потребления из Кыргызстана был свободным. Мигранты и беженцы нашли безопасное место для работы. После России и Казахстана эта страна является третьей по величине и основным источником средств к существованию в самый тяжелый период для граждан Таджикистана.

Важно отметить, что во время внутренних беспорядков в Кыргызстане в 2010 году, которые привели к свержению и отставке президента Курбанбека Бакиева, Таджикистан был первой страной, предоставившей продовольственную помощь на сотни тысяч долларов жителям Ошской области Кыргызстана. Тогда киргизские СМИ высоко оценили помощь Э. Рахмона, назвав таджикский народ самым ценным народом для добрососедства.

Республики Таджикистан и Кыргызстан имеют прочную институциональную основу для эффективного решения важнейших проблем двусторонних отношений - Межгосударственный координационный совет Республики Таджикистан и Кыргызской Республики, Совет министров иностранных дел Республики Таджикистан и Кыргызской Республики учредили Межправительственную комиссию по инициативам и демаркации государственных границ для всестороннего обзора двусторонних отношений.

Приоритет политических связей между двумя странами находит отражение в укреплении региональной безопасности, содействии развитию дальнейших дружественных отношений. Основное внимание уделяется сотрудничеству в рамках ООН, СНГ, ШОС, ОДКБ, финансовых институтов и других международных организаций, в которых участвуют Таджикистан и Кыргызстан.

Согласно межправительственным соглашениям между Таджикистаном и Кыргызстаном, таможенные посты строятся вдоль таджикско-кыргызской границы с 2004 года. В частности, на территории Таджикистана «Гулистон» в Исфаринском районе, «Культура» в Джаббор-Расуловском районе, «Овчи Кала» в Деваштиче, «Карамык» в Лахше и «Кызыл-Арт» в Мургабском районе ГБАО [6] и на территории Кыргызстана «Бор Добо» на перевале Кызыл Арт Ошской области, «Кызыл Бел» в селе Кызыл Бели Баткенской области, «Кулунду» в селе Кулунду Баткенской области [5].

Таможенным службам сторон поручено взять на себя выполнение Соглашения от 6 мая 1998 года «О порядке пересечения таможенной границы между Кыргызской Республикой и Республикой Таджикистан в соответствии с лицензией, оформленной по взаимному согласию» и постепенно реализовывать

предложения по совершенствованию таможенной деятельности двух стран с целью предотвращения незаконного перемещения товаров и транспортных средств через эти контрольно-пропускные пункты.

В 2000 году пограничные пункты республик Таджикистан, Кыргызстан и Китай были определены путем подписания трехстороннего соглашения. Таджикистан и Кыргызстан были частью одного государства в советское время и имели свои административные границы. После распада Советского Союза возникла необходимость определить границу между государствами. Поэтому в 2000 году была создана Межправительственная комиссия по делимитации и демаркации границ. Двусторонние переговоры о делимитации государственных границ этих стран начались в 2000 году и длились до 2013 года. Граница между Таджикистаном и Кыргызстаном составляет 970 километров, из которых демаркировано всего 519 километров [4].

Естественно, что одной из задач региональных организаций, таких как Шанхайская организация сотрудничества, является решение сложных вопросов государств-членов. К пограничным спорам между Таджикистаном и Кыргызстаном, которые являются членами ШОС, следовало отнестись серьезно, но ШОС также вряд ли сможет сблизить двух соседей. В любом случае, только политическая воля и разумное сотрудничество и внимание соответствующих властей двух стран являются ключевым фактором в демаркации и делимитации границы.

Хотя в советское время жители региона делились на 5 отдельных государств, в каждом из этих государств исторически вместе проживали разные народы. Например, в начале 1999 года в Узбекистане проживало 1,2 миллиона таджиков и 967 000 казахов, в Кыргызстане - 665 000 человек (1999 год) и 937 000 узбеков - в Таджикистане (2000 год) [8].

Исфаринский район Согдийской области Таджикистана имеет площадь около 130 км² и население более 20 тысяч человек, из которых 95% таджики и 5% кыргызы [8]. С 80-х годов территория Баткенского района Кыргызской Республики стала зоной конфликта между таджиками и киргизами в Исфаринском районе Таджикистана. Они пытаются сэкономить воду и землю.

Сообщалось о столкновениях между таджиками и киргизами в 1982 году в селе Ворух-Тангаи и в 1988 году в Матча-Актатыре. В 1989 году эти конфликты привели к противостоянию между народами, которое продолжалось весь следующий год. Весной 1991 года боевые действия вновь обострились. Таджики потребовали предоставить киргизам 10 тысяч гектаров земли. Таким образом, в процессе лидеры Таджикистана и Кыргызстана обвиняли друг друга, и это недовольство продолжается по сей день.

В 1998 году в Баткенском районе произошло еще одно столкновение между таджиками и киргизами из-за попытки ирригации. После инцидента с обеих сторон были созданы группы наблюдения для наблюдения за распределением воды. «Тройной» трансграничный конфликт обострился в Баткене в 1999-2000 годах, когда узбекские исламистские боевики дважды пересекли северную границу в Таджикистан и Кыргызстан. Этот конфликт исламских группировок был разрешен с использованием национальных армий.

В целях активизации торгово-экономического сотрудничества в 1996 году была создана таджикско-кыргызская межправительственная комиссия для рассмотрения ряда двусторонних вопросов. Эта структура, объединившая самых известных специалистов и экспертов, занималась подготовкой документов, направленных на улучшение условий пересечения границы предпринимателями и торговыми компаниями двух стран и увеличение товарооборота.

В этой связи делимитация границы остается серьезной проблемой. Из пяти государств Центральной Азии только границы Республики Туркменистан, подписавшие договоры с Узбекистаном (сентябрь 2000 г.) и Казахстаном (июль 2001 г.), были полностью инициированы.

Проблемы развития Таджикистана и Кыргызстана имеют много общего, учитывая их региональное положение и национальные отношения. Этот вопрос может затронуть все сферы взаимного сотрудничества, включая безопасность, экономику и культуру.

Понятно, что две страны хотят уточнить свои границы и предотвратить конфликты на границе, которые часто возникают между приграничным населением. Но есть проблема с документами, которые на разных этапах советской власти составлялись по-разному и неоднозначно. Основанием для спора о демаркации границы являются документы, касающиеся административных границ Таджикистана и Кыргызстана.

2-3 июня 2003 г. в результате четвертого заседания Межправительственной комиссии Республики Таджикистан и Кыргызской Республики по всестороннему обзору двустороннего сотрудничества было подтверждено, что пограничный вопрос должен решаться на правительственном уровне. При этом было принято решение о запрете всех видов строительства и землепользования на спорных участках государственной границы и проведении разъяснительной работы с населением приграничных территорий.

Эти решения и договоренности повторялись несколько раз, но, несмотря на все усилия властей с обеих сторон, на границе между двумя странами происходили частые столкновения, несколько человек были убиты. Даже в 2014 году пограничные столкновения нарушили двусторонние отношения,

дороги были закрыты на некоторое время, и Бишкек отозвал своего посла из Душанбе [3].

Подтверждение наличия спорных земель, кому они принадлежат, и их разграничения на основе архивных документов советских времен, требует очень глубокого анализа, которым должна заниматься Межгосударственная комиссия. Поскольку вопрос очень деликатный, любой общий анализ может привести к вербальным и практическим расхождениям.

Если проанализировать пограничный вопрос с 2012 года, то кажется, что пограничный вопрос осложняется информационными сенсациями. Конфликты в СМИ оказывают эмоциональное воздействие на народы двух стран и по своему духу делают конфликта еще более масштабным. Следует отметить несколько важных моментов:

- в последнее время широко используются социальные сети и всевозможные негативные новости от государственной границы до словесных столкновений между двумя народами, особенно в Facebook, что негативно сказывается на политических отношениях, экономическом, торговом, научном и культурном сотрудничестве. Необходимо, чтобы средства массовой информации готовили и транслировали программы, пропагандирующие дружбу и добрососедство, на языках, понятных обоим народам.

- усложнение переговорного процесса переговорщиками. Например, в 2014 году или в апреле 2021 года. Как и в 2014 году, в 2021 году таджикская сторона будет работать по дипломатии. В 2014 году официальное заявление командующего пограничной службой Таджикистана Р. Рахмонали исследователем А. Князев дал высокую оценку. Или предложение председателя ГКНБ КР К. Тошие в полемике 2021 года и так далее. Обвинение сторон усложняет решение проблемы.

- интерес третьей силы. Спор о таджикско-киргизской границе за пределами Центральной Азии освещался зарубежными СМИ. Другие могут использовать эти аргументы для достижения целей. В 2014 году была выражена участие третьей силы. В пограничном споре 28-29 апреля 2021 года иногда упоминается участие третьей силы. Но это недоказано.

- высшее руководство двух стран: Таджикистана и Кыргызстана пытается урегулировать многогранную внешнюю политику. Сегодня на практике «две большие игры» в Центральной Азии происходят в противоречии с интересами России, США, Китая, Индии, Ирана и других. Этот процесс связан с тем, что страны Центральной Азии играют важную роль в этих геополитических играх, и в то же время их место в международной политике расширяется.

Принимая во внимание эти обстоятельства и вероятность других событий, Таджикистан и Кыргызстан должны предотвращать любые

информационные конфликты или провокации, чтобы не сеять ненависть между двумя странами и не использовать их другими силами. История показала, что только дипломатическое решение проблем и конфликтов может привести к миру, безопасности и взаимопониманию. Высшее руководство двух стран: Таджикистана и Кыргызстана несут историческую ответственность перед таджикским и киргизским народами и должны полностью реализовать этот принцип. Политика, проводимая Правительством Республики Таджикистан, направлена на региональную и глобальную безопасность, и мы уверены, что пограничные проблемы между двумя странами будут решены в ближайшем будущем.

Во многих глобальных и региональных вопросах общее видение, общие интересы, усилия по разрешению межгосударственных проблем и приложению всех усилий для улучшения всех отношений постоянно находят отражение в политике обеих стран. Эти важные факторы и традиция добрососедства сохранили их и сохраняют в будущем.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Гафуров Б. Тоҷикон, таърихи қадимтарин, қадим ва асрҳои миёна. Душанбе, Дониш. 2008 с.-С.599.
2. История Киргизской ССР, т. 1,1968, с. 293–298.
3. Кыргызстан: Граница с Таджикистаном останется закрытой до полного урегулирования ситуации [электронный ресурс]. URL: <https://rus.ozodi.org/a/important-agreement-isfara/25228326.html> (дата обращения 20.02.2015).
4. Нигаронии СММ аз вазъият дар марзи Тоҷикистону Қирғизистон [манбаи электронӣ] URL: <https://sputnik-tj.com/20210430/nigaronii-smm-marzi-tojikiston-qirghiziston-1039169365.html> (санаи истифодабарӣ: 3.05.2021).
5. Пограничные пункты Таджикистана [электронный ресурс] URL: <https://www.advantour.com/rus/tajikistan/border-crossing.htm>. (дата обращения: 4.01.2019).
6. Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Қирғизистон [манбаи электронӣ]. URL: <http://mfa.tj/tj/masoili-sarhadi/index.php?l=tj&cat=80&art=167> (санаи истифодабарӣ: 12.08.2016).
7. Саъдиев Ш. С. Тоҷикистон: роҳи сулҳ ва ризоияти миллӣ. — Душанбе., 2002.
8. Шустов А. Центральная Азия: будет ли передел границ [Электронный ресурс]. URL:http://www.stoletie.ru/geopolitika/centralna-ja_azija_budet_li_peredel_granic_2010-01-25.htm. (дата обращения: 8.08.2015).

АННОТАЦИЯ

Дар мақолаи мазкур мушкилот ва дурнамои муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қирғизистон баррасӣ ва таҳлил шудааст. Тоҷикистон ва Қирғизистони ҳамсоя дар ҳама гуна шароити сиёсӣ муносибатҳои неки ҳамсоғӣ ва дастгирӣ аз мавқеи якдигарро идома медоданд, зеро ду кишвар дар як замон ва шароити ҳамсон ба истиқлолият расиданд ва шабоҳати зиёди сиёсӣ геосиёсӣ доштанд. Халқҳои қирғизу тоҷик роҳи ягонаи таърихи дар давраҳои батақдори таърихӣ тай намуда, анъанаҳои гузаштаи некуҳамсоғии хешро то ба имрӯз нигоҳ медоштанд. Далелҳои таърихӣ ва воқеияти муносибатҳои байнидавлатӣ нишон медиҳад, ки ҳама роҳи ҳамгироӣ ва бартарафсозии масъалаҳои робитаҳои халқҳо ва дипломатияи созандаи ду кишвар мебошад. Ин ҳарду миёни тоҷику қирғиз ва Тоҷикистону Қирғизистон чандин зинаи таърихи касб кардааст. Афзалияти алоқаҳои сиёсии байни ду давлат дар мустақам намудани амнияти минтақавӣ, мусоидат ба рушди муносибатҳои дӯстонаи минбаъда инъикос меёбад. Диққати асосӣ ба ҳамкорӣ дар доираи созмонҳои СММ, ИДМ, СҶШ, СААД, институтҳои молиявӣ ва дигар созмонҳои байналхалқӣ, ки Тоҷикистон ва Қирғизистон дар онҳо иштирокдоранд, равона карда шудааст.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, Қирғизистон, муносибатҳо, сарҳад.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются и анализируются проблемы и перспективы отношений между Республикой Таджикистан и Кыргызской Республикой. Соседние Таджикистан и Кыргызстан поддерживают добрососедские отношения и поддерживают позиции друг друга во всех политических контекстах, поскольку две страны обрели независимость в одно и то же время и на одинаковых условиях и имели много политических и геополитических сходств. Кыргызский и таджикский народы прошли уникальный исторический путь в уникальные исторические периоды и по сей день сохранили традиции своего добрососедства. Исторические факты и реальность межгосударственных отношений показывают, что все пути интеграции и решения вопросов - это связи народов и конструктивная дипломатия двух стран. Между таджиками и киргизами, а также между Таджикистаном и Кыргызстаном он приобрел несколько исторических вех. Приоритет политических связей между двумя странами находит отражение в укреплении региональной безопасности, содействии развитию дальнейших дружественных отношений. Основное внимание уделяется сотрудничеству в рамках ООН, СНГ, ШОС, ОДКБ, финансовых институтов и других международных организаций, в которых участвуют Таджикистан и Кыргызстан.

Ключевые слова: Таджикистан, Кыргызстан, отношения, граница.

ANNOTATION

The article examines and analyzes the problems and prospects of relations between the Republic of Tajikistan and the Kyrgyz Republic. Neighboring Tajikistan and Kyrgyzstan maintain good-neighborly relations and support each other's positions in all political contexts, since the two countries gained independence at the same time and on the same terms and had many political and geopolitical similarities. The Kyrgyz and Tajik peoples have passed a unique historical path in unique historical periods and to this day have preserved the traditions of their good neighborliness. Historical facts and the reality of interstate relations show that all the ways of integration and solution of issues are ties between peoples and constructive diplomacy of the two countries. Between Tajiks and Kyrgyz, as well as between Tajikistan and Kyrgyzstan, he acquired several historical milestones. The priority of political ties between the two countries is reflected in strengthening regional security, promoting the development of further friendly relations. The main focus is on cooperation within the UN, CIS, SCO, CSTO, financial institutions and other international organizations, in which Tajikistan and Kyrgyzstan participate.

Key words: Tajikistan, Kyrgyzstan, relations, border.

Tursunov T.Kh. - Leading Researcher of the Institute for the Study of the Problem of Asia and Europe of the National Academy of Sciences of Tajikistan, Doctor of History, Associate Professor Email: tursunov-murod@mail.ru Тел: +992 880 58 90 94

ЗАМИНАҲОИ РУШДИ ҲАМКОРИҲОИ ТОҶИКИСТОН БО ПОЛША ДАР СОҲАИ ИЛМ, МАОРИФ ВА ФАРҲАНГ

Юсуфӣ Ф.Ш.- Ходими хурди
илмии шуъбаи Аврупо ва Амрико

Пас аз ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон мустақилона сиёсати хориҷиро пеш гирифт, ки ҳадафи аслии он, пеш аз ҳама, ҳифз ва пешбурди манфиатҳои миллӣ, барқарор намудани робитаҳои созанда бо дигар кишварҳои минтақа ва ҷаҳон, аз як тараф, ва, аз тарафи дигар, баланд бардоштани нуфуз ва имидҷи худ дар арсаи ҷаҳонӣ мебошад.

Баҳри густариш ва пешрафти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои минтақа ва ҷаҳон дар самтҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, тижоратӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ муносибатҳои судманд ва дустонаро пайваста ба роҳ монда, дар ин самт нақшау таҷрибаҳои судманд анҷом медиҳад.

Дар ҳамин қарина густариш ва тақвияти ҳамкориҳои гуногунҷанбаи дучониба ва бисёрҷониба бо кишварҳои мухталифи аврупоӣ, аз ҷумла Ҷумҳурии Федеративии Олмон, Ҷумҳурии Полша, Ҷумҳурии Фаронса, Ҷумҳурии Италия, Шохигарии Испания, Конфедератсияи Швейтсария, Шохигарии Белгия, Ҷумҳурии Австрия, Ҷумҳурии Чехия ва кишварҳои соҳили Балтика барои Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз самтҳои афзалиятноки муносибатҳо ба шумор меравад. Вазорати қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин бобат мақомоти ба танзимдорандаи сиёсати хориҷӣ мебошад.

Пӯшида нест, ки мақсади асосии сиёсати хориҷии ҳар як давлат дар он зоҳир мегардад, ки бехатарии онро таъмин созад, шароити мусоиди сиёсати хориҷиро барои инкишофи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва маданияи мамлакат фароҳам оварад, ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрвандро кафолат дода, онҳоро ҳифз намояд. Самти сиёсати хориҷии ҷумҳурии мо дар марҳилаи кунунӣ дар паёмҳои ҳамасолаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ муайян мегардад. Ҷунончи, Пешвои миллат ба ҳамин муносибат таъкид намудаанд: «Асоси сиёсати хориҷии имрӯзаи кишварро сиёсати «дарҳои кушода» ташкил дода, омодагӣ барои ҳамкорӣ бо ҳама субъектҳои муносибатҳои байналмилалӣ дар заминаи эҳтироми усулу меъёрҳои пазируфташудаи ҳуқуқи байналхалқӣ ташкил медиҳад» [1].

Муносибатҳои сиёсӣ дипломатӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Полша 11-уми феввали соли 1992 ба таври расмӣ шинохта шуд. Мавриди

зикр аст, ки 17-уми апрели соли 1998 роҳбари амалкунандаи САҲА, ҳамзамон Вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Полша Бронислав Геремек ба Тоҷикистон ташриф овард. Дар ҷараёни ин сафар Брисислав Геремек бо Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Сарвазири кишвар, инчунин бо Вазири корҳои хориҷӣ мулоқот анҷом дод. Робитаи дӯҷониба байни Тоҷикистон ва Полша махсусан баъд аз соли 2000 дар марҳилаи нави рушд қарор дорад ва асоси манфиатҳои ҳар ду кишвар ин густариши муносибатҳои шарикӣ ва ҳамкориҳои тарафайн мебошад. Ба ин муносибатҳои дӯстона ва ҳамкориҳои мутақобилан судманд сафарҳои расмӣ роҳбарони ду давлат – ташрифи Президенти Полша ба Душанбе дар соли 2002 ва сафари расмӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Варшава дар соли 2003 тақони ҷиддӣ ва мазмуни тоза бахшид [2].

Дар натиҷаи сафарҳои сатҳи олии байни Тоҷикистону Полша 9 санади муҳим дар соҳаҳои иқтисод, фарҳанг, илм, маориф, инчунин мубориза бо ҷинояткорӣ ба имзо расид. Бо мақсади рушди ҳамкориҳои иқтисодӣ ва тичоратӣ 3-4-уми ноябри соли 2009 ҳайати Полша таҳти сарвари муовини вазири иқтисод ҷаноби Мартин Королетс аз Ҷумҳурии Тоҷикистон боздиди корӣ анҷом дод. Зимни мулоқоти дӯҷониба Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Полша оид ба ҳамкориҳои иқтисодӣ ба имзо расид, ки ба густариши муносибатҳои иқтисодии ду давлат тақони нав бахшид. Мутобиқи Созишномаи мазкур ҷонибҳо мунтазам баргузори Комиссияи байниҳукуматӣ оид ба ҳамкориҳои иқтисодӣ ва тичоратиро бар дӯш гирифтанд. Дар ин марҳила 6-7-уми июни соли 2014 дар шаҳри Душанбе ҷаласаи чоруми Комиссияи байниҳукумати Тоҷикистон ва Полша оид ба ҳамкориҳои иқтисодӣ ва тичоратӣ, инчунин дар ҳошияи он Форуми соҳибкорони ду кишвар баргузор гардид [3].

Дар баробари ин бояд қайд кард, ки бо даъвати Вазири иқтисоди Ҷумҳурии Полша 27-28-уми августи соли 2013 ҳайати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти сарвари муовини якуми Сарвазири Ҷумҳурии Тоҷикистон М. Давлатов бо мақсади иштирок дар Конфронси якуми вазирони кишварҳои Аврупои Шарқӣ, Қафқози Ҷанубӣ ва Осиёи Марказӣ ба Варшава сафар намуда буданд.

Дар ҷаҳорҷӯби Конфронси мазкур бизнес-форум баргузор гардид, ки дар кори он ҳайати Тоҷикистон дар бораи имкониятҳои сармоягузори Тоҷикистон маълумот пешниҳод намуданд. Равобити фарҳангӣ ва ҳамкориҳои таълимӣ тарафайн низ дар ҳоли инкишоф қарор доранд. Заминаи ҳукукии ин ҳамкориҳо тибқи Созишномаи байниҳукуматӣ оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи фарҳанг, маориф ва Барномаи Ҳукумати Полша барои таҳсил дар Полша, ки соли 2003 ба имзо расид, ба роҳ монда шудааст. Дар шаҳрҳои Душанбе ва Хучанд аз тирамоҳи соли 2005 инҷониб як қатор

фестивалҳои филмҳои полякӣ барпо гардида, ҳамзамон дар шаҳри Душанбе солҳои 2010 ва 2015 дар толори Консерваторияи миллӣ, намоиши мусиқии классикии полякӣ пешкаш карда шуд. Намояндагони санъати миллии тоҷик низ дар фестивал ва намоишгоҳҳои, ки дар Полша баргузор мешаванд, ғаёлона иштирок намудаанд.

Дар доираи барномаи “Мусоидат барои рушд” Ҳукумати Полша бо як идда мактабҳои олиии кишвар, аз ҷумла Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Шириншоҳ Шохтемур ва Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абӯалӣ ибни Сино ҳамкорӣ дорад. Тибқи иттилои расмии Вазорати илм ва маорифи Полша, айни замон дар донишгоҳҳои Полша бештар аз 290 нафар (аз рӯи статистикаи оморӣ, он касоне, ки худро ба қайд гирифтаанд) шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳсил доранд. Айни ҳол пояи шартномавӣ ҳуқуқи ҳамкориҳои байнидавлатӣ зиёда аз 15 созишнома (аз рӯи маълумоти дар сомонии Вазорати корҳои хориҷа) дар бар мегирад.

Муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Полша ҳамеша дӯстона буданд ва ҳастанд. Ҳар ду кишвар дар арсаи байналмилалӣ якдигарро дар мубориза бо таҳдидҳои муосир ба амнияти миллӣ дастгирӣ мекунанд. Тоҷикистон ва Полша бо ҳам монандии мавқеҳои давлатӣ дар чунин мушкилоти мубрами ҷаҳони муосир, ба монанди паҳн накардани силоҳи қатли ом, эҳтироми ҳуқуқи озодиҳои инсон, мубориза бо терроризм, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир ва ҳифзи муҳити зистро ба ҳам меорад [4].

Барои рушди баъдии робитаҳои гуманитарии Тоҷикистону Полша Созишнома бораи ҳамкориҳои фарҳангӣ ва илмию техникаи миёни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Полша замина гузошт. Ҳуҷҷатро Вазири фарҳанги Тоҷикистон Мирзошоҳрух Асрорӣ ва муовини Вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Полша Анжей Кремер ба имзо расонданд. Пас аз имзои санад муовини сардори Вазорати корҳои хориҷии Полша қайд намуд, ки дар доираи барномаи имзошуда ҳамкориҳои ду кишвар дар соҳаи фарҳанг, инчунин киноматография, маориф, илм варзиш ва ғайра боз ҳам густариш хоҳанд ёфт.

Мустаҳкам намудани ҳамкориҳои зич ва рушди минбаъдаи самарабахши муносибатҳои байни давлатҳои муошират дар соҳаҳои фарҳанг, илм ва маориф, фарҳанг яке аз фишангҳои асосии ҳамкориҳои ҳамҷониба мебошад, ки ҳамаи давлатҳои соҳибхитӣ ба он тавачҷуҳи зиёд зоҳир мекунанд. Дар робита ба муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Полша дар солҳои Истиқлолият, тавре ки натиҷаҳои таҳқиқоти мо нишон медиҳанд, ҳамкорӣ дар ин соҳаҳо нақши бузурги пайваस्तкунанда доранд ва инро чорабиниҳои фарҳангии мутақобилаи тарафҳо гувоҳӣ медиҳанд.

Системаи таҳсилот дар Полша бо стандартҳои олиии таълимӣ, истифодаи принципҳои инноватсионии аврупоӣ ва дастрасӣ барои ҳама ба роҳ монда шудааст, ки ба хориҷиён низ дастрас мебошад. Ҳамкориҳои Полша бо дигар давлатҳо дар соҳаи илм, маориф ва фарҳанг доимо дар ҳоли рушд қарор дорад.

Донишгоҳи технологии Варшава (PW) ҳамчун яке аз донишгоҳҳои пешрафтаи кишвар бо таърихи садсола дар Аврупо шинохта мешавад. Донишгоҳ ба рейтинги беҳтарин донишгоҳҳои ҷаҳон дохил карда шудааст. Дар ин ҷо имкони таҳсил дар яке аз 19 факултет фароҳам овард шудааст, ки шумораи донишҷӯён тақрибан ба 37 ҳазор нафар мерасад. Барои онҳое, ки дар якҷоягӣ бо таҳсили худ ба корҳои илмӣ машғул шудани ҳастанд, ин донишгоҳ имкониятҳои хуберо дорост, зеро ҳоло дар он ҷо 536 лоиҳаи илмӣ амалӣ карда мешавад [5, 6].

Аз рӯи теъдоди зикрҳо дар номинатсияҳо, албатта ин Донишгоҳи Варшава мебошад, бинобар ин беҳтарин донишгоҳ дар кишвар ба ҳисоб меравад. Дар 19 номинатсия, аз он ҷумла соҳаҳои бостоншиносӣ, неофилология ва фалсафа ҷойҳои баландтаринро ишғол мекунанд. Илова бар ин, донишгоҳи мазкур дар бахшҳои зерин: филологияи англисӣ, физика ва астрономия, ҷуғрофия, таърих, забоншиносӣ, сиёсатшиносӣ ва муносибатҳои байналмилалӣ, психология, ВАО-шиносӣ, ҳуқуқ, ҷомеашиносӣ, иқтисодиёт ва эконометрика, информатика, химия, биология ва идоракунии пешсаф мебошад.

Дар Полша 457 муассисаи таҳсилоти олии мавҷуд аст. Дар байни онҳо 131 донишгоҳҳои давлатӣ ва 326 донишгоҳҳои ғайридавлатӣ ҳастанд. Дар маҷмӯъ, дар Полша тақрибан 2 миллион донишҷӯ таҳсил мекунанд [7, 8].

Аз инҳо, 41 давлатӣ (18 классикӣ ва 23 техникӣ ва махсус), 1 ғайридавлатӣ ва 2 донишгоҳи калисои католикӣ.

Донишгоҳҳо дар 18 шаҳри Полша ҷойгиранд: Аз ҷумла:

5 донишгоҳ ҳар кадом: Варшава, Краков, Познан;

4 донишгоҳ: Люблин;

3 донишгоҳ ҳар яке: Врослав, Катовисе, Зесин;

2 донишгоҳ: Белосток, Бидгош, Гданск, Лодз;

1 донишгоҳи дар шаҳрҳои зерин: Зиелона Гора, Решув, Келсе, Олштин, Ополе, Сиедлче, Торун;

Донишгоҳҳои Полша мустақиланд. Ба он Конститутсияи давлати Полша кафолат додааст. Онҳо метавонанд барномаи таълимии худро таҳия кунанд, бо ҳукуматҳо, корхонаҳои маҳаллӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ ҳамкорӣ намоянд;

Банақшагирӣ ва тақсимоти захираҳо барои илм дар байни ташкилотҳои илмӣ ва ҷамъиятӣ, ба монанди Маркази миллии илмӣ ва Маркази миллии таҳқиқот ва рушд амалӣ карда мешавад.

Вазорати илм ва таҳсилоти олии Полша - мақомоти иҷроия, 5 майи соли 2006 дар натиҷаи тақсимоти Вазорати маорифи Полша ба Вазорати маориф ва Вазорати илм ва таҳсилоти олий таъсис дода шудааст. Вазорат сиёсати давлатиро дар соҳаи илм ва таҳсилоти олий пеш мебарад. Қарорҳои стратегиро омода мекунад, иҷрои барномаҳои таъмин мекунад. Рушди донишгоҳҳо ва институтҳои тадқиқотии Полшаро дастгирӣ мекунад. (PAN- Polska Akademia Nauk) - Академияи давлатии илмҳои Полша, ки ҳамаи полякнро муттаҳид мекунад ва аз тарафи дигар, аз ҷониби шабакаи институтҳои давлатии илмӣ мутамарказ, ки вазифаи асосии онҳо дар сатҳи баландтарин гузаронидани таҳқиқоти илмӣ мебошад. Аз соли 2020 Вазири илм ва таҳсилоти олий Пшемислав Чарнек мебошад [9].

Полша дар Аврупо аз рӯи дастрасӣ ба таҳсил дар донишгоҳҳо дар ҷои аввал аст, менависад рӯзномаи Полша «Речь Посполита» бо истинод ба таҳқиқоти Шӯрои Лиссабони Брюссел.

"Дар байни ҳамаи кишварҳои, ки мо таҳсил кардаем, маҳз дар Полша таҳсил ва дохил шудан ба донишгоҳ осонтарин аст", гуфт Полофейнз, роҳбари Шӯрои Лиссабон, ба рӯзнома.

Ин аст, ки ҳар сол шумораи зиёди полякҳои ҷавон аз Полша мераванд то таҳсилро дар хориҷи кишвар идома диҳанд. Полша аз рӯи шумораи донишҷӯёнаш дар донишгоҳҳои Бритониё дар ҷои шашум қарор дорад. Мувофиқи маълумоти Агентии омили таҳсилоти олии Бритониё (HESA), дар соли хониши 2006-2007 дар донишгоҳҳои Бритониё 6,77 ҳазор ва як сол қабл 4,325 ҳазор полякҳо буданд. Дар Олмон 14 ҳазор ҷавонони дигар аз Полша таҳсил мекунанд. Бойд қайд кард, ки дар Полша айни замон 293 донущуёни тоҷик низ таҳсил менамоянд.

"Нисфи хатмкунандагони (полякӣ) мактабҳо дар солҳои қаблӣ таҳсилро дар хориҷа интихоб карданд". Ман таҳсилро дар хориҷи кишвар интихоб кардам, - мегӯяд Алберт Стома, директори мактаби Николай Коперник дар Варшава. Аксари хатмкунандагони ин мактаб ҳоло дар Бритониё таҳсил мекунанд, ки аз рӯи маъруфият дар байни донишҷӯёни хориҷӣ дар ҷои аввал аст.

Тибқи ин таҳқиқот, беҳтарин системаҳои таълимиро донишгоҳҳои олии Австралия, Бритониё ва Дания, ва самараноктаринашон дар Олмон, Австрия ва Испания мебошанд [10].

Аввали соли 2008 ки бо оғози татбиқи барномаи инноватсионии иқтисодӣ қайд карда шудааст, ки барои он ба Полша дар тӯли 5 сол 9,7 миллиард евро ҷудо карда шудааст. Тақсими оптималии маблағҳо ба

Полша имкон медиҳад, ки яке аз кишварҳои инноватсионии Иттиҳоди Аврупо гардад.

Тадқиқоте, ки Агентии рушди корхонаҳои Полша дар соли 2006 гузаронидааст, нишон дод, ки қариб 80% корхонаҳои хурду миёнаи Полша фаъолияти инноватсиониро аз ҳисоби худ маблағгузорӣ мекунанд, аммо сармоягузорӣ танҳо бо хариди таҷҳизоти нави муосир маҳдуд мешавад, ки маҳсулнокии онро меафзояд. Ҳоло вазъ бояд тағир ёбад ва онҳо метавонанд маблағҳои дотасияро (аз ҷониби давлат ба ягон ташкилот ё баръакс) истифода баранд.

Беш аз ҳама (қариб 1,5 миллиард евро) ширкатҳое қабул хоҳанд кард, ки сармоягузориҳои навро бо иқтисодии баланди инноватсионӣ татбиқ мекунанд. Сухан дар бораи ба даст овардани технологияҳои муосири кӯтоҳмуддат (Зс.) Барои истифода дар Полша меравад. Аммо арзиши сармоягузорӣ аз 50 миллион евро зиёд буда наметавонад ва маблағгузориҳои иловагӣ 70% аз арзиши умумии корхонаҳои хурд, 60% барои корхонаҳои миёна ва 50% барои корхонаҳои калонро ташкил медиҳад. [11].

Барнома тақсимои зерини субсидияҳоро (яъне илова пул ҷудо намудан) пешбинӣ мекунад:

240 миллион евро - барои таҳқиқот ва субсидияҳо дар ин соҳа метавонад ба 80% арзиши умумии таҳқиқоти саноатӣ ва 70% - таҳқиқоте, ки барои ҷорӣ кардани таҳияҳои нав дар истеҳсолот;

180 миллион евро - барои рушд ва таҳкими мавқеи ширкатҳо ва муассисаҳои илмӣ; 40 миллион евро барои корхонаҳои хурду миёна барои ба даст овардани патентҳо, ҳуқуқҳои истеҳсоли ва намунаҳои саноатӣ дар хориҷа.

Дархостҳо барои барномаи инноватсионии иқтисод дар семоҳаи аввал эълон карда мешаванд.

- Форуми умумичаҳонии иқтисодӣ рейтингҳои солонаи глобалии технологияҳои иттилоотиро 2007-2008 таҳия кардааст, ки сатҳи татбиқи технологияҳои инноватсиониро арзёбӣ мекунад. Полша дар байни 130 кишвар аз ҷои 58-ум ба 62-юм фурумад. Ба гуфтаи муаллифони рейтинг, сабаби асосии бад шудани мавқеи Полша дар соли дуюм аст, ки нақши нокифояи мақомоти давлатӣ дар фароҳам овардани шароит барои истифодаи технологияҳои инноватсионӣ дар иқтисодиёт мебошад.

Дар робита ба татбиқи технологияҳои инноватсионӣ дар ҳуди мақомоти маъмурӣ, Полша дар ҷои 103 қарор дошт. Таҳлилгарони Форуми Умумичаҳонии Иқтисодӣ изҳор медоранд, ки бо вучуди босуръат афзоиш ёфтани бозори Технологияи Иттилооти дар Полша ва соли гузашта арзиши он 25% афзуда, 23 миллиард злотаро ташкил дод, ин афзоиш бо сармоягузориҳои ширкатҳо ба инфрасохтори асосӣ, аз ҷумла ба компютеркунонӣ ва

Интернет. Сармоягузорӣ ба технологияҳои иттилоотӣ дар бахши давлатӣ дар рӯзнама боқӣ мондааст [12].

Чӣ тавре ки дар боло қайд намудем бастанӣ созишномаҳои гуногунмазмунӣ ҳамкориҳои дучонибаи кишвари мо дар самтҳои мухталифи ҳаёти ҷомеа бо кишварҳои Аврупо, аз ҷумла давлати Польша яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати хориҷии Тоҷикистон ба шумор меравад. То имрӯз пояи шартномавӣ- ҳуқуқии ҳамкориҳои байнидавлатии тарафайн зиёда аз 15 созишномаҳо дар бар мегирад, ки ин созишномаҳо дарбаргирандаи тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятии тарафайн ба ҳисоб меравад ва дар ҳаёт татбиқ намудан ва амалишавии мундариҷаи он ба манфиати ду давлат мебошад.

Барои боз ҳам беҳтар намудани равобитҳо ва сатҳи ҳамкориҳо бо Польша тавсияҳои зерин пешниҳод мешаванд:

1. Дар соҳаи маориф, ба роҳ мондани барномаҳои нав оид ба ивази донишҷӯёну кормандони илмӣ миёни Тоҷикистон ва Польша;

2. Омӯхатни таҷрибаи пешқадами Польша дар соҳаи намудани сохтори системаи маориф, илм. Истифодаи методҳои усулҳои фаъоли таълимӣ мактабу донишгоҳҳои Польша ва ҳамроҳангу мутобиқ намудани он дар шароити имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон;

3. Истифода аз таҷрибаи рушди инноватсионӣ ва техникӣ, таҳлил, омӯзиш, тадбиқи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

4. Истифода аз модели пешрафти иқтисодии Польша, таҳлил, омӯзиш ва ҷорӣ намудани он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

5. Инкишофи рушди пайвастаи соҳаи туризм;

6. Ташкили ҳамкорӣ ва ҳалли мушкилот дар соҳаи муҳоҷирати меҳнатӣ;

7. Маблағгузорӣ барои рушди истеҳсолоти якҷоя дар сатҳи байнихукуматӣ бо иштироки намояндагони ширкатҳои бузургу хурд ва инчунин рушди бизнеси коммуникатсионӣ.

8. Дар соҳаи илм бошад сафарбар намудани ходимони илмӣ Академияи Миллии Илмҳои Тоҷикистон ва Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осие ва Аврупо ба муассисаҳои илмӣ-таҳқиқотии Польша барои курсҳои кӯтоҳмуддати тақмили ихтисос (ба муддати 3 моҳа 6 моҳа 1 сол ва ғайра).

РҶҲАТИ АДАБИЁТҲОИ ИСТИФОДАШУДА:

1. Дипломатия Таджикистана. вчера и сегодня/Душанбе: Ирфон–2009-277 с.

2. Дьяков, В. А. Краткая история Польши с древнейших времён до наших дней. — Москва: Наука, 1993. — С220.

3. Зарифи Х. Многовекторная дипломатия Таджикистана. - Душанбе: Офсет, 2010. –С 120-185.

4. Зарифи Х. Таджикистан - ОБСЕ: диалог сотрудничества Душанбе: Ирфон, 2009. – С 120 .

5. Сомонаи расмии Вазорати корҳои хориҷа: <https://mfa.tj/tg/main/view/168/munosibathoi-tojikiston-bo-lahiston>

6. Сомонаи расмии Сомонаи расмии Азия плюс: <https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/20091104/tadzhikistan-i-polsha-podpisali-vtoroi-dokument-o-sotrudnichestve>

7. <https://tj.sputniknews.ru/20200717/tajikskie-studenty-zagranitsa-statistika-1031593520.html>

8. Сомонаи расмии Вазорати корҳои хориҷа: <https://mfa.tj/tg/main/view/168/munosibathoi-tojikiston-bo-lahiston>

9. <https://www.tvt.tj/dar-tochikiston-ruzkhoi-farkhangi-polsha-barguzor-megardand>

10. Сомонаи расмии нашри Деловой Польша: <http://www.polpred.com>

11. https://ru.wikipedia.org/wiki/Высшие_учебные_заведения_в_Польше
дата обращения 12.07.2021

12. https://ru.wikipedia.org/wiki/Министерство_науки_и_высшего_образования_Польши

ЗАМИНАҲОИ РУШДИ ҲАМКОРИҲОИ ТОҶИКИСТОН БО ПОЛША ДАР СОҲАИ ИЛМ, МАОРИФ ВА ФАРҲАНГ

Дар мақолаи санадҳои байнидавлати имзогардида, самтҳои афзалиятноки ҳамкории илмиву фарҳангии Тоҷикистону Полша дар соҳаи истиқлолият таҳлил гардида, натиҷаҳои мусбӣ ва самаровари ин ҳамкории арзбӣ қарда шудааст. Дар маҷмӯъ ҳамкории вусъатёбанда бо Полша барои рушди соҳаи илму маориф ва фарҳанги кишвар таъсири мусбӣ расонида, боиси табдили ҷумҳурӣ аз кишвара аграрӣ ба кишвари индустриалӣ мусоидат хоҳад намуд.

Калидвожаҳо: Муносибат, Полша, Тоҷикистон, созишнома, илм, фарҳанг, маориф, тарафайн, густариш, табодул, Иттиҳоди Аврупо.

Маълумот дар бораи муаллиф: Юсуфӣ Ф.Ш., ходими хурди илмии шӯбаи Аврупо ва Амрикои Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ. Нишонӣ: 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рудақӣ, 33. Тел. моб. 918 450387 , E-mail: sh.farzona@bk.ru

ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА ТАДЖИКИСТАНА С ПОЛЬШЕЙ В ОБЛАСТИ НАУКИ, ОБРАЗОВАНИЯ И КУЛЬТУРЫ

В этой статье проанализированы подписанные межгосударственных документов, и приоритетные направления научно-культурного сотрудни-

чества между Таджикистаном и Польшей в годы независимости, оценены положительные и эффективные результаты этого сотрудничества. В целом расширение сотрудничества с Польшей оказывает положительно отразиться на развитие науки, образования и культуры страны, приведет к превращению страны из аграрной страны в индустриальную.

Ключевые слова: Отношения, Польша, Таджикистан, соглашение, наука, культура, образование, взаимность, расширение, обмен, ЕС.

Сведения об авторе: Юсуфи Ф.Ш., младший научный сотрудник отдела Европы и Америки Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ, Адресс: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки 33. Тел. моб. 918 450387 E-mail: sh.farzona@bk.ru

BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF COOPERATION BETWEEN TAJIKISTAN AND POLAND IN THE FIELD OF SCIENCE, EDUCATION AND CULTURE

This article analyzes the signing of interstate documents and priority areas of scientific and cultural cooperation between Tajikistan and Poland during the years of independence, evaluates the positive and effective results of this cooperation. In general, the expansion of cooperation with Poland has a positive impact on the development of science, education and culture of the country, will lead to the transformation of the country from an agrarian country into an industrial one.

Keywords: Relations, Poland, Tajikistan, agreement, science, culture, education, reciprocity, expansion, exchange, EU.

About the author: Yusufi F.Sh., Junior Researcher of the Department of Europe and America of the Institute of Studying of the problems of Asian and European Countries, NANT , Address: 734025, Dushanbe, Rudaki Avenue 33. Tel. 918 450387. E-mail: sh.farzona@bk.ru

ҲАМКОРИҲОИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БО ҶУМҲУРИИ ФАРОНСА

Талбаков Саидаҳтам,
магистранти баҳши дуюми
Институти омӯзиши масъалаҳои
давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ.

Муносибатҳои хуби дипломатӣ бо дигар давлатҳо гарави пешрафти кишварҳо мегардад. Ҳар як давлат нуқтаҳои қавӣ ва заифи худро дорад. Баъзе давлатҳо аз лиҳози инфрасохтор ва молиявӣ қавӣ ҳастанд, дар ҳоле ки баъзеи дигар боигариҳои табиӣ доранд. Вобаста ба ин муносибати хуби дипломатӣ миёни кишварҳо имкон фароҳам меорад, ки датсгирии ҳамдигарӣ зиёд гардида, гардиши молу маҳсулот афзоиш ёбад ва аз имкониятҳои истифоданаҷудай якдигар самаранок истифода намоянд. Дар ин росто, ки давлати мо сиёсати “дарҳои боз”-ро пеш гирифтааст, доштани робитаи ҳасана бо тамоми кишварҳо аз авлавиятҳои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад.

Кишварҳои Осиёи Марказӣ, махсусан Ҷумҳурии Тоҷикистон бо манотиқи Аврупо, аз ҷумла бо Ҷумҳурии Фаронса равобити тулони таърихӣ доранд. Анқариб ин муносибатҳо дар ҳама самт зухур намуда, соҳаҳои дипломатия, илм, фарҳанг, адабиёт ва тижоратро фаро гирифтаанд.

Вуруд ба мавзӯ. Пас аз ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ дар моҳи сентябри соли 1991, Ҷумҳурии Тоҷикистон мустақилона сиёсати хориҷиро пеш гирифт, ки ҳадафаш пеш аз ҳама ҳифз ва пешбурди манфиатҳои миллӣ, барқарор намудани робитаҳои созанда бо дигар кишварҳои ҷаҳон, ҷустуҷӯи шарикони боэътимод дар арсаи байналмилалӣ ва баланд бардоштани нуфузи байналмилалии хеш мебошад.

Аз оғози асри XXI дар муносибатҳои Тоҷикистону Иттиҳоди Аврупо тағйироти куллии мусбат ба вуқӯъ пайваст ва ин тамоюл сол аз сол тақвият меёбад. Дар баробари ин, густариш ва тақвияти ҳамкориҳои гуногунҷанбаи дучониба бо кишварҳои мухталифи аврупоӣ, аз ҷумла Ҷумҳурии Федеративии Германия, Шоҳигарии Муттаҳидаи Британияи Кабир ва Ирландияи Шимолӣ, Ҷумҳурии Фаронса, Ҷумҳурии Италия, Шоҳигарии Испания, Конфедератсияи Швейтсария, Шоҳигарии Белгия, Ҷумҳурии Австрия, Ҷумҳурии Чехия, Ҷумҳурии Полша, кишварҳои соҳили Балтика барои Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми авлавиятнок дорад [3].

Зарурати ба роҳ мондани ҳамкориҳо. Инкишофи робитаҳои дучонибаи Тоҷикистон ва Фаронса дар шароити ҷаҳонишавӣ ҳатмӣ ва зарур мебошад. Хушбахтона, ин муносибатҳо бо назардошти манфиатҳои мутақобилан судманд амалӣ мегарданд.

Метавон гуфт, ки Фаронса барои Тоҷикистон яке аз шарикони калидӣ ва боэътимод дар Аврупо ба ҳисоб меравад. Нисбати Фаронса дар Тоҷикистон фазои дӯстӣ ва эътимодноқ ҳукмфармоист. Ин омил ба робитаҳои таърихии ду кишвар дар давронии шӯравӣ ва пеш аз он вобастагӣ дорад. Аз ҳамон давраҳо сар карда тавачҷуҳи ҷомеаи тоҷик ба Фаронса, таъриху фарҳанги он эҳтироми мутақобилаи манфиатҳои миллӣ ба назар мерасид. Дар зимн аз ҷониби Фаронса низ азми ҷонноксозии муносибатҳои дучонибаи сиёсӣ ва иқтисодию тичоратӣ фаъолона амалӣ мегардад. Ҷойгиршавии қаблии ҳайати ҳарбӣ-ҳавоии фаронсавӣ дар Душанбе ва дар Фаронса мавҷуд будани диаспора аз ҷумлаи зиёиёни фаъол ва эҷодкори тоҷик тақвияти ин гуфтаҳо.

Вижагиҳои ҳамкориҳои ду кишвар дар он зоҳир мегардад, ки:

-Принсипҳои демократия дар Тоҷикистон акнун рушд карда истодаанд, аммо Фаронса дар ин замина таҷрибаи бой дорад;

-Тоҷикистон бо таърихи қадимӣ ва Фаронса бо пояҳои мустаҳками демократӣ аз ҳамкориҳои зич баҳра хоҳанд бурд;

-Фаронса аз руи шумораи корпусҳои дипломатӣ дар ҷаҳон мавқеи намоёнро ишғол мекунад, ки ин барои Тоҷикистон модели омӯзиш мебошад;

-Тоҷикистон дар соҳаи давлатдорӣ таҷрибаи бойи таърихи дорад, ки барои Фаронса мавриди тавачҷуҳ мебошад;

-Фаронса дар самти ҷалби сайёҳон ва бунёд кардани мавзеҳои сайёҳӣ таҷрибаи бой дорад ва Тоҷикистон бошад, бо мавзеҳои ҷолиби сайёҳӣ дар ҷаҳон шуҳрат дорад;

-Ширкатҳои фаронсавӣ ба бозори Тоҷикистон, алалхусус ба соҳаҳои кишоварзӣ, сайёҳӣ, авиатсия ва энергетика тавачҷуҳдоранд;

-Ширкатҳои фаронсавӣ бо шуҳрати ҷаҳонии бренд, нуфузи корпоративӣ, сифати баланди маҳсулот ва сатҳи хизматрасонӣ, касбият, эътимод ва ҳисси масъулият барои кори худ фарқ мекунанд, ки ин модели омӯзиш барои Тоҷикистон буда метавонад;

-Фаронса хоҳиши Тоҷикистонро барои амиқтар кардани муносибатҳои худ бо ИА тавассути бастании созишномаи нави шарикӣ ва густариши ҳамкорӣ дастгирӣ мекунад.

Аз таърихи ба роҳ мондани ҳамкориҳо. Дар дарони аввали соҳибистиклоли Фаронса яке аз кишварҳои буд, ки истиклолияти Тоҷикистонро дар марҳилаи аввал- соли 1991 эътироф кард ва 3 март соли 1992 бо ҷумҳурии мо муносибатҳои дипломатӣ барқарор намуд. Намунаи барҷастаи робитаҳои аввал дар сатҳи баланд, сафари Ален Вивиен, котиби давлатии Фаронса ба Душанбе моҳи март соли 1992 буд. Дар ҷараёни сафар масъалаҳои мубрами сиёсати дохилӣ ва хориҷии ду

кишвар, роҳҳои рушди муносибатҳои дучониба, инчунин маросими имзои Протоколи барқарор намудани муносибатҳои дипломатӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Фаронса мавриди баррасӣ қарор гирифтанд.

Сафорати Ҷумҳурии Фаронса дар Душанбе 3 ноябри соли 2001 ва сафорати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Париж соли 2013 ифтитоҳ ёфтанд. Айни ҳол Сафири Фавқулода ва Мухтори Ҷумҳурии Фаронса дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Мишел Тарран (аз октябри соли 2020) ва Сафири Фавқулода ва Мухтори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Ҷумҳурии Фаронса-Убайдулло Ҷамолиддин Маҳмадсаид (аз январи соли 2018) фаъолият доранд. Хонум Ясмин Гуедар собиқ сафири Фаронса дар Душанбе (аз августи 2016 то октябри 2020) дар рушди муносибатҳои байни ду кишвар саҳми назаррас гузоштаанд.

Вобаста ба таърихи муносибатҳои Тоҷикистон ва Фаронса як далели ҷолиби давраи шӯравиро қайд кардан бамаврид аст. Соли 1976 Вазорати металлургияи рангаи ИҚШС(СССР) барои хариди таҷҳизот бо ширкати маъруфи фаронсагии "Aluminium Peshine" шартнома бааст. Худи ҳамон сол мутахассисони фаронсагӣ ба шаҳри Регар (ҳозира Турсунзода) омада, дар он ҷо шаҳраки худро таъсис доданд. Дар тӯли ду сол онҳо аввалин коргоҳи анодҳои пухта дар корхонаи алюминийи тоҷикро сохта ба истифода доданд. Аммо дар соли 1993 мутахассисони фаронсагӣ шаҳраки худро тарк карданд ва металлургҳои тоҷик дар шаҳри Турсунзода, ки дар он ҷо корхонаи алюминийи тоҷик ҷойгир аст, акнун шаҳраки худро бо номи Фаронса доранд [9].

Ҳамкориҳои сиёсӣ дипломатӣ. Тули солҳои соҳибистиклолӣ муносибатҳои Тоҷикистону Фаронса дар соҳаҳои сиёсӣ, низомӣ, тичоративу иқтисодӣ, илмӣ ва фарҳангӣ рушд намуданд. Зиеда аз 33 санаде, ки байни Ҳукумати Тоҷикистон ва Ҳукумати Фаронса дар давраи баъд аз барқарор шудани муносибатҳои байнидавлатӣ ба имзо расидааст, заминаи ҳуқуқии ҳамкориҳои дучонибаро ташкил медиҳанд. Созишномаҳо чунин соҳаҳои ҳамкориҳо, ба монанди сиёсати хориҷӣ, мудофия, амнияти дохилӣ, сармоягузорӣ, ҳифзи иқтимоии кӯдакон, ҳамкориҳои фарҳангӣ ва илмӣ-техникиро дар бар мегиранд. Инчунин, ҷонибҳо лоиҳаҳои созишномаҳоро оид ба канорагирӣ аз андозбандии дукарата ва пешгирии саркашӣ, андоз аз даромад ва сармоя, ҳаракати ҳавоӣ ва сохтмони манораи назоратӣ дар Фурудгоҳи байналмилалӣ Душанберо баррасӣ ва амалӣ намудаанд.

Агар сиёсати Фаронсаро дар минтақаи Осиёи Марзакӣ ва ҳамчунин Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлил қарор диҳем, ба чунин хулоса омадан мумкин, ки таваччуҳи Фаронса ба чунин самтҳо бештар равона гардидааст:

- тарғиби забон ва фарҳанги худ;
- коркард ва истифодаи захираҳои табиӣ;
- кӯмаки иҷтимоӣ ва мусоидат ба ҳифзи саломатӣ;
- тарғиб ва дастгирии фазои демократӣ;
- густариши соҳаи сайёҳӣ;
- сармоягузорӣ ба соҳаҳои афзалиятнок (маориф, илм, фарҳанг, тичорат ва ғ);
- омӯзиш ва тадқиқи арзишҳои таърихӣ ва сарчашмаҳои муҳими илмӣ;
- ҳамкорӣ дар соҳаҳои амният, мубориза бар зидди гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир ва қочоқи маводи мухаддир, таҳкими сулҳу суботи минтақавӣ;
- рушди ҳамкориҳои энергетикӣ, дастрасӣ ба захираҳои энергетикӣ кишварҳои Осиёи Марказӣ ва ҷустуҷӯи роҳҳои нави интиқоли энергия ба Иттиҳоди Аврупо;
- ҳифзи муҳити зист;
- таҳияи мавзӯҳои ҳассостарини муносибатҳои кишварҳои Аврупои Ғарбӣ ва Осиёи Марказӣ, ба монанди эҳтироми ҳуқуқҳои инсон, бунёди давлати ҳуқуқиву демократӣ;
- ворид намудани кишварҳои Осиёи Марказӣ дар системаи Балонӣ.

Аз моҳи декабри соли 2002 марҳилаи фаъолтари муносибатҳои дучонибаи Тоҷикистон ва Фаронса оғоз ёфт. Ин қадами муҳим дар самти тавсеаи робитаҳои мутақобилан судманди Тоҷикистону Фаронса тавассути тамосҳои аввал дар сатҳи олий амалӣ карда шуд. Сафари расмии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Фаронса дар моҳи декабри соли 2002 ва мулоқотҳои ӯ бо Президенти Фаронса Жак Ширак, Сардори Сенат, вазирони мудофия ва корҳои дохилӣ, вазир ва намояндагони савдои хориҷӣ ва котиби давлатии вазорати корҳои хориҷии Фаронса барои тақмили минбаъдаи ҳамкориҳои Тоҷикистон бо ин кишвари бонуфузи Аврупо замина гузоштанд. Бояд тазаккур дод, ки сафар ба Париж нахустин сафари расмии Сарвари давлати Тоҷикистон ба Фаронса ва дар маҷмӯъ ба Аврупои Ғарбӣ буд. Ин сафар нишондиҳандаи манфиатдории тарафҳо дар тақвиятёбии ҳамкориҳои дучониба мебошад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар умум 6 сафари расми ба Фаронса анҷом додааст: декабри 2002, октябри 2005, юни 2011, ноябри 2015, ноябри 2019 ва Октябри 2021 [4].

Минбаъд муносибатҳои дучониба марҳила ба марҳила рушд карданд ва ин раванд дар солҳои охир ба таври назаррас шиддат гирифт. Мубодилаи ташрифҳо дар сатҳи баланд тасдиқи равшани ин гуфтаҳо аст. Аз натиҷагирии ин сафарҳо ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки маҳз ба туфайли чунин ташрифҳои сатҳи олий сармояи фаронсавӣ ба Тоҷикистон

чалб гардида, гардиши молу маҳсулот зиёд гардид. Ҳамчунин зиминоҳои қарордодиву ҳуқуқии тарафҳо афзоиш ёфта (33 санад то соли 2020) барои васеъ намудани соҳаҳои нави ҳаморӣ мусоидат намуд.

Ҳамкориҳо дар соҳаи иқтисодиёт ва молия. Мусаллам аст, ки рушди ҳамкориҳоро бидуни тақвияти равобити иқтисодӣ-тиҷоратӣ тасаввур кардан ғайриимкон аст. Тоҷикистон ва Фаронса низ дар ин самт созишномаҳои зиёдеро ба имзо расонидаанд, ки минбаъд шароити мусоидро барои ҷалби сармояи фаронсавӣ ба иқтисодиёти Тоҷикистон фароҳам овард.

Дар рушди мунтазами муносибатҳои тиҷоратию иқтисодии Тоҷикистону Фаронса сафари расмӣи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Ҷумҳурии Фаронса дар моҳи декабри соли 2002 нақши бузург бозидааст. Зимни ин сафар аз ҷониби вазири рушди иқтисод ва савдои Тоҷикистон Ҳ.Солиев ва вазири тиҷорати берунаи Фаронса Ф.Лоос созишномаи байниҳукуматӣ оид ба ҳавасмандгардонӣ ва хифзи мутақобилаи сармоягузориҳо имзо гардид. Ҳамчунин сафари корӣи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Ҷумҳурии Фаронса моҳи октябри соли 2005 дар ҷодаи ҷалби диққати доираҳои соҳибкорӣи Фаронса ба Тоҷикистон мусоидати назаррас намуд.

Яке аз лоиҳаҳои асосии иқтисодӣ, ки аз ҷониби Фаронса татбиқ гардид, ин терминали нави фурудгоҳи байналмилалӣи Душанбе мебошад, ки дар моҳи сентябри соли 2014 ба истифода дода шуд. Зимни баррасии суръати рушди муносибатҳои тиҷорати Тоҷикистон ва Фаронса метавон хулоса кард, ки имзои созишномаи байниҳукуматӣ оид ба ҳавасмандгардонӣ ва хифзи мутақобилаи сармоягузориҳо ба болоравии сатҳи онҳо хеле мусоидат намуд.

Агар дар соли 2002 ҳаҷми табодули мол миёни ду кишвар танҳо 400 ҳаз. долл. ИМА-ро ташкил медод, соли 2003 ин нишондод ба маблағи 1,1 млн. долл. ИМА баробар шуд ва соли 2005 бошад, ба 3,9 млн. долл. ИМА расид. Дар соли 2013 мубодилаи молҳо нисбат ба ҳамина давра 4,2 маротиба афзоиш ёфта 18,6 млн. долл. ИМА-ро ташкил дод. Ҳаҷми табодули мол миёни Тоҷикистон ва Фаронса дар соли 2018 ҳамагӣ ҳудуди 17 миллион долларро ташкил додааст, гарчанде ки дар муқоиса бо як соли 2017 ҳаҷми гардиши савдои Тоҷикистону Фаронса қариб 4 маротиба афзудааст, аммо ин ҳанӯз ҳам кофӣ нест. Барои муқоиса: гардиши савдои Тоҷикистон бо Олмон дар соли 2018 қариб 100 миллион долларро ташкил додааст. Ҳаҷми савдои беруна миёни Тоҷикистон ва Фаронса дар соли 2019 бошад, 5,8 млн. долл. ИМА-ро ташкил дод.

Муносибатҳо бо Ҷумҳурии Фаронса ҳамчунин аз он ҷиҳат муҳиманд, ки ин кишвар дар миёни кишварҳои аврупоӣ яке аз мавқеъҳои калидиро

дорост ва метавонад эҳтимолан яке аз сармоягузори бузургтарин ба иқтисодиёти Тоҷикистон гардад, ки аллақай сармоягузориҳои назаррасро дар ҷумҳурии мо анҷом додааст.

Соҳтори молҳои воридшаванда аз Фаронса ба Тоҷикистон аз таҷҳизот ва асбобҳои механикӣ, мошинҳои электрикӣ, инчунин дар ҳаҷми хурд аз равшанҳои эфирӣ ва резонансӣ, асбобҳои оптикӣ ва аппаратҳо, маҳсулоти фарматсевтӣ, пайвандҳои органикӣ ва кимиёвӣ ва дигар маҳсулоти кимиёвӣ иборат аст.

Дар доираи сафари расмӣ Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон моҳи декабри соли 2002 созишномаи ҳифзи сармоягузорӣ ба имзо расид ва бо ширкатҳои фаронсавӣ робитаҳо барқарор карда шуданд. Аз он давра инҷониб шумораи ширкатҳои фаронсавӣ дар Тоҷикистон рӯз то рӯз афзоиш меёбад: Alstom (шабакаҳои барқӣ), Nutristar (ифтитоҳи як корхонаи истеҳсоли хӯроки чорво), дар якҷоягӣ бо Tethys Petroleum ва ширкати давлатии CNPC Чин Total моҳи июни соли 2013 созишнома оид ба кашф ва коркарди кони нафту гази Бохтар дар ҷанубу ғарби Тоҷикистон ба имзо расонид. Vinci Airports моҳи сентябри соли 2014 дар фурудгоҳи Душанбе терминали навро ба истифода дод, ки қисман бо қарзи имтиёзноки 20 миллион евро маблағгузорӣ шудааст. Соли 2018 дар ин ҷо маркази нави идоракунӣ сохта шуд. Ширкати Michelin дар Душанбе шабакаи намояндагӣҳои тижоратиро кушод ва Auchan аввалин гипермаркетро дар ҷумҳури кушод.

Дар доираи сафари расмӣ ба Фаронса раисҷумҳури Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон рӯзи 7-уми ноябр 2019 дар шаҳри Порис бо намояндагони доираҳои соҳибкорӣ ва сармоягузори ин кишвар мулоқот кард. Дар ҷараёни мулоқот Эмомалӣ Раҳмон доир ба имконоти сармоягузорӣ маълумот дода зикр кард, ки айна ҳол дар Тоҷикистон беш аз 20 ширкату коргоҳҳои фаронсавӣ фаъолияти пурсамар доранд [6].

Ширкатҳои фаронсавӣ ба бозори Тоҷикистон, алахусус ба соҳаҳои кишоварзӣ, сайёҳӣ, авиатсия ва энергетика тавачҷуҳи хос доранд. Содироти Тоҷикистон ба Фаронса асосан аз ашёи хом (маъдан, антрацит) иборат аст. Кишварҳо барои диверсификатсия кардани мубодилаҳо кӯшиш доранд. Ин метавонад тавассути афзоиши арзиши изофии молҳои Тоҷикистон (масалан, барои алюминий) ё тавассути омезиши имконоти мо ва таҷрибаи фаронсавӣ дар бахшҳои гуногун анҷом дода шавад.

Боиси зикр аст, ки дар Тоҷикистон айна ҳол ширкату корхонаҳои Фаронса, аз ҷумла Airbus, Alstom, Auchan, Coyne et Bellier, Gemalto, Isover Saint-Gobain, L'Oreal, Michelin, Nutristar, Sofreco ва ғайраҳо, фаъолият мекунанд.

7 ноябри соли 2019 дар доираи сафари расмӣ дар Ҷумҳурии Фаронса, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар шаҳри

Париж бо намояндагони соҳибкорон ва сармоягузори бонуфузи Ҷумҳурии Фаронса мулоқот анҷом доданд, Дар натиҷаи он барои рушди густариши муносибатҳои тичоратӣ санадҳои нави ҳамкорӣ ба имзо расонида шуд:

-Ёддошти тафохум оид ба ҳамкорӣ миёни Корхонаи воҳиди давлатии "Точинвест" ва Иттиҳодияи "MEDEF International"-и Ҷумҳурии Фаронса;

-Созишномаи ҳамкорӣ байни ширкати "Талко"-и Тоҷикистон ва ширкати фаронсавии "Fives" бо маблағи 200 миллион евро, дар марҳилаи аввал 52 миллион евро барои таҷдиди коргоҳи анодпазии "Талко". *(Мавриди зикр аст, ки ҳанӯз дар даврони Шӯравӣ коргоҳи анодпазӣ аз тарафи ширкати "Fives" сохта шуда буд);*

-Созишномаи сечонибаи ҳамкорӣ байни ширкати "Талко", ширкати фаронсавии "Fives" ва ширкати олмони "Riedhammer" оид ба воридоти технологияи муосир барои коргоҳи анодпазии ширкати "Талко";

-Созишномаи ҳамкорӣ байни ширкати "Airbus"-и аврупоӣ ва ширкати ҳавопаймоии "Сомонэйр"-и Тоҷикистон оид ба ворид кардани чархболҳо. *(Мавриди зикр аст, ки ширкати "Сомон эйр" аллакай як адад чархболро ба Тоҷикистон ворид кардааст ва боз 5 чархболи дигар ворид мегардад);*

-Созишнома байни ширкати фаронсавии "Laboratoire INNOTECH International" ва ҶДММ "Сифат ФАРМА"-и Тоҷикистон оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи фармасевтӣ;

-Созишномаи ҳамкорӣ байни Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди "Амид"-и Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ширкати "Schiever Group"-и Ҷумҳурии Фаронса оид ба ташкил намудани маркази савдо дар ноҳияи Бобочон Ғафурови вилояти Суғд;

-Ёддошти тафохум оид ба ҳамкорӣ байни Муассисаи давлатии "Ташаккул ва рушди соҳибкории Тоҷикистон" ва Мактаби технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионии "ITC School Ecole42".

Тоҷикистон бо Иттиҳоди Аврупо барои пайвастан ба Системаи Умумичаҳонии Имтиёзҳо (GSP+) гуфтушунид дорад. Имконияти Тоҷикистон барои гирифтани имтиёзҳо барои интиқоли молҳои ба Иттиҳоди Аврупо дар доираи ин система беандоза бузург аст.

Фаронса хоҳиши Тоҷикистонро барои амиқтар кардани муносибатҳои худ бо ИА тавассути бастании созишномаи нави шарикӣ ва густариши ҳамкорӣ дастгирӣ мекунад.

Ҳукумати Фаронса ба ҷанбаҳои иқтисодии муносибатҳо аҳамияти калон медиҳад. Дар ҷараёни машваратҳои охиринаи дучониба омодагии Тоҷикистон барои идома додани диверсификатсияи мубодилаҳо ва таваҷҷӯҳ ба соҳаи сайёҳӣ қайд карда шуд, ки ин таҷрибаи бойи Фаронса мебошад.

Содироти Фаронса ба Тоҷикистон 7,6 миллион евро ташкил медиҳад ва воридоти то соли 2016 тақрибан сифр буда, дар соли 2018 ба 18,9 миллион евро расид. Ин пешрафт дар соҳаи савдо ва сармоягузори дучониба, татбиқи лоиҳаҳои мушаххас ва муайяншуда нишонаи муносибатҳои дарозмуддат мебошанд. Гузашта аз ин, зарурати омӯзиши забонҳо, табодули таҷриба байни мақомотҳои идоракуни ва наздикшавии элитаҳои мо маҳз бо дурнамои рушди муносибатҳои иқтисодӣ мусоидат менамояд.

Фаронса ба шарофати Гурӯҳи Schiever, ки аз соли 2016 дар соҳаи дистрибутионӣ машғул аст (аз 4 мағоза, ҳоло дар Душанбе 3 адад), сармоягузори аврупоӣ дар Тоҷикистон мебошад.

Ҳамкориҳои тиҷоратӣ-иқтисодӣ бо кишвари Фаронса барои ҳарду ҷониб баманфиат аст, зеро кишварҳо метавонанд дар ин сураат лоиҳаҳои сармоягузори роҳандозӣ кунанд, корхонаҳои муштарак бунёд намоянд ва ҷойи нави корӣ ба вучуд оваранд.

Ҳамкориҳо дар соҳаи туризм. Сайёҳӣ соҳаи муттаҳидкунанда буда, дурнамои хеле умедбахш дорад. Тоҷикистон мероси ғавқуллодаи таърихӣ ва фарҳангӣ дорад, ки ҷомеаи Фаронса онро тавассути намоишгоҳи "Тоҷикистон - кишвари дарёҳои тиллоӣ" дар Осорхонаи мӯътабари санъатҳои Осие-Гим дар Париж пайдо карда метавонад.

Меҳмоннавозии мардуми тоҷик, анъанаҳои неки онҳо, манзараҳои боҳашамат ва хеле гуногун, сарвати азим барои рушди туризм мебошанд. Мақомот ва ширкатҳои фаронсавӣ кӯшиш доранд дар навсозии инфрасохтори мавҷуда ва бунёди иншооти нав ширкат варзанд.

Дар самти робитаҳои сайёҳӣ мо метавонем бо Фаронса ҳамкориҳои зичро ба роҳ монем. Зеро Тоҷикистон дар маркази таваҷҷуҳи сайёҳон, аз ҷумла сайёҳони фаронсавӣ қарор дорад. Дар Фаронса масисаҳои махсусе мавҷуданд, ки бевосита фаъолиятшон ба ҷалб ва рушди соҳаи сайёҳӣ равона шудааст. Ҷониби Тоҷикистон метавонад аз таҷрибаи ин ширкатҳо истифода намояд.

Ҳамкориҳо дар самти илму фарҳанг. Барои рушди робитаҳои гуманитарии Тоҷикистону Фаронса Созишнома дар бораи ҳамкориҳои фарҳангӣ ва илмию техникӣ замина гузошт, ки он дар рафти сафари расмӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Ҷумҳурии Фаронса моҳи декабри соли 2002 ба имзо расид. Барои ҷонноксозии ҳамкориҳои гуманитарии ду кишвар ҷаласа оид ба ҳамкориҳои фарҳангӣ ва илмию техникӣ Тоҷикистону Фаронса (25-26 феввали соли 2002, ш. Душанбе) баргузор гардид, ки дар натиҷаи он ҷонибҳо созишномаи дар боло зикршударо ба имзо расониданд. Дар робита ба дурнамои ҳамкорӣ, ки пас аз аккредитатсия Институти фаронсавии таҳқиқоти Осиеи Марказӣ (IFEAC) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба вучуд омад, иштирокчиёни ҷаласа

дар мавриди робитаҳои роҳандозишуда миёни Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Институти мазкур изҳори қаноатмандӣ карданд. Маркази миллии таҳқиқоти илмии Фаронса ва Осорхонаи “Гиме” -и ш.Париж оид ба мусоидат ба шиносӣ бо осори фарҳангии Тоҷикистон саҳми назаррас доранд. Аз 14 октябри соли 2020 то 10 январи соли 2022 дар Осорхонаи хунароҳои осиёии “Гиме”-и Париж намоиши нигораҳои таърихии Тоҷикистон таҳти унвони “Тоҷикистон-кишвари дарёҳои тиллоӣ” баргузор гардид.

Дар чаҳорҷӯбаи рушди муқолаҳои фарҳангии Тоҷикистону Фаронса ҳамасола хунарнамоии хунармандони машҳури тоҷик дар Фаронса – навозандагони мусиқии мардумӣ, ки аз соли 1991 аз ҷониби Театри де ля Вилл сурат мегирад, инчунин ба саҳнагузориҳои муштарак, ки бо мусоидати Радио Франс ва дар ҳамкорӣ бо Театр дю Шатле ва Сите де ля Мюзик амалӣ мешаванд. Такони иловагӣ ба рушди ҳамкориҳои дучонибаи фарҳангӣ бо сафари Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Фаронса барои иштирок дар қори Конфронси генералии ЮНЕСКО дар моҳи октябри соли 2005 дода шуд, ки дар ҳошияи он Рӯзи фарҳанги Тоҷикистон дар Фаронса (аз ҷумла Рӯзҳои Тоҷикистон дар ЮНЕСКО) барпо гардид. Дар 5-6 соли охир Намояндагии доимии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ЮНЕСКО (ш.Брюссел) ва Сафорати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Ҷумҳурии Фаронса иди байналмилалӣ Наврӯзро дар пойтахти Фаронса бошукӯҳ ҷашн мегиранд. Ҳамчунин 14 октябри соли 2021 Рӯзҳои фарҳангии Тоҷикистон дар қароргоҳи ЮНЕСКО дар Париж доир гардид, ки дар он ҳайати иборат аз 82 нафар хунаропешагон ва гурӯҳҳои хунароӣ санъату хунаро тоҷикро муаррифӣ намуданд.

Аз солҳои аввали Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар барқарорсозӣ ва таҳкими робитаҳои дӯстона бо ҳамватанони бурунмарзӣ Анҷумани тоҷикон ва форсизабонони ҷаҳон “Пайванд” нақши муҳим бозидааст. 20 майи соли 2016 дар Фаронса ҷамъияти фарҳангии Тоҷикистону Фаронса “Равзана” таъсис ёфт, ки роҳбарии онро Шафак Фаррухзод ба уҳда дорад [5]. Фаъолияти ин ҷамъият барои интишори арзишҳои фарҳанги тоҷик дар Фаронса ва ба рушди муқолаҳои фарҳангии Тоҷикистону Фаронса равона гардидааст.

Ба хотири ғанигардонии муҳтавои фарҳангии муносиботи Тоҷикистону Фаронса фаъолияти Маркази фарҳангии “Бохтар”, ки дар 14 октябри соли 2001 аз ҷониби созмони ғайридавлатии фаронсаӣ – Агентии мусоидат ба ҳамкориҳои техникӣ ва рушд (АКТЕД) таъсис дода шуд, тавассути ҳаллу фасли мушкилоти норасоии дастрасӣ ба фарҳанг, иттилоот ва таҳсилоти иловагӣ дар Тоҷикистон саҳми назаррас гузоштааст. Бояд махсусан ин далелро қайд намуд, ки шурӯъ аз соли 1998 ҳар фасли баҳор дар баробари Рӯзи байналмилалӣ Франкофония – дар ин марказҳо Ҳафтаи Франкофония

таҷлил мегардад, ки барои муаррифии забони фаронсавӣ дар Тоҷикистон замина ба вучуд меорад. Маркази Фарҳангии Бохтар (Бактрия) дар шаҳри Душанбе барои рушди босуботи равобити фарҳангӣ миёни Тоҷикистон ва Фаронса нақши калидӣ дорад. Ҳадафи Марказ пеш аз ҳама инкишофи муносибатҳои фарҳангӣ, рушди соҳаи маориф ва баланд бардоштани маҳорати баланди эҷодӣ мебошад. Дар солҳои аввали истиқлолияти давлатӣ “Бохтар” ягона марказе буд, ки дар он ҷо забонҳои хориҷӣ омӯзонидани мешуданд. Бар замми ин, ташвиқи тарғиби фарҳанги мардуми тоҷику фаронсавӣ яке аз ҳадафҳои асосии Марказ ба ҳисоб мерафт.

31 августи соли 2017 дар ш.Париж Созишномаи қолабии ҳамкорӣ миёни Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва Донишгоҳи Париж 1 Пантеон-Сорбонна ба имзо расид. Мувофиқи созишнома, ҳамкориҳои ду муассисаи таҳсилоти олии аз рӯи фанҳои сайёҳӣ, менечмент ва иқтисодиёти корхонаҳо ва ҷуғрофия ба роҳ монда мешаванд.

Шурӯъ аз 3 октябри соли 2013 дар Институти миллии забонҳои шарқии Ҷумҳурии Фаронса забони тоҷикӣ ба барномаи таҳсил таҳти унвони “Забон ва фарҳанги тоҷикӣ” ҷорӣ гардидааст.

Барои хоҳишмандони таҳсил кардан дар Фаронса аз моҳи сентябри соли 2016 дар Маркази фарҳангии “Бохтар” (ш.Душанбе) дафтари барномаи Агентии таҳсилоти олии “Campus France” кушода шудааст, ки барои дарёфти бурсҳои таҳсилотӣ дар донишгоҳҳои фаронсавӣ кумаку роҳнамоӣ мекунад.

Дар соли 2016 субсидияҳои, ки аз ҷониби Вазорати корҳои хориҷӣ ва рушди байналмилалӣ барои ҳамкорӣ ҷудо карда шудаанд, 58 000 евроро ташкил дод (ба мисли соли 2015).

Дар соли 2017 дар донишгоҳу донишкадаҳои Фаронса 25 донишҷӯ аз Тоҷикистон дар ҷаҳорҷӯбаи барномаҳои бурсиявии Иттиҳоди Аврупо «Эразмус Мундус» ва «Эразмус плус» таҳсил менамуданд.

Агар омили табодули таҳсилоти Ҷумҳурии Фаронсаро бо Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ муқоиса намоем, чунин натиҷа ба даст меояд:

Омили донишомӯзони кишварҳои Осиёи Марказӣ дар мактабҳои олии Фаронса		
1.	Қазоқистон	403 нафар
2.	Узбекистон	143 нафар
3.	Қирғизистон	82 нафар
4.	Туркменистон	28 нафар
5.	Тоҷикистон	16 нафар

Дар соли хониши 2014-2015

Аз рӯи маълумоти Вазорати таҳсилот олии ва таҳқиқоти илмии Фаронса

Бояд қайд кард, ки бо вучуди камбудии ҷониби фаронсавӣ дар ҷалби донишҷӯёни тоҷик ба таҳсил дар асоси бурсиявӣ, сафоратҳои ду кишвар дар Париж ва Душанбе дар ин самт тадбирҳои иловагӣ меандешанд. Дар

соҳаи болобарии сатҳи дониши забони фаронсавӣ миёни франкофонҳои тоҷик ҳамчунин иқдомҳои муайян андешида шуда истодаанд. Моҳи ноябри соли 2016 Сафорати Фаронса дар Тоҷикистон Клуби франкофонҳо ташкил дод, ки як маротиба дар се ҳафта донишҷӯёни мактабҳои олии ва ҳамаи хоҳишмандони франкофонро чамъ меоварад. Агентии миллии фаронсавӣ оид ба пешбурди таҳсилоти олии “Кампюс Франс”, ки идораи иттилоотии он моҳи феввали соли 2016 дар назди Маркази фарҳангии “Бохтар” ифтитоҳ ёфт, нақши миёнаравро дар ҷодаи ҷалби донишҷӯёни тоҷик ба таҳсилот дар Фаронса бозида истодааст.

Дар Фаронса ҳанӯз дар асри XVI мактаби аврупоие созон ёфта буд, ки фаъолият ба шарқшиносӣ равона шуда буд. Олимони фаронсавӣ ашъор ва маҳсули илмии олимони тоҷику узбекро ба монанди Ибни Сино, Хоразмӣ, Берунӣ, Улуғбек, Навоӣ ва дигаронро ба забони лотинӣ ва фаронсавӣ тарҷума намуданд. Ҳамакун 92 асари яке аз олимони барҷастаи тоҷик Имом Бухорӣ дар солҳои гуногун бо фаронсавӣ баргардон шуда, дар китобхонаи миллии Фаронса нигоҳдорӣ мешавад.

Нуктаи дигаре ҷолиби қайд аст, ки олими барҷастаи тоҷик, профессор Шокир Мухтор дар омӯзиши адабиёти форс-тоҷик бо забони фаронсавӣ ва ҳамчунин таҳқиқи фаъолияти илмии олимони фаронсавӣ дар замони шӯравӣ ва дар даҳсолаи истиқлолияти миллӣ саҳми арзанда гузоштааст. Устод Шокир Мухтор яке аз муҳаққиқони барҷастае ба шумор меравад, ки дар солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ аввалин маротиба барои таҳкими муносибатҳои адабӣ ва шиносонидани илму адаби Шарқ ба кишвари Фаронса саҳми босазо гузоштааст [2. с.6].

Доираи иловагии муассир барои таҳкими ҳамкории дуҷонибаи илмӣ Ёддошти хусни тафохум миёни Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Академияи илмҳои Ҷумҳурии Фаронса гардид, ки 5 декабри соли 2002 ба имзо расида буд. Дар ҷодаи ҳамгироии зичтари фаъолияти олимони тоҷик ва фаронсавӣ нақши муҳимро Институти фаронсавии таҳқиқоти Осиёи Марказӣ (ИФЕАК) мебозад, ки намояндагии он дар ш.Душанбе аз соли 2002 фаъолият менамояд. Институти фаронсавии таҳқиқоти Осиёи Марказӣ яке аз 28 маркази таҳқиқотии фаронсавӣ дар соҳаи бостоншиносӣ ва илмҳои иҷтимоӣ мебошад, ки аз тариқи кори бахшҳои худ дар 36 шаҳри дунё муаррифӣ шудааст. Тайи солҳои фаъолияти худ ИФЕАК дар Тоҷикистон лоиҳаҳои муштаракро татбиқ намудааст. Чунончи, соли 2003 таҳқиқоти геоморфологӣи Помир гузаронида шуд. Дар соли 2005 экспедитсияҳои генӣ-этнолингвистикӣ илмӣ ба гурӯҳи ноҳияҳои минтақаи Рашт, инчунин ба ноҳияҳои Панҷакент ва Айнии вилояти Суғд сурат гирифтанд. Ба ғайр аз ин, таҳқиқотчиёни ИФЕАК дар ҳайати экспедитсияи

бостоншиносии муштаракӣ тоҷикию фаронсавӣ ба ёдгории таърихӣ Саразм иштирок дошанд.

ИФЕАК бо иштироки олимони тоҷику фаронсавӣ дар Тоҷикистон як қатор конференсиҳо, семинарҳо ва мизҳои муваффақ гузаронидааст. Дар миёни онҳо мизи муваффақро таҳти унвони “Яғнобиҳо дар Тоҷикистони муосир” (апрели соли 2005), семинари “Тоҷикистон пас аз бист сол: ҳолати илмҳои иҷтимоӣ” (августии соли 2011) ва конференси байналмилалӣ дар мавзӯи “Саҳми академик А.А.Семенов дар рушди таърих ва фарҳанги мардуми тоҷик” (декабри соли 2013) метавон номбар кард. Созишномаи дахлдори ҳамкорӣ дар соҳаи хислатҳои инфиродии ҷаҳоншиносии моддаҳои табиӣ антиангиогенӣ ва антикансерогенӣ Тоҷикистон дар моҳи сентябри соли 2006 аз ҷониби Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Донишгоҳи Пиер ва Мари Кюри ба имзо расид. Ин муассисаҳо доир ба роҳандозӣ ва таҳкику тавсеаи робитаҳои илмӣ педагогӣ баҳри рушди таҳсилоти олии таҳқиқоти илмӣ ба тавофуқ расиданд. Дар моҳи март соли 2007 Институти астрофизикаи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва созмони астрономии “Ураноскоп”-и Ҷумҳурии Фаронса созишномаи ҳамкорӣ дар соҳаи астрономия ва илмҳои қайҳониро ба имзо расонид, ки дар ҷаҳорҷӯбаи он директори расадхонаи Донишгоҳи Париж Гиём Дубос ва корманди “Ураноскоп” Силвейн Булей 23 май – 3 июни соли 2007 аз Институти астрофизикаи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон боздид карданд. Дар давраи гузашта шуъбаи астрономияи метеории Институти астрофизикаи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо корманди Институти механикаи осмонӣ расадхонаи Париж доктор Ҷ.Вайбаллон ҳамкорӣ илмӣ роҳандозӣ намуд, ки дар натиҷаи он мақолаҳои муштарак ва тезисҳо гузоришҳо ба нашр расиданд. Дар доираи лоиҳаи МНТС Т-2076 таҳти унвони “Мониторинги муҳочирати изотопҳо дар таркиби тӯфонҳои гардолудии қисмати ҷанубӣ ва маҳзанҳои урани қисмати шимолии Тоҷикистон” ҳамкорӣ озмоишгоҳи физикаи фазои Институти физикию техникии ба номи С.Умарови Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо НАСА (Раёсати миллии ШМА оид ба аэронавтика ва таҳқиқоти фазои қайҳонӣ) ва озмоишгоҳи оптикаи фазои Донишгоҳи илм ва технологияҳои шаҳри Лилли Фаронса идома меёбад.

Аз ин хулоса мешавад, ки ҳамкориҳои илмӣ танҳо дар доираи созишномаҳои соли 2002 амалӣ гардиданд. Имрӯз ҷонибҳоро зарур аст, ки дар ин самт созишномаҳои навро ба имзо расонанд. Мусаллам аст имзои созишномаҳои нав амри зарурӣ аст. Чунки ҷонибҳо аллакай аз потенциали илми якдигар огоҳ ҳастанд.

Ҳамкориҳо дар соҳаи ҳарбию амниятӣ. Ҳамкориҳои ҳарбии ду давлат махсусан дар давраи будубоши пойгоҳи низоми ҳавоии Фаронса дар

фурудгоҳи байналмилалии Душанбе, инкишоф ёфтанд. Тибқи созишномаи тарафҳо-8 декабри соли 2001-дар фурудгоҳи Душанбе як контингенти иборат аз 300 сарбози фаронсавӣ ҷойгир буд, ки онҳо то охири соли 2014 ба нерӯҳои этилоф дар Афғонистон кумаки техникӣ мерасонданд. Инчунин моҳи декабри соли 2002 Созишнома оид ба ҳамкориҳои байни муассисаҳои ҳарбии ду давлат ба имзо расид. Созишномаи мазкур ҳамкориро дар соҳаи тайёр намудани кадрҳои низомӣ барои Тоҷикистон пешбинӣ мекунад.

Дар доираи созишномаи низомии байни ду кишвар, афсарону сарбозони тоҷик дар курсҳои омӯзишӣ омӯхта мешаванд ва дар чорабиниҳои ҷониби Фаронса иштирок мекарданд. Маҳз бо кӯмаки кишвари мо Фаронса дар истиқрори кормандони низомии худ дар фурудгоҳи Душанбе бо таҷҳизот ва тамоми масоили зарурӣ барои иҷрои вазифаҳои худ дар доираи амалиёти зиддитеррористии нерӯҳои этилофи НАТО дар Афғонистон такони иловагӣ ба рушду густариши ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Фаронса бахшид.

Боздидҳои охирини вазири мудофияи Фаронса хонум Мишел Аллио-Мари 17-19 декабри соли 2005, 20-21 июл ва 16-18 декабри соли 2006 аз Ҷумҳурии Тоҷикистон гувоҳи ин гуфтаҳоянд. Дар доираи ин боздидҳо вазири мудофияи Ҷумҳурии Фаронса бо Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон вохӯриҳо доир намуд, ки дар рафти он масъалаҳои ҳамкориҳои ҳарбӣ мавриди муҳокима қарор гирифтанд. Аз ҷумлаи чунин масъалаҳо ин тамдиди муҳлати иқомати қисми ҳарбии Фаронса дар фурудгоҳи ш.Душанбе буд, ки дастгирии техникӣ қувваҳои этилофро дар Афғонистон бар уҳда дошт.

Соли 2018 дар Фурудгоҳи байналмилалии ш.Душанбе манораи назоратӣ бо бурчи 42-метра бо маблағи 6 миллион евро сохта ва мучаҳҳаз гардонида шуд. Ин манораи назоратӣ бо маблағгузориҳои Фаронса сохта шуда, моҳи июн-июли соли 2019 бо иштироки Жан-Батист Лемуан, Котиби давлатии савдои хориҷӣ, сайёҳӣ ва франкофонияи назди вазорати Аврупо ва корҳои хориҷии Фаронса мавриди истифода қарор гирифт. Корҳои сохтмониро ширкати фаронсавӣ Marc Meunier ба уҳда дошт.

Ҳамкориҳо дар доираи созмонҳои минтақавӣ ва байналхалқӣ. Тоҷикистон ва Фаронса узви як қатор созмонҳои байналмилалӣ ба ҳисоб рафта, миёни кишварҳо дар ҷаҳорҷӯби СММ, САҲА, Иттиҳоди Аврупо, СУС ва ЮНЕСКО ҳамкориҳои хуб ба роҳ монда шудаанд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи самти аврупоии сиёсати хориҷии худ, аз ҷумла аз нигоҳи ҳамкорӣ бо сохторҳои аврупоӣ таваҷҷуҳи амиқ дорад. Дар ин самт Ҷумҳурии Фаронса нақши ба истилоҳ пулро миёни Тоҷикистон ва Иттиҳоди Аврупо мебозад.

Аз соли 2007 инчониб кишварҳо дар доираи “Стратегияи Иттиҳоди Аврупо барои Осиёи Марказӣ”, ки қабл аз ҳама ба ҳамгироии минтақавӣ, рушди устувори кишварҳо ва беҳтарсозии инфрасохторҳо дар Осиёи Марказӣ равона гардидааст, ҳамкорӣ мекунанд. Инчунин дар Стратегияи нави ИА (2019) низ Тоҷикистон бо назардошти ҳолати ҷуғрофӣ ва геополитикии худ мавқеи хосро дорад. Аз ин сабаб ҳамкориҳо боз ҳам густариш хоҳанд ёфт, чунки Тоҷикистон дар ҳар як банди ин стратегияҳо мавқеи калидӣ дорад. Ҷадвали зерин исботи ин гуфтаҳост:

Ҷадвали 5. Таҳлили муқоисавии Стратегияҳои ИА барои Осиёи Марказӣ.

Монандӣ	Фарқиятҳо	
	Стратегияи ИА 2007	Стратегияи ИА 2019
Самтҳои ҳамкорӣ: - Ҳуқуқҳои инсон - Демократикунонӣ - Маориф - Рушди иқтисодӣ - Энергетика ва нақлиёт - Экология ва идоракунии об - Амнияти минтақавӣ - Муколамаи фарҳангӣ	Тавсеаи ҳамкориҳои нав	Тавсеа ба таҳкими шарикӣ
	Соҳтор-васеътар ва ҳамачониба	Соҳтор-муфассалтар ва мушаххастар
	Моҳияти тавсифии стратегия	Хусусияти таҳлилии стратегия
	Тавсифи умумии воситаҳои татбиқи Стратегия	Ташаббусҳои мушаххас дар ҳар зербахш
	Афғонистон-дар робита ба таҳдидҳо ба амнияти минтақавӣ	Тавачҷуҳ ба таҳдидҳои нави амниятӣ (амнияти киберӣ ва ғ.) Аз ҷумла ДИИШ
	Буҷа бо тақсимот ба стратегия дохил карда шуд (70%-лоиҳаҳои дучониба ва 30% - мусоидат ба ҳамкориҳои минтақавӣ)	Буҷаи калонтар, бе нишонаҳои муфассал; самтҳои афзалиятноки маблағгузорӣ ба таври иловагӣ муайян карда мешаванд

Қобили таъкид аст, ки Тоҷикистон Фаронсаро дар масъалаҳои глобалии ҳифзи муҳити зист ва мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим дастгирӣ менамояд. Фаронса бошад, Тоҷикистонро дар мавриди пешбурди ташаббусҳои ҷаҳонии он дар соҳаи истифодаи оқилона ва идоракунии самараноки захираҳои обӣ пуштибонӣ мекунад.

Тоҷикистон аввалин кишварест дар минтақа, ки бо он Фаронса дар доираи барномаҳои Иттиҳоди Аврупо ва САҲА оид ба таҳкими амнияти марзӣ (Барномаи Идораи Сарҳадии ИА дар Осиёи Марказӣ ВОМСА) ва мубориза бо қонуншиканӣ, ҳамкорӣ дар соҳаи амнияти дохилӣ (декабри

соли 2002) ва гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир (барномаи САДАР) созишнома имзо кардааст.

Ҳамин тариқ, муносибатҳои рушёнбандаи дучониба миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Фаронса яке аз заминаҳои ҳамгироии кишвар ба фазои байналмилалӣ, узвият дар сохторҳои гуногун ва иштирок дар равандҳои глобалӣ гардид.

Дурнамои ҳамкории Тоҷикистон ва Фаронса дар соҳаҳои гуногуни сиёсӣ, иқтисодӣ, илмиву фарҳангӣ вусъатёбанда буда, фарогири манфиатҳои ҳарду кишваранд. Зарурати ҳамоиши ташаббусҳои роҳбарони ду кишвар самтҳои зеринро метавонад тақвият диҳад:

-муносибатҳои дучониба дар самтҳои энергетика, туризм, нақлиёт, телекоммуникатсия, илм, маориф, барқарорсозии алоқаи мустақими ҳавоӣ миёни Душанбе ва Париж, саноати сабук ва иқтисодиёт;

-ба роҳ мондани ҳамкории муштарак дар намуди комиссияи байниҳукумати доир ба масоили ҳамкорӣ дар самтҳои тичоратӣ-иқтисодӣ ва илмӣ-техникӣ;

-барпо намудани бизнес-форум, мизҳои мудаввар ва намоишҳо, ки бештар фарогири соҳаҳои иқтисодӣ, хоҷагии қишлоқ ва сайёҳӣ бошанд;

-диққати бештар барои тақвияти ҳамкории дар самти илм ва маориф равона шавад. Дар рушди ин соҳаҳои афзалиятнок пешниҳод карда мешавад, ки сафарҳои таҷрибаомӯзи барои омӯзгорон ва дошиҷӯёну олимон пешбинӣ гарданд. Ҳамчунин дар таҳкими дигар соҳаҳо низ мутахассисони соҳибхисос ва варзида аз ҳар ду ҷониб барои омӯзонидани таҷрибаи соҳавияшон метавонанд даъват карда шаванд;

-мустаҳкам намудани ҳамкории судманди тичоратии байни ду кишвар, чалби сармоя ва дарёфти шарикони нав, муҳокимаи масъалаҳои мавҷуда барои тақвият дар соҳаҳои афзалиятнок;

-фазои таъсисёфтаи машваратҳои сиёсӣ миёни Тоҷикистон ва Фаронса имкон медиҳад, ки муколамаи доимӣ оид ба маҷмӯи масъалаҳои мубрами ҳамкории ду кишвар роҳандозӣ шавад, инчунин мавқеи тарафҳо дар ҷаҳорҷӯби ҳамкориишон дар ҳошияи созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ ҳамоҳанг шавад;

-машваратҳои сиёсӣ платформаи мувофиқ ва муассири ҳал кардани душвориҳои мавҷуда, василаи муайянкунии самтҳои авлабиятнок ва истифодаи минбаъдаи иқтидори истифоданошудаи ҳамкории ду кишвар мебошанд;

-гурӯҳҳои дӯстии байнипарлумонӣ ба ташаккули робитаҳои судманд миёни вакилони тоҷику фаронсавӣ, инчунин миёни иштирокдорони ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷамъиятҳои ду давлат мусоидат мекунанд;

-дар доираи ҳамкориҳои муштараки ду ҷонибаи судманд дар баҳши такмили таҳасусӣ оид ба коркардҳо, тадқиқотҳо ва таҳлилҳои илмӣ гузаронидани курсҳои омӯзишӣ, семинарҳо дар самтҳои гуногун барои кормандони илмии Тоҷикистон ва Фаронса ташкил карда шавад;

-баҳри омӯзиши услуб ва назари илмии донишмандони фаронсавӣ дар самти омӯзиши масоили кишварҳо, ташкили курсҳои кӯтоҳмуддат дар заминаи Донишгоҳҳо, марказҳои илмӣ-пажӯҳишии Фаронса ва мубодилаи таҷрибаи илмӣ бо ходимони илмии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон ташкил карда шавад;

-ҳамкориҳои судманд бо Фаронса ба рушди иқтисодии кишвар ва ҳалли масъалаҳои стратегӣ, баромадан аз бумбасти коммуникатсионӣ, дарёфти истиқлолияти энергетикӣ, таъмини амнияти озуқаворӣ ва саноатикунони кишвар мусоидат хоҳад намуд;

-самтҳои ҳамкорӣ ва захираҳои истифоданашуда дар соҳаи тандурустӣ (аз ҷумла дорӯсозӣ), маориф, илм, ҷорӣ намудани технологияҳои пешрафта, туризм, сохтмони иншоот, таъмини амнияти сарҳадот, мубориза бо терроризм, экстремизм ва ғайра хеле зиёд аст, ки тарафҳо метавонанд роҳҳои густариши ин ҳамкориҳоро ҷустуҷӯ намуда ба манфиати ҳамдигар истифода намоянд;

Хулоса, ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Фаронса дар ҳоли рушд буда, солҳои минбаъда афзоиш хоҳанд ёфт. Новобаста аз он, ки дар тури 29 сол аз барқарорӣ муносибатҳои дипломатии Тоҷикистон ва Фаронса кушишҳои зиёде ба харҷ додаанд ва даҳҳо лоиҳаи ҳамкориро амалӣ кардаанд, аммо вазъи кунунии ҳамкориҳо ва натиҷаҳои бадастомада бо назардошти имкониятҳои васеи ҳарду кишвар манфиатҳои тарафайнро қонеъ намекунад ва орзуҳои зиёдеро боқӣ мегузорад. Фаронса ба ҳайси як кишваре, ки дорои иқтидор ва захираҳои азим аст, ба назари мо, бояд ба Тоҷикистон дар рушди иқтисодии он кумаки бештар ва сармоягузорӣ намояд. Тоҷикистонро лозим аст, ки дар самти омода намудани мутахассисони фаронсашинос ва донандаи забони фаронсавӣ диққати ҷидди диҳад. Дар ин сурат чунин мутахассисон метавонанд ҷониби Фаронсаро ба Тоҷикистон ҷалб намоянд ва фаронсавихоро ба потенциали Тоҷикистон ошно созанд.

Солҳои охир муносибатҳои Тоҷикистону Фаронса ба таври назаррас, рушд мекунанд. Дар сурати андешидани тадбирҳо ҷиҳати афзоиши мубодилаи сафарҳо дар сатҳҳои олӣ натиҷаҳои боз ҳам баландтар ба даст меоранд, заминаи муштараки ҳуқуқии ҳамкориҳо васеъ ва лоиҳаҳои ҳарду ҷониб амалӣ карда мешаванд.

Натиҷагирҳо. Дар раванди омӯзиш ва таҳлили муносибатҳои дуҷониба ба чунин натиҷаҳо расидем, ки самтҳои афзалиятноки ҳамкорӣ

миёни Тоҷикистон ва Фаронса: гидроэнергетика, канданиҳои куҳӣ, мошинсозӣ, нақлиёт, коммуникатсия, саноат, хочагии қишлоқ, коркарди маҳсулоти хочагӣ, саноати сабук ва хӯрока, коркарди меваи хушк ва ғайра мебошанд.

Дар асоси камбудииҳои ҷойдошта барои рушди ҳамкориҳои дучониба тавсияҳои зерин пешниҳод мегардад.

1. Дар соҳаи амният бояд, ки кумакҳои низомӣ зиёд карда шаванд. Чунки Тоҷикистон дар ҳамсоғи бо Афғонистон қарор дорад ва хавфи он барои кишварҳои аврупой, аз ҷумла Фаронса зиёд аст.

2. Дар самти маориф, бояд ки механизмҳои ҳамкорӣ ҷоннок карда шаванд. Вобаста ба мавқеи Фаронса дар ҷаҳон бояд, ки омӯзиши забони фаронсавӣ дар муассисаҳои Тоҷикистон зиёд карда шавад. Дар Фаронса низ омӯзиши забон ва тамаддуни тоҷик ҳарчи бештар омӯзонда карда шавад.

3. Табодули донишҷӯён миёни ду давлат зиёд карда шавад. Дар ин самт бурсияҳои бештар ҷудо кардан лозим.

4. Дар муассисаҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва сиёсии ҳарду давлат бояд, ки омӯзиши масъалаҳо ба таври амалӣ ба роҳ монда шаванд.

5. Фаронса аз лиҳози фаъолияти дипломатӣ таҷрибаи бой дорад бояд, ки коршиносони тоҷик ба омӯзиши амалиявии он ҷалб карда шаванд.

6. Мавқеъ ва ҷойгоҳи Фаронса дар ҷаҳон ва махсусан дар сиёсати хориҷии Тоҷикистон бояд, ки ба таври амиқ фаҳмонида шавад, то ки ҷавонони тоҷик ба омӯзиши он диққати ҷиддӣ диҳанд.

7. Тоҷикистон низ бояд мавқеъ ва ҷойгоҳи худро дар арсаи ҷаҳонӣ ба таври амиқ дақиқ ташвиқ намояд, то диққати фаронсавихоро ба омӯзиш ҷалб намояд.

8. Тоҷикистон бояд таҷрибаи Фаронсаро дар самти рушди сайёҳии истифода барад. Дар Фаронса ҳамасола 70-80 миллион сайёҳ ташриф меоранд. Соҳаи сайёҳии Тоҷикистонро дар миёни сайёҳони Фаронса ташвиқ кардан лозим.

9. Сармоягузори фаронсавӣ ҳарчи зиёдтар бояд ҷалб карда шаванд, ки ин аз мақомоти дахлдор вобаста аст. Инчунин дар ин замина бояд, ки имкониятҳо фароҳам овард аз тариқи осон кардани низоми раводид ва бочу пардохтҳои дигар.

10. Дар минтақаҳои дурдасти Тоҷикистон гушаҳои илмӣ-фрҳангии Фаронсаро кушодан лозим. Ин ба баланд бардоштани дониши ҷавонон мусоидат мекунад.

РҶҲАТИ АДАБИЁТҲОИ ИСТИФОДАШУДА:

1. Ашуров А. М. Становление и развитие дипломатических, научных и культурных взаимоотношений стран Центральной Азии с Французской Республикой (1991-2016 гг.).

2. Аминзода А. М. Омӯзиши забонҳои байналмилалӣ – муҳимтарин омили рушди равобити байни халқҳои давлатҳо (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Фаронса). Душанбе: «ЭР-граф», 2017. - 72 с.

3. Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон - 27.01.2015, №332.

4. Политика Франции в Центральной Азии [Электронный ресурс] // Официальный сайт Министерства иностранных дел Французской Республики. URL: <http://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/central-asia/france-and-central-asia/article/french-policy-in-central-asia>- 1.07.2021.

5. Сомонаи расмии Сафорати Тоҷикистон дар Фаронса-<http://www.tajembfrance.fr/about/tajik-french-relations>-8.05.2021.

6. Сомонаи расмии хадамоти матбуоти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон: <http://www.president.tj/>- 9.05.2021.

7. Сомонаи расмии Азия Плюс -<https://asiaplustj.info/news/tajikistan/politics/20191108/faronsa-ba-tojikiston-charhbol-va-taizot-baroi-talko-dodamarkazi-savdo-mes-ozad>- 11. 08. 2019.

8. Сомонаи расмии сафорати Ҷумҳурии Фаронса дар Тоҷикистон-<https://tj.ambafrance.org>- 21. 06. 2021.

9. Сомонаи расмии Вазорати қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон-<https://mfa.tj/tg/main/view/177/munosibathoi-tojikiston-bo-faronsa>- 15.07.2021.

10. Сомонаи расмии вазорати Аврупои ва қорҳои хориҷии Фаронса-<https://www.diplomatie.gouv.fr/ru/dossiers-pays/tadjikistan/la-france-et-le-tadjikistan>-12.07.2021.

11. Сомонаи расмии Диалог Таджикистан и Мир- <http://www.dialog.tj/news/tadzhikistan-i-frantsiya-obsudili-voprosy-dvustoronnikh-otnoshenij-v-razlichnykh-sferakh>-12.07.2021.

12. Сомонаи расмии вазорати тандурусти ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон- <http://moh.tj/?p=22756>-13.07.2021.

13. Сомонаи расмии вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон-<https://www.mintrans.tj/tg/civil-aviation/dar-borai-aviatsiyai-grazhdani>- 8.05.2021.

14. Сомонаи расмии Спутник Тоҷикистон-<https://sputniktj.com/culture/20200213/1030710035/Safiri-Faronsa-dar-muloot-bo-vaziri-farang-az-tavabashash-maom-va-sinamoi-toik-guft.html>-13.02.2020.

15. Сомонаи расмии Азия Плюс- <https://asiaplustj.info/tj/news/tajikistan/politics/20201019/oozi-iroi-vakolatoi-safiri-navi-faronsa-dar-tojikiston>- 19.10.2020.

ҲАМКОРИҲОИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БО ҶУМҲУРИИ ФАРОНСА

Омӯзиши ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои ҷаҳон дар фазои илмӣ мавқеи махсусро касб кардааст. Бо назардошти равандҳои геополитикӣ ва таҳдиду хатарҳои ҷаҳонишавӣ кишвари мо тавонистааст,

ки концепсияи сиёсати хориҷии худро тавре таҳия намояд, ки дар он ҳамаи кишварҳои ҷаҳон ҷойгоҳи махсусро соҳибанд. Дар амал татбиқ намудани сиёсати хориҷи бо фарогирии робитаи ҳасана бо ҳама кишварҳои ҷаҳон, яке аз дастоварҳои бузурги Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Дар мақолаи мазкур самтҳои гуногуни ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Фаронса мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Зимни омӯзиш таърихи барқарор намудани муносибатҳои дипломатӣ ва марҳилаҳои рушди ҳамкориҳо таҳлил гардидааст. Мубрамияти мавзӯ ба он асоснок мегардад, ки доштани робитаи ҳасана бо кишварҳои ҷаҳон алаҳусус бо кишварҳои пешрафта омили пешрафту шукуфоии ҳар як давлат мегардад. Ҷумҳурии Фаронса яке аз давлатҳои калидии минтақаи Аврупо мебошад, ки ба кишвари мо тавачҷуҳи хосса дорад. Ин тавачҷуҳ аз мавқеи ҷуғрофию геополитикӣ ва нақши байналхалқии Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳодат медиҳад. Дар раванди омӯзиш ва таҳлили мавзӯ аз ҳамкориҳои дучонибаи байни давлатҳо хулоса ва натиҷагирӣ анҷом ёфт. Бо мақсади рушд ва тавсеа бахшидани ҳамкориҳо муаллиф пешниҳодҳои худро ироа намудааст.

Калидвожаҳо: Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷумҳурии Фаронса, ҳамкориҳо, сиёсат, илму маориф, иқтисод, молия, муносибатҳои дипломатӣ, стратегия, созишномаҳои байниҳукуматӣ, фарҳанг, сайёҳӣ, табодули мол, ташрифҳо.

Дар бораи муаллиф: Талбаков Саидаҳтам Исроилович, магистранти курси 2-юми ихтисоси муносибатҳои байналхалқии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ. Суроға: 735025, Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33, тел: +992 987 97 59 46; e-mail: talbakov.2018@mail.ru

СОТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ РЕСПУБЛИКОЙ ТАДЖИКИСТАН И ФРАНЦУЗСКОЙ РЕСПУБЛИКОЙ

Особое место в научном пространстве занимает изучение сотрудничества Республики Таджикистан со странами мира. Принимая во внимание геополитические процессы, угрозы и вызовы глобализации, наша страна смогла разработать свою внешнеполитическую концепцию, таким образом, чтобы все страны мира занимали в ней особое место. Осуществление внешней политики имеет хорошие связи со всеми странами мира и является одним из великих достижений Республики Таджикистан.

В данной статье исследуются различные направления сотрудничества между Республикой Таджикистан и Французской Республикой. В ходе исследования была проанализирована история установления дипломатических отношений и этапы развития сотрудничества. Актуальность вопроса основана на том, что наличие хороших отношений со странами мира, особенно с развитыми странами, является фактором прогресса и процветания любой страны. Французская Республика - одна из ключевых стран европейского региона, которая проявляет особый интерес к нашей стране. Этот интерес свидетельствует о географическом и геополитическом положении и

международной роли Республики Таджикистан. В процессе изучения и анализа темы были сделаны выводы и заключение из двустороннего сотрудничества между государствами. Автором были внесены предложения в целях развития и расширения сотрудничества.

Ключевые слова: Республика Таджикистан, Французская Республика, сотрудничество, политика, наука и образование, экономика, финансы, дипломатические отношения, стратегия, межправительственные соглашения, культура, туризм, торговля, визиты.

Сведения об авторе: Талбаков Саидахтам Исроилович, магистрант 2 курса международных отношений, Институт изучения проблем стран Азии и Европы, НАНТ. Адрес: 735025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33, тел: +992 987 97 59 46; e-mail: talbakov.2018@mail.ru

COOPERATION BETWEEN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AND THE REPUBLIC OF FRANCE

The study of cooperation of the Republic of Tajikistan with the countries of the world has a special place in the scientific space. Taking into account the geopolitical processes and the threats and challenges of globalization, our country has been able to develop its foreign policy concept in such a way that all countries of the world have a special place in it. The implementation of foreign policy covering good relations with all countries of the world is one of the great achievements of the Republic of Tajikistan.

This article examines various areas of cooperation between the Republic of Tajikistan and the French Republic. During the study, the history of the establishment of diplomatic relations and the stages of development of cooperation were analyzed. The urgency of the issue is based on the fact that good relations with the countries of the world, especially with developed countries, become a factor of progress and prosperity of any country. The French Republic is one of the key countries in the European region, which has a special interest in our country. This interest testifies to the geographical and geopolitical position and the international role of the Republic of Tajikistan. In the process of studying and analyzing the topic, to draw an inference and conclusions for the bilateral cooperation between the states. The author made suggestions in order to develop and expand cooperation.

Keywords: Republic of Tajikistan, French Republic, cooperation, politics, science and education, economy, finance, diplomatic relations, strategy, inter-governmental agreements, culture, tourism, trade, visits.

About the author: Talbakov Saidahdam Isroilovich, 2nd year master's degree in international relations of the Institute of studying of the problems of Asian and European countries, NAST. Address: 735025, Dushanbe, Rudaki avenue, 33, tell: +992 987 97 59 46; e-mail: talbakov.2018@mail.ru

**ТАҲАВВУЛИ ҲИЗБУ ҲАРАКАТҲОИ СИЁСӢ ДАР НИЗОМИ
ДАВЛАТДОРИИ ТУРКИЯ ДАР ОХИРИ АСРИ XIX
(дар мисоли Ҷамъияти “Усмонихои нав”)**

Акбар Салимов

ходими калони илмии
шубъаи Шарқи Миёна ва Наздики Институти
омӯзиши масъалаҳои давлатҳои
Осиё ва Аврупои АМИТ

Сиёсати бениҳоят динамикии дохилии Туркия аз сукути пурғавғои собиқ империяи Усмонӣ бармеояд. Аз нуқтаи назари таҳлили таърихшиносон ва коршиносони соҳа бармеояд, ки асри XIX асри аз ҳама тӯлонитарин дар таърихи Империяи усмонӣ мебошад. Бо вучуди он ки, аз байн рафтани империяи абарқударт аз масъалаҳои бисёрҷанба маҳсуб меёфт, ходимону мансабдорони олимақоми Империя пурра паёмади вазъиятро, ки дар боҳти пайдарпаии артиши усмонӣ мушоҳида мегардид, дарк карда буданд.

Агар ба таърихи рушди муносибатҳои сиёсии дохилӣ ва берунии Империяи усмонӣ дар охири асрҳои XIX ва XX назар андозем, аз он бармеояд, ки султон Абдулҳамид II (*мур. İkinci Abdülhamit, 1876 - 1909*) дар давраи ҳукмронии худ кӯшиш намуд, ки тартиботи ҳатмиро дар кишвар роҳандозӣ намояд, лекин иқдоми пешанамудаи султон боиси рушди ҳама хусусиятҳои манфии давлатдорӣ турк, дар мисоли истибдод нисбати ҳама аҳли табаа (алалхусус нисбати масеҳиён); сиёсати фишору ҷазо, саркӯбиву таъқибҳо; пуштибонӣ аз ҷаҳолат ва таассуби динӣ дар миёни мардум; афзоиши таблиғи исломгароии ҷангҷӯён; бекор кардани аввалин Сарқонуни Империяи усмонӣ аз 23 декабри соли 1876 гардид [6, с.17].

Ҳаракатҳои навсозӣ дар эҳёи Империяи Усмонӣ ва рӯйдодҳои Аврупо боиси оғози марҳилаи нав гардиданд. Аз ҳамин марҳила саркарда низоми ҳокимияти мутлақи Империя зерин шубҳаи зиёиёни усмонӣ қарор гирифт. Ба зиёиёни усмонӣ равободани мутақобилаи сиёсии бо донишҷӯёни дар Аврупо таҳсилдида таъсир расонда, сабаби оғози ҷараёни бозгашти зиёиён ба қаламрави Империя гардид. Дар ин давра зиёиёни усмонӣ бо андешаи амалисозии ақидаҳои нави сиёсии худ дар манотиқи давлат ба фаъолият оғоз намуданд. Баъзеи онҳо аз пайи таъсиси гурӯҳҳои пинҳонӣ шуданд. То ин давра дар доираҳои гуногун вобаста ба баъзе масъалаҳои сиёсӣ фақат баҳсҳо мешуданду халос ва баъдан гурӯҳҳои хурд охишта-охишта таъсис меёфтанд [9, с.92].

Баёнқунандагони чунин ақидаҳо аз қишри зиёиён ҷавонтуркон буданд, ки баъд аз ислоҳоти соҳаи маориф ва фарҳанг шумораи пайравони онҳо босуръат зиёд гардид. Дар ҳамин раванд, солҳои 60 -уми асри XIX дар

Империяи Усмонӣ ҳаракати маршрута (конститутсионӣ) ба вучуд омад. Тибқи ақидаи баъзе муҳаққикон, кӯшиши аввалини бунёди монархияи конститутсионӣ дар империяи Усмониро сабаби ошӯб бар зидди султон Абдулмаҷид (*тур. Birinci Abdülmecit, 1839-1861*) дар соли 1859, ки дар таърих ҳамчун "ҳодисаи Кулелӣ" дарҷ ёфтааст, донистанд. Ин ҳодиса як сӯиқасди дарбории ғайриоддӣ буд. Дар он намояндагони рӯҳониёни мусулмон, афсарон, аз ҷумла намояндагони ҳайати афсарони хурд, наврасон, донишҷӯёни мадрасаҳо, гурӯҳе аз сарбозон ва коргарони оддӣ иштирок доштанд [5, с.256].

Заминаҳои ғоявии бетакаллуфонаи ҳаракати конститутсионӣ дар натиҷаи фаъолияти бевоситаи яке аз аввалин рӯзномаҳои хусусии туркӣ "Ифодаи афкор" (*тур. Tasvîr-i Efkâr*) ва муассиси он Иброҳим Шиносӣ ба вучуд омадааст. Ғояҳои Иброҳим Шиносӣ ва таблиғи онҳо тариқи матбуоти давр дар раванди ташаккули афкори зиёиёни ҷавонтуркон нақши муҳим бозидааст. Солҳои 1862-1864 дар яке ҳуҷраҳои танги нашриёти рӯзномаи "Ифодаи афкор" воқеъ дар ошӯнаи болои матбааи ҷопи рӯзнома, воҳӯриҳои ҳамфикрон, ашхосе, ки барои таҳаввулот дар ҳаёти иҷтимоӣ ва сиёсии кишвар талош доштанд, баргузор мегардид. Он ҷойро на танҳо нависандагон ва рӯзноманигорон, балки намояндагони босаводи синфи мансабдорону афсарони баландрутба, инчунин ашхоси мансабдоре, ки ба зарурияти ислоҳот боварӣ доштанд, дидан мекарданд. Дар нашриёти мазкур ақидаҳои тараққипарвари империяи усмонии он замон ба вучуд омада, заминаи асосиро дар тарбияи идеологии пешвоёни ояндаи аввалин маршрутаҳои (конститутсионалистҳо) турк гузоштааст. Оғози фаъолияти ҳаракати конститутсионӣ ба таърихи таъсиси ҷамъияти махфӣ дар шаҳри Истамбул, яъне моҳи июни соли 1865, ки таъмини пешрафти давлатро ҳадафи худ қарор дода буд, рост омадааст [5, с.257].

Таърихнигор Тарик Тунай менависад, ки маҳз дар ҳамин шароит соли 1865 ҷамъияти "Усмониҳои нав (ё ҷавон)" (*Yeni Osmanlılar Cemiyeti*) таъсис ёфт. Нақши роҳбарикунандаро дар ҷамъияти мазкур намояндагони барҷастаи зиёиён, аввалин равшанфикрони турк, ба монанди шоир, муаллифи як қатор намоишномаҳо Намик Камол, нависанда Шиносӣ-бей, ходими барҷаста ва шоир Зиё-пошо, омӯзгор Алӣ Суовӣ-бей ва ғайраҳо ба ўҳда доштанд. Ба ҷамъияти "Усмониҳои нав" аз ходимони бузурги давлатӣ - Мидҳат-пошо, ки баъдтар яке аз роҳбарони ҷамъияти махфиро ба ўҳда дошт, шомил гардид. Аъзоёни ҷамъият дар атрофи ақидаи ягона, яъне бунёди низоми конститутсионӣ дар Туркия муттаҳид гардида, талаб намуданд, ки чи тавре дар Аврупо аст, бояд Империяи усмонӣ низ ҳамчун ҳукумати муассири марказонидашуда, парлумони интихоб намояд ва конститутсияи худро дошта бошад. 24 март соли 1867 аз тарафи

роҳбарони чамъият лоиҳаи конститутсия ба мувофиқа расонида шуд, бо сабаби ифшои нақшаҳои чамъият ва хавфи фишори низоми султон Абдулазиз дар моҳи майи ҳамон сол Намик Камол ва Зиё-пошо ба хорича фирор карданд. Аммо Мидҳат-пошо дар Туркия монд [3, с.59].

Рӯзнома “Ифодаи афкор”, ҳафтае ду маротиба нашр шуда, гоҳо адади нашраш аз 20 ҳазор зиёд буд ва ба зудӣ дастраси ҷавонони донишҷӯ ва ҷомеаи босаводи дорои ғояи (ақидаи) нав гардид. Вақте ҳукуматдорон диданд, ки рӯзнома ба маркази муҳолифини идеологӣ табдил ёфтааст, аз болои он фишор оварданд. Иброҳим Шиносӣ маҷбур шуд ба хорича ҳичрат кунад ва муҳаррири рӯзномаи “Ифодаи афкор” Намик Камол таъин шуд. Дар саҳифаҳои рӯзнома Намик Камал аз истиклолияти сиёсии Туркия муҳофизат карда, принципҳои демократияро ба миён мегузошт ва доим дар зехни мардум шуури сиёсиро бедор мекард. Дар натиҷа, тобистони соли 1866 тибқи супориши ҳукуматдорон ҷаъолияти рӯзномаи “Ифодаи афкор” қатъ гардид [2, с.256].

Раванди ғарбикунони ҷомеаи Империяи Усмонӣ дар давраҳои “танзимат” ва минбаъд, асосан дар ҳаракатҳои зехнӣ (идеологӣ), дар соҳаҳои фарҳангу маориф бештар реша давонд. Ҳамткардагони муассисаҳои таълимии кишварҳои Аврупо ва ё мутахассисони дар он ҷо тақмили ихтисос дида ба ватан баргашта дар вазифаҳои гуногуни баландмақоми давлатӣ соҳиби мансаб мегардиданд. Дар шаҳрҳои бузурги Империя мактабу литсейҳо бо раванди таълими услуби аврупоӣ дошта таъсис дода шуда, таълим дар онҳо асосан бо забонҳои туркӣ ва фаронсавӣ ба роҳ монда шуда буд.

Дар соли 1866 намояндаи қаноти радикалии чамъияти “Усмониҳои нав”, Алӣ Суавӣ, ки ихтисоси муаллимиро дошт ба ҷопи рӯзномаи “Мухбир” (*мур. Muhbir*) шурӯъ кард. Чи тавре ки таърихнигори матбуоти турк С. Нюзхат қайд намудааст, “Мухбир” аввалин рӯзномаест, ки ақидаҳои инқилобиро ташвиқу тарғиб намудааст. Барои маълумоти хусусияти зиддавлатӣ дошта, баъд аз интишори шумораи 32-юм, бо далели он, ки дар рӯзномаи мазкур иттилооти бардурӯғ, вайронкунанда ва оммаро бар зидди давлат равонкунанда ҷой дорад, ҷаъолияти рӯзнома аз тарафи вазорати маорифи султон муваққатан қатъ карда шуд. Эътирози ҳайати нашрияи рӯзномаи “Мухбир” нисбати муваққатан боздоштани ҷаъолияти он самара надод ва моҳи марти соли 1867 ҷаъолияти рӯзнома пурра манъ гардид [2, с.257].

Бо вучуди ин, таърихнигори рус Новичев А.Д. қайд намудааст, ки муайян кардани ҳайати аъзои Чамъият хеле душвор буд, зеро бо мақсади махфӣ нигоҳ доштани он, мисли созмонҳои инқилобии махфӣи итолиёвӣ ва фаронсавӣ таъсис дода шуда буд. Аъзои чамъияти “Усмониҳои нав” ба

гурӯхҳои "ҳафтнафара" тақсим шуда буданд, ки ҳар як гурӯҳ сарвари калони худро дошт. Гурӯҳҳо бо ҳамдигар робита доштанд, вале ҳеҷ яке аз аъзо ва ё сарвари як гурӯҳ гурӯҳи "ҳафтнафар"-и дигарро намешинохт. Роҳбарии умумии ҳамаи гурӯҳҳоро Умар-пошо ба зимма дошт. Чамъияти "Усмониҳо нав" тибқи маълумотҳо аз июни 1865 то баҳори соли 1873 арзи ҳастӣ намудааст [4, с.245].

Франсузҳо чамъияти "Усмониҳои нав"-ро "туркҳои ҷавон" (*фр. Jön Türkler*) номиданд, ки ин ҷавонон дар баробари аз усмонгарой ҳимоя кардан, ба ҳаракатҳои ақидати исломгарой ва туркгарой муҳолиф набуданд. Шахсиятҳои ба монанди Намик Камол, Алӣ Суавӣ ва Зиё-пошо, ки аз усмониҳои нав буданд, исломро ҳамчун кафолат барои аз даст надодани ҳуввият, ки дар раванди модернизатсия руҳ дода метавонист, медонистанд. Бархе аз усмониҳои нав низ дар муқобил ба ақидаҳои миллатгароии Ғарб, ақидаҳои миллати исломро, ки ягонагии ҷуғрофӣ ва этноқодро тараннум мекард, хифз намуданд. Онҳо ба назарияи эътироф намудаи Эрнест Ренан, ки ислом ба рушди илм монеа аст, норозигӣ изҳор намуданд. Хусусан, мутафаккирони ҷавони усмонӣ, дар мисоли Намик Камол, Алӣ Суавӣ, Зиё-пошо ба ақидаи ин файласуфи фаронсавӣ эътироз намуда, зикр карданд, ки ислом ба пешрафти илм монеа набуда, баръакс кӯмак хоҳад расонд. Инчунин, усмониҳои нав ба амри ислоҳот қатъӣ зид баромада, онро танқид намуданд ва иддао карданд, ки дар он имтиёзҳои бузург ба табақаи ғайримусалмони аҳоли дарҷ гардидааст [8].

Усмониҳои нав мехостанд ба сабки маъмурии давлатдории султонҳо ҳусни хотима бахшида, султон Абдулазизро, ки яке аз монеаҳои асосӣ дар эълони сарқонун медонистанд, аз мақоми султони барканор кунанд.

Қисме аз аъзоёни чамъият, дар мисоли Киёзода Ришот-бей дар вазифаи губернатор, Менопирзода Нури-бей ба ҳайси комиссари ҳукумати, Мустафо Осим-пошо ёрдамчи вазир полис, Умар Наили-пошо фармондеҳи гарнизони Стамбул ва Маҳмуд-бей минбаъд вазир корҳои дохилӣ то замони ба чамъият шомил шудан ё то давраи таъсиси он дар мансабҳои баландпояи давлатӣ фаъолият доштанд. Асоси иҷтимоии чамъияти "Усмонҳои нав" аз тарафи зиёиён ва ҳарбиён пурра мегардид. Дастгирии калони молиявиро бародари ҳокими Миср Мустафо Фозил-пошо, ки он замон вазифаи вазир маориф ва молияро ба зимма дошт, расонидааст. Мустафо Фозил-пошо фақат бо дар назардошти манфиати худ ба чамъият кӯмак карда буд, чунки низоми вориси тахти унвони олии султони дар Миср тағйир ёфта, ӯ аз ҳуқуқи гирифтани унвон маҳрум гардида буд [1, с.138].

Дар марҳилаи аввали фаъолият дар солҳои 1865-1867 чамъияти "Усмониҳои нав", азбаски на ҳадафи возеҳ дошт ва на барномаи мавҷуда, фаъолияти худро ба таври пинҳонӣ ба роҳ монда, аъзоёну пайравони навро

ба ҷамъият ҷалб менамуд. Он давра, "усмониҳои нав" як созмони ҷавонони пешрафта ва ватандӯстро муаррифи намуда, танҳо бо танқиди амалҳои ҳукуматдорони замон фаъолияти худро маҳдуд карда буданд.

Тибқи қайдҳои таърихнигорон ягон ҳуҷҷати тасдиқкунандаи барномаи ҷамъияти "Усмониҳои нав" боқӣ намондааст, ба истиснои мактубе, ки Фозил-пошо ба султон Абдулазиз (*мур. Abdülaziz , 1861-1876*) навишта буд. "Усмониҳои нав" дар моҳи март соли 1867, номаи кушоди яке аз амалдорони олимақоми Империя, шоҳзодаи Миср Мустафо Фозил-пошо, ки ҳамчун муҳочир дар яке аз кишварҳои пешрафтаи Аврупо, Фаронса қарор дошт, дар Истамбул чоп ва пешниҳоди омма намуданд. Ин санад бори аввал бо забони фаронсавӣ дар шаҳри Париж чоп гардид. Муҳтавои он, даъват барои пешгирӣ ва аз байн бурдани худраъӣ ва истибдодҳои мансабдорони султон, фароҳам овардани шароит барои рушди ҳунармандӣ, савдо ва кишоварзӣ, беҳбудии молиявӣ, инчунин хотима додан ба даҳлати кудратҳои берунӣ ба корҳои дохилии Империяро дар бар гирифтааст. Дар ин асари публицистии аввалин, ҳуҷҷати барномавии аз тарафи "усмонҳои нав" эътироф гардида, ҳама умед ба султони озодихоҳе, ки ўро мансабдорони олимақоми поквичдон ва ба манфиатҳои давлат содиқ буда ихота карданд, баста шуда буд. Дар номаи Фозил-пошо, вақте ки ў диққати султонро ба "низоми озод"- и ҳаёти давлатҳои Аврупо ҷалб менамояд, ишораҳои хеле норавшан ба сохти давлатдорӣ конституционӣ низ баён гардида буданд. Эҳтимол, идеяҳои низоми давлатдорӣ, ки ба конститутсия асос ёфта буд, маҳз дар ҳамин давра дар зехни аъзоёни алоҳидаи ҷамъияти "Усмониҳои нав" ташаккул ёфта буд [5, с.258-259].

Гурӯҳе аз "Усмонҳои нав" барои бо роҳи зӯрӣ нобуд сохтани Алӣ-пошо ва вазиронаш нақшаи исёнро кашиданд. Дар сурати ихтилофи назар доштани султон Абдулазиз ўро аз мақом барканор карда, ба ҷои ў шоҳзода Муродро ба тахти султонӣ шинонанд. Барои амалӣ гардидани нақшаи исён 40 ҷавонони боғайрати "Усмониҳои нав" ҷалб карда шуданд. Вале Алӣ-пошо аз нақшаи исён пешакӣ огоҳ гардида буд ва ба ҳабс гирифтани аъзоёни ҷамъият шурӯъ намуд. Пешвоёни "усмониҳои нав", аз ҷумла Намик Камол, Алӣ Суавӣ, Зиё-бей ва дигарон дар моҳи майи соли 1867 ба Фаронса фирор намуданд. Нашриёти рӯзномаҳои ҷамъият, дар мисоли "Ифодаи афкор" ва "Мухбир" баста гардиданд [4, с.245-246].

Марҳилаи дуоми фаъолияти ҷамъияти "Усмониҳои нав" дар кишварҳои аврупоӣ сурат гирифта, дар фаъолияти ҷамъият ва дар рушди ақидаҳои мутараққии ҳаёти сиёсӣ-иҷтимоии Туркия пурсамартарин ва таърихан муҳимтарин маҳсуб ёфтааст.

Дар марҳилаи дуҷуми фаъолияти ҷамъият, ниҳоятан барномаи сиёсии он тарҳрезӣ гардид, ки дар он матлаби бунёди ҳукумати конституционӣ дар Империяи усмонӣ асос ёфта буд. Барои минбаъд фарогир намудани ақидаҳои худ, “Усмониҳои нав” дар Лондон ва Париж ба нашр кардани рӯзномаҳои “Мухбир” ва “Хуррият”, ки пеш аз муҳочират дар Империя нашр намуда буданд, шурӯъ карданд [1, с.139].

31 августи соли 1867 Алӣ Суавӣ наشري рӯзномаи “Мухбир” -ро дар Лондон барқарор кард. Дар ибтидо рӯзнома ҳамчун муаррифгари мақоми ҷамъияти “Усмониҳои нав” ифода гардида буд, аммо дар мӯҳлати кӯтоҳтарин маълум шуд, ки сармуҳаррири он - Алӣ Суавӣ дар рӯзномаи “Мухбир” бештар ба таблиғи ақидаҳои худ даст задааст. Аз ин рӯ, аз 29 июли соли 1868, Намик Камол ва Зиё-пошо ба чопи рӯзномаи “Озодӣ” (*тур. Hurriyet*) дар Лондон шурӯъ намуданд, ки аксарияти аъзоёни ҷамъияти “усмониҳои нав” онро маъқул донистанд ва қариб ҳама адади наشري он ба Туркия фиристода шуд [2, с.257-258].

Ҳангоми дар муҳочират будан, намояндагони ҷамъияти “Усмониҳои нав” на танҳо ба адабиёти аврупоӣ аз наздик шинос шуданд, балки бо мутафаккирони барҷастаи аврупоии замон, масалан, Намик Камол бо Эмил Аккола, ки яке аз ҳуқуқшиносони машҳури фаронсавӣ буд, робитаи зич барқарор намуд. Илова бар ин, асарҳои мутафаккирони фаронсавӣ, ба монанди Руссо, Вольтер ва ғайраҳо, ки дар асарҳояшон танқиди мутлақият ва тарғиби ғояҳои ҳукуматдорӣ шакли конституционӣ ҷой доранд, ба шуури аъзоёни “Усмониҳои нав” таъсири бузург гузоштааст [1, с.139].

Бояд зикр намуд, ки хусусан дар марҳилаи дуҷуми фаъолияти ҷамъияти “Усмониҳои нав” консепсияи ғарбгароии аъзоёни ҷамъият густариш ёфт. “Усмониҳои нав” дар мақолаҳои худ аҳамияти ворид намудани дастовардҳои илм, технология ва фарҳанги Аврупо ба ҷомеаи Империяи усмонӣ зикр намуда, сабаби пешрафти кишварҳои аврупоиро бевосита дар рушди санъат, хунармандӣ ва истехсолоти саноатӣ медиданд. Ҷамъият бовар дошт, ки бо татбиқ намудани дастовардҳои бузурги кишварҳои пешрафтаи Аврупо дар ҳама соҳаҳои ҳаёти иҷтимоии Туркияи вақт, Империяи усмонӣ ба мисли замони ҳукмронии султон Сулаймони Бузург рушд хоҳад кард. Илова бар ин, ҷамъият мехост, ки лоиҳаҳои санадҳои меъёриву ҳуқуқии ҳукумати конституционӣ, аз ҷумла, лоиҳаи конститутсия бояд дар заминаи лоиҳаи конститутсияи кишварҳои пешрафтаи Аврупо тарҳрезӣ карда шавад.

Бо вуҷуди он ки яке аз консепсияҳои асосии ҷамъияти “Усмониҳои нав” ғарбкунории ҷомеаи Империяи усмонӣ буд, консепсия усмонгароӣ низ аз ҷониби аъзоёни ҷамъият қоркард шуд. Консепсияи усмонгароӣ, ки он асосан аз тарафи ҷавонони ҷомеаи Империя ҷонибдорӣ мегардид, ду

рукни асосӣ дошт: якум, ҳар касе, ки сокини давлати усмонӣ аст бидуни тафрикаи байни миллатҳо, худро ҳамчун шахрванди Империя эътироф намояд ва дуум, ифтиҳо намудани парлумон (мачлис), ки шахрвандони усмонӣ тавонанд тариқи он худро муаррифгар бошанд [8]. Инчунин мувофиқи концепсияи мазкур бояд ватандӯстӣ на ба мансубият ба ягон дин ё қавм, балки эътиқод ба конституция ва демократия асос ёбад.

Дар асарҳои Намик Камол, Мидҳат-пошо ва дигар ғояпарастони "Усмониҳои нав", андешаҳо оид ба имкони пурра бартараф кардани зиддиятҳои миллӣ ва мазҳабӣ дар натиҷаи дар амал татбиқ гардидани навоариҳои конституционӣ дар Империяи Усмонӣ муфассал ишора шудаанд. Инчунин, аз тарафи роҳбарони ақидавии "усмониҳои нав" имконпазир будани ягонагии ҳамаи ҳалқияти Империя исбот гардида буд [3, с.59].

Оғози марҳилаи сеюми (ниҳой) фаъолияти ҷамъияти "Усмониҳои нав" ба ибтидои соли 1870 рост омад. Бо эълони авфи султон дар соли 1870 қисме аз намояндагони ҷамъият аз кишварҳои Аврупо ба Истамбул баргаштанд. Дар байни ба ватан баргаштагон Намик Камол низ буд ва аллакай дар тобистони соли 1872 ба интишори рӯзномаи "Ибрат" (*тур. ibret*) шурӯъ кард, ки рӯзномаи матбуоти нави ҷамъияти "Усмониҳои нав" пас аз муҳочират махсуб ёфтааст [1, с.140].

Намик-Камол тавонист бо истифода аз таҷрибаи фаровони худ дар рӯзномаҳои қаблии "Хуррият" ва ҳатто аз он пештар, дар "Ифодаи афкор", рӯзномаи "Ибрат"-ро дар кӯтоҳтарин муддат ба як мақоми ҷангии "Усмониҳои нав" табдил диҳад, ки таблиғгари намоёни ақидаҳои сиёсии онҳо буда, танқидкунандаи сиёсати Бандари дохилӣ ва хориҷӣ ба шумор мерафт. Ҷойгоҳи махсусан муҳимро дар рӯзнома таблиғи ғояҳои низоми давлатдорӣ ба конституция асос ёфта ишғол кард. Масъалаҳои маводи иттилоотӣ дар рӯзномаи "Ибрат" ҷой дода шуда, назар ба маводи "Хуррият" (Озодӣ) муфассалтар, амиқтар ва шадидтар дарҷ гардида, натиҷаҳои ислоҳоти "танзимат" бештар ҳолисона арзёбӣ шуда буданд. Дар ҳамин ҳол, ҳукуматдорони Бандар тасмим гирифтанд матбуоте, ки ҳукуматро мавриди танқид қарор додааст, ҷазо диҳад. Ҳукуматдон низ аз фаъолияти рӯзномаи "Ибрат", шахсан аз Намик Камол норозӣ буданд, нисбати рӯзнома ва муассиси он чораҳои қатъӣ андешиданд [4, с.251]. "Нашри рӯзнома чанд маротиба мавқуф гузошта шуд, лекин 5 апрели соли 1873 пурра манъ карда шуд. Бо вучуди ин, мусибатҳои вазнини сари Намик Кемал омада бо ин тамом нашудаанд. Султон Абдулазиз дар театр ҳангоми намоиши спектакли ватандӯстонаи Намик Кемал зери номи "Ватан ё Силистрия", ки хусусияти зиддидавлатӣ дошт, тарсид ва баъдан фармон дод, то ки Намик Камолро ҳабс ва зиндонӣ кунанд. Фармон

баёнгарии зулми шадидаи султон буд, ки алайҳи он Намик Камол ва пайравонаш мубориза доштанд, зеро дар асоси “хатти ҳумоюни гулхона” (*тур. hatt-ı hümayun*) -и соли 1839 ва қонунҳои минбаъда, ҳабс ё бадарға бидуни мувофиқи судӣ манъ карда шуда буд. Ба ин ҳама нигоҳ накарда, боздошти Намик Камол 10 апрели соли 1873 дар театр ҳангоми намоиши сеюми спектакли мазкур сурат гирифт, пас аз боздошт дар зиндони Мағуста (*тур. Magusa*) дар ҷазираи Миср зиндонӣ гардид” [4, с.251].

10 майи соли 1876 дар Истамбул чанд ҳазор нафар дар гирдиҳамоии назди бинои қасри султон Абдулмачид чамъ омаданд. Пас аз гирдиҳамоӣ султон маҷбур шуд барои даровардани тағйирот дар ҳукумат ва аз вазифа гирифтани вазири бузург розӣ шавад. Барои аксарияти намояндагони чамъияти “усмониҳои нав” равшан буд, ки султон дар масъалаи конституция гузашт нахоҳад кард ва тайёри барои ошӯб шурӯъ гардид [1, с.140].

30 майи соли 1876 қасри султон Абдулазиз бо қувваҳои ҳарбии чамъовардаи нозирони мактаби ҳарбӣ – Сулаймон-пошо муҳосира гардид ва дар асоси фатвои шайхулислом Ҳасан Хайрӣ-афандӣ, рақибони ашаддии чамъияти “Усмониҳои нав” Абдулазиз аз тахт сарнагун карда шуд. Пас аз ба тахт нишастани султон Муриди V (*тур. Beşinci Murat, май-августии соли 1876*) намояндагони “усмониҳои ҷавон” Намик Камол аз зиндони Мағуста ва Минопирзода Нурӣ-бей аз зиндони Акка ба ватан баргаштанд. Замони баргаштани Намик Камол ба моҳи майи соли 1876 рост омадааст. Дар ҷараёни барканории султон Абдулазиз аз тахт ягон мушкилие пеш наомад, фақат муддати кӯтоҳе ки султон Муриди V дар тахти султонӣ нишаст, ҳаракатҳои ӯро ғайри муқаррарӣ ҳисобида, барои табобат аз Аврупо табибонро даъват намуданд, ки табибон пас аз ташҳис ҳолати ӯро табобатнашаванда арзёбӣ карданд [7, с.10].

Мидхат-пошо ва ҳамроҳонаш ба ҷуз аз тахт фаровардани Муриди V дар моҳи августи соли 1876 дигар илоче надоштанд. Шайх-ул-ислом даре нагузашта фатвое баровард, ки дар он оид ба хира гаштани ақли Муриди V ва дигар давлатро идора карда натавонистани вай, зикр гардида буд. Баъд аз се моҳи ҳукмронии Муриди V, 31 августи соли 1876 Абдулҳамиди II (*тур. İkinci Abdülhamit, 1876-1909*) ба тахти султонӣ нишаст. “Усмониҳои нав” умед ба он баста буданд, ки ислоҳоти пешниҳод кардашон ва эълони конституция алангаи шӯришҳоеро, ки он вақт дар вилоятҳои гуногуни Империя сар зада буд, хомӯш хоҳад кард. Бо фармони султон Абдулҳамид комиссия барои коркарди лоиҳаи конституция таъсис дода шуд, ки роҳбари он Мидхат-пошо таъин гардид. 6 декабри соли 1876 лоиҳаи конституция омода гардид ва аз ҷониби девони вазирони султон тасдиқ карда шуд. Пеш аз таъсис додани парлумони аввалини Империяи усмонӣ,

Султон Абдулҳамид Мидхат-пошоро вазири бузург таъин намуд. Маросими бо тантана эълон намудани Конституция 23 декабри соли 1876 доир гардид. Надоштани заминаи устувори иҷтимоии маршрутчиён (конституционалистҳо) ба султон Абдулҳамид имкон дод, ки ба зудӣ пешвои онҳо – Мидхат-пошоро аз вазифа сабукдӯш ва низоми эълоншудаи конституциониро бекор кунад. 5 феввали соли 1877, Мидхат-пошоро дастгир намуданд ва бо фармони султон аз ҳудуди Империя берун ронда шуд [3, с.60-61].

Дар давоми ду сол Абдулҳамиди II тавонист ба мавҷудияти ҷамъияти “Усмониҳои нав” хотима бахшида, ҳамаи аъзои онро аз мақому мансабҳои баланди ишғолкардашон дур ва аз ватан бадарға кунад. Давраи ислохотталабон-озодихоҳон ба давраи зулмоти Абдулҳамиди II иваз гардид. Аммо ҳамчун ҳаракати инқилобии озодихоҳ ва воқунишонишондиҳанда ба низоми давлатдории султони “хунхор”, дар симои Ҳизби “Иттиҳод ва рушд”, дар арсаи муборизаи сиёсӣ ба вучуд меояд, ки барои расидан ба ҳадафҳои худ на конституция ва ислохот, балки инқилобро интиҳоб карда буд...

Дар охири асри XVIII фишори сиёсӣ-иқтисодӣ қудратҳои аврупоӣ, ки аллақай ба низоми давлатдории конституционӣ асос ёфта ва иқтисодиёти саноатӣ гузашта буданд, ба империяи Усмонӣ низ бетаъсир намонда буд. Лекин, бо вучуди ворид намудани ислохот харобшагии империя идома ёфт.

Дар раванд соли 1865 ҷамъияти “Усмониҳои нав” бо фаъолияти махфӣ ба роҳ мондаи худ дар ҷомеаи Империяи Усмонӣ ба вучуд омад, ки чунин мутафаккирони машҳуру бузурги турк, ба мисли Намик Камол, Иброҳим Шиносӣ, Оғох-афандӣ, Зиё-пошо, Мидхат-пошо ва дигарон ба он шомил буданд. Дар давоми арзи ҳастии худ аз соли 1865 то соли 1876 роҳбарону пайравони “Усмониҳои ҷавон” талош карданд, тадбирҳоро баҳри пешгирӣ намудани фурӯпошии империяи абарқудрати усмонӣ бо истифода аз пешниҳоди лоиҳаи конституция, эълони конституция, таъсиси парламентони халқӣ дар амал татбиқ намоянд.

Гарчанде ки пешвоёни ҷамъияти “Усмониҳои нав” худ ягон назарияи мустақили давлатсозӣ ва ҳуқуқиро доро набуданд ва эҷод накарда буданд, барои рушди соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеаи усмонӣ он давра кӯшиши намуданд, сабки давлатдории кишварҳои пешрафтаи аврупоӣ, ғояю ақидаҳои мутафаккирон, равшанфикрони он кишварҳоро барои навсозии афкори иҷтимоӣ ва сиёсии Империя роҳандозӣ намоянд.

Дар борабари ин Ҷамъияти “Усмониҳои нав” ба насли минбаъдаи равшанфикрон ва усмониҳои ғарбзада таъсири ҷиддии идеологӣ расониданд. Гарчанде ҳамчун ҷамъият муваффақияти ба даст овардааш

тӯлонӣ набуд, лекин дар ташкил ёфтани Ҳизби “Иттиҳод ва рушд”, эълони Сарқонун (маршрута), фарогирии ақидае ба мисли “миллатгароӣ” ва ниҳоят эълони ҷумҳурӣ замина гузошт.

Дар сиёсати имрӯзаи дохиливу хориҷии кишвари Туркия концепсияҳои зерин, аз ҷумла, усмонгароӣ, туркгароӣ (миллатчигӣ, пантуркизм), ғарбгароӣ ва ниҳоят исломгароӣ, ки дар охири асри XIX дар империяи Усмонӣ аз ҷониби зиёиёну намоёндоғони олимақоми давлатӣ барои нигоҳдошти Империяи аз байн рафтаистода истифода шудааст, дида мешавад. Конституционализми “Усмониҳои нав” аз ҷониби ҳаракату ҳизбҳои минбаъд таъсисёфта ҳамчун ақоиди оқилонаи сиёсӣ ва ҳуқуқӣ қабул гардид.

Бо вучуди гуфтаҳои боло, барои пурра дарк намудани моҳияти концепсияҳои зикр гардида, нақши онҳо дар сиёсати гузашта ва имрӯзаи Туркия ва таъсири онҳо ба кишварҳои дуру наздик, хусусан кишварҳои Осиёи Марказӣ бо истифода аз маводи таърихӣ ва муосир мавриди истифода таҳқиқоти илмиро қарор бояд дод.

РҶҲАТИ АДАБИЁТҲОИ ИСТИФОДАШУДА:

1. Голощапова Н.В. Организация «Новые османы» как пример вестернизации общества Османской империи во второй половине XIX в. // “Скиф” Вопросы студенческой науки. Выпуск №2 (54), Санкт-Петербург, февраль 2021.- с. 138-141

2. Желтяков А.Д. Тюркологический сборник. Москва: “Наука”, 1970.- 274 с.

3. Кириев Н.Г. История Турции XX век.- Москва: ИВ РАН: “Крафт”, 2007.- 608 с.

4. Новичев А.Д. История Турции. том-4, часть третья. Изд.-во Ленинградского Уни-та, Ленинград, 1978.-271 с.

5. Петросян Ю.А. Османская Империя. Могущество и гибель. Изд. второе, испр. — СПб.: Наука, 2017. — 350 с.

6. Терехов Р.С. Влияние идеологии пантуркизма на внешнюю политику Османской империи им Турецкой республики в XX веке. Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата исторических наук. Нижний Новгород, 2011.- 30 с.

7. Ahmet Bedevi Kuran. İnkılap tarihimiz ve "Jön Türkler". Tan Matbaası, 1945.- 245 sayfa.

8. Cezmi Eraslan. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi I. İstanbul Üniversitesi. Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, 263 sayfa. [https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/2122_Guz/ataturkilkeleri ve_inkilap_tarihi/1/4/index.html](https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/2122_Guz/ataturkilkeleri_ve_inkilap_tarihi/1/4/index.html)

9. Hasan Acar & Senol Bayram. Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar Year: 4 - Number:12, , Summer 2020 .- p. 91-106
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/asya/issue/55644/709414>

**ТАҲАВВУЛИ ҲИЗБУ ҲАРАКАТҲОИ СИЁСӢ ДАР НИЗОМИ
 ДАВЛАТДОРИИ ТУРКИЯ ДАР ОХИРИ АСРИ XIX
 (дар мисоли Ҷамъияти “Усмониҳои нав”)**

Дар мақола муаллиф оид ба фаъолияти на он қадар дарозмуддати яке аз аввалин ҳаракатҳои зиёиёни ҷавони турк дар давраи ворид намудани ислоҳот ва ё ба вижа “Танзимат”, дар солҳои охири асри XIX дар Империяи усмонӣ таъсис ёфтааст, дарҷ намудааст. Ба миён омадани Ҷамъияти “усмониҳои нав” (Yeni Osmanlılar Cemiyeti), муборизаи онҳо дар дохил ва хангоми дар муҳоҷират будан барои барҳам додани низоми мутлақи мавҷуда ва табдил додани давлат ба монархияи конституционии дар асоси парлумон асос ёфта, дар таърихи халиқи Туркия ба оғози давраи куллан нав замина гузошт.

Калидовожҳо: Империяи усмонӣ, Ҷамъияти “Усмониҳои нав”, ислоҳот, конституция, Намик Камол, Мидхат-пошо, “Ифодаи афкор”, “Мухбир”, “Ибрат”.

Маълумот дар бораи муаллиф: Салимов Акбар Ҳалимович, ходими калони илмии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Нишонӣ: 734025, ш. Душанбе, х.Рӯдакӣ, 33. тел. +992 92 861 40 27; E-mail: salimov@osiyoavrupo.tj

**ЭВОЛЮЦИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ И ДВИЖЕНИЙ В ТУРЕЦКОЙ ГОСУ-
 ДАРСТВЕННОЙ СИСТЕМЕ В КОНЦЕ XIX ВЕКА
 (на примере Общества «Новых османов»)**

В статье автор описывает недолгую деятельность одного из первых движений молодых турецких интеллектуалов основанного в конце XIX века в Османской империи, в период проведения реформ т.е. «танзимат». Появление общества «Новых османов» (Yeni Osmanlılar Cemiyeti), их борьба внутри страны и в изгнании за свержение существующей абсолютистской системы власти и превращение государства в конституционную монархию, основанную на парламенте, стал основой для нового периода в истории Турецкого народа.

Ключевые слова: Османская империя, общество «Новые османов», реформы, конституция, Намик Камол, Мидхат-паша, «Выражение мыслей», «Корреспондент», «Наставление».

Сведения об авторе: Салимов Акбар Ҳалимович, старший научный сотрудник Института изучения проблем стран Азии и Европы Националь-

ной академии наук Таджикистана. Адрес: 734025, г. Душанбе, улица Рудакки, 33. тел. +992 92 861 40 27; Электронная почта: salimov@osiyoavrupo.tj

**EVOLUTION OF POLITICAL PARTIES AND MOVEMENTS IN THE
TURKISH STATE SYSTEM AT THE END OF THE 19TH CENTURY
(as an example of the Society of "New Ottomans")**

In the article, the author describes the short-lived activity of one of the first movements of young Turkish intellectuals, founded during the period of reforms i.e. "Tanzimat" at the end of the 19th century in the Ottoman Empire. The appearance of the New Ottoman Society (Yeni Osmanlılar Cemiyeti), their struggle within the country and in exile to overthrow the existing absolutist system of power and transform the state into a constitutional monarchy based on parliament, became the basis for a new period in the history of the Turkish people.

Key words: Ottoman Empire, "New Ottomans" society, reforms, constitution, Namik Kamol, Midhat Pasha, "Expression of thoughts", "Correspondent", "Instruction".

Information about the author: Salimov Akbar Halimovich, senior researcher at the Institute for the Study of Asian and European Countries of the National Academy of Sciences of Tajikistan. 734025, Dushanbe, Rudaki street, 33. tel. +992 92 861 40 27; Email: salimov@osiyoavrupo.tj

ҶУМҲУРИИ ЎЗБЕКИСТОН- АЗ И. КАРИМОВ ТО Ш. МИРЗИЁЕВ

**Шозедов Хуршед-ходими илмии шуъбаи
Осиёи Марказии ИОМДОА АМИТ**

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки Ҷумҳурии Ўзбекистон аз рӯзҳои аввали ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ ва то охири рӯзҳои ҳукуматдории Ислом Каримов, аз ҷониби бархе аз ташкилоти ғайриҳукумати хориҷӣ, инчунин, давлатҳои манфиатҷӯ дар арсаи байналмилалӣ ҳамчун кишвари пӯшида муаррифӣ карда мешуд.

Вале, вақт исбот намуда истодааст, ки айбдор намудани Президенти собиқ Ислом Каримов дар маҳдудиятпарастӣ иштибоҳ аст. Ўзбекистон ҳамчун давлати пӯшида ҳеҷ гоҳ наметавонист ба як кишвари пешрафти минтақаи Осиёи Миёна табдил гардад. Дар баробари ин, агар сиёсати маҳдудиятпарастӣ аз ҷониби Ислом Каримов роҳандозӣ мешуд, он ҳам ба хотири эмин нигоҳ доштан аз мудохилаи неруҳои сеюм ба умури дохилии кишвараш буд, зеро пас аз пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ абарқудратҳои ҷаҳонӣ кӯшиш ба харҷ медоданд, то доираи нуфузи худро дар фазои онвақтаи холии сиёсӣ васеъ намоянд.

Чунин мавқеъро директори муассисаи илмии ғайридавлатии “Корвони дониш” («Караван знаний») Фарҳод Толипов низ такмил дода, чунин қайд кардааст: “Ўзбекистон аз солҳои нахусти истиқлолияти худ, ки ба тозагӣ ба даст омадааст, ҳаргиз баста набуд, балки баръакс, ҳамон тавре, ки мумкин буд, як сиёсати нисбати бозу ғайриинвизиоро рӯи кор гирифта буд” [6].

Қайд кардан ҷоиз аст, ки ба И. Каримов муяссар гардид, то тартиботро дар тамоми кишвар барқарор кунад ва дар иқтисодиёт ба баъзе муваффақиятҳо низ ноил гардад. Ҳамин тавр, дар солҳои ҳукмронии И. Каримов шумораи аҳолии кишвар аз 21,1 ба 31 миллион нафар расид. ММД-и Ўзбекистон 4,86 маротиба, аз 13,7 то 66,7 миллиард доллар афзоиш ёфт. Муомилоти савдои хориҷии Ўзбекистон аз 4,5 миллиард доллар (1992) то 25,3 миллиард (2015) 5,6 маротиба афзуд [7].

Ҳамин тариқ метавон гуфт, ки Ҷумҳурии Ўзбекистон дар аҳди И. Каримов, новобаста аз муборизаи шадида абарқудратҳо дар минтақаи Осиёи Марказӣ, дар соҳаҳои мухталифи ҳаётан муҳим ба пирӯзиҳои назаррас ноил гардид ва барои роҳбари давлати оянда заминаи хуб муҳайё намуд.

Пас аз вафоти Ислом Каримов ба сари қудрат шогирди ӯ Шавкат Мирзиёев омад, ки тайи солҳои 2005 то 2015 вазифаи сарвазири кишварро

ичро кардааст. Маҳз замони сарвазириаш ӯ малакаи барҷастаи ташкилотчигиро дар татбиқи ислоҳоти миқёси бузурги иҷтимоию иқтисодӣ, навсозию таҷдиди кишвар, татбиқи лоиҳаҳои бузургу беназир, таҳия ва таъмини авлавияти моликияти хусусӣ, ба таври назаррас афзоиш додани ҳиссаи моликияти хурд дар тичорату соҳибкории хусусӣ, дар иқтисодиёт, инчунин таҳкими минбаъдаи ҳифзи ҳуқуқи онҳоро нишон дод.

Метавон гуфт, ки дар давраи Ш. Мирзиёев дар таърихи Ўзбекистон сафҳаи нав боз шуд. Бо мақсади куллан беҳтар кардани шароити кору зиндагии аҳоли барои сохтмон ва ободонии васеъ дар тамоми минтақаҳои кишвар, баланд бардоштани сифати хизматрасонии коммуналӣ, рушди ҳамаҷонибаи шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ, хусусан деҳоти дурдаст тадбирҳои муассир меандешид, ки чунин иқдомҳои ӯ боиси маҳбубият ва эҳтиром дар байни мардум гашта буд.

Маҳз дастгирии бевоситаи мардум боиси он гардид, ки Шавкат Мирзиёев соли 2016 дар маъракаи интихоботии президентии Ўзбекистон дар қатори дигар рақибони сиёсии худ пештоз шуда, соҳиби 88,61 % раӣи мардум гардид. Ба тарафдории Ш. Мирзиёев тибқи маълумоти Мирзоулӯғбек Абдусаломов, роҳбари Комиссияи марказии интихоботии Ўзбекистон 15 966 724 нафар овози худро доданд [9].

Аз нахустин қадамҳои худ дар симати Президенти комилҳуқуқи Ўзбекистон, Ш. Мирзиёев сиёсати пешгирифтаи худро бо роҳҳои боз ба роҳ монда, ба хусусиятҳои ошкорбаёнӣ, пешбинӣпазирой, тамаркуз ба авлавиятҳои рушди устувори дарозмуддат, таҳкими муносибатҳои неки ҳамсоғӣ бо кишварҳои ҳамҷавор, густариши ҳамкориҳои байналмилалӣ дар заминаи бидуни таъбиз таъя зад.

Иқдоми аввалини Ш. Мирзиёев 6 декабри соли 2016 рӯи кор гирифта шуд, ки он аз ҷониби коршиносон ҳамчун амали ғайримунтазир ва часуронае баҳогузорӣ гардид, зеро мустақилияти сиёсии роҳбари тозатаъиншудаи Ўзбекистонро ба ҷаҳониён исбот кард. Ҳамин тариқ пас аз имзои Фармон, ки моҳи апрели соли 2017 эътибори ҳуқуқӣ пайдо кард, шаҳрвандони 27 кишвар имконият пайдо карданд, ки муддати 30 рӯз бидуни раводид дар Ўзбекистон кору фаъолият пеш баранд. Чунин қарори Ш. Мирзиёев тамоми эътимоди сиёсатмадарони хориҷие, ки нисбати сиёсати Ўзбекистон мавқеи ғаразнокро пеша карда, пайваста иброз менамуданд, ки ин кишвар худкома ва пӯшида мебошад, маҳрум сохт ва бори дигар собит кард, ки Тошканд барои тақвият додани ҳамкориҳои судманд бо тамоми давлатҳои ҷаҳон, алалхусус кишварҳои Осиёи Марказӣ манфиатдор аст.

Дар маърузаи аввалини худ аз минбари баланди ҷаласаи 72-юми Ассамблеяи генералии Созмони Милали Муттаҳид, ки ҳамчун муаррифии

сиёсати хориҷии давраи навини Ўзбекистон шинохта шудааст, Шавкат Мирзиёев диққати ҷомеаи ҷаҳониро ба масъалаи раванку ривочи дӯстиву рафоқат бо кишварҳои ҳамсоя ҷалб кард. Президенти Ўзбекистон чунин иброз намудааст: “Ўзбекистон, ки дар маркази Осиёи Марказӣ ҷойгир буда, манфиатдор аз он аст, ки ин минтақа ба минтақаи босубот, рушди устувор ва ҳамсоягии дӯстона табдил ёбад. Осиёи Марказии осоишта аз ҷиҳати иқтисодӣ обод - муҳимтарин ҳадаф ва вазифаи асосии мо мебошад. Ўзбекистон қатъиян ҷонибдори муколама, ҳамкориҳои созанда ва таҳкими ҳамсоягии нек мебошад. Мо омодаем, ки бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар ҳама масъалаҳо бидуни истисно созишҳои оқилона ба даст орем” [3].

Дар воқеъ, тақвияти ҳамкорӣ дар Осиёи Марказӣ ба шарофати сиёсати нави минтақавии Президенти Ўзбекистон Ш. Мирзиёев, ки дар тамоми кишварҳои минтақа ва берун аз марзи он эътироф шудааст, имконпазир гардид. Дар бартараф кардани мушкилоти минтақавӣ, ба эътидол овардани муносибатҳои қаблии неки ҳамсоягӣ, барқарор кардани эътимоди сиёсӣ ва рушди тиҷорати мутақобилан, ки солҳои тӯлонӣ дар ҳолати сарбаста қарор доштанд, на танҳо кишварҳои ҳамсоя, балки худӣ Ўзбекистон низ манфиатдор буд.

Қадамҳои нахустини Президенти Ўзбекистон дар барқарорӣ муносибатҳои хеле сардшудаи Ўзбекистон бо дигар ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна аз бартараф кардани мушкилоти сарҳадӣ бо кишварҳои ҳамҷавор, ихтилофот дар масъалаи савдои наздисарҳадӣ ва энергетика, ки дар натиҷаи онҳо дар минтақаҳои ҳамсарҳад пайваста ҷолишҳо ба миён меомаданнд, оғоз гардиданд. Ҳамин тариқ, баҳси тӯлонӣ бо Қирғизистон дар бораи таъини аломатҳои марз, ки солҳои дароз боиси ташаннуҷи дучониба ва мушкилоти шаҳрвандони ҳарду тараф гардид, дар муҳлати кӯтоҳ ҳал шуд. Аз соли 2017 то 2020 тақрибан 31 мулоқоти ҳайатҳои ҳукумати, 96 ҷаласаи гурӯҳҳои кории топографӣ, ду ҷаласаи гурӯҳҳои корӣ оид ба масъалаҳои ҳуқуқӣ, оид ба делимитатсия ва демаркатсияи сарҳади Қирғизистон ва Ўзбекистон баргузор шуданд. Соли 2019 дар ноҳияи Аравани вилояти Ўш 413 гектар замин ба ҳамин миқдор майдони замини Ўзбекистон иваз карда шуд [4].

Муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Ўзбекистон баъд аз соли 2017 куллан дигаргун гардида, имрӯз ба сатҳи баланди ҳусни ҳамҷаворӣ бардошта шуданд.

Ин марҳилаи гузариши муносибатҳои дучониба аз иштироки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар маросими ҷанозаи Ислон Каримов дар шаҳри бостонии Самарқанд маншаъ мегирад. Хотиррасон бояд кард, ки аз ҷаҳор сарони кишварҳои минтақа танҳо президентҳои Тоҷикистон ва Туркменистон дар маросими давлатии дафни Президенти нахустини Ўзбекистон Ислон Каримов ширкат варзиданд.

Ҳамин тариқ, Президенти Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар рӯзҳои мушкили хайрбоди мардуми ўзбек бо роҳбари аввали худ бо ихори тасаллият ва ҳамдардӣ ба хотима ёфтани давраи сардшавии муносибатҳои дучониба замина гузошт. Маҳз 27 рӯз пас аз ин сафари таърихӣ Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба кишвари бародари Ўзбекистон, яъне 29 сентябри соли 2016 дар Тоҷикистон рӯзи дипломатияи тоҷик эълон карда шуд, ки ин иди касбӣ ба сафари вазири корҳои хориҷии Ўзбекистон Абдулазиз Комилов ба Душанбе рост омад. Роҳбари дипломатияи ўзбек тибқи супориши иҷроқунандаи вазифаи президенти Ўзбекистон Шавкат Мирзиёев барои баррасӣ ва ҳалли мушкилот дар муносибатҳои дучониба дар давраи гузашта ба пойтахти кишвари мо ташриф овард. Пас аз як моҳ, 29 октябри соли 2016, дар майдони соҳтмони нерӯгоҳи бузурги оби Роғун, ки омили асосии ихтилофи назар дар муносибатҳои Тоҷикистону Ўзбекистон ба шумор мерафт, маҷрои дарёи Вахш баста ва оби он барои пур кардани нақби дренажии ин иншооти бузурги гидроэнергетикӣ равона карда шуд.

Чи тавре, ки маълум аст, сарварони Тоҷикистону Ўзбекистон сафарҳои расмӣ худро то моҳи март соли 2018 анҷом намода бошанд ҳам, вале дар муносибатҳои дучониба дар он давра тағйироти кулӣ ба амал меомаданд. Эмомалӣ Раҳмон ва Шавкат Мирзиёев се маротиба дар ҳошияи чорабиниҳои мухталифи байналмилалӣ, аз ҷумла дар Эр-Риёз, Остона ва Сочи вохӯриҳо гузаронида, аз натиҷаи онҳо идораҳои умури хориҷии худро барои тақвият додани ҳамкориҳои дучонибаи судманд супоришҳои мушаххас медоданд. Дар ин асос сафарҳои кории ҳайати ҳукумати ҳарду кишвар рӯ ба афзоиш ниҳода, барои гузаронидани чорабиниҳои гуногуни дутарафаи сиёсӣ фарҳангӣ ва муҳим аз ҳама кушодани ҳарими ҳавоиву заминии байни ду кишвар шароитҳои мусоид фароҳам оварда шуданд.

Қайд кардан зарур аст, ки пас аз сардии тӯлонӣ дар муносибатҳои байни ду кишвар, соли 2018 – ро бе шаку шубҳа метавон ҳамчун давраи сермахсултарин дар дубора барқарор намудани робитаи дутарафа номид. Дар ин сол сафарҳои расмӣ мутақобили сарварони ҳарду давлат ба Тоҷикистону Ўзбекистон амалӣ карда шуданд, ки дар рафти онҳо қарорҳои ҳаётан муҳим қабул гардида, зиёда аз 50 ҳуҷҷати инкишофи ҳамкориҳои дутарафа ба тасвиб расонида шуданд. Аз ҷумла, дар чараёни бозиди дурӯзаи Ш. Мирзиёев аз Тоҷикистон ва вохӯрии ӯ бо Президенти кишвари мо мухтарам Эмомалӣ Раҳмон 27 ҳуҷҷат ба имзо расонида шуданд, ки барои тавсеаи минбаъдаи муносибати дутарафаи судманд байни кишварҳои мо ва халқҳои бародар дар соҳаҳои савдо, иқтисодӣ, сармоягузорӣ, молиявӣ, нақлиётӣ ва транзитӣ, кишоварзӣ, обӣ –

энергетикӣ, андоз, гумрук, сайёҳӣ, маориф ва илм, тандурустӣ, фарҳангӣ, ҳамкориҳои байниминтақавӣ, бехатарӣ ва мубориза бо ҷиноят заминаҳои ҳуқуқӣ барои фароҳам оварданд [1].

Бозиди ҷавобии Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз Ўзбекистон дар масъалаи рушди ҳамкориҳои дутарафаи кишварҳо низ нақши муҳим бозид, зеро аз натиҷаи вохӯрии сарони ҳарду кишвар ҳуҷҷатҳо дар бораи ҳамкорӣ дар соҳаи саноат, стандартикунӣ ва сертификатсия, убури сарҳад, эътирофи ҳуҷҷатҳо оид ба маориф, геология, кишоварзӣ, фарҳанг ва соҳаҳои дигар ба имзо расиданд. Аз ҷумла оид ба ҳамкориҳои тичоративу иқтисодӣ, илмию техникӣ ва фарҳангию гуманитарӣ байни вилоятҳои Хатлону Сурхандарё ва Суғду Самарқанд ба имзо расонида шуданд [2].

Дар қатори ҳуҷҷатҳои ба тасвибрасида мавқеи муҳимро Созишнома оид ба шарикӣ стратегӣ миёни Тоҷикистону Ўзбекистон касб намудааст, ки он чи тавре, ки маълум аст дар чараёни сафари Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ — Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ҳамсоҷакишвари бародар ба имзо расонида шуд. Созишномаи мазкур чи тавре, ки мушоҳида менамоем барои вусъати ҳаматарафаи муносибатҳо, мустаҳкам гардидани дӯстиву рафоқат байни ду кишвар ва мардуми онҳо, ки муддати зиёда аз 25 соли таърихи навин (1991 - 2016) пазмони чунин робитаҳо буданд пешомади фарохро ба миён меорад. Ин аснод муносибати Тоҷикистону Ўзбекистонро аз ҳолати сарбаста бароварда, барои таъмини сулҳу субот, амният ва пешрафти устуворона дар минтақаи Осиёи Миёна замина гузошт. Президенти Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон Созишнома оид ба шарикӣ стратегӣ миёни Тоҷикистону Ўзбекистонро баҳогузорӣ карда, онро ҳамчун ҳуҷҷати “калидӣ ва асосӣ” дар муносибати ҳарду кишвар номид. “Тасмим дар бораи расонидани ҳамкориҳои байни кишварҳои мо ба сатҳи баландтар аз мушорикати стратегӣ - як натиҷаи комили табиӣ ва мантиқӣ дар тағйироти мусбӣ азим дар равобити мо мебошад” [8].

Ин изҳороти сарвари Тоҷикистон, муҳтараам Эмомалӣ Раҳмонро ҳамтои ўзбекистониӣ ӯ Шавкат Мирзиёев дастгирӣ намуда, иброз дошт “Дар мавриди тағйироти мусбату бузург дар равобити Ўзбекистону Тоҷикистон метавон тӯлонӣ суҳбат кард. Аммо муҳимтарин дастовард ин аст, ки иқдомҳои амалиӣ мо ҳаёти миллионҳо нафарро беҳбудӣ мебахшад, посухи гармро дар қалби онҳо пайдо мекунад. Мо ҳамчунин ба талоши худ барои тақвияти ҳамҷонибаи пули дӯстиӣ таҳрибнопазири мардуми худ идома хоҳем дод” [5].

Ҳамин тариқ, ду кишвари ҳамсоҷа ва ба ҳам дӯсти Осиёи Миёна дар роҳи барқарор намудани равобити дуҷонибаи бисёр душвори қаблӣ ба марраи рост расиданд, ки дар ин самт бешубҳа иродаи сиёсии сарони

Тоҷикистону Ўзбекистон нақши ниҳоят муҳимро бозиданд. Фазои чади ди сиёсии эътимоди мутақобил дар муносибати байни ду кишвар, ки бо роҳи дипломатияи ташаббусталаб ва созандаи Эмомалӣ Раҳмон ва Шавкат Мирзиёев ба миён оварда шуд, имкон дод, ки Тоҷикистону Ўзбекистон дар шароити имрӯза метавонанд тамоми масъалаҳои ташаққули муносибатҳои дутарафаи судмандро ҳал кунанд.

РҶҶХАТИ АДАБИЁТҲОИ ИСТИФОДАШУДА:

1. В рамках исторического визита подписан ряд важных документов// Электронный ресурс/ Режим доступа/ <https://uza.uz/ru/posts/v-ramkakh-istoricheskogo-vizita-podpisan-ryad-vazhnykh-dokum/> Дата обращения: -09-03-2018/

2. Государственный визит Президента Республики Таджикистан в Республику Узбекистан// Электронный ресурс/ Режим доступа/ <https://e-cis.info/news/> Дата обращения: 06.09.2020/

3. Дебют Мирзияева на Генассамблее ООН. Речь о «новом облике» Узбекистана// Электронный ресурс/ Режим доступа/ <https://rus.ozodi.org/a/28748174.html>

4. Почему затягивающийся принципиальный спор с Таджикистаном и Узбекистаном не выгоден кыргызской стороне// Электронный ресурс/ Режим доступа /<https://cabar.asia/ru/pochemu-zatyagivayushhijsya-prigranichnyj-spor-s-tadzhikistanom-i-uzbekistanom-ne-vygoden-kyrgyzskoj-storone>

5. Таджикистан и Узбекистан подписали Договор о стратегическом партнерстве// Электронный ресурс/Режим доступа/ <https://vecherka.tj/archives/31808/> Дата обращения: 25.03.2019.

6. Tolipov, F. “Flexibility or Strategic Confusion? Foreign Policy of Uzbekistan”, in *Uzbekistan Initiative*, Central Asia Program, the George Washington University, No. 2, February, 2014, <http://origin.library.constantcontact.com/download/get/file/1110347635144-152/UI+papers+2-Farkhad+Tolipov.pdf>.

7. Узбекистан И. Каримова и после него вернется в Евразию. <https://histrf.ru/biblioteka/b/uzbiekistan-islama-karimova-i-poslie-niegho-viernutsia-v-ievraziuu>)

8. Узбекистан и Таджикистан подписали Договор о стратегическом партнерстве <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/5466253>

9. Шавката Мирзияева избрали президентом Узбекистана. //Электронный ресурс/ Режим доступа/<https://www.forbes.ru/news/334429-shavkata-mirzиеeva-izbrali-prezidentom-uzbekistana>

ЧУМҲУРИИ ЎЗБЕКИСТОН- АЗ И. КАРИМОВ ТО Ш. МИРЗИЁЕВ

Дар мақолаи мазкур муаллиф равобити Чумҳурии Тоҷикистон ва Чумҳурии Ўзбекистонро дар даври Истиклолият таҳлил карда,

таваҷҷуҳи хосаро ба давраи президентии Шавкат Мирзиёев зоҳир намудааст, зеро бо ба сари қудрат омадани роҳбари имрӯзи Ўзбекистон муносибат бо Тоҷикистони ҳамсоюву дӯст ба сатҳи сифатан нав баромадааст.

Ба ақидаи муаллиф, Президенти тозаинтиҳоб Ш. Мирзиёев дар муддати кӯтоҳ сиёсати хориҷии кишварро куллан таҷдиди назар намуда, тавонист бо тамоми давлатҳои дунё, аз ҷумла кишварҳои ҳамсою сулҳу амният ва дӯстиро аз нав эҳё кунад. Ҳамкориҳои кишварҳои мо имрӯзҳо бо нерӯи тоза рӯ ба тақвият ниҳода истодааст ва дар ин раванд нақши сарвари Тоҷикистон низ ниҳоят муҳим мебошад.

Қайд кардан ҷоиз аст, маҳз иродаи қавӣ ва хирадмандии сиёсии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон, муҳтарам Шавкат Мирзиёев боиси гузоштани асоси пойдор дар рушди муносибатҳои судманд байни ду кишвар гардиданд. Пас аз тақрибан се даҳсолаи сардии сунъӣ дар равобити ду мардуми ба ҳам дӯст, тамоми мушкилоти мавҷуда ҳалли калидии худро ёфтанд ва барои нерӯ бахшидан ба раванку ривочи ҳамкориҳои дуҷониба асоси воқеӣ фароҳам оварда шуд. Имрӯзҳо сокинони ҳарду кишвар натиҷаҳои самараноки онро баръало эҳсос намуда истодаанд.

Ба тӯфайли дурандешии сиёсии ҳарду Роҳбарон ҳамкориҳои дутарафаи судсанд дар марҳилаи ҳозира хусусияти шарикӣ стратегиро касб кардаанд.

Калидвожаҳо: равобит, Тоҷикистон, интиҳоб, марҳала, Ҳукумат, Президент, сулҳ, ҳамсою, амният, Истиқлолият.

Маълумот дар бораи муаллиф: Шозедов Хуршед Нафасшоевич-ходими илмии Шуъбаи Осиёи Марказии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ. Нишонӣ: 734025. Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рудаки, 33. Телефони моб: 93-880-84-64.

РЕСПУБЛИКА УЗБЕКИСТАН – ОТ И. КАРИМОВА ДО Ш. МИРЗИЯЕВА

В данной статье автор анализирует отношения между Республикой Таджикистан и Республикой Узбекистан в период обретения независимости и уделяет особое внимание периоду президентства Шавката Мирзиёева, поскольку после именно после прихода к власти нынешнего лидера Узбекистана отношения с соседним и братским Таджикистаном вышел на качественно новый уровень.

Фактически, новоизбранный президент Ш.Мизиев за короткий период времени смог радикально пересмотреть внешнюю политику своей

страны и восстановить мир, безопасность и дружбу со всеми государствами мира, включая соседние республики. Сегодня сотрудничество между нашими странами укрепляется с новой силой, и роль Президента Таджикистана в этом процессе также очень важна.

Следует отметить, что твердая воля и политическая мудрость Основателя мира и национального единства - Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона и Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева заложили прочную основу в развитие выгодных отношений между двумя странами. После почти трех десятилетий искусственного холода в отношениях между двумя дружественными народами все существующие проблемы были решены и созданы реальные предпосылки для усиления развития двустороннего сотрудничества. Народы обеих стран сегодня явно ощущают выгоду от этих отношений.

Только политическая дальновидность двух лидеров способствовала укреплению двустороннего взаимовыгодного сотрудничества, которое в настоящее время приобрело характер стратегического партнерства.

Ключевые слова: отношения, Таджикистан, выбор, период, Правительство, Президент, мир, сосед, безопасность, Независимость.

Информация об авторе: Шозедов Хуршед Нафашоевич - научный сотрудник отдела Центральной Азии Института азиатских и европейских исследований НИАТ «НИАТ». Адрес: 734025. Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33. Мобильный телефон: 93-880-84-64.

REPUBLIC OF UZBEKISTAN FROM I.KARIMOV TO SH. MIRZIYOEV

In this article, the author analyzes the relations between the Republic of Tajikistan and the Republic of Uzbekistan during the period of gaining independence and pays special attention to the period of Mirziyoyev's presidency, so as after the coming to power of the current leader of Uzbekistan, relations with neighboring and friendly Tajikistan reached a qualitatively new level.

In fact, the newly elected President Mirziyoyev, in a short period of time was able to radically revise the foreign policy of his country and restore peace, security and friendship with all states of the world including neighboring republics. Today, cooperation between our countries is strengthening with renewed strength and the role of the President of Tajikistan in this process is also very important.

It should be noted that the strong will and political wisdom of the Founder of Peace and National Unity, the Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon and President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev laid a solid foundation for the development of beneficial re-

lations between the two countries. After almost three decades of deceitful cold in relations between the two friendly peoples, all existing problems have been resolved and real preconditions have been created for strengthening the development of bilateral cooperation. The peoples of both countries today clearly feel the benefits of this relationship. Only the political foresight of the two leaders contributed to the strengthening of bilateral mutually beneficial cooperation, which has now acquired the character of a strategic partnership.

Keywords: relations, Tajikistan, choice, period, Government, President, peace, neighbor, security, Independence

Information about the author: Shozedov Khurshed Nafashoevich - Researcher, Central Asia Department, Institute for Asian and European Studies, NIAT "NIAT". Address: 734025. Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue, 33. Mobile phone: 93-880-84-64.

ТАЪРИХ, ҲУҚУҚШИНОСӢ, ИҚТИМОИЁТ

Нигоҳи коршиносони Аврупоӣ нисбати воқеаҳои Афғонистон

Воҳидова Санавбарбону,
доктори илмҳои таърих профессор,

Толибон тамоми кишвари Афғонистонро ишғол карданд, низомииёни Ҳукумати Кобул, ки аз ҷониби амрикоӣҳо хуб омӯхта шуда буданд, натавонистанд ҳатто пойтахти кишварашонро нигоҳдоранд. «Мо шоҳиди як задухӯрди асримиёнагӣ шудем». Ишора намуд Пер Энро, мушовири собиқи баландпояи НАТО оид ба масъалаҳои амният дар Брюссел [1].

Ба гуфтаи ӯ, вазъи кунунии Афғонистон бо вазъи Ветнам дар моҳи март соли 1973, ки охири нерӯҳои амрикоӣ аз кишвар хориҷ шуданд, қиёс карда мешавад. "Ман фикр намекунам, ки Ҳукумати расмии Президент Ашраф Ғанӣ пас аз тарк кардани сарбозони охири Амрико дар моҳи сентябр наметавонад кишварро назорат кунад. Ҷарчанд артиши Афғонистон талош кард дифоъ аз шаҳрҳои асосиро таъмин намояд, аммо Толибон тавонистанд онҳоро хеле зуд забт карданд.

"Намунаи давраи аввали Ҳокимияти онҳо хеле возеҳ аст. Барои арзишҳои Ғарб ҷой нест", қайд намуд Луи Ле Харди де Болие, профессори факултаи сиёсатшиносии Донишгоҳи католикии Лувен. Ҷамзамон, вай интизор надорад, ки Толибон пеш аз он ки кишварро пурра дубора тасарруф кунанд, ҳуҷумро қатъ мекунанд,

"Амрикоӣҳо ҳаста шудаанд, ин тӯлонитарин ҷанг дар таърихи онҳост ва Президент Байден намехоҳад, ки насли сеюми сарбозони амрикоӣ пас аз 20 соли ҷанги бесамар дар он ҷо ҷанг кунанд. Онҳо Ҳукумати Кобулро тарк мекунанд, ки нерӯи маънавӣ надорад барои муҳофизат кардани кишвар аз исломгароёни мутлақ, ки ба назар чунин мерасад, ки дар ҷанг ғалаба мекунанд" гуфт де Болио [2].

Илова бар ин, коршиносони Аврупоӣ ба мувофиқа расиданд, ки мушкилоти башардӯстона ҳам дар дохили Афғонистон ва ҳам берун аз он, аз ҷумла афзоиши ҷараёни гурезаҳо ба кишварҳои ҳамсоя ва Аврупо, давом дорад. Онҳо инчунин имкони барқарор кардани муносибатҳои дипломатӣ байни кишварҳои Аврупо ва Толибонро зери шубҳа гузоштанд.

Дар Афғонистон миёни нерӯҳои Ҳукумати ва Толибон, ки қаламравҳои назаррасро дар деҳот ишғол кардаанд ва ба шаҳрҳои калон ҳамла кардаанд, як муқовимат вучуд дорад.

Ягона вилояте, ки дар ҳоли ҳозир амн аст ин вилояти Панҷшер буда, бо роҳбарии қумандони шинохта Аҳмад Масъуд ҳифз карда мешавад.

Чуди Демпси яке аз корманди калон ва сармуҳаррири Маркази стратегии Карнеги дар Аврупо ибрази ақида намуд, ки “Шитобкорӣ, ки Толибон қудратро ба даст гирифтанд, сиёсати амниятӣ ва дифоии Иттиҳоди Аврупоро ба ханда овард. Аксари кишварҳои Ғарбӣ омода набуданд, ки Толибон тавонистанд аввал шахрҳои калон ва сипас Кобулро забт кунанд. Ҳамагӣ чанд ҳафта пеш, сафорати Олмон аз Вазорати дифоъ дар Берлин хоҳиш кард, ки ба эвакуатсия омодагӣ гирад вале рад карда шуд [4].

Ҳоло дипломатҳо ва кормандони маҳаллӣ бояд ба ҳар ҳол эвакуатсия карда шаванд, аммо дар фурудгоҳи Кобул шароити даҳшатбор ҳукмфармост. Дар айни замон, байни кишварҳои Ғарбӣ ҳамкорӣ вучуд надорад - ҳар яки онҳо мустақилона амал мекунанд. Пас аз солҳои тӯлонӣ дар бораи аҳамияти муттаҳидсозӣ ва ҳамоҳангсозии талошҳо, бӯҳрони Афғонистон бори дигар нишон дод, ки сиёсати воқеии амниятӣ дар Аврупо вучуд надорад - ҳатто дар сатҳи шахрвандӣ ва дар чунин шароити шадид мисли Афғонистон.

Бӯҳрон инчунин, мавҷи нави баҳсхоро дар бораи он, ки Аврупо дар робита бо паноҳандагони афғон бояд чӣ сиёсатро пеш гирад, ба вучуд овард. Кам касон мехоҳанд, ки ҳодисаҳои солҳои 2010 -ро такрор кунанд, ки ҷанги шахрвандии Сурия шаш миллион нафарро маҷбур ба тарки хонаҳояшон кард, ки тақрибан як миллион нафари онҳо дар Олмон паноҳ бурданд.

Ҳатто пеш аз ба сари қудрат омадани Толибон, раҳбарони Аврупо ба омодагӣ ба мавҷи нав шурӯъ карданд. Аввалҳои моҳи август, гӯё интизори бӯҳрон буданд, вазирони корҳои дохилии Олмон, Австрия, Белгия, Юнон, Дания ва Нидерланд аз Комиссияи Аврупо хостаанд, ки сарфи назар аз бад шудани вазъ дар ин кишвар муҳоҷиронро, ки паноҳандагӣ надоштанд, ба шахрвандони кишвари Афғонистон паноҳгоҳ диҳанд.

Пас аз сари қудрат омадани Толибон, Ангела Меркел ба аъзои ҳизби худ гуфт, ки Олмон бояд то 10 000 афғон, аз ҷумла кормандони дастгирии сафоратхонаҳо, ҳомиёни ҳуқуқи башар ва дигар категорияҳои хатарро тахлия кунад. Аммо Армин Лашет, раиси ҳизби (CDU) - Иттифоқи христианҳои демократии Олмон умедвор аст, ки сарфи назар аз рейтинги ноумедкунанда, номзад ба Канслери оянда, ҳушдор дод: "Мо набояд чунин тасаввур кунем, ки Олмон метавонад ба ҳама ниёзмандон кумак кунад. Баръакси соли 2015, ҳоло мо бояд диққати худро ба расонидани кӯмаки башардӯстона равона кунем" [5].

Новобаста аз қарори Иттиҳоди Аврупо дар бораи паноҳандагони афғон, бӯҳрон ба равобитаи трансатлантикӣ аз ҷиҳати сиёсӣ ва ахлоқӣ зарбаи сахт зад. Ба роҳбарони Иттиҳоди Аврупо ва НАТО дар бораи ама-

лия ва оқибатҳои нақшаҳои Байден дар бораи хурӯчи нерӯҳояшон аз Афғонистон муфассал маълумот дода нашуд.

Ангела Меркел аз музокирот бо Толибон пуштибонӣ карда иброз медорад, ки бо мақсади нигоҳ доштани он чизҳое, ки дар солҳои охир дар Афғонистон ба даст омадаанд, наметавон аз музокирот бо Толибон даст кашид, гуфт дар Бундестаг канслери Олмон.

Дар заминаи вазъи кунунии Афғонистон касе наметавонад аз музокирот бо ҷунбиши радикалии исломгарои Толибон даст кашад, гуфт садри аъзами Олмон Ангела Меркел рӯзи чоршанбеи 25 август дар Бундестаг. "Мо бояд ҳадафи ҳифзи он қадар тағироте, ки дар тӯли 20 соли охир дар Афғонистон ба даст овардаем, амалӣ шавем".

Ҳамзамон, вай қайд кард, ки дар бораи ягон созишномаи бечунучаро бо Толибон сухан гуфтан мумкин нест. "Мо мефаҳмем, ки ин душвор хоҳад буд, аммо мо бояд кӯшиш кунем, ки ин корро анҷом диҳем" гуфт роҳбари ҳукумати Олмон.

Аз нуқтаи назари Ангела Меркел, масъулияти фоҷиае, ки ҳоло дар Афғонистон идома дорад, асосан ба дӯши раҳбарияти барканоршудаи ин кишвар ва ҳамчунин нерӯҳои амнияти афғон гузошта шудааст, ки амалан аз муқовимат ба Толибон саркашӣ кардаанд.

«Мо ва ҷомеаи ҷаҳонӣ интизор будем, ки пас аз хурӯчи нирӯҳои байналмилалӣ аз Афғонистон, ҷанг метавонад бо Толибони решадор оғоз шавад».

Ба гуфтаи садри аъзами Олмон, авлавияти дигари Олмон дар Афғонистон бояд кӯшиши музокирот бо Толибон бошад [6].

Натиҷаҳои амалиёт дар Афғонистонро ҷамъбаст карда, Меркел қайд кард, ки иштирокчиёни он то ҳол тавонистанд шароити зиндагии бисёр сокинони кишварро беҳтар кунанд, масалан, дар таъмини барқ ва оби ошомиданӣ, инчунин паст кардани сатҳи ғавт кӯдакон таъмин намоянд.

Пас аз ишғоли қудрат дар Афғонистон аз ҷониби ҷунбиши радикалии исломгарои Толибон, бисёре аз кишварҳои ҷаҳон ба эвакуатсияи шаҳрвандони худ, инчунин афғонҳое, ки бо сарбозони НАТО ва муттаҳидони он, созмонҳои хориҷӣ ва байналмилалӣ ҳуқуқи башар ва башардӯстона, рӯзноманигорон ва ҷамъият ҳамкорӣ мекарданд, шурӯъ карданд.

Тибқи изҳороти Ҳукумат, то эвакуатсия то 600 сарбозу афсари мусаллаҳи Бундесвер ҷалб карда шуданд. Санаи анҷоми амалиёт 30 сентябр аст.

То шомии 24 август ҳавопаймоҳои бундесвер беш аз 4650 нафарро аз ш. Кобул, аз ҷумла афғонҳо ва шаҳрвандони кишварҳои севум, берун оварданд [7].

Дар ҳамин ҳол, президенти Фаронса, Эммануэл Макрон гуфт: "Мо бояд дар хатти пеш бошем ва худро аз чараёнҳои калони танзимнашавандаи муҳоҷират муҳофизат кунем, ки барои онҳое, ки онҳоро истифода бурда, ба шабакаҳои одамфурӯшон меафтанд, хатарнок мебошанд" [8].

Рӯйдодҳои рӯзҳои охир дар Афғонистон ҳама қадамҳои нодуруст ва ҳаёлҳои кишварҳои Ғарбиро нишон медиҳад, изҳор дошт коршиноси олмонӣ Маркус Кейм. Ва ӯ қайд намуд, ки дар шароити ҳамлаи бомуваффақияти низомии Толибон, ҳалли сиёсӣ қариб ғайриимкон аст. Афғонистон аз Ғарб маҳрум аст ва барои он имконоти хубе боқӣ намондааст, ки ба кишварҳои Ғарбӣ мувофиқ бошад.

Ҳодисаҳои рӯзҳои охир нишон медиҳанд, ки вазъ дар моҳҳои охир чӣ гуна рушд кардааст аз як тараф, дар ш. Доха музокироти бесамари сиёсӣ, аз тарафи дигар, рушди низомӣ ба нафъи Толибон.

Зоҳиран вафодории сиёсии нерӯҳои амниятии маҳаллӣ на ба ҳукумати марказии Афғонистон, балки ба ҳокимони маҳаллӣ, фармондеҳон ва дигар бозигарони бонуфуз тааллуқ дорад,

Аз назари Кейм, ҳеҷ кас наметавонад ба Толибон таъсир расонад ва ба натиҷаҳои расад, ки ба Ғарб писанд ояд. Сиёсатмадорони ғарбӣ ва олмонӣ мехоҳанд такрор кунанд, ки Толибон ҳамон режими, ки дар охири солҳои 90-уми асри гузашта барқарор нашудааст, зеро онҳо ба кумаки молӣ Ғарб манфиатдоранд. Бо вучуди ин, коршинос оид ба Афғонистон таъкид мекунад, ки оё ин метавонад ҳамчун фишанги муассири фишор ба режими аз ҷиҳати идеологӣ пурқувват хидмат кунад.

Вай ҳамчунин бар ин ақида аст, ки "Этимолан Афғонистон аз Ғарб маҳрум шудааст". Дар давраи муқовимати геополитикӣ, кишвар ба магнети гегемонҳои минтақавӣ табдил меёбад. Ғарб дар ин ҷо дигар коре надорад. НАТО таъкид мекунад, ки Афғонистон ҳамчун кишвари шарик боқӣ хоҳад монд, аммо дар сурати интиқоли қудрат ба Толибон ин чӣ гуна буда метавонад? "Ман чунин чизро тасаввур карда наметавонам". [9]

Дар вазъи кунунии Афғонистон азбаски Тоҷикистон як кишвари ҳамҷавору ҳамсоя ва аз лиҳози геополитикии ҳаммарз буда, ба ин қазия худро бетараф гирифта наметавонад.

Собиқ Раиси Кумитаи сенати Амрико Жозеф Либерман эътироф кардааст, ки "Президенти Тоҷикистон пештар аз роҳбарони бисёре аз кишварҳои ҷаҳон аз ҷумла ИМА, хатари режими Толибонро барои минтақа ва ҷаҳон дарк намуд ва чандин маротиба аз минбарҳои баланди байналмиллалӣ изҳори нигарони кард" [10].

Саҳми Пешвои миллат мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими сулҳу суббот лар кишвари ҳамсояи мо Афғонистон, хело назаррас мебошад,

пешниҳодҳои эшон аз ташкил намудани ҳукумати инклюзивӣ, яъне аз ҳама қавму миллатҳо бояд бошанд, бештар ҳуқуқи занон поймол шуда истодааст. Занони сиёсатмадори Афғонистон тарқи Ватан карданду садояшонро аз минбарҳои Иттиҳоди Аврупо мешунавем.

Ин иқдоми неку часурунаи Пешвои миллатро дар вақти сафарашон ба Фаронса Президенти Фаронса Эммануел Макрон ҳаматарафа ҷонибдори ва истиқбол намуд [11].

Ногуфта намонад, ки таҷрибаи сулҳи Тоҷиконро дар тамоми дунё меомӯзанд. Собиқ котиби генералии СММ Коффе Анан таҷрибаи сулҳи Тоҷиконро ҳамчун таҷрибаи “беназир ва беҳамто” номидааст.

Сарвари тоҷикони ҷаҳон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон шахсан сахми худро дар муътадил сохтани вазъи Афғонистон сайю талош намуда истодаанд.

Барои ҳалли ғаврии мушкилоти сиёсиву амниятии кишвари ҳамсоя бояд ҳарчи тезтар як Ҳукумати фарогири инклюзивӣ бо иштироки ҳамаи ақалиятҳои миллӣ пеш аз ҳама тоҷикони Афғонистон, ки зиёда аз 46 фоизи мардуми ин кишварро ташкил медиҳанд, таъсис дода шавад.

«Тоҷикистон ҳама гуна намуди беқонунӣ, зухуроти куштор, ғоратгарӣ ва таъқибу зулму алайҳи мардуми Афғонистон, махсусан тоҷикон, узбекон ва дигар ақалиятҳои миллӣ қатъиян маҳкум менамояд».

Тоҷикистон чун ҳамсояи наздик ҳамеша эҳёи сулҳу суботи пойдорро дар Афғонистон ҷонибдорӣ мекард ва дар ин мавқеъ устувор боқӣ мемонад.

«Тоҷикистон аз ҷомеаи ҷаҳонӣ даъват ба амал меорад, ки барои таъмини сулҳу субот дар Афғонистон ва ҳарчӣ тезтар муътадил гардонидани вазъияти мушкили сиёсиву амниятии он бо роҳи гуфтушунидҳо чораҳои ғавриро бинад»[12].

Барои барқарории ҳарчӣ зудтари сулҳу субот ва амниятии Афғонистони ба мо дӯст ва ҳамсоя тамоми ҷомеаи ҷаҳониро аз ҷумла Созмони Миллали Муттаҳид, Иттиҳоди Аврупо, Созмони ҳамкориҳои Шанхай ва дигар кишварҳои абаркудратро даъват ба амал меорем, ки барои ҳалли ин қазия бетараф набошанд, чунки ҷанг ва нооромӣ танҳо харобиро меорад.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТҲОИ ИСТИФОДАШУДА:

[1. Elena Gunkel. Angela Merkel über die Afghanistan]<https://www.dw.com/ru>

[2. Elena Gunkel. Taliban Regime und Bewegung in Afghanistan]<https://www.dw.com/ru/>

[3.]Deutsch-Experte-Afghanistan-für-den-Westen<https://russian.rt.com/inotv/2021-08-11>

- [4.] Verschlimmerung-Afghanistan2021 https://ria.ru/category_obostrenie-afghanistan-2021/
- [5.] <https://carnegieeurope.eu/experts/693> Judy Dempsey: Dempsey is a non-resident senior fellow at Carnegie Europe and editor in chief of Strategic Europe.
- [6] Deutscher Experte: Afghanistan ist für den Westen verloren <https://russian.rt.com/inotv/2021-08-11>
- [7] Magdalena Kirchner <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/moskau/16491.pdf>
- [8] <https://www.bbc.com/russian/news-58187046>
- [9] <https://www.ucecentralasia.org/Content/downloads/UCA-IPPA-WP20-Expert-Evaluation-of-Afgan.pdf>
- [10] Воҳидова С, “Назари муҳаққиқони Аврупой роҷеъ ба тамаддуни Тоҷикон дар масири таърих”// Тоҷикистон дар масири таърих: истиқлолият, дастовард ва дурнамо, Қисми -2 , Душанбе -2021, саҳ 383-392.
- [11] Воҳидова С. Президент Франсии Эммануэл Макрон поприветствовал позицию Таджикистана по Афганистану. <https://www.osiyoavrupo.tj/index.php>
- [12] Сомонаи расмии Президенти Тоҷикистон <http://prezident.tj/node/26366>

КИШВАРҲОИ АВРУПОИ НИСБАТИ ВОҶЕАҲОИ АФҶОНИСТОН.

Дар ин мақола андешаи коршиносони аврупой нисбати қазияи Афғонистон баъд аз хурӯҷи қувваҳои мусаллаҳи амрикоӣ нисбати қазияи Афғонистон ба як шароити номусоид дучор шуданд, таҳлилу барраси шудааст.

Дипломатҳо ва кормандони маҳаллӣ эвакуатсия карда шуданд, аммо дар фурудгоҳи Кобул шароити даҳшатбор ҳукмфармо буд. Канслери Олмон хонум Ангела Меркел чунин ибрози ақида намуд, ки мо бояд ҳадафи ҳифзи он тағироте, дар тӯли 20-соли охир дар Афғонистон ба даст овардем амали шавем”.

Дар мақола нуқтаи назари Пешвои миллат Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, нисбати воқеаҳои Афғонистон, махсусан кишварҳои иттиҳоди Аврупо, Созмони Миллалӣ Мутаҳид Даъват ба амал овардааст, ки нисбати воқеаи Афғонистон бетараф набошанд.

Калидвожаҳо: Иттиҳоди Аврупо, ҳадаф, Эвакуатсия, тағйи авалият, толибон, радикалӣ, минтақа, коршинос.

Маълумот дар болаи муаллиф: Воҳидова Санавбарбону, доктори илмҳои таърих профессор, мудири шуъбаи Аврупо ва Амрикои Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ. Суроға: 734035

ш.Душанбе, хиёбони Рудакӣ 33, почтаи электронӣ тел;+(992) 935008732
sanajanvohidova@gmail.com

ЕВРОПЕЙСКИЕ ЭКСПЕРТЫ О СОБЫТИЯХ В АФГАНИСТАНЕ.

В этой статье анализируются выводы европейских экспертов после вывода американских войск, афганский народ находился в ужасающих непредсказуемых условиях.

Дипломаты и местные жители были эвакуированы, тем не менее в аэропорту Кабула были невыносимые условия. канцлер Германии Ангела Меркел подчеркнула, что «Мы должны защитить и воплотить те изменения которые достигли в течение 20-ти лет в Афганистане».

В статье также приведены позиции Лидера нации- Основателя мир и единства нации уважаемого Эмомали Рахмона касающихся событий в Афганистане, призывы Европейских сообществ ООН не быть равнодушным к проблеме Афганистана.

Ключевые слова: Евросоюз, цель, эвакуация, изменения, приоритет талибан, радикальный, регион, эксперт.

Сведения об авторе: Вохидова Санавбарбону, доктор исторических наук, профессор, Зав. Отдела Европы и Америки Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ, Адрес;734025,г.Душанбе, проспект РУДАКИ33. Тел: (992) 935008732 Email: sanajanvohidova@gmail.com

EUROPEAN EXPERTS ON THE EVENTS IN AFGHANISTAN.

This article analyzes the conclusions of European experts after the withdrawal of American troops, the Afghan people were in terrifying unpredictable conditions.

Diplomats and local residents were evacuated, but conditions at Kabul Airport were unbearable. German Chancellor Angela Merkel stressed that "We must protect and implement the changes that have been achieved in Afghanistan for 20 years."

The article also contains the position of the Leader of the Nation, the Founder of Peace and Unity of the Nation, respected Emomali Rahmon, regarding the events in Afghanistan, the calls of the UN European Communities not to be indifferent to the problem of Afghanistan.

Keywords: European Union, target, evacuation, changes, priority Taliban, radical, region, expert.

Information about the author: Vohidova Sanavbarbonu, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head. Department of Europe and America of the Institute of Studying of the problems of Asian and European Countries NANT, Address: 734025, Dushanbe, Rudaki Avenue 33. Tel: (992) 935008732 Email: sanajanvohidova@gmail.com

МАХСУСИЯТ ВА МАҲБУБИЯТИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ.**Шарипов Амридин Нуридинович,**

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, н.и.т., дотсент

Муаррихон бар ақидаанд, ки яке аз ҷанбаҳои асосии таърихи инсониятро роҳбарони кишварҳо муайян менамоянд. Албатта, аксари даврҳои таърихии рушди давлатҳои қадим ва муосир бо номи сарварон алоқаманд мебошад, ки рифоҳи мардум, авҷи қудрати кишвар, густариши илму фарҳанг ва тичорат бо ному фаъолияти онҳо вобастагӣ доранд[8].

Теъдоди роҳбарон зиёданд, таърих ҳатто шоҳиди номи онҳост, ки боиси заъфи қудрат, хиёнат ва нобудии давлат гаштаанд. Вале муҳимтар аз ҳама, номи нафароне дар сафҳои онҳо ба хатти зарин инъикос ёфтаанд, ки бо сарсупурдагӣ, азму қатъият ва иродаи барҷаста боиси эҳё ва ваҳдати халқу миллат, осудагии мардум ва ободии кишвар, болоравии шуҳрати нуфузи он гашта, тӯли таърих дар забони оламиён ҳамчун нишони адлу роӣ ва намунаи давлатдорӣ боқӣ мондаанд.

Таърих номи Хусрави Парвиз (Анушервон), Исмоили Сомонӣ, Александр Невский, Наполеон Бонапарт, Теодор Рузвелт ва дигаронро ҳамчун сарварони боризу муваффақ ва намунаи эҳёву таҳкими қудрати халқу кишвар сабт намудааст.

Раванди касби истиқлоли давлатии тоҷикон, паёмадҳои он дар шакли ҷанги таҳмили шаҳравандӣ ва хатари нобудии миллат ба сахна нафареро овард, ки бешак масъулияти он рӯзу фардои миллатро ба зимма гирифта, худро дар қатори пешвоёни бузурги таърихӣ ҷой дод. Пешвои миллати тоҷик, фарзанди фарзона ва масъули он низ аз қабиле пешвоёни машҳури ҷаҳон мебошад. Ин шахс Эмомалӣ Раҳмон бо изни Худованд ва дуои мардуми тоҷик дар лаҳзаи ҳассос ба сари қудрат омада, оғози сулҳу ваҳдат, ҳифзи истиқлолияти давлатдорӣ ва касби рифоҳу амнияти мардум гардид.

Тавре маълум, на ҳар сарвари кишвар Пешво буда метавонад. Пешвои миллат дорои махсусиятест, ки мақоми ӯро дар баробари дигарон муайян ва ҳифз месозад. Маҳз ин махсусият боиси маҳбубияти онҳо миёни мардум ва эътироф аз ҷониби ҷаҳониён ва дар маҷмӯъ, таърих мегардад. Бинобар фардияти махсус ин нафарон на дар соҳаҳои алоҳида, балки тамоми ҷанбаҳои ҳаёти ҷомеаро дарк намуда, дар ҳалли масоили асосии он муваффақ мегарданд. Ба андешаи мо хусусиятҳои хоси абармардони таърихӣ ва пешвоёни миллат, дар мисоли сарвари давлати тоҷикон – Эмомалӣ Раҳмон дар ҷанбаҳои зерин инъикос меёбанд:

1) Аз хуну хок ва камари миллат будан. Хусусияти хоси пешвоён ин баромадан аз қалби миллати худ дар шароитҳои ҳассос ва мураккаби

таърихӣ мебошад. Ба онҳо ҳисси баланди ватандӯстӣ, садоқат, сарсупурдагӣ, ҳадафмандӣ ва орий будан аз бегонапарастӣ хос аст. Агар ба раванди ба сари қудрат омадани Пешвои миллат назар андозем, айнан инъикоси ҳолат ва махсусияти мазкурро мушоҳида хоҳем намуд. Махсусияти ин сифат дар он зоҳир мешавад, ки новобаста аз нотакрории фардии Пешвоён таъини онҳо ба сифати роҳбар дар миллату кишвари дигар боиси дарки амиқи мушкилот ва ҷоннисорӣ нахоҳад шуд. Аз ин рӯ, худованд баҳри ислоҳи ҳалал дар ваҳдати миллии тоҷикон маҳз Эмомалӣ Раҳмонро ҳамчу сарвари давлат рӯйи кор овард.

2) Истикрори сулҳ, баргардонидани гурезаҳо ва таҳкими ваҳдати миллӣ. Аксари пешвоён дар шароити парокандагии халқу миллат, инқилобу ҷангҳои шаҳрвандӣ ва хатарҳои хориҷӣ рӯйи кор омада, бо фаъолияти сарварӣ, мардонагӣ, ҷасорати фавқуллода ва пайгирона татбиқ намудани ҳадафи воло – сулҳ, ваҳдат ва эҳё шинохта мешаванд. Эмомалӣ Раҳмон аз рӯзи аввалини интиҳоб ба сифати сарвари давлати тоҷикон эълон дошт, ки ҳадафи асосии ӯ истикрори сулҳ, баргардонидани гурезаҳо ва ваҳдат мебошад. Таъкиди ибораи «Ман қасам ёд мекунам, ки тамоми донишу таҷрибаамро барои дар ҳар хона ва ҳар оила барқарор шудани сулҳ равона карда, барои гулгулшукуфоии Ватани азизам садоқатмандона меҳнат мекунам. Барои ноил шудан ба ин нияти муқаддас агар лозим шавад ҷон нисор мекунам, чунки ман ба ояндаи неки Ватанам ва ҳаёти хушбахтонаи халқи азияткашидаам бовар дорам»[3 с 18] дар аввалин суханронӣ далели қатъият дар кори сулҳ ва махсусияти шахсияти Пешвои миллат мебошад. Дар раванди татбиқи ин ҳадафҳои олий сарвари давлат иродаи қавӣ, мардонагӣ, ҷасорати бемаҳдуд ва дурандеширо ба хотири миллат нишон дод. Ҷамагон медонанд, ки зимни музокироти байни тоҷикон таҳдиду суиқасдҳои зиёд аз дохилу хориҷ, хатарҳои табдили кишвар ба майдони рақобати мансабталошон ва бозингарони минтақавию ҷаҳонӣ возеҳ буд. Устуворӣ ва қатъият новобаста аз душмани рӯйрости қувваҳои дохиливу хориҷӣ, мулоқоту вохӯрӣ бо роҳбарии муҳолифин дар Кобулу Хусдеҳ, гузашт ба хотири миллат аз нотакрории шахсияти Пешвои тоҷикони ҷаҳон шаҳодат медиҳад.

Зимни пайгирии сиёсати сулҳофаринӣ яке аз падидаҳои манфури иҷтимоӣ – маҳалпарастӣ ниҳоят коҳиш ёфта, эҳсоси ягонагӣ ва расидан ба ҳадафи яқдили ҳар як тоҷикистонӣ тақвият меёбад, ки аз намунаи бевоситаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Эмомалӣ Раҳмон сарчашма мегирад. Дар ин радиф табдили Тоҷикистон аз кишвари се қисмат ба якпорча тавасути бунёди нақбу роҳҳо боиси таъкид мебошад.

Маҳз бо заҳмату талошҳои пайгиронаи Эмомалӣ Раҳмон Тоҷикистон дар интиҳои асри XX аз фоҷиаи миллӣ раҳо ёфта, истиқлолияти давлатии худро таҳким бахшид ва миллати тоҷик баъди ҳазор сол дар роҳи эҳёи

давлатдории миллӣ ба дастовардҳои бузурги таърихӣ ноил гардида, имрӯз ба сӯи ояндаи нек устуворона қадам мезанад.

Барои хизматҳои шоён дар самти истиқрори сулҳу ваҳдати миллӣ, рушди иқтисод ва пешрафти иҷтимоӣ, баланд бардоштани нуфузи Тоҷикистон дар арсаи ҷаҳонӣ ба Эмомалӣ Раҳмон унвони пешвои миллат дода шуд. Вале бояд аз рӯи инсоф гӯем, ки Эмомалӣ Раҳмон ба тавсифи бештар ниёз надорад [1 с 134].

3) Эҳёи иқтисод ва беҳдошти вазъи иҷтимоӣ. Тавре маълум, бинобар ҷанги шаҳравандӣ, ғорати моликияти давлативу ҷамъиятӣ, бухрони иқтисодӣ, таваррум ва таъсирҳои манфии кандашавии алоқаҳои мутақобилаи иқтисодӣ вазъи иқтисодиву иҷтимоии мардуми Тоҷикистон ниҳоят бад гардид. Аз рӯзҳои аввали касби қудрат Пешвои миллат ба ҷомаеи ҷаҳонӣ бо кӯмак ба Тоҷикистон мурочиат намуда, дар баробари он ба ислоҳи вазъ пардохт. Додани 75 ҳазор га заминҳои президентӣ ба мардуми деҳот, дар шароити мураккаби солҳои аввали истиқлолият яке аз заминаҳои тағйири вазъи иқтисодиву иҷтимоии аҳоли ва беҳ гаштани таъмини амнияти хӯрокворӣ гардид.

Андешидани чораҳои зарурӣ, аз қабилӣ паст кардани сатҳи камбизоатӣ, дастгирии давлатӣ, бунёди корхонаҳои хурду бузург, ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ омили тағйири сифатии вазъи иқтисодӣ ва иҷтимоии аҳоли шуд. Маҳз бо ҳамин сабаб дар даврони истиқлолият аз ҳисоби буҷет ба соҳаҳои иҷтимоӣ 45 миллиард сомонӣ (то соли 2016) равона карда шуд, ки қариб нисфи буҷети давлатиро ташкил медиҳад [4]. Ҳамзамон дар 15 соли охир даромади аҳоли 25 баробар ва пасандозҳо беш аз 85 баробар афзоиш ёфтанд. Мубодилаи молу маҳсулот бо 100 кишвари ҷаҳонӣ аз беҳбудии сифатӣ дар ин самт дарак медиҳад.

Агар ба таври мухтасар назар намоем, дар оғози солҳои 2000-ум иқтисодии кишвар барои бунёди нақби Истиқлол намерасид, ҳоло бо назардошти тақвияти иқтисоди кишвар сохтмони асри замони шӯравӣ – нерӯгоҳи Роғун бо маблағҳои худӣ бунёд мегардад.

Бунёди корхонаву марказҳои хизматрасонӣ, бастанӣ аҳдномаҳои иқтисодӣ ва ҷалби сармояи хориҷӣ, эълони соли рушди сайёҳӣ ва ҳунароҳои мардумӣ низ аз моҳияти сиёсати иҷтимоиву иқтисодии Пешвои миллат бармеояд.

4) Диққати асосӣ ба соҳаи маориф. Яке аз самтҳои асосии фаъолияти Пешво дар самти рушди кишвар ва ҳифзи айнияти он диққати хосса ба масъалаи мактабу маориф мебошад. Зеро миллати босавод заминаи боэътимоди рушди иқтисодиву иҷтимоии кишвар буда, метавонад иссоҳоти созандаро татбиқ намуда, дар баробари ақлу дониши худ аз

дастовадҳои илмиву фаннии ҷомеаи ҷаҳонӣ ба манфиати худ истифода намояд.

Аз ин рӯ, таҳкиму тақвияти соҳа ва баланд бардоштани сатҳи дониш ва касбияти мардуми кишвар яке аз вазифаҳои аввалиндараҷаи давлату ҳукумат маҳсуб мегардад. Дар замони Шӯравӣ новобаста аз иқтидор ва нерӯи давлат, дар Тоҷикистон теъдоди муайяни мактабҳо дар вагонҳо ва хонаҳои шахсӣ ҷойгир буданд. Ин камбудӣ танҳо дар солҳои истиқолият ҳалли худро ёфт. Танҳо дар доираи «Барномаи давлатии сохтмон, таъмиру азнавсозии мактабҳо барои солҳои 2008-2015» дар соҳаи маориф аз ҳисоби ҳамаи сарчашмаҳои маблағгузорӣ шумораи чунин муассисаҳои таълимӣ беш аз 800 ва маблағи умумии барои ин кор сарфшуда 600 миллион сомониро ташкил дод.

Раванди таҷдиду азнавсозии муассисаҳои таълимӣ ба беҳбудии инфрасохтор ва таҳкими пояҳои моддиву техникаи соҳаи маориф мусоидат намуд. То замони истиқлолият дар Тоҷикистон 13 муассисаи таҳсилоти олии бо 70 ҳазор нафар донишҷӯ фаъолият мекард. Ҳоло миқдори ин муассисаҳо ба 39 ва шумораи донишҷӯён ба 170 ҳазор нафар расидааст. Илова бар ин, зиёда аз 30 ҳазор нафар ҷавонони лаёқатманди мо аз ҳисоби давлат дар муассисаҳои таҳсилоти олии кишварҳои пешрафтаи хориҷӣ таҳсил мекунанд.

Ташкили Маркази миллии тестӣ ин амалӣ гаштани орзуи ҳазорон наврас дар самти мушарраф гаштан ба номи баланди донишҷӯӣ ва коҳиши фасод дар ин самт мебошад.

Додани диққати асосӣ ба соҳаи маориф, дастгирии ниҳодҳои ин самт, фиристодани ҷавонони лаёқатманд ба марказҳои пешрафтаи таълимиву илмии ҷаҳонӣ ва ифтитоҳи макотиби нави сатҳҳои гуногун дар дохили кишвар инъикоси моҳияти сиёсати маорифпарваронаи сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон мебошад.

5) Ҳимоят аз арзишҳои давлатдорӣ, маънавию динии тоҷикон ва тарғиби онҳо дар сахнаи ҷаҳонӣ. Дар шароити муосири ҷаҳонишавӣ ва густариши арзишҳои ғарбӣ яке аз вазифаҳои асосии кишварҳои миллӣ – ҳифзи арзишҳои миллӣ, фарҳангӣ, маънавӣ ва динӣ ба шумор меравад. Рисолати Пешвои миллат дар ин самт дорои дастовардҳои беназир буда, аз сатҳи баланди татбиқи ормонҳои миллат – ҳифз ва тарғиби фарҳанги тоҷикон шаҳодат медиҳад. Таҷлилу бузургдошти Абуабдуллоҳи Рудақӣ, Камоли Хучандӣ, Мир Саид Алии Ҳамадонӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, 1100 – солагии давлати Сомониён, соли тамаддуни ориёӣ [2 с 61], бузургдошти Имоми Аъзам ва ҳифозат аз мазҳаби таҳаммулпазиронаи ҳанафӣ далели муаррифии арзиш, усул ва тафаккури ғоявӣ, фарҳангӣ ва давлатдории тоҷикон дар арсаи ҷаҳонӣ мебошад. Кулли мардум медонанд, ки тамоми

классикони илму адабиёт ҳамзамон олимони воқеии дину шарият буда, ин чанба яке аз махсусиятҳои хоси тамаддуни тоҷиконро инъикос менамояд. Аз ин рӯ, яке аз омилҳои нуфуз ва маҳбубияти Эмомалӣ Раҳмон дар дохил ва хориҷи кишвар арҷгузорӣ ба ғаъолият ва осори бузургон мебошад.

Аз ҷониби дигар дастур оид ба таълифи Қуръон бо тарҷумаи тоҷикӣ, Саҳеҳи Бухорӣ, осори пурғановати бузургон, гузоштани санги асос ба Масҷиди бузургтарин дар Осиёи Марказӣ, ҳимояти мазҳабу дин аз минбарҳои баланди байналмилалӣ, аз қабиле иртибот надоштани терроризм ба ислом, зиёрати хонаи Худо ҳамчун шукргузорӣ аз истиқрори сулҳ, шарафи зиёрати дохили ҳарами шариф, ворид шудан ба рӯйхати 500 мусулмони муассири дунё аз камоли мусулмонӣ, ҳимоят аз дину оин ва мазҳаб, на танҳо дар фазои кишвар, балки минтақа ва ҷаҳон дарак медиҳад. Бешубҳа мо метавонем Пешвои миллатро ҳамчун ҳомии мазҳаб ва сулҳ эътироф намоем, зеро таъя ба мазҳаби ҳанафӣ ягона роҳи ҳифзи арзишҳои динӣ ва пешгирии хушунат дар заминаи динӣ мебошад. Имрӯз кишварҳое, ки дорои низоми ба ном озодии мазоҳиб мебошанд, ба майдони бархӯрди мазҳабу оин дар доираи гурӯҳ, ҳизб ва мадрасаву масоҷид табдил ёфтаанд.

б) Муваффақиятҳои сиёсати хориҷӣ. Анъанаҳои давлатдорӣ, сиёсати хориҷӣ ва дипломатия, тартиби фиристодани расул, таҷрибаи сулҳ ва миёнаравӣ ҳамоҳанги таърихи ташаккули ҳалқи тоҷик буданд. Вале бунёди ҳадамоти дипломатӣ ҳамчун инъикоси механизми татбиқи ҳадафҳои миллии тоҷикон, инъикоси мустақилияти сиёсӣ ва фароҳам овардани шароити рушди дохилӣ танҳо бо касби истиқлолияти давлатӣ ба даст омад. Муваффақияти сиёсати хориҷӣ ва дипломатияи тоҷик, пеш аз ҳама аз маҳорати барномарезӣ ва дурандешии сарвари он, анъанаҳои давлатдорӣ, арзишҳои фарҳангию маънавӣ ва касбияти кормандони ҳадамоти дипломатӣ вобаста мебошад. Аз ин рӯ, дар муваффақияти дипломатияи тоҷик хиради азалии Президенти кишвар, самтҳои дурусти муайяннамудаи сиёсати хориҷӣ ва садоқату касбияти кормандони соҳа мусоидат намуданд. Тоҷикистон сиёсати хориҷии хосеро пеша намудааст, ки он расман аз 31 декабри соли 2002 номи сиёсати «дарҳои кушод»-ро гирифтааст[5]. Тавре маълум, Чин ва Ҷопон дар давраҳои таърихӣ барои зерфишор ва таъсири бегонагон ва дар маҷмуъ кишварҳои муқтадир қарор нагирифтанд «сиёсати дарҳои баста» - ро пеша намуданд. Интиҳоби сиёсати «дарҳои кушод» аз як тараф роҳи ягонаи дурусти пешбурди сиёсати хориҷӣ ва аз ҷониби дигар инъикоси арзишҳои фарҳангию таърихӣ ва суннати ҳалқи тоҷик яъне дӯстӣ ва ҳусни ҳамсоғӣ мебошад, ки самараи бевоситаи ғаъолияти Пешвои миллат мебошад. Имрӯз натиҷа ва дастовардҳои сиёсати хориҷии мо боиси ифтихори ҳар як тоҷику тоҷикистонӣ мебошад:

- истиққори муносибатҳои дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо 180 кишвари ҷомеаи ҷаҳонӣ;
- узвият дар 80 созмони бонуфузи байналхалқию минтақавӣ;
- имзои 1200 созишномаҳои дуҷониба бо кишварҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ [6];
- узвият ба 600 эълумияҳои байналхалқӣ;
- дастовардҳо дар самти пешниҳоди ташаббусҳои байналхалқӣ (ба хусус дар масъалаи об, ҳамкорӣ дар соҳаи он ва табилии он ба омили муҳими рушди устувори иқтисодӣ);
- раёсати сарвари давлат дар ҷаласаи 54-уми Маҷмааи Умумии СММ;
- пешниҳоди формулаи сулҳ.

Кишварҳои олам хангоми тарҳрезии сиёсатҳои дарозмуддат ва интихоби мамлакате ҳамчун шарикӣ стратегӣ, пеш аз ҳама, ба оромиши кунунии он ва заминаҳои субот дар оянда менигаранд. Аз ин нуқтаи назар, Тоҷикистон ба баракати сиёсати сулҳҷӯёна ва ваҳдатовари Эмомалӣ Раҳмон, аз тарафи шарикони хориҷии мо кишваре шинохта мешавад, ки ояндаи босубот ва сиёсати устувор дорад. Ин навъи нигариш, бешубҳа, роҳро барои ҳамкориҳои оянда ва сармоягузориҳои дарозмуддат боз намуда, заминасози рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва нақшофарии бештари Ҷумҳурии Тоҷикистон дар минтақа ва ҷаҳон хоҳад буд [7].

Агар дастоварди муҳимтарини сиёсати хориҷии мо бо роҳбарии Пешвои миллат ин пеш аз ҳама ҳифзи истиқлолият дар шароити мураккаби рушди муносибатҳои байналхалқӣ бошад, пас муаррифии кишвар бо мавқеи устувор дар дипломатияи ҷаҳонӣ (аз ҷумла дар масъалаи роҳҳои ҳалли қазияи Афғонистон, ки дар тӯли бисту панҷ сол тағйир наёфтааст ва роҳи сулҳ) ва дипломатияи ташаббускорона (ташаббусҳои беназири Пешвои миллат оид ба масъалаҳои умумиҷаҳонӣ ва моҳиятан инсондӯстӣ) ҷанбаҳои дигари дипломатияи Пешвои миллат дар сиёсати ҷаҳонӣ ба шумор мераванд.

7) Дурнамои рушди устувори кишвар. Таърихи истиқлолияти кишвар намунаи аз яъсу ноумедии мардум ва боварӣ надоштан ба фардо, то эътимод ба ояндаи нек ва рушди устуворро инъикос намудааст. Ҷиҳати таъмин намудани рушди минбаъдаи кишвар, иҷрои афзалиятҳои миллӣ ва дар ин асос баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагии мардум барои даврони миёнамуҳлат ва дарозмуддат соли 2016 “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” қабул карда шуд. Дар ин марҳила вазифаи муҳимтарин - то 30 - солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ноил гаштан ба ҳадафҳои олии - тақвияти сармояи инсонӣ, баланд бардоштани самаранокии бахши воқеӣ, таҳкими сохтории идоракунии давлат, таъмини устувори нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ ва рушди иқтисодиву иҷтимоӣ бо ташкили ҷойҳои нави

кори дарачаи баланди истехсолӣ ва фароҳам овардани замина барои таҳкими иқтисодии содироти кишвар ҳамчун самтҳои муҳимтарини сиёсати иқтисодиву иҷтимоии давлат муайян гардидаанд.

Дар сурати татбиқи муваффақонаи Стратегияи мазкур имкон фароҳам меояд, ки то соли 2030 бо истифода аз тамоми имконоти захираҳои мавҷуда маҷмӯи маҳсулоти дохилиро ба ҳар сари аҳоли то 3 баробар афзоиш дода, сатҳи камбизоатиро беш аз ду баробар коҳиш диҳем ва ҳиссаи аҳолии дорои даромади миёнаро аз 22 то 50 фоиз зиёд намоем.

Сиёсати созандаи Пешвои миллат имкон медиҳад, ки ҳар як тоҷикистонӣ ба оянда бо эътимод назар карда, тарҳи мукамал ва муваффақи зидагии халқу миллат ва худро тарҳрезӣ намояд.

Аз ин рӯ, мардуми кишварро зарур аст, ки дар навбати аввал барои эҳдои Яздон – интихоби сарвари хирадманду дилсӯз ва мардумӣ ба маънои том шукргузорӣ намуда, барои ободии кишвар, сулҳу ваҳдат, таҳкими арзишҳои динию маънавӣ ва фарҳангӣ дар атрофи Пешвои миллат муттаҳид гардида, баҳри татбиқи нақшаҳои неқ - ҳифзи истиқлолият, дину оин, номуси ватандорӣ, таъмини амниятӣ субот ва шароити хуб барои ояндаи миллат сахмгузор бошем.

РӯЙҲАТИ АДАБИЁТҲОИ ИСТИФОДАШУДА:

1. Нуриддинов Р.Ш. «Вдохновитель национального ренессанса». Вестник Таджикского национального университета. Серия гуманитарных наук. - 2016. - № 3/5(173). - С. 134.

2. Раҳмон Эмомалӣ Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷилди ҳафтум. – Душанбе: «Ирфон», 2007, 480 саҳ. С.61, пурратар нигаред Шарипов А., Сирочов З. Эмомалӣ Раҳмонов: Соли тамаддуни ориёӣ. (Сиёсати дохилӣ ва хориҷии Президенти Тоҷикистон дар соли 2006).-Душанбе: «Деваштич», 2006. - 442 саҳ.

3. Шарипов А., Фаттоев С., Эмомалӣ Раҳмонов – наҷотбахши миллат (Сиёсати дохилӣ ва хориҷии Президенти Тоҷикистон дар солҳои 1992 - 1995). -Китоби 1. - Душанбе: "Деваштич", 2006. - 314 саҳ. - С.18

4. Шарипов А.Н. Махсусияти Паёми Пешво //Ба қуллаҳои дониш, №2 (1408) Панҷшанбе 9 феввали соли 2017

5. Шарипов А.Н. Моҳият, зарурат ва дурнамои сиёсати «дарҳои кушод» -и Тоҷикистон //Ба қуллаҳои дониш, №4 (1410) Душанбе 13 марти соли 2017

6. Дастовардҳои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

<http://mfa.tj/tj/dastovardhoi-siyosati-khorijii-tojikiston.html>

7. Эмомалӣ Раҳмон - асосгузори мактаби нави сиёсати хориҷӣ. www.mfa.tj

8. Харизматические лидеры в истории человечества.
<https://www.bestreferat.ru/referat-294952.html>

МАХСУСИЯТ ВА МАҲБУБИЯТИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ

Дар мақола масъалаи хусусиятҳои хоси фардӣ ва нақши калидии пешвоён дар таърихи инсоният баррасӣ шудааст. Маълум аст, ки мақоми Пешво дар рушду нумуи кишварҳо, начоти миллат дар лаҳзаҳои мураккаб муҳим мебошад. Дар мақола нақши Пешвои миллат, Эмомалӣ Раҳмон дар танзими низои байни тоҷикон, истиқрори сулҳ ва ваҳдат инъикос гардидааст. Дар заминаи ин, қайд мегардад, ки сарвари давлати тоҷикон бинобар доштани хусусиятҳои нотакрор, аз қабили мардонагӣ, ҷасорат, ҷоннисорӣ, сарсупурдагӣ ба дастовардҳои зиёд дар самти давлатдорӣ ва рушди ҷомеа ноил гаштааст. Муаллиф қайд менамояд, ки маҳз ин махсусият боиси маҳбубияти Пешво миёни мардум ва эътироф аз ҷониби ҷаҳониён ва дар маҷмӯъ, таърих мегардад.

Инчунин, дар мақола зарурати муттаҳид гаштани мардуми тоҷик дар атрофи сарвари хирадманд ба хоҳири пешрафт, ҳифзи истиқлолият, дину оин, номуси ватандорӣ ва таъмини шароити хуб барои ояндаи миллат таъкид гардидааст.

Калидвожаҳо: Пешвои миллат, махсусият, маҳбубият, раванди сулҳ, музокироти тоҷикон, Тоҷикистон, сиёсати хориҷӣ, дастовардҳо, дурнамо, рушди устувор .

ОСОБЕННОСТИ И ВСЕОБЩЕЕ ПРИЗНАНИЕ ЛИДЕРА НАЦИИ

В статье рассмотрены индивидуальные особенности и ключевая роль лидеров в истории человечества. Известно, что важна роль Лидера в развитии стран, спасении нации в сложных моментах. В статье освещен роль Лидера нации, Эмомали Рахмона в урегулировании межтаджикского конфликта, установлении мира и единства. На основе этого, подчеркивается, что глава таджикского государства с учетом неповторимых качеств, в том числе, мужества, самопожертвование, самоотверженности достиг небывалых высот в деле государственности и развития общества. Автор подчеркивает, что именно эти особенности послужили признательности Лидера среди народа и его признания со стороны мира, и в целом истории.

Также в статье подчеркивается необходимость объединения таджикского народа вокруг мудрого руководителя для процветания, защиты независимости, религии и традиций, любви к родине и обеспечения хороших условий для будущего нации.

Ключевые слова: Лидер нации, особенность, признательность, мирный процесс, межтаджикские переговоры, Таджикистан, внешняя политика, достижения, перспектива, устойчивое развитие.

Сведения об авторе. Шарипов Амриддин Нуридинович, кандидат исторических наук, доцент кафедры дипломатия и внешняя политика РТ ТНУ. Телефон: (+992)988-50-10-11; email: amrsharif@mail.ru

FEATURES AND APPRECIATION OF THE LEADER NATION

The article discusses the individual characteristics and the key role of leaders in the history of humanity. It is known that the role of the Leader in the development of countries, saving the nation in difficult times is important. The article highlights the role of the Leader of the nation, Emomali Rahmon in resolving the inter-Tajik conflict, establishing peace and unity. Based on this, it is emphasized that the head of the Tajik state, taking into account unique qualities, including courage, self-sacrifice, dedication, has reached unprecedented heights in the statehood and development of society. The author emphasizes that these particular features served to thank the Leader among the people and his recognition from the world and in general history.

The article also stresses the need to unite the Tajik people around a wise leader for prosperity, protection of independence, religion and traditions, love of country and providing good conditions for the future of the nation.

Key words: Leader of the nation, peculiarity, appreciation, peace process, inter-Tajik talks, Tajikistan, foreign policy, achievements, perspective, sustainable development.

Information about the author. Sharipov Amriddin Nuriddinovich, candidate of historical sciences, associate professor of department of diplomacy and foreign policy RT TNU. Tel: (+992)988-50-10-11; email: amrsharif@mail.ru

НАҚШИ ҶУМҲУРИИ ҲИНДУСТОН ДАР ҲАЛЛИ БУҲРОНИ АФҒОНИСТОН (1996-2001)

Рачабалиев Хайрулло-
докторанти (PhD)-и соли дуҷуми Институти омӯзиши
масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ

Имрӯзҳо қазияи Афғонистон баъди маротибаи дуҷум аз ҷониби “Толибон” ба даст гирифтани ҳокимияти сиёсӣ, тавачҷуҳи тамоми муҳаққиқону донишмандонро ҷалб намудааст.

Новобаста аз он ки Ҷумҳурии Ҳиндустон бо Афғонистон сарҳади муштарак надорад, лекин дар фазои ягонаи геополитикӣ ва робитаҳои анъанавӣ дар заминаҳои сиёсӣ, тижоратӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ муносибати хуб дошт. Ҷумҳурии Ҳиндустон Афғонистонро ҳамчун самти афзалиятноки сиёсати хориҷии худ меҳисобад. Зеро ҳалли буҳрони Афғонистон, ҷавобгӯи манфиатҳои миллии ин кишвар мебошад. Мутташаниҷ шудани вазъият дар Ҷумҳурии Исломии Афғонистон барои Ҷумҳурии Ҳиндустон ҳамчун давлати сермиллат ва федеративӣ метавонад омили ноустувор шудани вазъият гардад. Ҷумҳурии Ҳиндустонро аз Ҷумҳурии Исломии Афғонистон қаламрави Ҷумҳурии Исломии Покистон - давлате, ки муддати тӯлонӣ рақиб ва муҳолифи Ҳиндустон аст, ҷудо мекунад. Тавре ки сафири собиқи Ҳиндустон дар Афғонистон В. Качу таъкид кардааст, ки “.....Ҳиндустон ба Афғонистон тавассути айнакҳои кишвари сеҷум нигоҳ намекунад, бо вучуди ин, Деҳлӣ нақши Покистонро дар рушди рӯйдодҳои Афғонистон аз охири солҳои 1970 ва 1980-уми асри гузашта фаромӯш карда наметавонад” [1, с.32]. Дар муқовимат бо гурӯҳҳои муҳолифи ҳукумати Афғонистон, Ҳиндустон, “Этилофи шимол”-ро аз нигоҳи сиёсӣ ва ҳарбӣ дастгирӣ мекард, ки нерӯҳои асосии онро бештар тоҷикони Афғонистон ташкил мекарданд [2].

Ҳиндустон ҳамеша амалҳои башардӯстонаи худро нисбат ба Афғонистон аз назари эҳтиромгузорӣ ба кишвари мусулмон ва дини ислом иҷро менамуд. Зеро зиёда аз як садӯ бист миллион аҳолии онро мусулмонон ташкил мекунанд. Ба сари ҳукумати Афғонистон омадани ифротгароӣни ҳаракати “Толибон” (дар соли 1996) Деҳлиро нигарон сохта буд, ба ин далел, ки эҳтимоли гурӯҳҳои исломии радикалии худӣ Ҳиндустон фаъол шаванд. Ҳиндустон барои истифода набурдани худуди Афғонистон ҳамчун пойгоҳи омӯзишии ифротгароӣни минтақаи Кашмир ва қочоқи маводи муҳаддир аз қаламрави Афғонистон нигарон мебошад.

Бояд зикр намуд, ки баъд аз пошхӯрдани Иттиҳоди Шуравӣ нигоҳ доштани муносибатҳои дӯстона бо Афғонистон барои Ҳиндустон муҳим гашт, зеро ин омили хуби ривоч ёфтани робитаҳои ӯ бо давлатҳои нави соҳибистиклоли Осиёи Марказӣ буд. Аз вазъияти Афғонистон имкониятҳои тараққиёти робитаҳои иқтисодии Ҳиндустон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ вобаста буд, чунки аз қаламрави он тамоми муносибатҳои байни Осиёи Ҷанубӣ ва Марказӣ мегузаштанд, ки онҳо метавонистанд ба даст овардани манбаҳои энергетикӣ минтақаро барои Дехлӣ, осон гардонанд.

Дар давраи ҳузури нерӯҳои Шӯравӣ дар Афғонистон, Ҳиндустон дар баробари муқобил будан ба даҳлати як давлат ба корҳои дохилии давлати дигар, ворид шудани Иттиҳоди Шуравӣ ба Афғонистонро рӯи рост маҳкум намекард. Баъд аз баровардани кушунҳои Шӯравӣ ва пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ, мавқеи Россия ва Ҳиндустон дар масъалаи Афғонистон рост меомад.

Муноқишаҳои тадриҷан шиддатёбанда дар Афғонистон Ҳукумати Ҳиндустонро маҷбур сохт, ки дар назди қувваҳои нав дар Афғонистон симои ҳамсояи дӯстро нигоҳ дорад (ҳарчанд ки барои Ҳукумати Ҳиндустон бисёр мушкул буд). Аз соли 1992 муноқишаҳо миёни гурӯҳҳои исломгаро дар атрофи Кобул ва дигар шаҳрҳои бузурги Афғонистон шиддат мегирифт ва Ҳукумати Ҳиндустон маҷбур мешуд, ки фаъолияти кории намоёндагӣҳои дипломатӣ ва агентҳои худро зуд-зуд маҳкам кунад [13]. Чигунае, ки имрӯзҳо тариқи расонаҳо мо мебинем айни ҳамон солҳои пешин (1992) Ҷумҳурии Ҳиндустон 17- уми августи соли равон тамоми сафорат ва консулгарихояшро бааста ва кормандонаш бошад тарки ин кишвар карданд. Инчунин Ҷумҳурии Ҳиндустон аз шаҳрвандони дигаре, ки дар қаламрави ин кишвар ҳастанд хоҳиш намуд, ки ба ватани худ баргарданд.

Моҳи март соли 1996 дар арафаи сафари вазири корҳои хориҷии собиқи Русия Е.М. Примаков ба Ҳиндустон, маҷаллаи ҳиндӣ «**indian time**» ба монандии мавқеи Россия ва Ҳиндустон, ки ба забти минтақаҳои асосии Афғонистон аз ҷониби толибон ва даҳлат кардани Покистон, ИМА ва баъзе давлатҳои халиҷи Форсро ба корҳои дохилии Афғонистон таъкид мекард [3, с.26]. Устувор гаштани ҳокимияти “Толибон” ҷӣ дар Москва ва ҷӣ дар Дехлӣ ҳамчун таҳдид ба манфиатҳои стратегии онҳо дар минтақа ба ҳисоб мерафт.

Ҳукумати Ҳиндустон 12 – уми октябри соли 1996 барои барқарор кардан ва мустаҳкам гардонидани қувваҳои мусаллаҳ ва аз ҳама муҳим озодии мардуми афғон, кушиши зиёди худро ба харҷ дод, ки дар натиҷа СММ ҷонибдори Ҳиндустон шуд. 16 – октябри соли 1996 намоёндаи

доимии Ҳиндустон дар СММ Пракош Шоҳ дар нишастии Шуроӣ Амният бо изҳороти махсус оид ба вазъияти Афғонистон баромад кард. Ӯ ёдовар шуд, ки “Ҳукумати Ҳиндустон Бурҳониддин Раббониро чун пештара, президенти расмии Ҷумҳурии Исломии Афғонистон қабул дорад”. Ба ақидаи Ҳукумати Ҳиндустон, агар кишварҳои абарқудрат ва ҳамсоякишварҳо хоҳанд, ки ҷанги шаҳрвандӣ дар Афғонистон ба анҷом расад, бояд онҳо ба як хулоса омада, манфиатҳои худро бо роҳҳои зӯрварӣ дар Афғонистон амалӣ насозанд. Ҳиндустон ягона кишвари ташаббусқоре буд, ки дар ҳама конференсияҳои байналмилалӣ барои сулҳу оромии Афғонистон сухан меронд. Моҳи ноябри соли 1996 дар шаҳри Нью – Йорк ИМА конференсия оид ба ҳалли бӯҳрони Афғонистон баргузор гардид, ки дар он 19 кишвар, аз ҷумла ИМА, Покистон, Эрон, кишварҳои Осиёи Марказӣ, Туркия, Хитой ва кишварҳои абарқудрати аврупоӣ иштирок намуданд. Дар ин конференсия намояндаи Ҳиндустон К. Рангунат иброз намуд, ки “Афғонистон метавонад бе даҳлати кишварҳои дигар тинчӣро оромиро дар кишвари худ пойдор созад”. Инчунин зарур аст, ки дар Қобул зулм ва қувваи низомиро қатъ намоянд, то ин ки раванди сиёсии кишвар ба танзим дароварда шавад [4].

Дар охири соли 1999 ҳукумати Ҳиндустон барои боз ҳам хуб кардани муносибатҳои худ бо Афғонистон сиёсати фаъолтарро пеш гирифт. Ҳамин тавр, 31 – уми августи соли 1999 вазири корҳои хориҷии Ҳиндустон Ҷасват Сингҳ дар Деҳлӣ дар мусоҳиба бо хабарнигорон изҳор дошт, ки “қарори ҳукумат оиди сиёсати расмии кишвар дар муносибати Афғонистон таҷдиди назаргардида, ҷиддӣ ба роҳ монда шавад” [5, с.35]. 2 сентябри соли 1999 ду дипломати баландмартабаи ҳукумати Ҳиндустон ба ҳамин мақсад ба ИМА сафар карданд ва дар ин сафар бо ёрдамчиҳои президенти ИМА оид ба Осиёи Миёна С. Карлом сухбат намуданд. Ҳамин тариқ, бар зидди ҳаракатҳои фаъоли террористӣ, ки 90 % шаҳрҳои минтақаҳои Афғонистонро забт карда буданд, чораҷӯӣ намуданд [4, с.35].

Сабаби фаъолшавии Ҳиндустон дар муносибат бо Афғонистон дар он буд, ки шаҳрҳои минтақаҳои дар зерини нуфӯзи ҳаракати Толибон буда озод сохта шаванд. Дар минтақаҳои, ки Толибон назорат мекарданд, ҳуқуқи шахс аз ҷумла занҳо поймол мешуд ва ин тарзи муносибат онҳоро ба тартиботи асри миёнагӣ бурда мерасонд. Толибон рӯйро ба террористӣ асосии байналмилалӣ Усома бин Лоданро, ки дар ҳаракатҳои ифротӣ бар зидди ҳукумати Қобул ширкат меварзид ва инчунин талаботи ҷомеаи ҷаҳониро инкор мекард, дастгирӣ мекарданд.

Пуштибонони ҷунбиши “Толибон” ҳуди Амрико, Арабистони Саудӣ ва Покистон буданд, ки дар охири Амрико фаъолияти худро бар муқобили ин ҷунбиш ба роҳ монд [3, с.29]. Аз аввал ба он ақида буданд, ки ғалабаи

Толибон низоми баъд аз Шӯравӣ дар Афғонистонро решақан менамояд ва вазъи ин кишварро ба як тартиби муайян мебарорад, аммо ин пурра амалӣ нагашт. Инчунин ба ақидаи намояндагони департаменти давлатии Амрико “агарчӣ ақидаи онҳо фундаменталӣ ҳам бошад, лекин ҳадафҳои зидди Амрико ба монанди Эрон пайравӣ намекунад” [7, с.28]. Аммо баъдан ҳукумати Амрико ҳаракати “Толибон”-ро дигар дастгирӣ накард, зеро ки Толибон Усома бини Лоданро қабул ва паноҳ дода буд.

Дар натиҷа ҳукумати ИМА Усома бини Лоданро душмани “рақами яки” худаш эълон кард ва 5 миллион доллар барои ҷойи ин шахсиятро ошкор кардан ва ба Ҳукумати Амрико хабар додан, пешниҳод кард.

Террористи байналмилалӣ Усома бини Лодан аз ҷониби худ ба ду кишвар, дар аввал Амрико ва баъдан ба Ҳиндустон чиҳод эълон кард. Аввалҳои моҳи октябри соли 1999 дар Чалолобод, ҷанги муқаддас бар зидди Ҳиндустон эълон шуда буд. Дар эълomia чунин гуфта шуда буд – “Душманони асосии мо Ҳиндустон ва ИМА мебошад, ки мо бояд ба онҳо дарси ибрат диҳем”. Инчунин дар ин эълomia омадааст, ки “ҳаракати Ҳиндустон дар Кашмир марғбор аст” ва Бини Лодан тайёр аст ба мучоҳиддини Кашмир дасти ёрӣ дароз кунад. Дар баробари ин, гурӯҳҳои мучоҳиддонро дар Покистон мебард муттаҳид сохт, то бар муқобили ИМА ва Ҳиндустон мубориза баранд [3, с.135].

Бо ин васила, Ҳиндустон ҳадафи тайёр барои содир кардани амалҳои террористӣ аз ҷониби вилоятҳои Ҷамму ва Кашмир буд, ки барои эҷод кардани хатар аз тарафи террористи машҳур Усома бен Лодан ва мучоҳидони афғон ҳеҷ мушкилие надошт.

Яке аз сабабҳои, ки Ҳиндустонро ба ташвиш меовард, ин ифротгароӣ динии афғон буданд, ки аз сарҳади ҳамсоякишвари худ Покистон ба вилоятҳои Ҷамму ва Кашмир ба осонӣ ворид гардида, амалҳои террористии худро содир мекарданд. Содир кардани амалҳои номатлуб ва эҷод кардани ҳар гуна хатарҳои ифротгароӣ дошта дар минтақаҳои сарҳадие, ки бо Покистон мегузашт, дар он буд, ки Ҳиндустон мавқеи онҳоро дар Афғонистон танг мекард ва намонд бар зидди мардуми осоишта ва ҳукумати кишвар бичанганд. Яке аз омилҳои ҷудогонаи ин ҳодисаҳо аз солҳои 80-ум ин ҷониб ба ҳамагон маълум аст, ки силоҳу аслиҳа дар тамоми шаҳру минтақаҳои ин кишвар паҳн шуда буданд. Мучоҳидоне, ки дар Афғонистон буданд, дар гурӯҳҳои “Ал – Ансор” ва “Ал – Фаран” амал мекарданд, ки баъдтар соли 1995 дар Кашмир 5 – сайёҳи ғарбиро ба гарав гирифта буданд [4, с.29]. Ин гуна қабिलाҳо гурӯҳҳои ҷанговароне буданд, ки танҳо аз сарҳади Покистон ба вилоятҳои Ҷамму ва Кашмир ворид мегардиданд. Шумораи ҷанговарони ин гуна қабिलाҳои афғонӣ дар Кашмир зуд – зуд тағйир меёфт.

Ҳиндустон дар шабакаи интернетӣ саҳифаи махсусе бо номи “Ҳақиқат дар Кашмир” дошт, ки соли 1999 дар як мақолаи “Толибон дар Кашмир” ба нашр мерасад. Дар ин мақола нуқтаи назари таҳлилгарони ҳиндӣ ва Кашмиро оварда қайд мекунад “аз вақте, ки Толибон дар Афғонистон ғолибиятро ба даст оварда буданд, зиёдшавии ҷанговарони исломӣ ва амалҳои ношоистаи онҳо дар Кашмир ба назар мерасид” [7, с.128].

Вале ин маънои онро надорад, ки мучоҳидони афғон дар қаламрави Ҷамму ва Кашмир дар задухурдҳо иштирок накарда бошанд. Онҳо дар атрофи Ҳиндустон ҷойгир шудаанд, аммо шумораи онҳо он қадар зиёд нест. Мавзӯи дигаре, ки аз замони ҷунбиши “Толибон” то ба имрӯз Ҳукумати Ҳиндустонро ба ташвиш овардааст ва меорад, ин сикҳҳои ҳинд мебошад, ки дар минтақаҳои гуногуни Афғонистон умр ба сар мебаранд ва пайваста дар зерфишору хатари Толибон қарор доранд.

Бо тавачҷӯх ба факту рақамҳо ва мисолҳои зикршуда, метавон натиҷагирӣ намуд, ки Ҳиндустон дар он солҳо (1996-2001) нақши бисёр боризро гузошта буд, ки дар натиҷа соли 2001 “Толибон” аз қудрат рафтанд ва мардуми Афғонистон тавонист нисбатан як ҳукумати ҳамашумулро бо сардории Ҳомид Карзай ташкил диҳад, ки 22 – уми декабри соли 2001 роҳбарии Идораи муваққати Афғонистонро аз устод Б. Раббонӣ расман қабул кард.

А Д А Б И Ё Т

1. Абдуллоев Р.С. Современный Афганистан: этно-политическая ситуация / Р.С. Абдуллоев. – Душанбе: 2016. – 86 с.
2. Арунова М. Р. Афганская политика США в 1945-1991 гг. / М.Р. Арунова. – Москва: 2000. – 128 с.
3. Афганистан: проблемы войны и мира / Сб. ст. Т. 3. М., 2000. – 290 с.
4. Афганистан, Иран, Пакистан: время выборов и перемен / Сб.ст. – Москва: 2006. – 242 с.
5. Вазъияти Афғонистон ва имконоту талоши Ҳинд барои сулҳи Афғонистон:
<https://www.google.com/search?q=2.+Security+Situation+in+Afghanistan%3A+India%E2%80%99s+Options+%2F%2F+SAPRA+India+Monthly+Bulletin.+September+2003>
6. Искандаров Қ. Афғонистон: толибон ва ташаккули марказҳои террористӣ. Душанбе: 2003. – 128 саҳ.
7. Искандаров К. Политические партии и движения Афганистана во второй половине XX века / К. Искандаров. – Душанбе: 2004. – 499 с.
8. Искандаров Қ. Афғонистони имрӯз: омилҳои дохилӣ ва хориҷии ҷангу сулҳ. -Душанбе: дониш 2018. – 219 саҳ.

9. Имомов Ш. История общественной мысли Афганистана во второй половине XIX - первой половине XX в. / Ш. Имомов. – Душанбе: 2001. – 398 с.
10. История Афганистана (отв. ред. Ю.В. Гонковский) / – Москва: Мысль, 1982. – 368 с.
11. Раҳматқарим Д. Афғонистон дар сиёсати хориҷии Эрон (охири асри XX – аввали асри XXI)- Душанбе: 2020. – 226 с.
12. Современный Афганистан и сопредельные страны (Сборник статей): Москва, 2011. – 315 сах.
13. Чалол Ф. Қудрати сиёсӣ ва ваҳдати миллий дар Афғонистон. Душанбе: 2019, Эр-граф. – 349 сах.
14. Шаумиян Т.Л. Индия и Афганистан в региональном контексте//Современный Афганистан и сопредельные страны (Сборник статей): Москва, 2011. – 315 сах.
15. Annual Report 1990-1991, Ministry of External Affairs, External Publicity Division, Government of India, New Delhi 1991.
16. Aunohita Mojumdar. Indo-Pak. Rivalry in Afghanistan // Hindu, Madras, 2003. – 220 сах.
17. Security Situation in Afghanistan: India's Options // SAPRA India Monthly Bulletin. September 2003.
18. Stobdan P. _The Afghan Conflict and India‘, Delhi Paper No. 6, Institute of Defence Studies and Analysis, New Delhi, 1998.
19. Indian Express, 20.11.1996. <https://indianexpress.com/article/india/politics/once-upon-a-poll-11th-lok-sabha-election-1996/>
20. Mainstream, New Delhi, 04.09.1999, vol. XXXVII, ;№ 37. -280 сах.
21. Mainstream, New Delhi, 11.09.1999, vol. XXXVII, ; №38- 285 сах.

НАҚШИ ҚУМҲУРИИ ҲИНДУСТОН ДАР ҲАЛЛӢ БУҲРОНИ АФҒОНИСТОН (1996-2001)

Дар мақола мавзӯи “Нақши Қумҳурии Ҳиндустон дар ҳаллӣ буҳрони Афғонистон (1996-2001)” мавриди таҳқиқ ва баррасӣ қарор гирифтааст. Новобаста аз он, ки Ҳиндустон бо Афғонистон сарҳади муштарак надорад, лекин дар фазои ягонаи геополитикӣ ва робитаҳои анъанавӣ дар заминаҳои сиёсӣ, тичоратӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ қарор дорад. Ҳиндустон Афғонистонро ҳамчун самти афзалиятноки сиёсати хориҷии худ меҳисобад. Зеро раванди ташаккули муносибатҳои Ҳиндустон бо Афғонистон, ҷавобгӯи манфиатҳои миллии ин кишвар мебошад. Дар он солҳо муташанниҷ шудани вазъият дар Афғонистон барои Ҳиндустон бисёр мушкилиҳоеро ба бор овард, зеро гурӯҳҳои исломгаро аз ҷумла “Толибон” якҷанд қатлу ғоратҳо дар консулгарии Ҳиндустон содир намуда, боиси он гардида буд, ки ҳукумати Ҳиндустон маҷбуран

консулгарихояшро тез- тез бандад ва кумакҳои худро бар Қувваҳои Иттиҳоди Шимол яъне Аҳмадшоҳи Масъуд, Бурхониддин Раббонӣ тавассути Ҷумҳурии Тоҷикистон ва СММ бирасонад.

Бо андешаи муаллиф яке аз сабабҳои, ки ҳукумати Ҳиндустонро ба ташвиш меовард, ин ифротгароёни динии афгон буданд, ки аз сарҳади ҳамсоякишвари худ, Покистон ба вилоятҳои Ҷамму ва Кашмир ба осони ворид гардида, амалҳои террористии худро содир мекарданд. Содир кардани амалҳои номатлуб ва эҷод кардани ҳар гуна хатарҳои ифротгароидошта дар минтақаҳои сарҳадие, ки бо Покистон мегузашт, дар он буд, ки Ҳиндустон мавқеи онҳоро дар Афғонистон танг мекард ва намегузошт бар зидди мардуми осоишта ва ҳукумати кишвар бичанганд. Яке аз омилҳои чудоғонаи ин ҳодисаҳо аз солҳои 80-ум ин ҷониб ба ҳамагон маълум аст, ки силоҳу аслиҳа дар тамоми шаҳру минтақаҳои ин кишвар паҳн шуда буданд.

Калидвожаҳо: Ҳиндустон, Афғонистон, Покистон, гурӯҳҳои исолмгаро, Ҷамму- Кашмир, Толибон, ифротгароён ва терроризм.

Маълумот дар бораи муаллиф: Раҷабалиев Хайрулло Холназарович – Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ, докторанти (PhD)- соли дуюм. Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33. E-mail: KHair1508@mail.ru. Тел: (+992) 938-58-58-15.

РОЛЬ ИНДИИ В УРЕГУЛИРОВАНИЕ АФГАНСКОГО КРИЗИСА (1996-2001ГГ.)

В статье подробно анализируется роль Индии в урегулирование афганского кризиса (1996-2001гг.). Несмотря на то, что Индия не имеет общей границы с Афганистаном, она находится в единой геополитической и традиционной среде в политической, торговой, экономической и культурной областях. Индия считает Афганистан приоритетным направлением своей внешней политики. Потому что процесс развития отношений Индии с Афганистаном отвечает национальным интересам этой страны. Напряженной ситуации в Афганистане в те годы вызвала множество проблем для Индии, поскольку исламистские группировки, в том числе талибы, совершили серию убийств и грабежей в индийских консульствах, вынудив индийское правительство часто закрывать свои консульства и оказывать помощь Ахмад Шаху Масуду, Бурхануддину Раббани и Рашиду Дустуму через Республику Таджикистан и ООН.

По мнению автора, одной из причин беспокойства Индийского правительства стали религиозные экстремисты Афганистана, которые легко проникали в провинции Джамму и Кашмир и совершали террористические акты с границы своего соседа, Пакистана. Преступление и создание любой экстремистской угрозы в приграничных с Пакистаном районах было то, что

Индия ограничила свои позиции в Афганистане и не позволяла им воевать против мирного гражданского населения и правительства.

Одним из отдельных факторов этих инцидентов с 1980-х годов является тот факт, что оружие распространилось по всем городам и регионам страны.

Ключевые слова: Индия, Афганистан, Пакистан, исламистские группировки, Джамму, Кашмир, Талибан, экстремисты и терроризм.

Сведения об авторе: Раджабаев Хайрулло Холназарович – Института изучения вопросов стран Азии и Европы Национальной академии наук Таджикистана, доктор PhD- 1 курса. Адрес: 734025, Республики Таджикистан, г.Душанбе, пр. Рудаки, 33. E-mail: KHair1508@mail.ru. Тел: (+992) 938-58-58-15.

INDIA'S ROLE IN RESOLVING THE AFGHAN CRISIS (1996-2001)

The article explored and discussed “India's role in resolving the afghan crisis (1996-2001)”. Despite the fact that India does not have a common border with Afghanistan, it is located in a single geopolitical and traditional environment in the political, commercial, economic and cultural fields. India considers Afghanistan a priority in its foreign policy. Because the process of developing relations between India and Afghanistan meets the national interests of this country. The tense situation in Afghanistan during those years caused many problems for India, as Islamist groups, including the Taliban, committed a series of murders and robberies in Indian consulates, forcing the Indian government to frequently close its consulates and provide assistance to Ahmad Shah Massoud, Burhanuddin Rabbani and Rashid Dostum through the Republic of Tajikistan and the UN.

According to the author, one of the reasons for the Indian government's concern was the religious extremists of Afghanistan, who easily infiltrated the provinces of Jammu and Kashmir and carried out terrorist acts from the border of their neighbor, Pakistan. The crime and the creation of any extremist threat in the areas bordering with Pakistan was that India narrowed its positions in Afghanistan and did not allow them to fight against civilians and the government.

One of the separate factors behind these incidents since the 1980s is the fact that weapons have spread to all cities and regions of the country.

Key words: India, Afghanistan, Pakistan, Islamist groups, Jammu, Kashmir, Taliban, extremists and terrorism.

Information about the author: Rajabaliyev Khairullo Kholnazarovich - Institute of Asian and European Studies, NAST, PhD- 2 course. Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Ave., 33. E-mail: KHair1508@mail.ru. Tel: (+992) 938-58-58-15.

ИҚТИСОДИЁТ

НАЗАРЕ БА МАФҲУМ ВА МУҲТАВОИ АМНИЯТИ ИҚТИСОДИ

Ашуров Маъруф

ходими хурди илмии
шуъбаи Аврупо ва Амрико
Институти омӯзиши масъалаҳои
давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ

Амнияти иқтисодӣ як соҳаи дониши илмиест, ки дар доираи он вазъи иқтисодиёт омӯхта шуда, устувории нишондиҳандаҳои иқтисодӣ таъмин карда мешавад; Аз ҷумла, қонбгардонии ниёзҳои иқтисодӣ, назорати давлатӣ оиди истифодаи захираҳои миллӣ, ҳимояи манфиатҳои иқтисодии кишвар дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ, истифодаи самараноки захираҳо барои пешгирии таҳдидҳо ва таъмини фаъолияти мӯътадили корхона.

Мафҳуми амнияти иқтисодӣ бори аввал дар заминаи бӯҳрони ҷаҳонии иқтисодии охири солҳои 1920 ва 1930 дар ИМА пайдо шудааст, ки дар ҷараёни дарёфти роҳҳои раҳӣ аз депрессияи бузург рӯи қор омад. Аз соли 1933 маъмурияти Ф. Рузвелт сиёсати иқтисодиро таҳти унвони «муомилаи нав» пеш гирифт, ки мақсади он аз бӯҳрони қалони иқтисодӣ баровардани мамлакат буд. Дар доираи созишномаи нав Ф.Д. Рузвелт як ниҳоди махсуси ҳукумати - Кумитаи амнияти иқтисодиро таъсис дод. Тадбирҳои асосӣ таъмини амнияти иқтисодии саноати металлургия, такмили танзими давлатӣ, маҳдуд кардани рақобати беадолатона, ташаккул додани қонунгузори зиддиинҳисорӣ, инчунин татбиқи сиёсати давлатии иҷтимоӣ - дастгирии молиявии бекорон ва аҳолии маъюби Иёлоти Муттаҳида буд [1].

Дар макроиқтисодиёт амнияти иқтисоди давлат ё сатҳи рушди воситаҳои истеҳсолот дар кишварест, ки дар он раванди рушди устувори иқтисодӣ ва суботи иҷтимоӣ иқтисодии ҷомеа амалан аз омилҳои беруна вобаста нест.

Амнияти иқтисодӣ дар сатҳи хурд масъалаҳои амнияти корхонаро аз таъсири манфии муҳити беруна, инчунин қобилияти онро барои зуд баргараф кардани таҳдидҳо ё мутобиқшавӣ ба шароити мавҷуда, ки ба фаъолияти он таъсири манфӣ намерасонанд, баррасӣ менамояд.

Дар ҷаҳони муосир таъмини амнияти иқтисодии корхона муҳимтарин ҷанбаи қори тақрибан ҳама ташкилотҳо мебошад. Ҳоло ҳамаи ширкатҳои қалон шуъбаҳо ва ҳадамоти масъули амнияти иқтисодӣ доранд. Барои

ноил шудан ба сатҳи баланди амнияти иқтисодӣ давлат бояд амнияти ҳадди аксари ҷузъҳои асосии системаи амнияти иқтисодиро таъмин намояд. Амнияти иқтисодӣ маҷмӯи ҷанбаҳо ва омилҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, ҳарбӣ, илмӣ, технологӣ ва иҷтимоӣ мебошад, ки ҳолат ё сатҳи амнияти миллии давлатро муайян мекунад [2].

Барои муайян кардани нишондиҳандаи амнияти иқтисодии субъекти соҳибкорӣ, ки вазифаи он пешгирии зарари иқтисодӣ мебошад роҳҳои пешгирӣ бо усули назариявӣ ва методӣ пешбинӣ карда шудааст.

Сохтори амнияти иқтисодӣ инҳоро дар бар мегирад:

- нигоҳдории пардохтпазирӣ;
- банақшагирии ҷараёни пулҳои ояндаи субъекти иқтисодӣ;
- амнияти шуғл.

Сатҳи амнияти иқтисодӣ бо омилҳои зерин муайян карда мешаванд:

- Мавқеи геополитикӣ ва иқтисодӣ-ҷуғрофии кишвар ва ҷойгиршавии қувваҳои истеҳсолӣ дар кишвар, инчунин дастрасӣ ба захираҳои дохилӣ ва хориҷӣ;

- Иқтидори иқтисодӣ ва ҳарбӣ-сиёсии кишвар ва мавқеи рақобатпазирӣ он дар системаи иқтисодии ҷаҳонӣ дар самтҳои муҳими стратегии рушд;

- Самти системаи институтсионалии кишвар барои дастгирии соҳаҳои иқтисодии саноатӣ, ки сатҳи амнияти милли ба онҳо вобаста аст;

- Афзалиятҳои сиёсати иқтисодии давлат нисбат ба соҳаҳо, ки бартари рақобатро таъмин мекунад, корхонаҳои хоҷагии халқ;

- Параметрҳои сохтори соҳавӣ ва минтақавии Маҷмуи Маҳсулоти Дохилӣ, аҳамияти стратегии бахшҳои иқтисодии милли ва минтақаҳои кишвар барои таъмини амнияти милли;

- Мавҷудияти захираҳои неъматҳои моддии стратегии дорои дараҷаи аввал ва олий дар ҳаҷме, ки барои таъмини амнияти иқтисодӣ дар шароити форс-мажор кофӣ мебошанд;

- Ҷанбаҳои фаъолият, ки мустақиман таъсир мерасонанд ва ба нигоҳ доштани сатҳи самараноки амнияти иқтисодӣ нигаронида шудаанд;

- Таҳия, қабул ва татбиқи санадҳои қонунгузорие, ки фаъолияти соҳаҳои аз ҷиҳати стратегӣ муҳимро таъмин мекунад;

- Мониторинги иҷрои буҷа ва пешгирии истифодаи нодурусти маблағҳо;

- Мубориза бар зидди коррупсия дар ҳама сатҳҳо;

- Сармоягузорӣ ба рушди технологияҳои навтарин ва соҳаҳои технологияи баланд;

- Рушд ва такмили низоми сиёсӣ ва иқтисодии ҳукумат;

Амнияти иқтисодии корхона ин ҳолати истифодаи самараноки захираҳо барои пешгирӣ аз таҳдидҳо ва таъмини фаъолияти мӯътадили корхона буда бо маҷмӯи нишондиҳандаҳои сифатӣ ва миқдорӣ тавсиф карда мешавад, ки муҳимтарини онҳо таъмини сатҳи амнияти иқтисодӣ мебошад [3]. Амнияти иқтисодӣ асоси таъмини амнияти миллии кишвар ва дар маҷмӯъ рушди устувори иҷтимоию иқтисодии он мебошад.

Амнияти иқтисодиро метавон ҳамчун қобилияти иқтисоди кишвар ва минтақаҳо барои таъмини рушди устувор ва ҳифзи манфиатҳои иқтисодии шахсони воқеӣ, субъектҳои хоҷагидорӣ, минтақаҳо ва кишвар муайян кард. Амнияти иқтисодии кишварро аз мавқеи таъмини ҳимояи манфиатҳои ҳаётан муҳими ҷомеа ва давлат дар соҳаи иқтисодӣ аз таҳдидҳои дохилӣ ва хориҷӣ баррасӣ кардан мумкин аст [4].

Таърифи муфассали амнияти иқтисоди ин ба даст овардани ҳолати иқтисодиро дар назар дорад, ки дар он рушди устувори иқтисодӣ, қоньгардонии самарабахши ниёзҳои иқтисодӣ, назорати давлатӣ дар самти истифодаи захираҳои миллий ва ҳифзи кишвар аз манфиатҳои иқтисодӣ дар сатҳи миллий ва байналмилалиро дар бар мегирад.

Ҳамин тариқ, мафҳуми амнияти иқтисодӣ, аз тавозуни низоми иқтисодӣ ва рушди минбаъдаи устувори он вобастагии зиёд дорад. Ҳамзамон, рушди соҳаҳои иқтисодӣ бо омилҳои (васеъшаванда ё интенсивӣ) таъмин карда мешавад.

Чун қоида, омилҳои рушди иқтисоди кишвар хароҷоти кам дорад ва асосан тавассути истифодаи захираҳои фаъоли мавҷуда таъмин карда мешавад. Аммо ин намуди рушд иқтисоди унсурҳои бухронро дар бар мегирад ва суръати он муайян карда мешавад. Ин дар навбати худ аз даст додани амнияти иқтисодии кишвар ва афзоиши падидаҳои бухрониро қаблан муайян мекунад. Гузашта аз ин, таҳлили омилҳои рушди иқтисоди ҷаҳонӣ дар маҷмӯъ имкон дод, ки дар 25-30 соли охир иқтисоди ҷаҳонӣ маҳз ба таври васеъ рушд кунад. Роҳи васеи рушд маҳз бо хоҳиши иқтисоди бозаргонӣ барои коҳиш додани хароҷот ва набудани тавачҷӯҳ ба сармоягузорӣ, ҳатто дар сатҳи давлатӣ, муайян карда мешуд [5].

Роҳи интенсивии рушд ба баланд бардоштани даромаднокии захираҳои мавҷуда асос ёфтааст ва инро дар ҷаҳони муосир танҳо дар сурати мавҷудияти технологияҳои нав ба даст овардан мумкин аст. Ҳамин тариқ, рушди интенсивӣ ба ҳалли инноватсионӣ дар соҳаи энергетика, экология, тиб ва ғайра асос ёфтааст. Аммо навоарӣ дар худ натиҷаи таҳқиқот ва рушди нерӯӣ зеҳнии инсон мебошад. Ҳамин тариқ, рушди босуръатро танҳо тавассути таъмин намудани сифати баланди “сармояи инсонӣ” таъмин кардан мумкин аст [6].

Дар назарияи иқтисодӣ мафҳуми “сармояи инсонӣ” ҳамчун маҷмӯи дониш ва малака таъриф карда мешавад, ки барои қонё кардани ниёзҳои гуногуни инсон ва тамоми ҷомеа истифода мешавад. Ҳамин тариқ, рушди минбаъда, шукуфӣ ва таназзули ҳар кишвар аз он вобаста хоҳад буд, ки аҳолии кишвар дорои ҷӣ гуна дониш, қобилият ва малакаҳо мебошад.

Таҳлили сохтори манфиатҳои миллӣ, механизмҳои татбиқи онҳо дар сиёсати давлатӣ ва дигар масъалаҳои марбут ба ҳамбастагӣ ва таъсири муқоисавии истеҳсолоти дохилӣ дар тафовути манфиатҳои шаҳрвандони инфиродӣ ва гурӯҳҳои иҷтимоии он асос ёфтааст.

Таҳдидҳо ба амнияти иқтисодӣ ҳам метавонанд сарчашмаи муқовимат байни кишварҳоро дар соҳаи муносибатҳои байналмилалӣ иқтисодӣ дошта бошанд ва хусусияти ноустувори фаъолиятро ба миён биёрад [7, с 45].

Аз дидгоҳи фарохтар, зери мафҳуми амнияти иқтисодӣ таъмини сатҳи талаботи амнияти миллӣ бо захираҳои молиявӣ, фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди иқтисодиёт ва болобурди сатҳи рақобатпазирии мамлакат, ҳифзи манфиатҳои иқтисодии шахсӣ, ҷамъиятӣ ва давлатӣ, аз таҳдидҳои дохилию хориҷӣ фаҳмида мешавад.

Амнияти иқтисодӣ бунёди амнияти миллӣ, ки бойгариҳои табиӣ, захираҳои истеҳсолӣ ва ғайриистеҳсолӣ, амволи ғайриманқул, захираҳои моддӣ (моли), инсонӣ, сохторҳои хоҷагӣ, оила, шахсӣ ва амсоли инҳоро фарогир аст. Косташавии амнияти иқтисодӣ ба хоҷагии ҳар мамлакат таъсири манфӣ расонида, манфиатҳои иқтисодии шахс, ҷамъият ва давлатро маҳдуд месозад.

Стратегияи амнияти иқтисодӣ бошад, шароитҳои мусоиди рушди иқтисодӣ, баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирӣ, инчунин ҳимояи манфиатҳои барои ҳаёт муҳимро аз хатарҳои дохилӣ ва берунӣ дар бахши иқтисодиёт таъмин менамояд. Фароҳам овардани чунин шароитҳо барои ғанӣ гардидани буҷаи давлат, аз ҷумла барои таъмини захираҳои молиявӣ-иқтисодӣ, ки дараҷаи таъминоти зарурии амнияти миллиро дар бар мегирад, дар навбати аввал қобилияти мудофиавиро боътимод ва барои ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ вобаста ба баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум мусоидат менамояд [8, с 17-21].

Дар шароити кунунӣ стратегияи рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси: “Стратегияи миллии рушди ҚТ барои давраи то соли 2030”, пайи ҳам ва аз рӯи нақша амалӣ гардидани мақсадҳои барномавӣ, ки аз ҳуҷҷатҳои мазкур бармеоянд, ба рушди босуботи иқтисодиёти кишвар дар давоми 10 соли охир мусоидат намуданд. Барои комёб шудан ба амнияти иқтисодии кишвар корҳои бисёреро бояд анҷом дод. Бахусус чор самти стратегияи фаъолияти иқтисодии кишвар барои

ояндаи наздик муайян карда шудаанд, ки дар мавриди ҳалли мусбӣи онҳо метавон дар ин чода ба амнияти иқтисодии комил муваффақ гашт:

- таъмини истиқлоли энергетикӣ;
- бехатарии хӯрокворӣ;
- аз бунбасти коммуникатсионӣ раҳо бахшидани ҷумҳурӣ;
- саноатикунони босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз замони эълони истиқлолияти давлатӣ тадриҷан ба марҳилаи нави инкишоф ва бунёди давлати демократии ҳуқуқбунёд қадам гузошта, вобаста ба таъмини натиҷаи офаридаи зеҳну тафаккур ва меҳнати ақлонии миллати эҷодкори тоҷик аҳамияти ҷиддӣ равона сохтааст. Чунончи, моддаи 40 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон замонат додааст, ки: «Ҳар шахс ҳуқуқ дорад озодона дар ҳаёти фарҳангии ҷомеа, эҷоди бадеӣ, илмӣ ва техникӣ ширкат варзад, аз дастовардҳои онҳо истифода барад. Сарватҳои фарҳангӣ ва маънавию давлат ҳимоя мекунад. Моликияти зеҳнӣ таҳти ҳимояи қонун аст»[9].

Бояд қайд намуд, ки таъмини ҳифз ва ҳимояи боэътимоди моликияти зеҳнӣ яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатӣ ба шумор рафта, он гарави таъмини амнияти иттилоотӣ ва амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Бинобар ин, бо назардошти муҳимияти таъмини рушди моликияти зеҳнӣ ҷиҳати муҳофизати он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор ниҳодҳои ваколатдори таъминкунандаи ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ таъсис дода шудааст.

Боиси ифтихор аст, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, дар пешбурди иқтисодиёти мамлакат саҳми бағоят бузург доранд.

Татбиқи иқдомҳои пайгирионаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҷиҳати амалисозии ислоҳот дар соҳаҳои иқтисоди миллӣ, баҳусус дар самти беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ, дастгирии баҳши хусусӣ ва роҳандозӣ намудани тадбирҳои зарурӣ барои рушди соҳаҳои афзалиятнок дар ин давра самараи хуб дода, дар кишвар барои таъмини рушди устувори иқтисодӣ фазои мусоид фароҳам овард.

Аз аввали солҳои Истиқлолияти давлатӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ислоҳоти низоми иқтисодиёти миллиро тавассути аз низоми банақшагирии мутамаркази давлатӣ ба иқтисоди бозоргонӣ гузаронидани соҳаҳои иҷтимоию иқтисодӣ ба роҳ монда, дар ин самт як қатор корҳои муҳимро анҷом дод. Дар ин самт барои гузаронидани ислоҳот қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии муайянкунанда ва танзимкунандаи муносибатҳои иқтисодӣ қабул карда шуданд.

Бо дастгирию ҳидоятҳои ин марди хирад Тоҷикистон, тибқи арзёбии созмонҳои байналмилалӣ молиявӣ, солҳои охир се маротиба ба қатори 10 кишвари ислоҳотгари пешсаф дохил гардид.

Бо мақсади амалигардонии талошҳои Ҳукумати мамлакат ба хотири боз ҳам обод кардани Тоҷикистон ва бо назардошти аҳамияти соҳаи саноат дар ҳалли масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва таъсиси ҷойҳои кории нав Президенти ҷумҳурӣ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паём ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 декабри соли 2018 саноатикунонии босуръати кишварро ҳадафи ҷоруми миллӣ эълон карданд.

Дар партави тамоюли рушди ҷаҳони муосир, дар шароити глобалишавии тамоми ҷабҳаҳои фаъолияти ҷомеа, дар вазъияти талоши кишварҳои пешрафта барои ривоҷи бозори молу маҳсулот, бе назардошти манфиати кишварҳои истеъмолкунанда кӯшишҳои пайгириҳои Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар самти аз кишвари аграрию индустриалӣ ба кишвари индустриалию аграрӣ (ҳадафи ҷоруми стратегӣ) табдил додани ҷумҳуриямон иқдоми олии мантиқӣ ва ҷасурона мебошад[10].

Дар охир қайд кардан ба маврид аст, ки хусусан аз ҷониби Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон эълон гардидани саноатикунонии босуръати кишвар ҳамчун ҳадафи ҷоруми миллӣ ва эълони 2 соли мораторий ба санҷишҳои фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ дар соҳаҳои истеҳсоли эълон гардид, ки барои рушди соҳаи саноат ва таъсири бевоситаи он дар иқтисодиёти кишвар заминаи мусоид хоҳад гузошт.

Марҳалаи начандон тӯлоии таърихӣ собит сохт, ки тоҷикон дар ҳақиқат миллати созандаву бунёдкор, ватандӯсту ватанпарвар, соҳибтамаддуну фарҳангӣ ва сулҳхоҳу таҳаммулгаро буда, метавонанд бо ваҳдату сарҷамъии худ ҷомеаи воқеан муосири демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявиро бунёд намоянд. Аз ин лиҳоз месазад, ки дар атрофи сарвари худ камари ҳиммат баста, рӯй ба сӯйи фатҳи куллаҳои бузург гузорем.

РҶҲАТИ АДАБИЁТҲОИ ИСТИФОДАШУДА:

- [1] Теория экономического <https://idomfua.ru/>
- [2] СМИ Безопасность бизнеса www.ekb-security.ru
- [3] Составляющие экономического безопасности предприятия <http://cyberleninka.ru/article/n/sostavlyayushchie-ekonomicheskoy-bezopasnosti-predpriyatiya>
- [4] Процесс обеспечения экономической безопасности предприятия («Справочник экономиста» №12 2004) – https://www.profiz.ru/se/12_2004/952/
- [5] Экономическое безопасности страны: Угрозы и пути ее обеспечение, //Шпилевская Е.В. [6]<https://thepresentation.ru/> Презентация на тему Экономическая безопасность
- [7] Национальная экономическая безопасность: Современное проблемы, А.А. (стр 45) Пороховский, Россия, г. Москва МГУ имени М. В.

Ломоносова, экономический факультет, зав. кафедрой политической экономики, д-р экон. наук, профессор anarog@econ.msu.ru

[8] Национальная экономическая безопасность и глобализация: Угрозы и проблемы(стр 17-21) Алиев Адик Тагирович, Коннов Олег Юревич, Титов Алексей Викторович

[9] <https://mvd.tj/index.php> Аз мақолаи илмии Абдуллаева Н.И., ваколатдори оперативии РМЗЦМ ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, лейтенанти калони милитсия.

[10] <https://ara.tj/> Аз мақолаи илмии Шукрулло Шамсуллозода

НАЗАРЕ БА МАҶҲУМ ВА МУҲТАВОИ АМНИЯТИ ИҚТИСОДИ

Дар ин мақола бори нахуст маҷҳуми амнияти иқтисодӣ, ки нахуст сохҳои 1920-1930 дар Амрико ба вучуд омадааст таҳлил ва баррасӣ намудааст. Муаллиф қайд мекунад, ки давлат бояд дар сатҳи баланд ноил шуданӣ амнияти иқтисодӣ, системаи иқтисодиро таъмин намояд, аз ҷумла; омилҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, ҳарбӣ, илмӣ, технологӣ, ва ғайраро. Амнияти иқтисодӣ ин бунёди амнияти миллист, бойигарихои табиӣ, захираҳои истеҳсолӣ, амволи ғайриманқул, сохторҳои хоҷагӣ, оила, шахс ва амсоли инхоро фарогир аст. Муаллиф таҳлил намудааст, ки косташавии амнияти иқтисодӣ ба хоҷагии ҳар мамлакат таъсири манфӣ расонида манфиатҳои иқтисодии шахс, ҷамъият ва давлатро маҳдуд месозад. Ногуфта намонад, ки таъмини ҳифз ва ҳимояи боэътимоди моликияти зеҳнӣ, яке аз самтҳои афзалиятнокӣ сиёсати давлатӣ ба шумор рафта, он гарави таъмини амнияти иттилоотӣ ва амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Калидвожаҳо: захираҳо, амнияти иқтисодӣ, амвол, ғайриманқул, моликият, иттилоотӣ, зеҳнӣ, сохтор.

Дар бораи муаллиф: Ашуров Маъруф Худойдодович, ходими хурди илмии шӯбаи Аврупо ва Амрикои Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ. Суроға: ш. Душанбе, Рӯдакӣ 33. Телефон: +992987778596, Почтаи электронӣ: marufpley@gmail.com

ВЗГЛЯД НА КОНЦЕПЦИЮ И СОДЕРЖАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В этой статье анализируется концепция экономической безопасности, которая впервые возникла в США в 1920-х и 1930-х годах. Автор отмечает, что государство должно обеспечивать высокий уровень экономической безопасности, в том числе экономической системы; экономические, политические, военные, научные, технологические и другие факторы.

Экономическая безопасность - это основа национальной безопасности, которая включает в себя природные ресурсы, производственные ресурсы, недвижимость, экономические структуры, семьи, отдельных лиц и так

далее. Автор подчёркивает, что снижение экономической безопасности негативно сказывается на экономике любой страны и ограничивает экономические интересы человека, общества и государства. Следует отметить, что обеспечение и надежная защита интеллектуальной собственности является одним из приоритетов государственной политики, которая является гарантией информационной безопасности и экономической безопасности Республики Таджикистан.

Ключевые слова: ресурсы, экономическая безопасность, собственность, недвижимость, устав, информация, интеллектуальная, структура.

Об авторе: Ашуров Маруф Худойдодович, младший научный сотрудник отдела Европы и Америки Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. Адрес: г. Душанбе, проспект Рудаки 33. Тел.: +992987778596. Почта: marufpley@gmail.com

LOOK AT THE CONCEPT AND CONTENT OF ECONOMIC SECURITY

This article analyzes the concept of economic security that first emerged in the United States in the 1920 and 1930. The author notes that the state must ensure a high level of economic security, including the economic system; economic, political, military, scientific, technological and other factors.

Economic security is the foundation of national security, which includes natural resources, productive resources, real estate, economic structures, families, individuals, and so on. The author emphasizes that a decrease in economic security negatively affects the economy of any country and limits the economic interests of a person, society and the state. It should be noted that ensuring and reliable protection of intellectual property is one of the priorities of state policy, which is a guarantee of information security and economic security of the Republic of Tajikistan.

Key words: resources, economic security, property, real estate, charter, information, intellectual, structure.

About the author: Ashurov Maruf Khudoidodovich, Junior Researcher of the Department of Europe and America, Institute of Studying of the Problems of Asian and European Countries, National Academy of Sciences of the Tajikistan. **Address:** Dushanbe, Rudaki Avenue 33. **Tel.:** +992987778596. **E-Mail:** marufpley@gmail.com

ЗАБОН, АДАБИЁТ ВА ФАРҲАНГ

УМУМИЯТИ ЗАБОНҲО - МЕҲВАРИ МУШТАРАКОТИ ФАРҲАНГӢ

Назира Ваҳобова

ходими пешбари шуъбаи

Шарқи Миёна ва Наздики Институти

Осиё ва Аврупои АМИТ

Умумияти забонҳои дарӣ ва тоҷикӣ. Душвор аст ба ягон хулосаи қатъие омадан, ки калимаи дарӣ, яъне номи ҳамон забоне, ки грамматика ва захираи луғавиаш мисли забони тоҷикист, вале номи дигар дораду дар қаламрави Афғонистон миёни тоҷикони онҷой дар истифода аст ва адабиёти ғание дар давоми асрҳо дар ин сарзамин бо ҳамин забон таълиф шудааст, ифодакунандаи забонест барои тоҷикони Тоҷикистон ноошно. Рочеъ ба пайдоиши мафҳуми “дарӣ” назари олимони шарқшинос якхела нест. Чанде аз олимони ин калимаро баробар ба калимаи дарбор маънидод мекунанд. Гӯё дар дарбори Сосониҳо бо ҳамин забон гап зада ҳамчун “дарӣ” – “дарборӣ” пазируфтаанд, пас ҳамчун забони коргузори давлатӣ, забони расмӣ арзи вучуд кардааст. Шарқшиноси тоҷик шодравон Ҳақназар Назаров зикр кардааст, ки Саффорӣён дар назди мардуми Эрон хизмати бузурги таърихӣ анҷом додаанд ва заминаи муносиб барои барпо намудани давлати Сомониён (224-652) ба вучуд оварданд. Дар такмили ин андеша ӯ боз далели зеринро ёдовар шудааст: “Хидмати аз ҳама муҳими Саффорӣён дар таърихи мо аз он иборат шуд, ки онҳо ба забони порсии дарӣ мақоми давлатӣ доданд, ки забони аслӣ ва модарии мардуми Хуросон буд ва бо он байни худ муҳовара менамуданд”. [5, 208] Хуб, ҳар навъе, ки набошад забони дарӣ дар Афғонистон барин як кишвари Осиё миёни қавмҳои даризабони он, ки чун тоҷикони Тоҷикистон сӯхбат мекунанд, мавқеи хос пайдо намуда, рушд ёфтааст. Ҳамин монандии қариб сад ғоиза боис шудааст, ки дар атрофи он олимони ҳар навъе, ки бошад оид ба монандиву тафовути он назари андеша намоянд.

Солҳост, ки миёни олимони Эрону Тоҷикистону Афғонистон дар атрофи масъалаи умумият ва фарқи забонҳои форсӣ дарӣ ва тоҷикӣ баҳсҳо идома ёфта истодааст. Чанде аз олимони забоншинос кӯшиш доранд фарқе байни забонҳои зикршударо ёбанду забонҳои гуногун буданашонро андак ҳам бошад, собит намоянд. Чанде ишора ба баъзе фарқиятҳои ночиз карда, инҳо се забони гуногун мебошанд, мегӯянд. Баъзеҳо итминони комил доранд, ки ин се забон як забон аст ва се шоха дорад. Аз чумла профессор Худойназар Асозода дар китоби “Адабиёти форсӣ ва се шохаи он” як забони се ном дошта гуфта, чунин таъкид кардааст: “Аввалин китоби мо

“Авесто” буд ва нахустин шоирамон зардушт. Мардуми форсизабони Эрону Афғонистон ва Тоҷикистон фарҳанги муштарак доранд. Забону адабиётмон низ форсист, фақат ба он фарқ, ки садаи бист онро ба форсиву дарӣ ва тоҷикӣ ”маъруф” сохт” [3, 5]

Ин ҷо ба таври мухтасар роҷеъ ба қаробати ин забонҳо, яъне форсӣ, дарӣ ва тоҷикӣ гуфтани ҳамагӣ ду-се нуқта кофӣ мебошад.

Дар гузаштаи дур ва начандон дур ҳам забонҳои форсӣ, дарӣ ва тоҷикиро аз ҳам ҷудо кардану фарқияти назаррасро ёфтани кори беҳуда буд ва гумон надорем, ки касе ҷиддӣ ба ин кор машғул шуда бошад. Чизе, ки бе шарҳ аён буд, ҳочат ба баёне набуд. Ин корро беҳуда медонистанд ва имрӯз ҳам беҳуда аст.

Бо ҷудо шудани сарҳадҳо байни давлатҳо, бунёди давлатҳои мустақил ва ниҳоят ҳолати дигар гирифтани рафту омадҳо ба мамлакатҳои якдигар, ин се забон ҳар кадом бо роҳҳои аз якдигар вобаста ба давлати ҷудогона будан, яъне чанд чизи дар сохтори давлатдориву таблиғи фарҳанг фарқкунанда доштан инкишоф меёфтанд ва ёфта истодаанд. Таъкид менамоем, ки роҳҳои инкишофи ин забонҳо ба сохти давлатдорӣ ва сиёсати забонӣ вобаста буда, баъзе ҷузъиёти ночизи фарқкунандаро ба вуҷуд овардаанд, ки мебошанд, ки онҳоро дар пайдо, истифода ва талаффузи баъзе калимаҳо мебинем. Боқӣ ҳар чизе асрҳои аср буд ҳамон пурра бе дигаргунӣ мондааст.

Акнун вақте ки сари масъалаи умумияти забонҳои тоҷикиву дарӣ назари андеша кардани ҳастем, бояд ба баъзе далелҳо муроҷиат намоем. Дар кучое, ки сухан аз муносибатҳои Тоҷикистону Афғонистон меравад, ҳатман оид ба муштаракоти забонӣ таъкид мешавад. Сафири Тоҷикистон дар Афғонистон доктори илмҳои таърих шодравон Шарофиддин Имомов дар бораи самтҳои муштаракӣ ҳарду кишвар ибрози назар намуда гуфтааст: “Муносибатҳои мо кайҳо боз дар самтҳои гуногун мавқеи таърихӣ пайдо кардаанд. Чунки миёни мову Афғонистон муштаракоти зиёд аст: забонӣ, таърихӣ ва фарҳангӣ”. [10] Ҳаминро ҳам бояд зикр намуд, ки роҷеъ ба фарқияти забонҳои тоҷикӣ ва дарӣ, тавре дар болотар гуфта гузаштем, сухане гуфтан арзише надорад. Фақат ҳаминро бояд гушрас намоем, ки забони дарӣ алифбои арабиасосро дар истифода дорад. Забони имрӯзаи тоҷикӣ бошад, алфавити кирилливо қабул кардааст. Ин баъзе мушкилиҳоро ба миён меорад. Яъне мо забони дариро ба ҳузур фаҳмем ҳам, он ҷӣ ба ин забон бо алифбои арабиасос иншо шудааст хонда наметавонем ва баракс тоҷикони Афғонистон забони имрӯзаи моро хуб фаҳмида наметавонанд, вале он ҷӣ ба алифбои кириллӣ иншо шудааст онро хонда наметавонанд. Дар ҳама маврид мо наметавонем ин фарқиятро ба назар нагирем. Албатта, ҷудо-ҷудо зистан ва камтар ҳамсӯҳбат шудан,

надоштани тичорати омехта ва мисли инҳо ҳар чӣ қадаре бисёр мушоҳида шавад ва муддатзо идома ёбад, ҳатман ҳамон қадар ягон дигаргуние дар истифодаи забон ва инкишофи фарққунанда дида мешавад. Ҳоло агар ба фонди луғавии забони имрӯзаи дарӣ нигоҳ кунем ва онро ба захираи луғавии забони ҳозираи тоҷик муқоиса намоем, пас мебинем, ки ҳафт чанд мисоли ночиз, вале онҳо наметавонанд муайянқунандаи фарқияти назаррасе бошанд. Дар ҳар сурат назаре ба баъзе фарқиятҳо қардан ва мисолҳо оварданро лозим донистем:

1. Дар забони дарӣ дар истифода баъзе калимаҳое ҳастанд, ки дар забони тоҷикӣ ё кӯҳна шудаанд аз байн рафтаанд ва ё бошанд ҳам дар истифода камтар дучор мешаванд. Масалан, калимаи “полидан”- кофтан. Мисол: “Ба чайби худ даст заду полид” – Даст ба кисаи худ бурду кофт. Мисоли дигар: “Чавоне гуфт бо пири дилоро, Чӣ гум қардӣ, ки мепоӣ (меқобӣ) дар ин ро(ҳ)”, “пайра”- посбон, “чол” – найранг, фиреб, “тамуз” – тобистон, “лочор” – ночор, “фавҷ” – лашкар, “носара” – беарзиш, “мусалло” – қойнамо, “ҷӯра надоштан” – бе мисл, ё тавре устод Бетоб гуфтааст: “Наёфтам санаме ҳар қадар полидам, Буте зи санг тарошидаму парастидам” [7, 16] ва ғайра.

2. Дар забони дарӣ баъзе калимаҳое ҳастанд, ки хеле серистеъмоланд, вале дар тоҷикӣ тамоман дар истифода нестанд, ё камтар истифода мешаванд. Аз ҷумла . калимаи “ватандор” . ба маънои ҳамшаҳр, “кука” – мех, “уштук” – кӯдак ва ғайра.

3. Дар забони дарӣ баъзе калимаҳое ҳастанд, ки пештар дар забони тоҷикӣ дар истифода буданд, вале ҳоло ниҳоят кам истеъмол мешаванд. Аз ҷумла калимаи “басиҷ” (басиҷ қардан) – омода қардан, муттаҳид қардан, “соир”- боқимонда ва ғайра.

4. Дар забони дарӣ истифодаи чунин калимаҳои арабӣ ҳастанд, ки дар забони тоҷикӣ ё тамоман истифода намешаванд ва ё хеле кам воқеъанд. Масалан “интиҷоҷ” – эътироз, “азвоқ” – завоқ, “аврақ” – шакли ҷамъи варақ, “суфуф” – шакли ҷамъи саф, “фавҷ” – лашкар, “авсаҷ” - миёна. Дар яке аз рубоӣҳои устод Ҳалилӣ омадааст:

Он фарру шукӯху қибриёт чӣ шуд?
Он лофи хидевию худоит чӣ шуд?
Сад қарн бар афқору уқули мардум,
Фармондехиву ҳуқумравоит чӣ шуд? [7, 51]

Ин ҷо калимаҳои “хидев” – подшоҳ, ҳоким, (унвони охири ҳокимони Миср) ва “уқул” – ҷамъи ақл, ақлҳо, ки арабӣ мебошанд, дар забони тоҷикӣ истифода намешаванд.

5. Дар забони дарӣ бо сабаби ба Ҳиндустону Покистон наздик будани Афғонистон ва қариб бемалол рафту омад доштани мардуми афғон ба ин

ду мамлакат, баъзе калимаҳои ҳиндӣ дар истеъмом ҳастанд, ки дар забони тоҷикӣ тамоман дида намешаванд. Мисол: “Пон” (шакли ҳиндӣ пан) – баргест, ки ҳангоми хоиданаш ранги сурх мебарорад, боз хумор ҳам меорад, “сарак” – роҳ, кӯча, “гудом” (годам) – анбор, “чаукӣ” – стул, курсӣ, “ҷолӣ” (ҷалӣ)- тур, “сандал” – як навъ дарахти хушбӯ.

6. Дар забони дарӣ калимаҳои англисӣ низ дар истифода мебошанд, ки дар забони тоҷикӣ баъзеашон бе тарҷума ва баъзеашон тарҷума шуда қабул шудаанд. Аз ҷумла, калимаи “копи” – нусха, “копи кардан” – нусха бардоштан, “лайн” – хат. Бештар ин гуна калимаҳо ё ибораҳо техникӣ мебошанд. Мисол: “motor”- матор, “automatic” - автомат, “tank” – танк, “oil” – раған, “oil pump” - насоси рағанкашӣ ва ғайра.

Мисолҳои, ки дар боло овардем, танҳо хоси забони дарӣ нестанд. Ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони форсӣ ин гуна мисолҳо бисёранд. Ин чандон муҳим нест. Муҳим он аст, ки тарзи якхелаи ҷумлабандӣ дар ҳарсе забон бе ҷустуҷӯи махсус мушоҳида мешавад. Баъзе фарқиятҳои фонетикӣ наметавонанд мавқеи ҳалқунанда дошта бошанд. Ба мисолҳо мурочиат менамоем:

“Ҳарду тараф аз ҷанг боз истоданд. Барф аз бориш боз монд. Чорасозон дар илоҷи кори худ бечораанд. Аз ду тарафи роҳ боғҳо ва гулистонҳо ҷилвагар буданд”. Ин мисолҳо аз матни даризабон гирифта шудаанд. Чун онҳоро бо чунин ҷумлаҳои тоҷикӣ муқоиса мекунем, ҳеҷ гуна фарқе пайдо карда наметавонем.

Тавре ишора шуд мардуми Афғонистон хоҳ тоҷик бошадно хоҳ пуштун ва ё хоҳ узбек бошанду хоҳ ҳазора, ҳар он чизе, ки рӯи қоғаз оварданӣ мешавад, бо алифбои арабиасос сабт мекунад, дар Тоҷикистон бошад ин кор бо алифбои кириллӣ сурат мегирад. Барои ҳамин ҳам, тавре ки маълум аст, агар баъзе олимон, тарҷумонҳо ва адабиётшиносони Афғонистон ҳамватанонашонро бо махсули қалами адибони тоҷик ошно карданӣ бошанд, матни тоҷикиро гирифта онро бе ягон дигаргунӣ танҳо бо алифбои арабиасос баргардон мекунанду ҳалос, ба истиснои он, ки баъзе калимаҳоро шарҳ додан лозим мешавад. Ин, албатта, бо ҳамон шарте, ки агар онҳо бо алифбои кириллӣ хуб ошно бошанд. Адабиётшиносони тоҷик ҳам ҳамин тавр амал мекунанд ва боз ҳамон масъала пеш меояд, ки олим ё тарҷумони ба ин кор даст мезадагӣ бояд дар хондани матнҳо бо алифбои арабиасос мушкилӣ надошта бошад. Ин ҷо ҳам ниҳоят кам мешавад, ки ягон калимаро шарҳ додан лозим меояд. Дар Тоҷикистон асарҳои адибони даризабони Афғонистон бо кӯшиши шарқшиносони ватанӣ чандин солҳост, ки дастраси хонандагони тоҷик шуда истодаанд. Кор аслан дар шакли баргардондан аз як хат ба хати дигар сурат мегирад. Оид ба ин навъи фаъолияти шарқшиносони тоҷик ва

омӯзиши адабиёти даризабон ҳоло ин ҷо тавакқуф нахоҳем кард. Ҳоло ин ҷо танҳо ба хотири он, ки то чӣ андоза забони тоҷикиву забони дарӣ бо ҳам монандӣ доранд ва дар асарҳои бадеӣ, дар матни жанрҳои гуногун чӣ тавр сурат гирифтаанд, ҳамонро дида мебароем. Соли 2017 шарқшиноси тоҷик, сарҳодими илмии Институти омӯзиши масъалаҳои мамлакатҳои Осиё ва Аврупо Қодиров Ғиёсиддин, ки солҳои тӯлонӣ оид ба адабиёти форсӣ дарӣ сарукардор доранд, китобро бо номи “Садои ошно”, ки муаллифаш шоири даризабони Афғонистон Ғулом Набии Ашқарӣ (1893-1980) манзури хонандагонӣ тоҷик гардонд. Дар ин китоб Қодиров Ғ. намунаи ашъори Ашқариро, ки аслан аз ғазалҳо мебошад ҷой додааст. Ҳоло аз ин маҷмӯаи ашъор як ғазалро барои нишон додани монандии комили забони тоҷикиву дарӣ оварданӣ ҳастем:

Пайкари он моҳсимо нуқраи хом асту бас,
 Ҳарф агар бе парда гӯям мағзи бодом асту бас.
 Ҳар нафас давраш, ки мегардам ба сад ҷону чигар,
 Бар лаби он тундхӯям ҳарфи дашном асту бас.
 Бас ки теғи абрӯяш тез аст дар хун рехтан,
 Ҳар ки пеши чашмаш ояд ҳукми эъдом асту бас.
 Восили базмаш нагардидам ман аз камчуръатӣ,
 Диду водиди ману ёр аз лаби бом асту бас.
 Он қадар умре надорам, гарчи ҳастам мӯсафед,
 Қомати хамгаштаам аз ҷаври айём асту бас.
 Ҳар қадар битвонӣ чобуктар ба болинам биё,
 Ҷони ман, имрӯз кори ман ба итмом асту бас.
 То тавонӣ май бинӯшу май бинӯшон Ашқарӣ,
 Ҳосили ин зиндагонӣ гардиши ҷом асту бас. [4, с. 131]

Дар ин ғазали шоири даризабон, шоири асри бист, мо ягон калимаи барои хонандаи имрӯзаи тоҷик ношиносро намебинем. Шояд фақат калимаи “эъдом”, ки маънои ҳукми қатлро дорад, на барои ҳама шинос бошад, Ин аз он сабаб, ки ин калима дар ҳоли ҳозир барои чанде аз мардуми босавод шинос бошад ҳам, дар гуфтугӯ ва навиштани ягон ҳадафе хеле кам истифода мешавад ва ё тамоман аз истифода берун аст. Агар ҳамин ғазалро як шоири тоҷик дар Тоҷикистон эҷод кардааст гӯем ва пас қироат кунем, хонандаи тоҷик ҳеч гумон намебарад, ки муаллифи он шоири даризабон аст. Ин шаҳодат аз он медиҳад, ки то чӣ андоза ин ду забон бо ҳам монанд мебошанд. “Пайкари он моҳсимо нуқраи хом асту бас, Ҳарф агар бе парда гӯям мағзи бодом асту бас”. Дар навиштаҳои манзум баъзе талаботе ҳаст, ки риоя накардани он дар гуфтор коҳиш меорад. Риоя карданиш бошад баъзе мушкилиҳоро дар фаҳмиш ҷой медиҳад. Дар байти дар боло оварда чун мисоли қотей наздикӣ ё омехтагӣ

не, балки умумияти табиירו равшан мебинем. Умумияти чумлабандӣ ва ҷойгоҳи қофияву радиф дар ҳамон қолаби шеърӯие ба назар мерасад, ки дар ҳарду забон қабул шудааст. Барои тасдиқи ин гуфтаҳо боз ду дубайтии дигарро аз ашъори ҳамин шоир, яъне Ашқарӣ меорем, то гумон наравад, ки ғазали болоӣ шояд ягона чунин назм бошад, ки забонаш ҳеч фарқе аз забони тоҷикӣ надорад:

Зи ғамҳоят дилам хун шуд, гули ман,
 Сиришкам рӯди Ҷайхун шуд, гули ман.
 Зи ишқат Ашқарии хонабардӯш,
 Ба саҳро рафта Маҷнун шуд, гули ман.
 Кашам дар ин варақ хатти сиёҳе,
 Ки ёд аз ман намоӣ гоҳ-гоҳе.
 Гадоеро агар рӯзе барад ном,
 Ҷӣ нуқсон мерасад бар подшоҳе. [4, 214-215]

Албатта, адибон ба ҳамон гурӯҳи зиёӣён дохил мешаванд, ки пеш аз ҳама барои тасаллоӣ дили худ не, балки барои ба мардум додани ғизоӣ маънавию касб кардаанд ва ҳар чизе эҷод мекунанд, истеъмолкунандаро дар назар дошта эҷод мекунанд. Онҳо забонеро ба кор мебаранд, ки барои шумораи зиёди одамон ҷолиб ва фаҳмиданаш осон бошад, на барои доираи хурди дӯстдорони адабиёт. Мо аминем, ки шоирону нависандагони Афғонистону Эронӣ Тоҷикистон ҳар кадом ҳангоми эҷоди асарҳои бадеӣ мардумони дигар мамлакатҳои ҳамзабонро дар назар доранд. Шоири машҳури машриқзамин Муҳаммад Иқбол (1877-1938), ки забони модариаш панҷобиву ба забони урду шеърӯиро оғоз карда буд, баробари ин забони форсиро (ҳисоб мекунем, ки дариву тоҷикӣ) интиҳоб намуд, ки географияи паҳн шудани каломаш бе ёрии тарҷумон васеътар шавад.

Ҳоло пеш аз он, ки барои тасдиқи умумияти забони дариву тоҷикӣ аз асарҳои мансури адибони даризабони Афғонистон низ мисолҳо биёрем ва боз гуфторро оид ба дигар паҳлӯҳои ин масъла идома диҳем, боз як намунае аз дигар шоири даризабон - Орифи Чаёбӣ (1882-1944), ки вай ҳам ҳамасри Ғулӯм Набии Ашқарӣ мебошад, меорем:

Бар гулшани дидори ту дидан киву ман кӣ,
 Гул аз гули руҳсори ту чидан киву ман кӣ.
 Имрӯз, ки ман тоқати наззора надорам,
 Сарви ту дар оғӯш кашидан киву ман кӣ.
 Дар водии шавқи ту басе обилапоям,
 Бар кӯйи висоли ту расидан киву ман кӣ.
 Аз гӯшаи абруи ту афтодаму мурдам,
 Бар арзи вафо боз давидан киву ман кӣ.
 Талхист насиби мани маҷрӯҳ зи айём,

Қанд аз лаби чонона чашидан киву ман кӣ.
Аз зафъ ба чуз хок шудан чора надорам,
Бечо ба ҳавои ту паридан киву ман кӣ.
Доим ба димоғам халал аз бӯйи чунун аст,
Атри сари зулфи ту шамидан киву ман кӣ.
Дӣ Орифи шӯридадил ин замзама мехонд,
Андар сари кӯйи ту хазидан киву ман кӣ. [5, 143-144]

Тавре дидем, ин ғазал аз шонздаҳ мисраъ, яъне ҳашт байт иборат аст ва дар ягон сатр, ягон калимае ёфт намешавад, ки барои тоҷикони мо нофаҳмо в ё душворфаҳм бошад. Баъзан ҳамин тавр мешавад, ки дар назар ҳама калимаҳо фаҳмою маълум, вале фаҳмидан душвор. Ҳарчанд, ки ба ин мисолҳои овардашуда бодикқату чиддӣ нигоҳ кунем, хӯрдагирӣ карда наметавонем.

Акнун бо андешаи он, ки шояд дар назм ҳамин тавр бошаду дар асарҳои насрӣ ва забони гуфугӯй ин тавр набошад ва фарқе ҳаст, ба наср рӯ меорем. Пас менигарем ба мисолҳои, ки аз матнҳои насрӣ гирифтаем: “Ҳизби мо, ҳукумати мо, аксаран аз ин нуқтаи назар амал кардаанд, ки сиёсат дар соҳаи таълим ва тарбия масоилеро дар бар мегиранд, ки то дар ояндаҳо дорои аҳамиятанд”. [1, 89]

Дар ин мисол ҳам, тавре дида мешавад далели он, ки забонҳои тоҷикиву дарӣ як забонанд рад намешавад. Мисоли дигарро аз повести “Сафедандом”-и шоир ва нависандаи маъруфи Афғонистон Асадулло Ҳабиб (тав.1941) меорем: “Боз хандид, чунон аз дил хандид, ки ашкҳояш ҷорӣ шуд. Занаш чашмони худро молид ва бо садои хоболудагӣ гуфт: Гузашта гузашт. Баъд аз ин? - Нури моҳ ба сар синаи Ямоқ даст мекашид ва чинҳои рӯй ва пешониашро амиқтар нишон меод”. [3, 21]

Мисоли дигар: “Шаби тира ва сокит ба нима наздик мешуд. Сокинони деҳкадаҳо чароғҳоро хомӯш карда ба умеди хобу роҳат, ки дар ин авохир камтар ба он даст меёфтанд, ба бистар рафта буданд.” [8, 107]

Ду мисоли дигари дар боло аз дигар асарҳо оварда, боз ба он шохидӣ медиҳанд, ки сухан дар бораи як забоне меравад, ки дар ҷараёни инкишофи таърихӣ ва дар минтақаҳои ҷудогона ҷойгир шудан ду номро гирифтааст ва бо гузаштани садсолаҳо шакли баён, ҷумлабандӣ ва гуворотар изҳорро аз даст надодааст. Албатта, тавре ишора намудем, Афғонистон ва Тоҷикистон бо сабаби бо дигар давлатҳои ба худ ҳамсоя будан, ки ҳар кадоме аз онҳо забони худро доранд, ҳатман чизе аз онҳо гирифтаанд. Инчунин дар давоми садсолаҳо шаклҳои мухталифи давлатдориро соҳиб шудану воқеаҳои гуногунро аз сар гузарондан, Афғонистон ва Тоҷикистон ҳар кадом дар истифодаи забон бо баъзе дигаргуниҳо рӯ ба рӯ шуда, табиист, ки таъсире аз онҳо бардоштаанд,

хусусан дар баҳши қабули баъзе калимаҳо ва ибораҳои ба маҳали дигар хос, вале он чӣ ба сохтори забон ва сифатҳои аслии таърихии он дахл дорад, аз ҷой бечо нашудаанд ва пурра нигоҳ дошта шудааст. Яъне “Назар ба муҳити табиӣ, шароити ҷуғрофӣ, созгории сиёсӣ ва иҷтимоӣ сахм ва ширкати халқҳо ва кишварҳо дар офариниши осори тамаддун метавонад тафовут дошта бошад, зеро бидуни заминаҳои айнӣ ва зехнии муайян таҳаввулотӣ азими фарҳангӣ сурат гирифта наметавонад”. [6, 9]

Таҳлили муқоисавии забонҳои дарӣ ва тоҷикӣ дар мисоли матни асарҳои адабӣ ва сӯҳбати шифоии мардумӣ нишон медиҳад, ки анвои гуногуни хислатҳои эҷодӣ ва ҳаёти маънавӣ, ашъё, образҳо, андешаву афкор ва шахсиятҳо дар муносибатҳои мураккаб ва ғайримунтазирӣ қарор мегиранд. [9, 4]. Лекин, дар воқеъ ҷой доштани ҳар навъ даъворо замони санҷиш, мушоҳида ва натиҷаи пайдошуда исбот ва ё рад карда метавонад. Мо ҳоло шояд дар замони нав агар бо баъзе хусусиятҳои забонҳои тоҷикиву дарӣ рӯ ба рӯ шавем, онҳо табииянд ва муштарақоти аслии ин ба ном ду забонро ҳалалдор намекунанд. Агар ба гузаштаи ин забонҳо нигарем, ба истиснои баъзе фарқиятҳои, ки дар лаҳҷаҳои ин ду забон дар қисматҳои гуногуни Афғонистону Тоҷикистон ба ҷашм мерасанд дигар ҷустуҷӯи хурдтарин фарқият бе мантиқ мебошад.

Вақте мо кӯшиш мекунем, ки муштарақҳои забониро бо далелҳо муайян ё исбот кунем, пас дахҳо саволҳои нав пайдо мешавад, ки магар гузаштагони моро танҳо муштарақоти ба забон иртибот дошта бо ҳамдигар дар пайвастагӣ нигоҳ доштааст? Магар дигар умумиятҳо нестанд. Аввало мо ин ҷо танҳо умумияти забониро дар назар дорем ва, албатта, агар васеътар нигоҳ мекунем масъалаҳои ба дину оин дахл дошта, масъалаҳои ба тӯю тамошоҳо дар иртибот буда, сару либос, бозиҳои мардумӣ, аз чумла бузқашӣ, чавгонбозӣ, рақсу суруд, расму русуми қайди никоҳ, масъала ва мазмунҳои асарҳои бадеӣ, тӯӣ арӯсӣ ва тӯӣ суннатӣ, маросимҳои дафн ва пас аз дафн ва мисли инҳо пеш меоянд. Ҳамаи ин дар андак баён ҷой дода намешавад. Азбаски дар инкишофи бештари масъалаҳои фарҳангӣ илова бар забон боз адабиёт ва навиштани асарҳои адабиву илмӣ пештоз аст, ҳоло дидан ин паҳлӯро ба маврид ва мувофиқтар медонем

РҶҲАТИ АДАБИЁТҲОИ ИСТИФОДАШУДА:

1. Аввалин кунгураи муаллимон. Кобул, 1360, 198 с.
2. Асадулло Ҳабиб. Сапедандом. Кобул, 1344, 84 с.
3. Асозода Х. Адабиёти форсӣ ва се шоҳаи он. Душанбе, 1991, 128 с.
4. Фулом Набии Ашқарӣ. Садои ошно. Душанбе, 2017, 224 с.
5. Қодиров Ф. Дар олами фарҳангу адаб. Душанбе, 2019, 250 с.

6. Назаров Х. Накши эронийён-точикон дар таърих ва фарҳанги ҷаҳон. Душанбе, 2005, 492 с.
7. Намунаи ашъори шоирони муосири афғон . Сталинобод, 1958, 184 с.
8. Олам Ифтихор. Пурсишнома. Дар китоби «Гузаргоҳи оташ».
Кобул, бидуни соли нашр, 138 с. 107.
9. Хоҷамуродов О. Фарҳангшиносӣ. Душанбе, 2011, 140 с.
10. <https://sputnik-tj.com>

УМУМИЯТИ ЗАБОНҲО – МЕҲВАРИ МУШТАРАКОТИ ФАРҲАНГӢ

Робитаҳои адабиву фарҳангии арзишманд байни давлатҳои гуногун, новобаста аз сохтори давлатдорӣ, миллият ва забон, қабл аз ҳама фазоеро ба вучуд меорад, ки он ҷо умедвор шудан мумкин аст, ки бояд хирад аз болои ҷаҳолат ғолиб ояд. Он вақт ҳар навъ талошҳои ҷангҷӯӣ мавзӯи нодаркор мешавад. Ҳадаф аз таҳлили муштаракоти таърихиву фарҳангии ду давлати мустақил - Тоҷикистону Афғонистон пеш аз ҳама ин талош барои ниғаҳдории сулҳу оромӣ ва муҳайё кардани шароитҳои мусоид барои аз даст надодани он қимате, ки пайвандгари ду халқ мебошад. Ин талош ба хоҳири расидан ба ҳамкориҳои фарҳангӣ мебошад, ки барои ҳарду ҷониб судманд аст. Дар мақолаи мазкур кӯшиш рафтааст, ки дар мисоли умумияти забонҳои тоҷикиву дарӣ чанд нуқтае аз муштаракоти фарҳангии мардумони Тоҷикистону Афғонистон баён гардад.

Калидвожаҳо: робитаҳои адабӣ, муштаракоти адабӣ, Тоҷикистон, Афғонистон, забони дарӣ, забони тоҷикӣ, форсӣ, умумият, нависандагон, қаробати забонҳо, шарқшиносон, давлатҳои ҳамсоя, назм.

Маълумот дар бораи муаллиф: Ваҳобова Назира Сатторовна, номзади илмҳои филологӣ, ходими пешбари шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздики Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ. Тел.901 11 47 00, ш. Душанбе, кӯчаи Лоик Шералӣ, 83. E-mail^ rajabov_h@yahoo.com.

ОБЩНОСТЬ ЯЗЫКОВ – ЦЕНТРАЛЬНАЯ ОСЬ КУЛЬТУРНОЙ ОБЩНОСТИ

Ценные литературные и культурные связи между разными странами, независимо от политического строя, национальности и языка, создают, прежде всего, атмосферу, в которой можно надеяться, что мудрость преодолет невежество. Тогда отпадет необходимость говорить о проблемах, связанных с боевыми действиями. Целью анализа исторической и культурной общности двух независимых государств - Таджикистана и Афганистана, прежде всего, является стремление к поддержанию мира и созданию благоприятных условий для сохранения ценности, связывающей два народа. Это еще и попытка достичь взаимовыгодного культурного сотрудниче-

ства между народами. В этой статье сделана попытка проиллюстрировать некоторые культурные общности между народами Таджикистана и Афганистана на примере общность таджикского и дари языков.

Ключевые слова: литературные связи, литературная общность, Таджикистан, Афганистан, язык дари, таджикский язык, персидский язык, общность, писатели, близость языков, востоковеды, соседние государства, поэзия.

Информация об авторе: Вахобова Назира Сатторовна, кандидат филологических наук, ведущий научный сотрудник Отдела Среднего и Ближнего Востока Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. Тел.901 11 47 00, г. Душанбе, улица Лоик Шерали, 83. Эл. почта rajabov_h@yahoo.com.

COMMUNITY OF LANGUAGES - CENTRAL ASSOCIATION OF CULTURAL COMMUNITY

Valuable literary and cultural ties between different countries, independent of the political system, nationality and language, create, first of all, the atmosphere in which one can hope that wisdom prevails. Then it will be necessary to talk about the problems associated with the action. The purpose of the analysis of the historical and cultural community of two independent states - Tajikistan and Afghanistan, above all, is to strive for the support of the world and the creation of favorable conditions for the preservation of valuables. It is still an attempt to achieve a mutually beneficial cultural cooperation between peoples. This article is an attempt to illustrate some cultural communities between the peoples of Tajikistan and Afghanistan on the example of the Tajik and Dari communities.

Keywords: literary relations, literary community, Tajikistan, Afghanistan, Dari language, Tajik language, Persian language, community of writers, closeness of languages, orientalists, neighboring states, poetry.

Information about the author: Vakhobova Nazira Sattorovna, candidate of philological sciences, leading Researcher, of the Department of the Middle and Near East, Institute for the Study of Asian and European Countries, NAST. Tel. 901 11 47 00, Dushanbe, Loik Sherali street, 83. mail rajabov_h@yahoo.com.

ТАРЧУМАИ АШЪОРИ ШОИРОНИ МУОСИРИ АРАБ БА ЗАБОНИ ТОЧИКӢ

Каримова Шоҳона,

ходими илмии Шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздики
Институти Осие ва Аврупои АМИТ

Равобити адабии форс-тоҷику араб собиқаи мадид дошта, ин робитаҳо ханӯз аз давраи ҳукумати Хахоманишинон мушоҳида мешуданд. Мусаллам аст, ки қабл аз зуҳури дини мубини ислом ва баъди паҳн шудани дини мазкур китобҳои бешуморе аз забони форсӣ паҳлавӣ ба забони арабӣ тарҷума шуданд. Дар миёни ин китобҳо метавон китоби “Вису Ромин”, “Бахроми чӯбинак”, “Номаи Тансар”, “Худойнома”, “Ҳазору як шаб”, “Калила ва димна”, “Маздакнома”, “Пирӯзнама”, “Бахтиёрнома”, “Синдбоднома”-ро номбар намуд. Ҳамчунин аз забони арабӣ низ ба забони форсӣ садҳо китоб, аз ҷумла Қуръони маҷид, аҳодиси набавӣ, фикҳ ва дигар китобҳои аҳкоми динӣ, инчунин ашъор ва осори шоирон ва адибони қадими араб тарҷума шудаанд. Дар асрҳои миёна шоирони дузабонае умр ба сар мебарданд, ки форснаҷод буданд, вале бо забони арабӣ таълиф менамуданд. Дар қатори онон шоироне низ буданд, ки ҳам бо форсӣ ва ҳам бо арабӣ асарҳояшонро навиштаанд. Инчунин шоирони арабнаҷоде низ буданд, ки забони форсиро хуб медонистанд ва бо ин забон шеърҳо менавиштаанд. Ба ҷуз офарида шудани бузургтарин осори адабӣ дар натиҷаи равообити мутақобилаи ин ду миллат боз равообити диниву забониву илмӣ ва ғайра низ буд. Бузургтарин имом, ки пешвои мазҳаби исломӣ буд Имоми Аъзам Абӯҳанифа ва муаллифи “Ал-Ҷомеъус-саҳеҳ” Имом Бухорӣ, инчунин дигар родмардон, ки аз олимони араб на камтар дар роҳи дини арабӣ хидмат намудаанд, дар сарзамини форс ба дунё омаданд. Масалан, Сибавайх, ки ҳамчун асосгузори нахви забони арабӣ ба шумор меравад, дар деҳаи Бай зои Шероз ба дунё омадааст. Бо ҳамин рӯҳия мо метавонем садҳо мисолҳоеро орем, ки самараи ин ду дарахти азим, яъне фарҳанги форс ва араб мебошанд. Аммо мо бо ҳамин гуфтаҳои боло иктифо менамоем, зеро манзури мо дар мақолаи мазкур аз он иборат аст, ки перомунӣ ин ду равообит дар замони имрӯза гӯем.

Бо боварии комил метавон гуфт, ки имрӯз низ ин дустиву ҳамгаронии ин равообит давом доранд. Осори шоирон ва нависандагони муосири тоҷик ба забони арабӣ аз тарафи мутарҷимони тоҷику араб тарҷума ва нашр гардидаанд ва ҳамчунин ашъори шоирони муосири араб низ ба забони тоҷикӣ тарҷума шуда, дар хориҷи кишвар интишор гардидаанд. Дар

мақолаи мавриди назар мо намунаи тоҷикии шеърҳои муосирони араб, ки аз тарафи арабшиноси камназир Назруллоҳи Назар ва шоирони бузурги тоҷик Қ. Киром, Г. Келдӣ ва А. Мирхоҷа тарҷума шудаанд, мавриди пажӯҳишот қарор диҳем.

Дар воқеъ, мутарҷими пуркор Н. Назар бо ҳамроҳии дигар шоирони тоҷик маҷмӯаи ашъори чандин шоирони арабро ба забони тоҷикӣ тарҷума намудааст, ки онҳоро як -як бармешуморем:

1. Суод ас-Сабоҳ. “Хаймаи қудсии сухан”. Китоби мазкур ду маротиба: соли 1999 дар Душанбе (нашриёти “Сурушан”) ва худи ҳамон сол дар Москва (нашр. “Трансдорнаука”) чоп шудааст. Ин китоб ҳам варианти арабӣ ва ҳам варианти тоҷикии шеърҳо дар бар гирифта, матни асл ва тарҷума дар саҳифаҳо рӯ ба рӯ омадаанд. Шодравон Гулназар Келдӣ низ дар тарҷумаи ашъори Суод ас-Сабоҳ саҳмгузор аст.

Суод Муҳаммад ас-Сабоҳ яке аз шоирони барҷастатарини Кувайт ба шумор меравад. Ӯ соли 1942 дар оилаи амирони Кувайт ба дунё омада, доктори улуми иқтисод мебошад. Шоира муаллифи девонҳои ашъори зиёде бо номи “Дурахши бармаҳал”(1962), “Лахзаҳои умр”(1964), “Ормон” (1971), “Ба фарзандам” (1982), “Пораҳои зан” (1986), “Сароғози ҳама зан буд” (1988), “Гуфтугӯи гул ва тӯфон”(1989), “Бақияҳои таъҷилӣ ба ватанам” (1991), “Ашъори ошиқона” (1992), “Зани бесоҳил” (1992) ва “Маро ба марзи хуршед бибар!” (1997) мебошад.

Дар китоби “Хаймаи қудсии сухан” перомуни эҷодиёти Суод Муҳаммад ас-Сабоҳ чунин омадааст: “Хусну малоҳат, латофат ва назокат, ҳуқуқ ва озодии зан дар эҷодиёти шоира мақоми хоссаро ишғол мекунад. Аз диди шоира шеър амали инқилобист ва шоир бояд бо сухани нурбори худ зулмати шабистонро шикофад, ба ҳар як хонадон табассум ва сурур эҳдо намояд”[9,с.5].

Дар воқеъ, Суод-ас- Сабоҳ аз қабили он шоираҳоест, ки ҳуқуқи шаръии занҳои шарқро бо силоҳи худ, ки қалам аст, дифоъ мекунад ва ба мард таъкид менамояд, ки бо зӯри бозу ба зан зӯроварӣ накунад, ва эҳсоси чинси латифро поймол насозад. Дар баробари ҳамаи ин нобаробариҳо ва зулму шиканҷаҳо шоира воқуниш нишон дода, бо шеърҳояш эътироз ибраз намудааст.

Лозим ба таъкид аст, ки Суод- ас- Сабоҳ яке аз чехраҳои намоёнтарини сиёсати ҷаҳони Араб низ ба шумор меравад. Ин бонуи озодандеш дар як қатор созмонҳои арабӣ ва байналмиллалӣ ба монанди “Созмони арабии ҳуқуқи инсон”, “Анҷумани мутафаккирони араб”, “Маркази омӯзиши ваҳдати араб”, “Шӯрои арабии атфол ва тараққиёт”, “Созмони байналмиллалӣи занони мусалмон” фаъолият менамояд. Ба чуз

ин ҳама ӯ соҳиби Конуни адабӣ буда, ба хотири пешрави илму фарҳанг ба ҷавони эҷодкори араб ҷоиза ва мукофотпулӣ медиҳад[9, с.6].

Китоби “Хаймаи қудсии сухан” бо шеъри Суод ас -Сабоҳ “Ёри ман бош” оғоз шудааст. Тарҷумаи тоҷикии шеър низ бисёр дилпазир баромадааст:

Ёри ман бош.
Ваҳ, чӣ хуб аст,
Агар мову ту ҳамроҳ бошем!
Ҳар занеро ба ҷаҳон аст ниёз
Ба яке ёри мувофиқ,
Ба яке шӯълаи вожа,
Ба яке хаймаи қудсии сухан,
Ба яке оташи бўса.
Пас чаро шавқи ту бо инҳо нест,
Ки бувад боиси хушрӯзии зан?
[5,с. 9].

كن صديقي.كن صديقي.
كم جميل لو بقينا أصدقاء
إن كل امرأة تحتاج أحياناً إلى كف
صديق..
وكلام طيب تسمعه..
وإلى خيمة دفء صنعت من كلمات
لا إلى عاصفة من قبلات
فلماذا يا صديقي؟
لست تهتم بأشياء الصغيرة
ولماذا... لست تهتم بما يرضي النساء؟
.[5, с.9].

Баробари хондани порчаи боло бароямон возеҳ мешавад, ки Суод ас-Сабоҳ бисёр шоири нозукбин ва тозанигоҳ аст. ӯ эҳсосоти худро бидуни пардапӯшӣ менависад ва меҳодад ҳамаи он стереотипҳои, ки барои занҳои шарқ сохтаанд, бишканад.

Як намунаи шеъри дигари ӯро, ки Г.Келдӣ бо Низор тарҷума намудаанд, инҷо меорем:

Демократия
Демократия
Ҳаргиз набуду нест он ки сухан кунад
Марде зи ройи хеш назди муҳолифин.
Демократия
Он аст, то ки зан
Аз ишқ гап занад бе тарсу бе ҳарос,
Бе бими мардҳо,
Бе неши морҳо... [5, с. 22].

ليست الديمقراطية
أن يقول الرجل رأيه في السياسة
دون أن يعترضه أحد
الديمقراطية أن تقول المرأة
رأيها في الحب...
دون أن يقتلها أحد.[5, 22]

Суод ас- Сабоҳ шоираи инқилобчиест, ки панҷараҳоро шикастааст ва пайваста ба фикри сухан аст. Сухани ӯ чун тегест бурро, вале латофату нози занона дар шеъри ӯ ҷилва мешавад. ӯ бештар ба гуфтани “шеъри сафед” рӯҷӯ

намудааст. *Шеъри сафед* яке аз навъҳои маъмултари шеъри давраи муосир ба ҳисоб меравад, ки қофия надорад. Қофия чист? Мавлоно Абдурахмони Қомӣ дар “Рисолаи қофия” таърифи қофияро чунин додааст: “Бидон, ки қофия дар урфи шуарои аҷам иборат аст аз тамоми он чӣ такрори он дар охири ҷамеъи абёт вочиб бошад ё мустаҳсан, ба шарт он ки мустақил набошад дар талаффуз, балки чузви калима бошад, ё ба манзалаи чузв” [12, с.16].

Як шеъри дигари Суод ас- Сабоҳ “Тири шашум” ном дорад, ки бисёр таъсирбахш ва ҷаззоб аст:

Тир кушодам ба бӯят,	رَصَاصَةٌ..
Бар садоят,	أَطَلَقْتُ الرَّصَاصَ عَلَى رَائِحَتِكَ
Сӯи курсие, ки рӯяш менишинӣ,	عَلَى صَوْتِكَ..
Сӯи он рӯзномае, ки дар кафат	عَلَى الْمَقْعَدِ الَّذِي تَجْلِسُ عَلَيْهِ..
пайдост.	وَالْجَرِيدَةِ الَّتِي تَقْرُؤُهَا..
Сӯи занҷири заррине,	وَالسَّلْسَالِ الذَّهَبِيِّ الَّذِي تَضَعُهُ فِي صَدْرِكَ
Ки ба рӯи синаат зебост.	أَطَلَقْتُ عَلَيْكَ حَمْسَ رَصَاصَاتٍ
Панҷ борат ман кушодам тир...	وَبَعْدَ الرَّصَاصَةِ السَّادِسَةِ..
В – аз ниҳеби тири шашум	سَقَطْتُ أَنَا... [4,30]
Худ фитодам... [4, с. 30].	

Пас аз хондани шеъри боло ба хулосае метавон омад, ки муаллифи сатрҳои зайл шоири бисёр пурчасорат аст, ки фикрҳои худро бидуни ягон монеъа баён мекунад ва гарчанде зан аст, роҷеъ ба муҳаббати заминӣ ошкор ҳарф мезанад.

Бидуни тардид, ин ҳама маҳсули заҳматҳои мутарҷимони шеърҳои фавқ мебошад, ки тарҷумаи тоҷикии шеър чунин мавзуну зебо ва дилпазир баромадааст.

2. *Низор Қаббонӣ*. “*Овози дард*” – Китоби мазкур маҷмӯаи шеърҳои шоири бузурги Сурия Арабро дар бар гирифтааст. Мутарҷимони ашъори ин маҷмӯа устодон Нарзуллоҳи Назар, Гулназар Келдӣ ва Қутбӣ Киром мебошанд. Соли 2000–ум нашриёти “Сурушан” –и шаҳри Душанбе ин китобро ба таъб расонид.

Низор Қаббонӣ (1923-1998) шоири камназири ҷаҳони Араб буда, ба қалами ӯ маҷмӯаи шеърҳои “Кӯдакии сина”, “Ту моли манӣ”, “Нигориш бо сухан”, “Дӯстат дорам, дӯстат дорам”, “Ашъори шӯрангез”, “Туро месароям”, “Байрут”, “Ишқнома”, “Ашъори сиёсӣ”, “На!”, “Достони зани шӯрида” мутааллиқанд. Асарҳои мунтахаби ӯ зери унвони “Девони комил” дар се мучаллад чандин маротиба чоп шудаанд.

Аксари шоирони араб дар мактаби шеъри Низор Қаббонӣ таълими эҷодӣ гирифтаанд ва ӯро дар ин чода устои хеш меҳисобанд. Арабшиноси фарҳехта Н. Назар ба Н. Қаббонӣ баҳои баланд дода, дар ҳаққи ӯ чунин

суханхоро муносиб донистааст: “Дар назми муосири араб шоиреро наметавон пайдо кард, ки мисли шодравон Низор Қаббонӣ бо маҳорати баланди эҷодкорӣ шеърӣ пурдарду алам, пурсӯзу гудоз ва саршор аз меҳру муҳаббат нисбати Ватану миллат ва маҳбубааш гуфта бошад” [10, с. 6].

Мунаққидони араб Низор Қаббониро амирушшуаро ва сипаҳсолори ишқ номидаанд, зеро ӯ дорои сабку услуб ва нигориши ҳосе буд, ки бо содагиву оммафаҳмӣ ва зебогии шеваи шеърхояш ҷаҳони назми арабро такон дода буд.

Мо қарор додем, ки аз Г.Келдӣ, Қ.Кирром ва Н.Назар, ки ашъори Н.Қаббониро аз забони арабӣ ба тоҷикӣ тарҷума намудаанд, якчанд намунаҳо орем:

Байрут

Байрут, эй олиҳаи ҳусн
Кӣ ба савдо зада дастинаи ёқутии ту?
Кӣ рабуд аз кафат ангуштарии ҷодуят?
Кӣ ба он кокули заррини ту қайчӣ зад?
Кӣ сари шодии хуспида
Ба чашмони кабудатро ҷудо кард?
Кӣ харошид рухатро ба дами теғи
ҷаҳолат?
Ва ба лабҳои маҳинат бификанд
Оби оташ? [8, с.11].

نزار قباني

يا ست الدنيا يا بيروت
...يا ستّ الدنيا يا بيروت
مَنْ باع أسوارك المشغولة بالياقوت؟
من صادر خاتمك السحريّ،
وقصّ ضفائرک الذهبية؟
من ذبح الفرح النائم في عينيك
الخضرواين؟
من شطب وجهك بالسكين،
وألقى ماء النار على شفّتك [17].
الرائعتين؟

“Байрут” – қасидаи дарозест, ки Г. Келдӣ тарҷума намудааст. Байрут пойтахти Ҷумҳурии Лубнон буда, Н.Қаббонӣ пас аз муҳочират аз зодгоҳаш муддате дар ин шаҳр зиндагӣ кардааст. Зодгоҳи шоир пойтахти Сурияи Араб - Димишқ мебошад:

Димишқ
Димишқ, эй хоки пой тӯтиёиям,
Суҳан гӯӣ, итоб оӣ чароӣ?
Ту маҳбуби манӣ, мисли тарона
Ба оғӯшам биё, кун пурнавоям...
[8, с.21].

العتبا؟ نبدأ لماذا...دمشق فيا
السببا تستوضحني ولا ذراعي، على
كذبا خلتها إلا..بعدك أحببت
والتعبا الحزن جيبني عن فمسيحي [17]

Аз рӯи тарҷумаҳои шодравон Г.Келдӣ метавон хулоса баровард, ки Н.Қаббонӣ бисёр шоири Ватандӯст буда, дар васфи Ватан қасидаҳои бешумореро сурудааст. Як намунаи тарҷумаи дигар шеърӣ “Қудс” аст:

قدس

Эй Қудс,
 Эй шаҳри дарду ғам,
 Ашке, ки ҳалқа зад ба дидагон,
 Марвориди тамоми динҳо!
 Ку он, ки садди роҳ шавад
 Зулму тааддиро?...
 Ку он, ки шӯяд доғи хун
 Аз рӯи мрамари кӯчаву паскӯчаҳот,
 Аз фарши хонаву девору дар?

[8, с.28].

يا قدس، يا جميلةً تلتف بالسواد
 من يقرع الأجراس في كنيسة القيامة؟
 صبيحة الأحاد..
 من يحمل الألعاب للأولاد؟
 في ليلة الميلاد..
 يا قدس، يا مدينة الأحران
 يا دمعاً كبيرةً تجول في الأجران
 من يوقف العدوان؟
 عليك، يا لؤلؤة الأديان
 من يغسل الدماء عن حجارة الجدران؟ [17]

Аз сабаби он, ки ҳачми мақола камӣ мекунад, порчай хурде аз қасидаҳои бузург иқтибос оварда шуд. Қудс, яъне Байтулмақаддас пойтахти Фаластин буда, қадамгоҳи тамоми пайғамбарони пешазисломӣ ва меъроҷаҳи паёмбари охируззамон Муҳаммад (с) мебошад. Мутаассифона, имрӯз қудс зери тасарруфи истилогарони саҳюнистӣ қарор гирифтааст. Н.Қаббонӣ ба ҳамаи бесарусомониҳо бетарафӣ зоҳир накард, балки бо қалами худ, ки чун теғ бурро аст, мубориза бурда, дарди ҷомеаро дар шеърҳои таҷассум намуд.

Ҳамчунин як қасидаи дигари ӯро, ки ба Ҷамол Абдулносир (1918–1970) раиси Ҷумҳурии Мисри Араб (1958–1970) бахшидааст ин ҷо меорем:

Мо туро куштем, эй пайғамбари охир,
 Мо туро куштем.
 Баҳри мо нав нест
 Авлиёю анбиё куштан.
 Ҷонамози чанд имом аз хуни покаш
 гашта рангин,
 Сафҳаи таърихи мо ранҷ асту дард аст,
 Даври мо, ҳар сӯ бубинӣ, Карбалост... [8,с. 31].

قتلناك..
 ليسَ جديداً علينا
 اغتيالُ الصحابةِ والأولياءِ
 فكم من رسولٍ قتلنا..
 وكم من إمامٍ..
 ذبحناه وهو يصلي صلاة العشاءِ
 فتاريخنا كلهُ محنةٌ
 وأيامنا كلها كربلاء.. [17]

Лозим ба таъкид аст, ки Ҷ. Абдулносир рамзи ваҳдат ва сулҳу осоиштагии миллати араб махсуб меёфт. Ӯ пешвоя буд, ки баҳри муттаҳид кардани давлатҳои араб кӯшишҳои зиёде намудааст ва номаш дар сафҳаи таърих ва дар дили мардуми араб то абад боқӣ хоҳад монд.

Возеҳ аст, ки тарҷумаҳои шоири номвари тоҷик Гулназар Келдӣ бисёр дилпазиру шево ва равону таъсирбахш баромадаанд. Чанд намунаи дигаре аз тарҷумаҳои шоири тавоно Қутбӣ Киром меорем:

Гуфтугӯи инқилобӣ бо Тоҳа Ҳусайн
Ин нури чашми туст ва ё ахтари замон,
Ҳар ҷо ки меравам, маро мегирад он нишон.
Ман уқдаҳои рози худ чун во кунам туро
Нахли умеду орзу пайваст бо хазон.
Ман ҷуз ту бо касе набарам рози хештан
Ҷуз ишқ сарнавишти мо набвад дар ин
ҷаҳон. [8, с.39].

ضوءٌ عَيْنَيْكَ .. أم حوارُ المرآيا
أم هُما طائران يحترقان ؟
هل عيونُ الأديبِ نهورٌ لهيبِ
أم عيونُ الأديبِ نَهْرٌ أغاني ؟
أه يا سيدي الذي جعلَ الليلَ
نهاراً .. والأرضَ كالمهرجانِ [17]

Тоҳа Ҳусайн (1889–1973) адиб ва мунаққиди барҷастаи Мисри Араб ба шумор рафта, бо номи “Умдаи адабиёти араб” дар саросари ҷаҳон машҳур гардидааст. Мутаассифона ӯ ханӯз дар кӯдакӣ аз дидаи бинои хеш маҳрум шудааст. Вале ба ин нигоҳ накарда, ӯ пайваста дар омӯзиш ва ибтикор дар ҷодаи илму маърифат ва фарҳанг талошҳо варзида, аз худ ба ҷаҳониён мероси бузурги адабӣ ва илмӣ боқӣ гузоштааст.

Як намунаи қасидаи дарозтарин ва машҳуртарини дигари Н.Қаббонӣ “Достони зани шӯрида” ба ҳисоб меравад, ки тарҷумаи онро Қ.Киром ханӯз соли 1994 анҷом дода буд. Ин достони занест, ки бар зидди ноадолатиҳои мардҳои араб қалам ба даст гирифта, бо сад дарду алам роҷеъ ба зулму шиканча ва ҳуқуқпоймолкуниҳои онҳо шеър гуфтааст:

Эй хоҷа,
Рози хешро ман гар баён кунам,
Ин хок тира гардаду
Гардун фурӯ шавад.
Ин Шарқ, Шарқи мустабид
Тороҷ мекунад
Ҳар орзу, ки аз дили занҳо нумӯ
кунад. [8, с.60].

يا سيدي
أخافُ أن أقولَ ما لدي من أشياء
أخافُ - لو فعلتُ - أن تحترقَ السماء
فشرُّكم يا سيدي العزيز
الرسائلَ الزرقاءَ يصادر
من خزائنِ النساءِ الأحلامِ يصادر [17]

Зикри ин нукта муҳим аст, ки тарҷумаҳои устод Қ.Киром низ бисёр зебову муассиркунанда баромадаанд. Шоир ба умқи ҳар калима, ҳар ҳарф ворид шуда, достони мазкурро бисёр самимӣ ва дилчасп тарҷума намудааст.

Яке аз чонгудозтарин достони Низор Қаббонӣ марсияи ӯ ба ҳамсараш мебошад, ки онро устод Г.Келдӣ тарҷума намудааст. Соли 1976 ҳамсари Н. Қаббонӣ дар асари инфичори сафоратхонаи Ироқ дар Байрут ҳалок гардидааст:

Раҳмат шуморо, раҳмат шуморо,
 Раҳмат шуморо, раҳмат шуморо.
 Куштед охир маҳбуоби моро.
 Шуд аз баротон охир муяссар
 Болои гӯри хунинкафан як соғар кашидан.
 Куштанг эй вой
 Шаҳбайти манро.
 Дар рӯи дунё ҳамзиллати мо як миллате
 нест,
 То ин ки букшад Шеъри равонро. [8, с. 45].

شكراً لكم ..
 كراً لكم ..
 فحببتي قتلت .. وصار بوسعكم
 أن تشربوا كأساً على قبر الشهيد
 وقصيدتي اغتيلت ..
 وهل من أمة في الأرض ..
 إلا نحن تغتال القصيدة ؟ [17]

Бояд гуфт, ки Н.Назар дар ин бора дар яке аз мақолаҳои таҳти унвони “Чанд лаҳза бо устод Гулназар” чунин нигоштааст:

“Аҷибаш он аст, ки фоҷиаи шоири машҳури араб Н.Қаббонӣ аз марги ҳамсараш барои се тарҷумони тоҷикии ашъораш Қутбӣ, Гулназар ва камина беасар набуд. Мо ҳар се ба навбат бе ҳамсар мондем, то дардошнову ҳамқисмати Низор Қаббонӣ шавем” [11].

Воқеан, ин адибон ва мутарҷимони тоҷик мутаассифона бо Н.Қаббонӣ ҳамқисмат ва ҳамдард шуданд ва шояд аз ҳамин лиҳоз тарҷумаҳои эшон чунин муассир баромадааст.

3. *Абдулазиз Ал-Мақолех*. “*Ҷоми ашк*”. Ал-Мақолех (1937) шоири тавонои араб буда, дар шаҳри Санъои Яман ба дунё омадааст. ӯ ходими намоёни давлатӣ буда, сарвари ҷамъияти илмӣ – лингвистии Яман ба ҳисоб меравад. Ба ҷуз шоирӣ ӯ нависандаи забардаст ва мунаққиди хуб, доктори илми филология буда, соҳиби ҷоизаи “Нилуфар” (“Лотос”) шудааст.

Мутарҷими шеърҳои ӯ Г.Келдӣ дар охирсухани китоби “*Ҷоми ашк*” дар бораи Ал-Мақолех чунин гуфтааст: “Дар назари ман Абдулазиз Ал-Мақолех як порай замини Яман аст, замине, ки вулқонаш ба дунё овардааст. Ҳини сӯхбати мо дар Санъо – бародаршаҳри Душанбе – ӯ бисёр ором, бурдбор ва батамкин ба мушоҳидаам омад. Аммо оҳиста – оҳиста дарёфтам, ки ботинаш саропо тӯфон аст” [6, с. 59].

Г.Келдӣ ва Н.Назар барои ба забони тоҷикӣ тарҷума намудани шеъри ӯ камари ҳиммат бастаанд ва маҷмӯаи мазкур соли 1990 дар шаҳри Душанбе (нашриёти “Адиб”) ба чоп расидааст.

Шоир баъди шунидани хабарӣ чоп шудани китобаш бо забони тоҷикӣ бисёр изҳори шодмонӣ намуда, чунин навиштааст: “Дӯстони шоирам дар Ҷумҳурии Советии Тоҷикистон ба мо намунае аз ин сурудаҳоро райъ кардаанд, то ба забони ширини модариашон баргардонанд. Ва ман хушбахтам, ки суханони бо ҷунбишу такони

ҳаррӯзаи эҳсосот гуфтаам имрӯз азми сафар ба иқлими навин доранд, роҳ ба шаҳри Душанбе ва қисматҳои дигари кишвари орзуҳо мепӯянд” [2, с. 6].

Яке аз намунаҳои бехтарини тарҷумаи тоҷикии шеърҳои Ал-Мақолах инҳоянд:

ОҲ!

ОҲ!

Ватанам!

Шоирони дигар аз қуллаи Олимпи бафар

Ҷоми хуршед ба каф меоранд,

Лабашон пур зи навои ишқ аст.

Ҳарфашон аз хати ёр асту ҷамоли дилбар.

Ту чаро маслубӣ?

Шаби ту турш шуда дар таҳи чашмони
хамӯш,

Ҳамчунон дар таҳи об.

Шабаҳи доманадорат раги гардан молад,
Бидравад лек сари шайху шубоб.

Ахтарони ту насӯзанд ба чархи гардон,

Шоиронат ба сари дори сухан овезон.

Ту аз онҳо руҳи худ тофтаӣ,

Меҳри худро ҳама бардоштаӣ.

Омадам дар шаби пурбими фараҳафзое,

Ки ба мардум бикушоям дари нур,

Сӯи он қисмати матраҳ.

Ва ҳадисат бинамоям, ки надонӣ ту варо,

آه...

يا وطني

الشعراء في ذرى "الأولمب" عند قوس النصر

يغرقون في الكؤوس

يفتشون عن أغاني الحب

عن "فينوس"

وأنت مصلوب وليك العيوس

ينام في العيون

أشباهه المدى

تداعب الأعناق تحصد الرؤوس

تحترق النجوم في سماك ، تطفى الشموس

والشعراء صامتون

على مشانق الحروف ميتون

لمرمر السيقان

لليهود الجائعات ينشدون

تركهم

هجرت شعرهم

وجئت في ليالي الفرح المكذوب

أحدث الناس عن المكتوب

أقرأ ما قد أخفت الأسفار عن أيوب

أيوبنا

ياشعبنا المصلوب [16]

Бояд иброз дошт, ки тарҷумаи тоҷикии шеърҳо бисёр дилнишин ба назар мерасад. Мутарҷимон шеърҳои Ал-Мақолах-ро хеле хуб тарҷума намудаанд.

Доктори илмҳои филологӣ Ҳамробоев Н.А. перомунӣ ақидаҳои Ҷоҳиз оид ба назарияи тарҷума чунин навиштааст: “Ҷоҳиз баробари баёни назарияи тарҷумаи шеър ва шартҳои асосии он ақидаи хешро роҷеъ ба тарҷумаи осори мансур низ изҳор намуда, дар тарҷумаи кулли осор ҳампоя будани мутарҷим бо муаллифро амри зарурӣ медонад ва мегӯяд: “Мутарҷим бояд аз ҳамон дониши муаллифи асли бархӯрдор бошад”[13, с. 52].

Дар ҳақиқат, мутарҷимон тарҷумаи назмро, ки аз наср мушкилтар аст, ба анҷом расонидаанд ва бино ба гуфтаи Ҷоҳиз аз дониши муаллифи асли бархӯрдор ҳастанд ва ба ҷуз ин ҳама онҳо боз ҳамдарди шоир низ мебошанд. Соядасти Гулназар Келдӣ далели ин гуфтаҳост:

Шодравон Г.Келдӣ “Ҷоми ашк”-ро ба Н.Назар тӯҳфа намуда, дар соядаст чунин суханҳоро навиштааст: “Нарзуллои азиз! Ин “Ҷоми ашк”-ро мову шумо бо хуни дил лабрес кардем, зеро шодиву ғами мо ва Мақолах ҳамгуна аст. Бигзор ҷоми мо баъд аз ин пур аз шароби шодиву нишот бошад.(13-уми августи соли 1990)”[7].

Яъне, ин дардҳо шояд замина шуда бошанд, ки ба ин васила тарҷумонон шеърҳои ин шоири арабро чунин самимиву пурэхсос ба забони тоҷикӣ офаридаанд.

4.Холид ал – Файсал шоири забардасти Арабистони Саудӣ соли 1940 дар сулолаи шоҳони Саудӣ ба дунё омадааст. Ӯ писари сеюмин шоҳи Арабистони Саудӣ Файсал ибни Абдулазиз Оли Сауд мебошад. Мавсуф солҳои 2013 –2015 ба ҳайси вазири маорифи ин кишвар кор кардааст. Аз соли 1971 то с. 2007 вазифаи амирии Асираро дар дӯш дошт ва ҳамзамон аъзои коллегияи интихобии Арабистони Саудӣ мебошад. Ӯ солҳои 2007-2013 , ҳамчунин аз соли 2015 инҷониб губернатори Макка ба шумор меравад.

Лозим ба таъкид аст, ки Н.Назар бо ҳамроҳии Низом Қосим ва Ато Мирхоча ашъори ӯро аз забони арабӣ ба забони тоҷикӣ тарҷума намудаанд. Намунаҳои тарҷумаи тоҷикии ин ашъор дар шумораи №5(2028), соли 2020 рӯзномаи “Адабиёт ва санъат” чоп шудааст:

Таъми сиришк

Монед, ки фарёд кашам аз дилу чон,
 Аз баҳри Худо, сина пур аст аз ғами масдуд.
 Монед, ки фарёд тасаллои вучуд аст,
 Таскини дил асту дилам огандаи дуд аст.
 Монед, сиришкам бидавад бар сумани рӯй,
 Зеро ки дар он таъми сиришк аст ғамандуд.
 Ин гирия ба ишқест, ки бар боди хазон рафт,
 Ин нола зи бахтест, ки як умр сияҳ буд[3,5].

Як шеъри дигари ӯро низ инҷо хоҳем овард, ки ба забони тоҷикӣ тарҷума шудааст:

Аз ман марав

Аз ман марав, азизтарини азизҳо,
 Бо ман бимон ту ҳамдаму ҳамрозу ҳамсадо.
 Хобу хаёл бе ту бароям ҷаҳон бувад,
 Бе ту сурудро набувад назди ман наво.
 Маънии зиндагонии ман ин туй, туй,
 Мазмуни меҳр ҳам туиву ҳикмати вафо.
 Оре, туй хулосаи шӯру қиёми ман,
 Мақсуди дӯст доштани хонаву Ватан.

То марҳаме шавӣ дили афгорро, биё,
Хонем то суруди чавонӣ зи сар, биё,
Ширинтарин ту хотирай аз гузаштаҳо,
Эй ҳафтранги ёди ту нури басар, биё.
Дар дил шудааст меҳри ту гулзорҳо, биё.
Аз ман марав!

Умре дар орзуи висоли туям ҳанӯз,
Муштоқи офтоби чамоли туям ҳанӯз.
Ту ҳастиву ду чашми ман пур аз шарораҳост,
Ту ҳастиву ду чашми ман боғи пурсафост.
Аз ман марав! [3, с. 5].

Мутаассифона бо маҳдуд будани ҳаҷми мақола фаро гирифтани тамоми шеърҳои Холид Ал-Файсал аз имкон берун аст, аз ин лиҳоз салоҳ донистем, танҳо 4 мисраъ аз як шеъри дигари ӯ орем:

Чафои фирок

Рафтиву ба ман чафо намудӣ,
Бо ғуссаам ошно намудӣ.
Паймонаи аҳдро шикастӣ
Бемехр, маро раҳо намудӣ... [3, с. 5].

Баъди хондани шеърҳои боло метавон ба хулосае омад, ки тарҷумаи шеър бисёз ҷаззоб ва шево баромадааст. Бештари мавзӯоти шеъри Холид Ал-Файсалро ишқ ва муҳаббат ишғол намудааст. Шоир аз дарди ҳичрон ва муҳаббати бузурги заминӣ шеърҳои зиёдеро сурудааст.

Лозим ба ёдоварист, ки ин падида, яъне тарҷумаи тоҷикии шеърҳои Х. Ал-Файсал баъди ташкил шудани маркази тарҷума дар назди Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон ва фаъолияти бахшӣ арабӣ ба амал омадааст.

Дар воқеъ, Н.Назар дар таҳкими равобити адабии тоҷику араб саҳми бориз дорад. Тарҷумаҳои ашъори шоирони араб ба забони тоҷикӣ ва ашъори шоирони тоҷик ба забони арабӣ бозгӯи ҳол аст.

РӯЙХАТИ АДАБИЁТҲОИ ИСТИФОДАШУДА:

1. Ал-Мақолах Абдулазиз. “Ҷоми ашқ”. – Душанбе: “Адиб”, 1990. - 60с, саҳ.20.

2. Ал-Мақолах Абдулазиз. Аз муаллиф/“Ҷоми ашқ”. – Душанбе: “Адиб”, 1990. - 60с, саҳ.6.

3. Ал-Файсал Холид. Тарҷумаи Н.Назар ва Ато Мирхоҷа. Рӯзномаи “Адабиёт ва санъат” №5(2028), (30.01.2020), саҳ.5.

4. Ас-Сабоҳ Суод. Хаймаи қудсии сухан. Тарҷумаи Гулназар ва Н.Назар. – Душанбе: “Сурушан”, 1999. – 73с, саҳ. 30.

5. Ас-Сабоҳ Суод. Хаймаи қудсии сухан. Тарҷумаи Гулназар ва Н.Назар. –Москва: “Трансдорнаука”, 1999. –62с, сах.9,22.
6. Келдӣ Гулназар. Ба ҷои охирсухан. /“Ҷоми ашк”. –Душанбе: “Адиб”,1990. -60с, сах.59.
7. Келдӣ Гулназар. Соядаст. /“Ҷоми ашк”. –Душанбе: “Адиб”,1990. -60с.
- 8.Қаббонӣ Низор. “Овози дард”. –Душанбе: “Сурушан”, 2000. -102с, сах.11,21,28,31,39,45,60.
9. Н.Назар. Муқаддима. / Ас-Сабоҳ Суод. Хаймаи қудсии сухан. Тарҷумаи Гулназар ва Н.Назар. –Душанбе: “Сурушан”, 1999. –73с,сах.5, 6.
- 10.Н.Назар. Чанд сухан дар бораи шоир. / Қаббонӣ Низор. “Овози дард”. –Душанбе: “Сурушан”, 2000. -102с, сах.6.
11. Н.Назар. Чанд лаҳза бо устод Гулназар. Расонаи www.facebook.com.
12. Сирус.Б. Қофия дар назми тоҷик. –Сталинобод: “Нашриёти давлатии Тоҷикистон”, 1955. –183с, сах.16.
13. Ҳамробоев Н.А. “Мархалаҳои ташаккул ва таҳаввули ҳаракати тарҷума дар асрҳои VIII-XIV” –Хучанд: Нури маърифат, 2019. –464с, сах.52.
14. عبد العزيز المقاليح. اوراق الجسد الغائد من الموت. - بيروت: منشورات "دار الاداب 1984 س.
15. عبد العزيز المقاليح.آلخروج من دوائر الساعه السلیمانيه. - بيروت: منشورات "دار الاعدده.1981س.
16. <https://konouz.com/ar>.
17. <https://poetsgate.com/>
18. <https://mawdoo3.com>.
19. <https://ar.wikipedia.org/wiki>

ТАРҶУМАИ АШЪОРИ ШОИРОНИ МУОСИРИ АРАБ БА ЗАБОНИ ТОҶИКӢ

Мақолаи мазкур ба равобити адабии тоҷику араб дар замони муосир бахшида шудааст, зеро мақолаи мавриди назар фарогири масоили тарҷумаи ашъори шоирони муосири араб ба забони тоҷикӣ мебошад. Муаллифи мақола кӯшиш намуд тарҷумаи тоҷикии ашъори шоирони муосири арабро, ки аз тарафи арабшиноси номвар Н.Назар ва шоирони бузурги миллати тоҷик Қ. Киром, Г.Келдӣ, Ато Мирхоча ва дигарон анҷом дода шудааст, мавриди диққати хеш қарор диҳад. Дар мақола инчунин намунаҳои тарҷумаи тоҷикӣ ва шеърҳои арабии шоирони муосири араб оварда шудааст, то хонанда бевосита бо шеърҳои шоирони араб шиносӣ пайдо намояд.

Муаллифи мақола тарҷумаи тоҷикии шеърҳои шоири Сурияи Араб Низор Қаббонӣ, шоираи кувайтӣ Суод ас- Сабоҳ, шоир ва адиби

Арабистони Саудӣ , Холид ал- Файсал ва шоири бузурги Яманӣ Абдулазиз ал – Мақолехро мавриди пажӯҳиш қарор додааст. Дар мақола оид ба зиндагӣ ва китобҳои чопшудаи шоирони бузурги муосири араб метавон маълумоти мухтасар пайдо намуд.

Калидвожаҳо: Нарзуллоҳи Назар, шоирони араб, шеър, Низор Қаббонӣ, Суод ас- Сабоҳ, Холид ал- Файсал, Абдулазиз ал – Мақолех, тарҷума, Гулназар Келдӣ, Қутбӣ Киром, Кувайт, Яман, Миср, Арабистони Саудӣ, Сурия.

Маълумот дар бораи муаллиф: Каримова Шоҳона Толибовна, ходими илмии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АМИТ, Нишонӣ: 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рудаки, 33; тел: 918-77-88-77 e-mail: mehrofarin@list.ru

ПЕРЕВОД СТИХОВ СОВРЕМЕННЫХ АРАБСКИХ ПОЭТОВ НА ТАДЖИКСКИЙ ЯЗЫК

Данная статья посвящена таджикско-арабским литературным взаимосвязям в наше время, поскольку в этой статье рассматривается перевод стихов современных арабских поэтов на таджикский язык. Автор статьи пыталась обратить внимание на стихи современных арабских поэтов переведенными на таджикский язык известным арабистом Н. Назаром и великими поэтами таджикского народа К. Киромом, Г. Келди, Ата Мирходжа и другими. В статье также привели пример стихов современных арабских поэтов и их таджикские переводы, так что читатель может познакомиться с их стихами.

Автор статьи изучила таджикский перевод стихов сирийского поэта Низара Каббани, кувейтского поэта Сауда аль-Сабаха, саудовского поэта и писателя Халида аль-Фейсала и йеменского поэта Абдулазиза аль-Мақолеха. В данной статье можно найти информацию о жизни и опубликованных книгах великих арабских современных поэтах.

Ключевые слова: Нарзулла Назар, арабские поэты, поэзия, Низар Каббани, Сауд ас-Сабах, Халид аль-Фейсал, Абдулазиз аль-Мақолех, перевод, Гулназар Келди, Кутби Киром, Кувейт, Йемен, Египет, Саудовская Аравия, Сирия.

Сведения об авторе: Каримова Ш. Т.- научный сотрудник Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ. Адрес: 734025. г. Душанбе, проспект Рудаки, 33 ; тел: 918-77-88-77 e-mail: mehrofarin@list.ru

TRANSLATION OF POEMS OF MODERN ARAB POETS INTO TAJIK

This article is devoted to the Tajik-Arabic literary relationship in our time, since this article discusses the translation of the poems of modern Arab poets into the Tajik language. The author of the article tried to draw attention to

the verses of modern Arab poets translated into Tajik by the famous Arabist N. Nazar and the great poets of the Tajik people K. Kirom, G. Keldi, Ata Mirkhodzha and others. The article also provided examples of Tajik translations and Arabic poems by modern Arab poets, so that the reader can get acquainted with the poems of their poems. The author of the article studied the Tajik translation of the poems of the Syrian poet Nizar Kabbani, the Kuwaiti poet Saud al-Sabah, the Saudi poet and writer Khalid al-Faisal and the Yemeni poet Abdulaziz al-Makoleh. In this article, you can find information about the life and published books of the great Arab modern poets.

Keywords: Narzullah Nazar, Arab poets, poetry, Nizar Kabbani, Suod as-Sabah, Khalid al-Faisal, Abdulaziz al-Makoleh, translation, Gulnazar Keldi, Qutbi Kirom, Kuwait, Yemen, Egypt, Saudi Arabia, Syria.

Information about the author: Karimova Shohona Tolibovna – scientific researcher of The institute for studying the issues of Europe and Asia in National Academy of Science Tajikistan, Addres: 735025, Dushanbe city, Rudaki, Avenue 33, tel: 918-77-88-77 e-mail: mehrofarin@list.ru

ТАҚРИЗ, КИТОБИЁТ, ТАРЧИМА ВА ТАҲИЯ

**КНИГА О СЛАВНОЙ СТРАТЕГИИ САМАНИДОВ
И ОТКРЫТОМ МИРЕ ТАДЖИКОВ**

Ш.Т. Каримов,

главный научный сотрудник отдела Европы и Азии,
доктор политических наук

Буквально на днях вышла в свет монография известного таджикского политолога, главного научного сотрудника отдела Юго-Восточной Азии Института изучения проблем стран Азии и Европы НАНТ кандидата политических наук Абдулгани Мамадазимова под названием «Открытый мир таджиков. Книга I. Стратегия Саманидов». Она утверждена к печати учёным советом Института и посвящается 30-летию государственной независимости Таджикистана. В монографии исследован процесс разработки и распространения стратегии Саманидов, роль и место знаменитых сыновей таджикского народа от Бармакидов до Гуридов в этом важном государстве образующем процессе; исследована структура данной стратегии и специфика взаимодействия ее составных частей между собой. В монографии также рассматривается процесс дальнейшего распространения данной стратегии по всему миру со стороны государств-преемников. Она значима еще потому что в ней на комплексной и концептуальной основе исследуется процесс формирования исторического этногенеза таджикского народа, по результатам которого автор монографии делает следующее научное заключение: «Консолидация всех таджикских областей при Саманидах в рамках одного централизованного государственного образования и их относительно долгая мирная жизнь в течение более одного столетия вкупе с массовыми предыдущими переселенческими движениями из Хорасана, Ирана и Ирака в Вароруд (прародина таджикского народа) создали ту питательную почву, на котором стал возможным относительно быстрый и устойчивый этногенез таджикского народа. Вместе согдийцев, бактрийцев (тохаристанцев), бадахшанцев, хорасанцев, саков, хоразмийцев, ферганцев и многих других пришел единый этноним – таджик».

В монографии красной нитью проходит мысль о том, что все без исключения исследователи данной отрасли признают эпоху Саманидов «золотым веком» Центральной Азии. Автор монографии утверждая эту мысль проводит сравнительный анализ структурообразующих элементов и предпосылок такого исторического достижения славных Саманидов. В дополнение к созданию единого централизованного и могущественного госу-

дарства, которое стало возможным в результате собирания всех исторических земель предков таджикского народа, автор монографии отмечает, что в этом немаловажную роль сыграла миссионерская заслуга таджиков среди многочисленных тюркских племен, вовлекая их в лоно необъятного исламского мира, который, кстати, и стал мировым благодаря усилиям в том числе таджиков. В этом контексте, придание таджикскому языку статуса государственного языка (при сохранении арабского как языка религии) стало мощным толчком в процессе сложения этнической общности таджикского народа и его дальнейшего процветания. Такая государственная поддержка поспособствовала формированию и быстрому расцвету таджикской классической литературы, в результате чего появилась яркая плеяда великих таджикских мыслителей (Рудаки, Беруни, Сино, Фирдоуси и сотни других). Естественно, такой массовый порыв централизованности и устойчивости развития стал возможен благодаря и экономической политике Саманидов.

Теперь перед Саманидской династии стояла другая, не менее значимая задача: чтобы утвердить и закрепить свою власть, надо было разработать и внедрить долгосрочную стратегию. Данная стратегия, опирающаяся на оптимальную форму государственного управления, укрепляющая социальное партнерство между властью и обществом, а также межнациональное согласие и экономическое процветание была архи важно для формирующего нового таджикского народа в лоно Ислама. Тщательный анализ усилий, предпринятые эмирами славной Саманидской державы в течение многих лет позволил автору монографии сделать вывод, что они создали не только классический эталон централизованного государства в исламском мире, но и содействовали небывалому взлету научной и духовной мысли. По мнению автора монографии, этот феномен данной эпохи свидетельствует о наличии глубоко продуманной и тонко реализованной государственной политики, которую он называет «Стратегией Саманидов». Эта была такая славная стратегия Саманидской державы, которая пережила своих отцов-основателей, когда каждая династия (в основном, иноязычная), приходящая к ней или ее приемникам на смену, с глубоким пиетизмом не только оберегла ее, но и старалась внести в нее новую струю или новый блеск, чтобы как то лучше подражать её.

Это наследие, названное автором монографии Саманидской Стратегии «Открытый мир таджиков» - “Чахони тоҷикон”, сформированной и шлифованной в течение более столетия, стоит обусловлено не только в мусульманской цивилизации, но и всего средневекового Востока. Открытость таджикского народа, расположенного в сердце континента Евразии, вобрала в себе все культурные достижения народов мира, синтез которых в

лоно высококультурной мусульманской цивилизации выступал как большой сосуд, набравший в себя все лучшие примеры мирного и плодотворного сосуществования народов Центральной Азии и сопредельных регионов. Этот феномен, по мнению автора монографии, до сих пор ждет своих исследователей. На наш взгляд, данная монография А. Мамадазимова является первой ласточкой, внесшей весомый вклад в решении этой проблематики.

Монография предназначена для всех, кто интересуется древней историей и богатой культурой таджикского народа и его славных предков.

Мақолаи мазкур ба нашри монографияи сиёсатшиноси маъруфи тоҷик, сарходими илмии шуъбаи Осиеи Ҷанубу Шарқии Институти омӯзиши кишварҳои Осие ва Аврупои Академияи миллии илмҳо, номзоди илмҳои сиёсӣ Абдулғанӣ Мамадазимов бахшида шудааст, ки таҳти унвони «Ҷаҳони тоҷикон. Китоби I. Стратегияи Сомониён» ба забони русӣ ба нашр расидааст. Дар монография раванди таҳия ва паҳн кардани стратегияи Сомониён, нақш ва мақоми фарзандони машхури халқи тоҷик аз Бармакиён то Ғуридҳо дар ин раванди муҳимми ташаккули давлат; сохтори ин стратегия ва хусусияти таъсири мутақобилаи қисмҳои таркибии он бо ҳам таҳқиқ карда мешаванд. Монография инчунин раванди паҳнкунии минбаъдаи ин стратегияро дар саросари ҷаҳон аз ҷониби давлатҳои ворис баррасӣ мекунад. Он инчунин аз он ҷиҳат муҳим аст, ки он раванди ташаккули этногенези таърихӣ халқи тоҷикро дар асоси ҳамҷониба ва концептуалӣ меомӯзад. Монография барои доираи васеи хонандагон ва махсусан онҳое, ки ба таърихи қадимӣ ва фарҳанги ғании халқи тоҷик ва ниёғони пуршарафи он тавачҷухдоранд, пешбинӣ шудааст.

This article is dedicated to the publication of a monograph by a well-known Tajik political scientist, chief researcher of the Department of Southeast Asia and the Institute for the Study of Asian and European Countries of the National Academy of Science, Candidate of Political Sciences Abdulghani Mamadazimov entitled "The World of Tajiks. Book I. Strategy of the Samanids". The monograph explores the process of developing and disseminating the strategy of the Samanids, the role and place of the famous sons of the Tajik people from the Barmakids to the Ghurids in this important state-forming process; the structure of this strategy and the specifics of the interaction of its constituent parts with each other. The monograph also examines the process of further dissemination of this strategy around the world by the successor states. It is also significant because it explores the process of formation of the historical ethno genesis of the Tajik people on a comprehensive and conceptual basis. Written in Russian, the

monograph is intended for a wide range of readers, especially those who are interested in the ancient history and rich culture of the Tajik people and its glorious ancestors.

ҚОИДАҲОИ НАШРИ МАҚОЛАҲО БАРОИ МУАЛЛИФОН

Маҷаллаи «Осиё ва Аврупо» нашрияи Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон мебошад. Дар маҷалла мақолаю тақризҳо ва ахбор дар баҳши омӯзиши сиёсат, таърих, ҳуқуқ, иқтисоди ҷаҳон, афкори иҷтимоӣ, забон, адабиёт, таърих, ҷунбишҳои динию идеологӣ ва сиёсӣ, низоъҳои минтақавӣ дар кишварҳои Осиё, Аврупо ва Амрико ба таъб мерасанд. Маҷалла мақолаҳоро бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ пазируфта, ҳамроҳи мақола фишурдаи он низ ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ талаб карда мешавад.

ТАЛАБОТИ ТАРТИБ ДОДАНИ ДАСТХАТҲО

Муаллиф дастнависи ба забонҳои тоҷикӣ ва ё русӣ пешниҳод мекунад. Фишурдаи мақолаҳо ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ бояд пешниҳод гардад, ки ҳаҷми он набояд аз 1 саҳифа беш бошад. Матни мақола бояд дар принтер бо ҳуруфи андозаи 14 дар як рӯи қоғаз сафеди андозаи стандартӣ (А4) ҷоп шуда, ҳар саҳифаи навишта бояд аз 28 сатр (бо шумули замима ва ҳошияҳо), зиёд набошад. Ҳошияҳои дастнавис: аз боло ва поён – 2,5 см, аз ҷап ва рост – 3 см. Андозаи фосилаи байни сатрҳо – 0,5 см.

Ба дастнависҳо замима мегарданд:

а) маълумот роҷеъ ба муаллиф (ном, номи падар, номи хонаводагӣ, дараҷаи илмӣ, унвон, ҷойи кор, вазифа, нишонии ҷои зист, шохис (индекс)-и шӯъбаи почта, рақами телефони хона ва кор, нишонии почтаи электронӣ (агар мавҷуд бошад);

б) Мақола дар компютер ҷоп шуда, ҳамроҳ бо нусхаи электронӣ пешниҳод мешавад, ки дар он маводи муаллиф ба сурати парванда дар вожапардозии Word анҷом шудааст; агар ҳуруфи лотинӣ ё дигар аломатҳо истифода шуда бошад, бояд онҳо бо нишондоди номашон ирсол гарданд.

Ҳадди ниҳони дастнавис:

мақола – то 14 саҳифа, фишурдаи мақола - 1 саҳифа;

тақриз – то 6 саҳифа;

китобиёт – то 4 саҳифа;

ахбор ва рӯйдодҳои илмӣ – то 5 саҳифа.

Сарлавҳаи мақола бо ҳарфҳои хурд ва аз матн бо фосилаи се сатр ҷудо карда мешавад. Иқтибосҳо бо сарчашма дақиқ муқоиса карда шуда, дар охири саҳифа асли онҳо аз ҷониби муаллиф оварда мешаванд.

Феҳристи манобеъ дар охири мақола (бо тартиби алифбо – нахуст ба хатти кириллӣ, сипас бо дигар забонҳои хориҷӣ оварда мешавад; осори як муаллиф дар тартиби хронологӣ дарҷ мешавад) бо шуморагузорӣ ва нишон додани маълумоти зайл оварда мешавад:

а) барои китобҳо – ному насаби муаллиф, номи пурраи асар, шаҳр ва соли нашр, теъдоди умумии саҳифаҳо мисли:

Муллоаҳмадов М. Осори эроншиносӣ, ҷ.1, Душанбе: Дониш, 2018, - 563 с.

Мардонӣ Т. Слово об Абуали ибн Сина. Исследования и переводы, Душанбе: Дониш, 2018, 375 с.

б) барои мақолаҳо – ному насаби муаллиф, номи пурраи мақола, номи маҷмӯаи мақолаҳо, китоб, рӯзнома, макони нашр, шаҳр (барои китоб), сол ва шумораи рӯзнома, маҷалла, мисли:

Мирзоев Н. Ҷойгоҳи Афғонистон дар сиёсати хориҷии Тоҷикистон // «Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон» 2018 № 4. - с. 112-116.

Раҷабов Ҳ. Тасвири бархӯрдҳои мазҳабӣ дар ҳикояи Иброҳим Чалис “Ғуломи озод” // Илм ва ҷомеа”, № 2 (10), 2018. -с. 70-78.

Дар дохили матн истинод ба манбаъ дар дохили қавси мураббаъ дода шуда, аз ҳам тавассути вергул чудо карда мешавад, мисол: [1, с. 75]; шумораи саҳифаҳои иқтибос бо воситаи вергул ё тире нишон дода мешавад, мисол: [2, с. 72-80].

Дар мақола аз тарафи муаллиф ё муаллифон бояд имзо гузошта шавад.

Дастнавис бояд бодикқат хонда шуда, бидуни ғалат пешниҳод гардад.

Дастнависҳое, ки бидуни риояи талаботи мазкур таҳия шудаанд, баррасӣ намешаванд.

Ҳайати таҳририя дар ҳолатҳои зарурӣ ҳуқуқ дорад мақоларо кӯтоҳ, таҳриру ислоҳ кунад ва ё ба муаллифон ҷиҳати ислоҳ баргардонад. Муаллифон пас аз саҳифабандии мақола онро хонда ризоияти худро барои ҷоп ба таври хаттӣ тасдиқ мекунанд.

Масъулияти ақида ва муҳтавои мақолаҳо бар дӯши муаллифони онҳост.

Нишонии мо: шаҳри Душанбе, кӯчаи Рӯдакӣ-33, Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, хучраи 5, идораи маҷаллаи «Осиё ва Аврупо», тел.: (+992 37) 221 05 72.

Сомонаи мо: www.osiyoavrupo.tj;

E-mail: info@osiyoavrupo.tj

ПРАВИЛА ПУБЛИКАЦИИ ДЛЯ АВТОРОВ

Журнал «Азия и Европа» издается Институтом изучения проблем стран Азии и Европы Национальная Академия наук Таджикистан. В журнале публикуются статьи, сообщения, рецензии, информационные материалы по литики, истории, юриспруденции, мировой экономики, социальные мысли, языка и литературы, политические и религиозные движения, региональные конфликты в странах Азии, Европы и Америки. Журнал выходит на таджикском, русском и английском языках. Статьи сопровождаются резюме на таджикском, русском и английском языках.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ РУКОПИСЕЙ

Автор представляет рукопись на таджикском или русском языке. Резюме к статье должно быть представлено на таджикском, русском и английском языках, объем которого не должен превышать 1 страницы.

Текст должен быть отпечатан на принтере - размер шрифта 14 - с одной стороны белого листа бумаги стандартного формата (А4). На странице рукописи должно быть не более 28 строк, отпечатанных через два интервала (это относится также к примечаниям и сноскам).

Поля рукописи: верхнее и нижнее - 2,5 см, левое и правое - 3 см. Размер абзацного отступа - 0,5 см.

К рукописи прилагаются:

а) сведения об авторе (фамилия, имя, отчество, ученая степень, звание, место работы, должность, домашний адрес, индекс почтового отделения, номера служебного и домашнего телефонов, при наличии - адрес электронной почты);

б) статья должна быть отпечатана на компьютере и представлена редакции одновременно с CD, содержащей файл авторского материала, выполненного в текстовом редакторе Word; шрифты, если таковые использовались для латинских или иных символов, с указанием их названия.

Предельный объем рукописей:

- *статья - 16 страниц, резюме - 1 страница;*
- *сообщение - 8 страниц, резюме - 0,5 страницы;*
- *рецензия - 4 страницы;*
- *хроника научной жизни - 4 страниц.*

Заглавие статьи печатается строчными буквами и отбивается тремя интервалами снизу от текста.

Цитаты тщательно сверяются с первоисточником и визируются автором на оборотной стороне страницы.

Литература, на которую даются ссылки в тексте, приводится в конце статьи (в алфавитном порядке – сначала на кириллице, затем на иностранных языках; произведения одного автора даются в хронологическом порядке, начиная с более ранних), с нумерацией и указанием следующих выходных данных:

а) для книг - фамилия, инициалы автора, полное название книги, город и год издания, *Осиё ва Аврупо № 2, 2019 141* общая число страниц например:

Муллоахмадов М. Осори эроншиносӣ, ч.1, Душанбе: Дониш, 2018, - 563 с. Мардонӣ Т. Слово об Абуали ибн Сина. Исследования и переводы, Душанбе: Дониш, 2018. - 375 с.

б) для статей - фамилия, инициалы автора, полное название статьи, название сборника, книги, газеты, журнала, где опубликована статья, город (для книг), год и номер газеты, журнала, например:

Мирзоев Н. Чойгоҳи Афғонистон дар сиёсати хоричии Тоҷикистон // «Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон» 2018, № 4, - с. 112-116.

Рачабов Х. Тасвири бархӯрдҳои мазхабӣ дар ҳикояи Иброҳим Чалис “Ғуломи озод” // Илм ва ҷомеа”, № 2 (10), 2018. с. 70-78.

Ссылки на литературу в тексте даются в квадратных скобках через запятой, например: [3, с. 272]; при цитировании указываются страницы через запятую или тире, например: [4, с. 272-280].

Статьи должны быть обязательно подписаны автором, а при наличии нескольких авторов - всеми соавторами.

Рукопись должна быть тщательно вычитана и сдана без опечаток. Рукописи, оформленные без соблюдения указанных требований, не рассматриваются.

Редакционная коллегия оставляет за собой право при необходимости сокращать статьи, подвергать их редакционной правке и отсылать авторам на доработку. Авторы читают готовую верстку статьи и в письменном виде подтверждают свое согласие на публикацию.

Ответственность за подбор, точность фактов, цитат, и данных несут авторы опубликованных материалов.

Адрес: г. Душанбе, ул. Рудаки-33, Институт изучения проблем стран Азии и Европы Национальная Академия наук Таджикистан, каб., 5 редакция журнала «Азия и Европа», Тел.: (+992 37 2 21 03 31) Наш веб-сайт: www.osiyoavrupo.tj; E-mail: info@osiyoavrupo.tj.

МУНДАРИЧА

СИЁСАТИ ХОРИЧӢ ВА ДИПЛОМАТИЯ

Акбар Т. , Устод Айнӣ чун муқаддамоти миллӣ.....	3
Раҳмонзода А.Ш. , Саҳми Пешвои миллат дар пешбурди сиёсати оби ҷаҳони муосир.....	25
Сангинов Н.Н. , Саҳми Пешвои миллат дар таъмини амнияти миллӣ, минтақавӣ ва байналмилалӣ дар замони муосир	35
Юсуфҷонов Ф.М. , Хусусияти муносибатҳои Британияи Кабир бо Иттиҳоди Аврупо дар пасманзари Брекзит	46
Одинаев А.С., Мирзоев З. , Тоҷикистон-Малайзия: дурнамои рушди ҳамкорӣ.....	57

МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛҲАЛҚӢ ВА МИНТАҚАШИНОСӢ

Мирзоев Н.М., Соҳиби Б. , Муносибатҳои бисёрҷонибаи Тоҷикистону Сингапур: дастовардҳо ва дурнамо дар даврони истиқлолият	64
Зиёев С.Н. , Кишварҳои Шарқи Миёнаву Наздик ва Созмони Ҳамкории Шанхай.....	78
Турсунов Т.Х. , Тоҷикистон-Қирғизистон проблема ва перспектива.....	87
Юсуфӣ Ф.Ш. , Заминаҳои рушди ҳамкории Тоҷикистон бо Полша дар соҳаи илм, маориф ва фарҳанг.....	96
Талбаков С.И. , Ҳамкории Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Фаронса.....	105
Салимов А.Х. , Таҳаввули ҳизбу ҳаракатҳои сиёсӣ дар низоми давлатдорӣи Туркия дар охири асри XIX	125
Шозедов Х.Н. , Ҷумҳурии Ёзбекистон- аз И. Каримов то Ш. Мирзиёев.....	137

ТАЪРИХ, ҲУҚУҚШИНОСӢ, ИҶТИМОИЁТ

Воҳидова С. , Нигоҳи коршиносони аврупоӣ нисбати воқеаҳои Афғонистон.....	146
Шарипов А.Н. , Махсусият ва маҳбубияти Пешвои миллат.	153
Рачабалиев Х.Х. , Нақши Ҷумҳурии Ҳиндустон дар ҳалли бӯҳрони Афғонистон (1996-2001).....	162

ИҚТИСОДИЁТ

Ашуров М.Х. , Назаре ба мафҳум ва муҳтавои амнияти иқтисодӣ.....	170
---	-----

ЗАБОН, АДАБИЁТ ВА ФАРҲАНГ

Ваҳобова Н.С. , Умумияти забонҳо – меҳвари муштарақоти фарҳангӣ.....	178
Каримова Ш.Т. , Тарҷумаи ашъори шоирони муосири араб ба забони тоҷикӣ	188

ТАҚРИЗ, КИТОБИЁТ, ТАРЦИМА ВА ТАҲИЯ

Каримова Ш.Т. , Китоб дар бораи стратегияи пуршарафи Сомониён ва ҷаҳони озоди тоҷикон.....	202
---	-----

СОДЕРЖАНИЕ

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА И ДИПЛОМАТИЯ

Акбар Т., Устод Айни как национальная святыня	3
Рахмонзода А.Ш., Вклад Национального лидера в продвижение водной политики современного мира	25
Сангинов Н.Н., Вклад Лидера нации в обеспечении национальной, региональной и международной безопасности на современном этапе.....	35
Юсуфджонов Ф.М., Особенности отношений Великобритании с Европейским Союзом на фоне Брекзита	46
Одинаев А.С., Мирзоев З., Таджикистан - Малайзия и развитие будущего сотрудничества.....	57

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И СТРАНОВЕДЕНИЕ

Мирзоев Н.М., Сохиби Б., Многосторонние отношения между Таджикистаном и Сингапуром: достижения и перспективы в период независимости	64
Зиёев С.Н., Шанхайская Организация Сотрудничества и страны Ближнего и Среднего Востока	78
Турсунов Т.Х., Таджикистан-Кыргызстан: проблемы и перспективы.....	87
Юсуфи Ф.Ш., Основы развития сотрудничества Таджикистана с Польшей в области науки, образования и культуры.....	96
Талбаков С.И., Сотрудничество между Республикой Таджикистан и Французской Республикой	105
Салимов А.Х., Эволюция политических партий и движений в Турецкой государственной системе в конце XIX века	125
Шозедов Х.Н., Республика Узбекистан – от И. Каримова до Ш. Мирзияева.....	137

ИСТОРИЯ, ЮРИСПРУДЕНЦИЯ И СОЦИОЛОГИЯ

Вохидова С., Европейские эксперты о событиях в Афганистане.....	146
Шарипов А.Н., Особенности и всеобщее признание Лидера Нации.	153
Раджабалиев Х.Х., Роль Индии в урегулировании афганского кризиса (1996-2001гг.).....	162

ЭКОНОМИКА

Ашуров М.Х., Взгляд на концепцию и содержание экономической безопасности	170
---	-----

ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛЬТУРА

Вахобова Н.С., Общность языков – центральная ось культурной общности	178
Каримова Ш. Т., Перевод стихов современных арабских поэтов на таджикский язык.....	188

РЕЦЕНЗИИ, КНИГИ, ПЕРЕВОД И РАЗРАБОТКА

Каримов Ш.Т., Книга о славной стратегии Саманидов и открытом мире таджиков	202
---	-----

CONTENTS

FOREIGN POLICY AND DIPLOMACY

Acbar T. , Ustad Ayni as a National shrine.....	3
Rahmonzoda A.S. , The National leader's contribution to the promotion of the water policy of the modern world	25
Sanginov N.N. , The contribution of the leader of the nation to ensuring national, regional and international security at the present stage.....	35
Yusufjonov F.M. , Specificities of Great Britain's relations with the European Union on the Brexit's background.....	46
Odinaev A.S., Mirzoev Z. , Tajikistan and Malaysia prospective of future cooperation .	57

INTERNATIONAL RELATIONS AND REGIONAL STUDIES

Mirzoev N.M., Sohibi B. , Multilateral relations between Tajikistan and Singapore: achievements and prospects during the period of independence.	64
Ziyoev S.N. , Shanghai cooperation organization and countries of the middle east	78
Tursunov T.Kh. , Tajikistan – Kyrgyzstan: problems and perspective.....	87
Yusufi F.Sh. , Basis for the development of cooperation between Tajikistan and Poland in the field of science, education and culture	96
Talbakov S.I. , Cooperation between the Republic of Tajikistan and the Republic of France.....	105
Salimov A.H. , Evolution of political parties and movements in the Turkish state system at the end of the 19th century	125
Shozedov K.N. , Republic of Uzbekistan from I.Karimov to Sh. Mirziyoev.....	137

HISTORY, LAW AND SOCIOLOGY

Vohidova S. , European experts on the events in Afghanistan.	146
Sharipov A.N. , Features and appreciation of the Leader Nation.	153
Rajabaliev Kh.Kh. , India's role in resolving the afghan crisis (1996-2001).....	162

ECONOMY

Ashurov M.Kh. , Look at the concept and content of economic security	170
---	------------

LANGUAGE, LITERATURE AND CULTURE

Vakhobova N.S. , Community of languages - central association of cultural community	178
Karimova Sh.T. , Translation of poems of modern arab poets into tajik	188

REVIEWS, BOOKS, TRANSLATION AND DEVELOPMENT

Karimova Sh.T. , A book on the Glorious Strategy of the open world of the tajiks.....	202
--	------------

Ба матбаа 17.12.2021 тахвил гардид. Чопаш 22.12.2021
ба имзо расид. Коғазӣ офсет. Андозаи 60x84 1/8.
Ҷузъи чопии шартӣ 23,0. Адади нашр 100 нусха.
Супориши № 03

Дар матбааи ҶДММ «Суфра» ба табъ расидааст.
734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдаки, 37.